

การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิม
ภายใต้พหุสังคมเมืองสงขลา

**Existence and Interaction of Muslim Community Culture
in Plurality Society of Muang Songkhla**

ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์
Tipsuda Surasit

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of
Master of Arts in Human and Social Development
Prince of Songkla University**

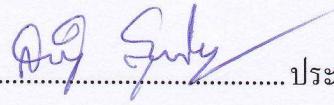
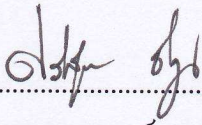
2553

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์ การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิมภายใต้
พหุสังคมเมืองสงขลา
ผู้เขียน นางสาวทิพย์สุดา สุระสิทธิ์
สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

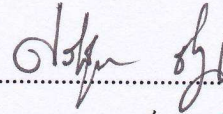
คณะกรรมการสอบ

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรีสุพร ช่วงสกุล)

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์กิตติ ตันไทย)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.รพีพรรณ สุวรรณัญฐิโชติ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรีสุพร ช่วงสกุล)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์
และสังคม

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.เกริกชัย ทองหนู)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อวิทยานิพนธ์	การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิมภายใต้ พหุสังคมเมืองสงขลา
ชื่อผู้เขียน	นางสาวทิพย์สุดา สุระสิทธิ์
สาขาวิชา	พัฒนามนุษย์และสังคม
ปีการศึกษา	2552

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิมภายใต้พหุสังคมเมืองสงขลา” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชุมชนมุสลิม 3 แห่งซึ่งมีความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ คือ ชุมชนหัวเขาแดง แหลมสนและบ้านบน โดยศึกษาใน 3 ประเด็น คือ การดำรงอยู่ ปัจจัยของการอยู่ร่วมกันและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนมุสลิม คนไทยและคนไทยเชื้อสายจีน

จากการศึกษาพบว่า ในช่วง พ.ศ. 2488-2504 สภาพชุมชนหัวเขาแดงและแหลมสนมีลักษณะเป็นชุมชนชนบท ยังไม่มีการพัฒนาทางด้านระบบสาธารณูปโภค ในขณะที่ชุมชนบ้านบนซึ่งเป็นชุมชนเมืองมีการพัฒนาแล้ว การดำรงอยู่ของชุมชนหัวเขาแดงและแหลมสน มีประชากรอาศัยอยู่อย่างเบาบาง ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิมมากกว่าคนไทย และเป็นกลุ่มคนที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่ดั้งเดิม การตั้งบ้านเรือนมีลักษณะเป็นกลุ่ม ส่วนมากประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านอันเป็นอาชีพแต่ดั้งเดิม ในขณะที่คนมุสลิมซึ่งตั้งถิ่นฐานในชุมชนบ้านบน ส่วนใหญ่อพยพมาจากชุมชนแหลมสนและหัวเขาแดงทำให้มีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน ส่วนการประกอบอาชีพมีความหลากหลาย นอกจากอาชีพประมงพื้นบ้านแล้ว ยังประกอบอาชีพค้าขาย โดยทำการค้าทั้งระหว่างกลุ่มคนเดียวกันและกับคนต่างกลุ่ม ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมุสลิมทั้ง 3 แห่งอยู่ร่วมกัน คือ การมีระบบความเชื่อในศาสนาเดียวกันและความสัมพันธ์ทางเครือญาติตั้งแต่บรรพบุรุษก่อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนแหลมสนมีการแสดงออกด้านวัฒนธรรมทางความเชื่อค่อนข้างชัดเจนกว่าชุมชนบ้านบน ทั้งการแต่งกาย การตั้งชื่อ เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับคนต่างกลุ่มน้อยกว่าชุมชนบ้านบน โดยวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มคนมุสลิมบ้านบนได้แสดงถึงอัตลักษณ์ของความเป็นมุสลิมไม่เด่นชัด ทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนมุสลิม คนไทยและคนไทยเชื้อสายจีนไม่เกิดความรู้สึกถึงความแตกต่างระหว่างกลุ่มคนที่อยู่อาศัยร่วมกันในชุมชน มีลักษณะที่มีความเข้าใจอันดีต่อกัน และเคารพในวิถีวัฒนธรรมของกันและกัน ทำให้เกิด

การทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน การที่กลุ่มคนมุสลิม กลุ่มคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีนมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมากกว่าชุมชนหัวเขาแดงและแหลมสน เนื่องจากชุมชนบ้านบนมีลักษณะของความเป็นชุมชนเมืองมีการประกอบกิจกรรมการค้า ประกอบกับสภาพพื้นที่มีลักษณะเปิดและการคมนาคมติดต่อได้สะดวกกว่าชุมชนแหลมสนและหัวเขาแดง

สำหรับในช่วง พ.ศ. 2505-2548 สภาพของชุมชนทั้ง 3 แห่งมีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานทำให้มีความสะดวก การดำรงอยู่ของชุมชนทั้งหัวเขาแดง แหลมสนและบ้านบนมีประชากรอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น โดยเฉพาะชุมชนแหลมสนซึ่งมีพื้นที่คับแคบ ทำให้สภาพที่อยู่อาศัยแออัดและเกิดการขยายพื้นที่อยู่อาศัยลงไปในทะเล การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในแต่ละชุมชนมีทั้งจากการเพิ่มขึ้นภายในชุมชนและการอพยพย้ายถิ่นของประชากรจากที่ต่างๆ การประกอบอาชีพมีความหลากหลายขึ้น อาชีพประมงพื้นบ้านลดน้อยลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ส่วนปัจจัยสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของทั้ง 3 ชุมชน คือ ระบบความเชื่อทางศาสนาและความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ แต่ในชุมชนบ้านบนความสัมพันธ์ทางเครือญาติมีความเหินห่างกันไป เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมเมืองและการที่มีประชากรต่างถิ่นเข้ามาอาศัย สำหรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนมุสลิม คนไทยและคนไทยเชื้อสายจีน ในชุมชนทั้ง 3 แห่งมีความห่างเหินกันมากขึ้นอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนไป และจากความเปลี่ยนแปลงในวิถีวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ คือ การแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของความเป็นมุสลิมที่เด่นชัดขึ้นทั้งการแต่งกาย การตั้งชื่อและการศึกษา อย่างไรก็ตามกลุ่มคนมุสลิมที่อาศัยแต่ดั้งเดิมยังคงมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มคนไทย และคนไทยเชื้อสายจีน

Thesis Title	Existence and Interaction of Muslim Community Culture in Plurality Society of Muang Songkhla
Author	Miss. Tipsuda Surasit
Major Program	Human and Social Development
Academic Year	2009

ABSTRACT

The study on the **“Existence and Interaction of Muslim Community Culture in the Plurality Society of Muang Songkhla”** is a qualitative research aimed to investigate three Muslim communities with long historical backgrounds, namely: Hua Khao Daeng, Laem Son, and Ban Bon communities in three aspects: their existence, factors contributing their coexistence, and interactions among Muslims, Thais, and Chinese Thais.

From the study, it was found that during 1945-1961, public utilities in Hua Khao Daeng and Laem Son had characteristics of a rural communities were not yet developed and the communities while Ban Bon which was an urban community was developed in various aspects. The population of Hua Khao Daeng and Laem Son communities was therefore not dense with Muslims who had originally been in the areas as a majority. Their houses were in clusters and their occupation was originally fishery. For Ban Bon community, most Muslims migrated from Laem Son and Hua Khao Daeng communities and thus they were relatives. People living in Ban Bon community had many different occupations in addition to fishery. Some of them were in trading and had traded with people in the group and with those in other groups. The important factors for the coexistence of these three communities were: they had the same religion and were related to each other since their ancestors encouraging them to help each other. Hua Khao Daeng and Laem Son communities showed their culture more clearly than Ban Bon community from the way they dressed, the names they carried because they had less relationship with other groups when compared with Ban Bon community. The cultural ways of living of Muslims in Ban Bon did not show outstanding identities. As a result, their reactions did not make people feel much of the differences between Muslims, Thais and Chinese Thais who lived

together in the community with good understanding and respect towards others' cultures. Consequently, they did activities together in the community. Regarding reactions of Ban Bon community, Muslims, Thais and Chinese Thais had more reactions among themselves more than those living in Hua Khao Daeng and Laem Son communities. This was because Ban Bon community had characteristics of an urban community where there were trading activities, and geographically, the area was open making communication more convenient for people than that in Hua Khao Daeng and Laem Son communities.

During the 1962-2005 period, public utilities in these three communities had been developed making it convenient for people in the communities. Therefore, there was population density in these three communities, particularly in Laem Son community which was very crowded. As a result, the residential area had been extended into the sea. Population growth in each of these communities was caused by population increase within the communities and migration of people from other places. As occupations became diversified, local fishery became less due to environmental changes. The important factors contributing to the coexistence of the three communities were: their religious belief system, and their kinship. However, kinship in Ban Bon community was not as strong as that in Hua Khao Daeng and Laem Son communities due to its being urbanized and to migration of people from other places. Reactions among Muslims, Thais and Chinese Thais in these three communities became less resulting from social changes, and cultural changes that took place during this period of time. These changes included their way of showing identities of being Muslims which could be seen clearly from the way they dressed, the names they carried and their education. However, Muslims who had originally lived in the areas still had good reactions towards Thais and Chinese Thais.

กิตติกรรมประกาศ

“ด้วยพระนามแห่งอัลเลาะห์ผู้ทรงเมตตา ผู้ทรงกรุณาปรานีเสมอ” วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยอำนาจของอัลเลาะห์ (ซุบฮานะฮูวะตะอาลา) แล้วก็ด้วยความกรุณาในการให้คำปรึกษา คำแนะนำ การแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ จาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.ศรีสุพร ช่วงสกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งในความกรุณาจากท่านอาจารย์ที่ได้ให้ความช่วยเหลือรวมไปถึงกำลังใจในการทำวิจัยนี้จนสำเร็จเรียบร้อย

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง แต่ รองศาสตราจารย์กิตติ ดันไทย ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ รองศาสตราจารย์ดร.รพีพรรณ สุวรรณฉวี ฆโศติกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้แนวคิดและคำแนะนำต่างๆอันเป็นประโยชน์แก่การวิจัยให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ใคร่ขอขอบคุณเป็นอย่างสูง แต่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สนทยา พลศรี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชิตชนก ราฮิมมูลา และอาจารย์จำนงค์ แรกพินิจ ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ที่กรุณาสละเวลาตรวจสอบเครื่องมือสำหรับการดำเนินการวิจัย จนสามารถนำไปสู่การทำวิทยานิพนธ์ให้สำเร็จลุล่วงไปได้

ขอขอบคุณเทศบาลเมืองสิงหนคร เทศบาลนครสงขลา รวมไปถึงผู้นำชุมชนและชาวบ้านในชุมชนหัวเขาแดง แหลมสน และบ้านบน ที่ให้ความช่วยเหลือต่างๆ รวมไปถึงการให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเป็นอย่างดี ทุกๆท่านจะเป็นความทรงจำแก่ผู้วิจัยตลอดไป

ขอขอบคุณคณะศิลปศาสตร์ และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สำหรับทุนอุดหนุนการวิจัย และขอขอบคุณ คุณศิริกานต์ คุณวรพล คุณสาริยา คุณรัชดาพร คุณสงกรานต์ พี่ๆเพื่อนๆสาขาพัฒนามนุษย์และสังคมทุกท่าน ที่คอยเป็นกำลังใจถามไถ่ถึงความคืบหน้าของวิทยานิพนธ์อยู่เสมอ

ท้ายที่สุด ใคร่ขอขอบคุณญาติพี่น้องทุกๆท่าน โดยเฉพาะครอบครัว “สุระสิทธิ์” คุณพ่อพันโทสุรเดช คุณแม่โรสนานี น้องสาว และน้องชายทั้งสอง สำหรับโอกาสและกำลังใจเสมอมา รวมถึงการสนับสนุนเงินทุนในการศึกษาแก่ผู้วิจัย จนทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จสมบูรณ์

ขอเอกราบอัลเลาะห์ (ซุบฮานะฮูวะตะอาลา) ได้โปรดประทานความดีงาม ความสันติสุข ให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ทุกคน

ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(3)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(5)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญ	(8)
สารบัญแผนที่	(11)
สารบัญภาพ.....	(12)
บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	5
คำถามการวิจัย	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
ขอบเขตของการวิจัย	6
วิธีดำเนินการวิจัย	8
นิยามศัพท์เฉพาะ	9
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
1. แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการปรับตัว	11
2. แนวคิดเกี่ยวกับการผสมผสานทางวัฒนธรรม	14
3. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน	20
4. ข้อมูลเกี่ยวกับมุสลิม	26
5. ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน	32
4.1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนหัวเขาแดง	33
4.2 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนแหลมสน	35
4.3 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนบ้านบน	37
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	39

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6.1 ด้านการดำรงอยู่และการปรับตัว	39
6.2 ด้านการปฏิสัมพันธ์และการผสมผสานทางวัฒนธรรม	45
6.3 งานวิจัยเกี่ยวกับมุสลิมประเด็นอื่นๆ	49
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	
1. ผู้ให้ข้อมูล	66
2. การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล	67
3. สถานที่ศึกษา	68
4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล	68
5. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ	70
6. การวิเคราะห์ข้อมูล	71
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
1. การดำรงอยู่ของชุมชนมุสลิมหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบน	73
1.1 การดำรงอยู่ของชุมชนหัวเขาแดง	73
1.2 การดำรงอยู่ของชุมชนแหลมสน	78
1.3 การดำรงอยู่ของชุมชนบ้านบน	82
2. ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมุสลิมหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบนดำรงอยู่ร่วมกับกลุ่มคนต่างๆ	90
2.1 ชุมชนหัวเขาแดง	90
2.2 ชุมชนแหลมสน	102
2.3 ชุมชนบ้านบน	114
3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างภายในชุมชนมุสลิมและภายนอกกับกลุ่มคนไทย และคนไทยเชื้อสายจีน	131
3.1 ชุมชนหัวเขาแดง	131
3.2 ชุมชนแหลมสน	132
3.3 ชุมชนบ้านบน	133

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล	
1. สรุปผลการวิจัย	138
2. อภิปรายผลการวิจัย	148
3. ข้อเสนอแนะ	151
บรรณานุกรม	153
บุคลากร	158
ภาคผนวก	164
ก. แบบสัมภาษณ์เรื่อง การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ของชุมชนมุสลิมภายใต้พหุสังคมเมืองสงขลา	165
แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา และเจ้าหน้าที่เทศบาล	166
แบบสัมภาษณ์สำหรับการสนทนากลุ่มของชาวบ้านมุสลิมในชุมชน	169
แบบสัมภาษณ์สำหรับชาวบ้านมุสลิมในชุมชน	171
แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้นำชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน	174
แบบสัมภาษณ์การสนทนากลุ่มของชาวบ้านชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีน	176
ข. รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงของเครื่องมือวิจัย	178
ประวัติผู้วิจัย	180

สารบัญแนที่

แนที่	หน้า
1	แสดงที่ตั้งเมืองโบราณสงขลา6
2	แสดงที่ตั้งอำเภอสิงหนคร33
3	แสดงที่ตั้งชุมชนหมู่ที่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร34
4	แสดงที่ตั้งชุมชนหมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร36
5	แสดงที่ตั้งตัวเมืองสงขลา37
6	แสดงที่ตั้งบริเวณชุมชนบ้านบนและพื้นที่ใกล้เคียง38

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ป้อมเมืองเก่าบริเวณหัวเขาแดง	74
2	สะพานตึณสุลันนัท พ.ศ. 2529	77
3	สภาพพื้นที่ชุมชนแหลมสน	81
4	ญี่ปุ่นบุกสงขลา	85
5	ประตูเมืองสงขลา พ.ศ. 2488	86
6	ทางรถไฟสงขลา	88
7	ร้านขายขนมริมถนนชุมชนหัวเขาแดง	91
8	แพะที่ชาวบ้านเลี้ยงในชุมชนหัวเขาแดง.....	92
9	มัสยิดยาบัตเนี้ยะหมีะ	95
10	ศาลเจ้าปู่ทวดหัวเขาแดง	95
11	บริเวณที่จอดเรือ	104
12	แพะที่เลี้ยงภายในชุมชน	104
13	มัสยิดยาบัตโร็ดเหราะหมีะ	106
14	สุสานตระกูล ณ สงขลา	107
15	ร้านค้าชุมชนบ้านหัวเขา	108
16	น้ำดื่ม SML ชุมชน	108
17	กลุ่มมอเตอร์ไซค์รับจ้างในชุมชน	111
18	สภาพถนนในชุมชนแหลมสน	111
19	ร้านอาหารในชุมชนบ้านบน	117
20	ร้านอาหารในชุมชนบ้านบนตอนกลางคืน	117
21	ร้านค้าต่างๆบริเวณสวนเก่าแก่ ถนนไทรบุรีใน	117
22	สามล้อรับจ้างในบริเวณถนนพัทลุง	118
23	มัสยิดอุสสาสนอิสลาม	119
24	สมาคมอัลกอถัม	120
25	สมาคมไหหลำสงขลา	120
26	ศาลเจ้าวไหลหลำ	121

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
27	สภาพถนนพัทลุง	126
28	สภาพถนนไทรบุรีใน	126
29	ความเป็นพหุวัฒนธรรมของชุมชนบ้านบน	135

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อศึกษาถึงการตั้งถิ่นฐานในชุมชนภาคใต้ เห็นได้ว่าการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อันสืบเนื่องมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการลงหลักปักฐานของชุมชน กล่าวคือ มีเทือกเขาเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสายต่างๆ ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร มีแผ่นดินยื่นลงไปในทะเลที่เหมาะสมต่อการเป็นท่าเรือ รวมทั้งสภาพพื้นที่ที่เป็นแนวสันทราย ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชน ดังปรากฏร่องรอยการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บริเวณต่างๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในพื้นที่บริเวณริมชายฝั่งทะเลอ่าวไทยซึ่งมีลักษณะชายฝั่งแบบยกตัว มีชุมชนโบราณกระจายตัวตามพื้นที่ต่างๆ และสืบทอดต่อเนื่องกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน ทั้งนี้หนึ่งในชุมชนโบราณเหล่านั้น คือ พื้นที่อันเป็นที่ตั้งของจังหวัดสงขลา

อาณาบริเวณอันเป็นที่ตั้งของจังหวัดสงขลาในปัจจุบันนั้น ปรากฏร่องรอยการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึง 3 แหล่ง (พิสิฐ เจริญวงศ์, ชาราพงศ์ ศรีสุชาติและอมรา ชันดีสิทธิ, 2528: 26-27) คือ บ้านสวนคูต ต.เขารูปช้าง อ.เมืองสงขลา พบขวานหินขัด เขารัก-เกียรติ ต.กำแพงเพชร อ.รัตภูมิ พบภาชนะดินเผาแบบหม้อ 3 ขา ภาชนะเผาหลายเชือก ทาบ ขวานหินขัด โครงกระดูกมนุษย์และสัตว์ในสมัยหินใหม่ฝังอยู่ในถ้ำและเพิงหินทางทิศเหนือของเขารักเกียรติ และเขาลูกช้าง ต.ทุ่งหม้อ อ.สะเดา พบภาชนะดินเผาหลายเชือกทาบสีดำ กระดูกคนและสัตว์ในแหล่งโบราณคดีเขาลูกช้าง ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคโลหะมนุษย์เริ่มรู้จักการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ จึงได้ย้ายถิ่นฐานจากพื้นที่ป่าเขา และเชิงเขาไปอยู่ในแถบที่ราบลุ่มฝั่งแม่น้ำต่างๆ ทำให้เกิดการตั้งและขยายตัวของชุมชนทั้งในบริเวณที่ราบลุ่มทะเลสาบสงขลาและตลอดแนวสันทรายระโนด-สทิงพระ

แนวสันทรายระโนด-สทิงพระหรือมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “แผ่นดินบก” ปรากฏร่องรอยหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชุมชนต่างๆ กระจายในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะเมืองสทิงพระซึ่งดำรงอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18 แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดค้นพบ สามารถแบ่งพัฒนาการการเติบโตของเมืองสทิงพระเป็น 2 ยุค (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2528: 67-68) คือ ยุคก่อนเมืองระหว่างพุทธศตวรรษที่ 4 - กลางพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นระยะเวลาของการก่อตั้งชุมชนใหม่ๆ ส่วนยุคที่ 2 คือ ยุคเมืองระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 11 - ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นช่วง

ที่มีการติดต่อและค้าขายกับชุมชนอื่นๆ และพัฒนาเป็นเมืองท่าทางการค้าทั้งภายในและภายนอกชุมชน เช่น จีน โดยเฉพาะกับอินเดียทำให้รับวัฒนธรรมอินเดีย – ฮวา ดังปรากฏโบราณวัตถุประเภทประติมากรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ต่อมาเมืองสทิงพระค่อยๆ เสื่อมถอยลงไปในปลายพุทธศตวรรษที่ 19 โดยเกิดศูนย์อำนาจการปกครองในที่แห่งใหม่ คือ ชุมชนบริเวณเมืองพะโคะซึ่งมีวัดพะโคะเป็นศูนย์กลาง (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2528: 55) เมืองแห่งนี้มีวิวัฒนาการและความเจริญรุ่งเรืองเป็นลำดับ โดยได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธนิกายลัทธิเถรวาทและได้รับการสนับสนุนจากกรุงศรีอยุธยา ครั้นในพุทธศตวรรษที่ 22 ญกรุกรานจากโจรสลัดมลายู ทำให้เมืองพะโคะได้รับความเสียหายและในที่สุดล่มสลายไป (ตรงกับสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) ส่วนราษฎรที่รอดตายได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณอื่นๆ ทำให้เกิดชุมชนแห่งใหม่ขึ้น 2 แห่ง คือ ชุมชนบริเวณบ้านบางแก้ว อำเภอบางขัน ต่อมากลายเป็นเมืองพัทลุงแห่งใหม่ และที่บริเวณเชิงเขาแดงปากทะเลสาบสงขลาซึ่งเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการตั้งชุมชนและเหมาะต่อการป้องกันการโจมตีจากโจรสลัด ในเวลาต่อมาได้พัฒนาเป็นเมืองสงขลาภายใต้การนำของผู้นำชาวมุสลิม กล่าวคือ ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 22 (พ.ศ. 2156) โมกุล หรือคะโตะ โมกอลล์ อพยพมาจากเมืองสาเลห์ (ตอนกลางของเกาะชวา) เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณเชิงเขาแดง ตั้งเป็นเมืองเรียกว่า “เมืองสงขลาหัวเขาแดง” และสถาปนาตนเองเป็นเจ้าเมืองโดยยอมรับอิทธิพลของอยุธยา คะโตะ โมกอลล์มีความสามารถในการค้า ได้ใช้นโยบายเมืองท่าปลอดภาษี ส่งผลให้เรือสำเภามาติดต่อค้าขายจำนวนมาก ต่อมา คะโตะ โมกอลล์ถึงแก่อสัญกรรมใน พ.ศ. 2163 บุตรชายคือ สุไลมาน ได้เป็นเจ้าเมืองสืบต่อมาเรียกว่า สุลต่านสุไลมาน (ตรงกับสมัยพระเจ้าทรงธรรม) ในช่วงระยะนี้เมืองสงขลาหัวเขาแดงเจริญเติบโต มีสถานะเป็นเมืองท่าทางการค้านานาชาติ เป็นที่รู้จักของพ่อค้าต่างชาติ ทำให้เมืองสงขลาที่มีความมั่งคั่ง มีการสร้างป้อมและกำแพงเมืองอย่างแข็งแรง รวมถึงมีกองกำลังทหารที่เข้มแข็ง

สุลต่านสุไลมานปกครองเมืองสงขลาหัวเขาแดงเรื่อยมา จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2185 สุลต่านสุไลมานได้แจ้งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา (ตรงกับสมัยรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง) โดยมีสาเหตุจากการขึ้นครองราชย์ที่ไม่ชอบธรรมของพระเจ้าปราสาททอง อยุธยาส่งกองทัพลงมาปราบหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ สุลต่านสุไลมาน ปกครองเมืองสงขลาหัวเขาแดงโดยอิสระตลอดรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททอง ต่อมาเมื่อสุลต่านสุไลมานถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2211 มุสตาฟา บุตรชายขึ้นครองเมืองสืบต่อมา จนกระทั่ง พ.ศ. 2223 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงส่งกองทัพมาปราบเมืองสงขลาได้สำเร็จ ทำให้เมืองสงขลาหัวเขาแดงมีสภาพทรุดโทรมจนไม่อาจตั้งเป็นเมืองได้อีกต่อไป ประชาชนที่หลงเหลือจากการที่เมืองสงขลาหัวเขาแดงถูกทำลายไปนั้นได้

อพยพไปตั้งถิ่นฐานในที่แห่งใหม่บริเวณปลายสุดของแนวสันทรายระโนด-สทิงพระก่อนมาทางด้านตะวันออก เรียกว่า “เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน” ซึ่งมีสถานะเป็นเมืองขึ้นของเมืองพัทลุง ต่อมาใน พ.ศ. 2242 ถูกโอนให้มาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช โดยทางราชสำนักอยุธยาแต่งตั้งให้พระยาวิไชยคีรีเป็นผู้ปกครองเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน แต่ไม่สามารถทำให้เมืองเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาได้ จนกระทั่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแต่งตั้งนายเหยียง แซ่เฮา (ต้นตระกูล ณ สงขลา) ชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนเป็นนายอากรรังนกเกาะสี่เกาะห้าเมื่อ พ.ศ. 2316 มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงอินทริศสมบัติ ต่อมาพ.ศ. 2318 ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนมีบรรดาศักดิ์เป็นพระสงขลา และบุตรหลานสืบตระกูลเป็นผู้ว่าราชการเมืองสงขลาถึง 8 รุ่น กลุ่มบุคคลดังกล่าวมีบทบาทสำคัญต่อการวางพื้นฐานความเจริญในด้านต่างๆ เพราะมีความเชี่ยวชาญด้านการค้า การปกครองและการพัฒนา โดยพัฒนาเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนจากเมืองเล็กๆ ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครศรีธรรมราช กลายเป็นเมืองที่มีฐานะเป็นเมืองตรี (ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี) และเมืองโท (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) โดยขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ จากความสามารถของกลุ่มตระกูล ณ สงขลาทำให้เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ซึ่งมีพื้นที่คับแคบไม่สามารถรองรับการขยายตัวของเมืองออกไปได้เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์ไม่เอื้ออำนวยด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิไชยคีรี (เถียนเส็ง) ดำเนินการสร้างเมืองแห่งใหม่ที่ตำบลบ้านบ่อยาง ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน โดยพระยาวิไชยคีรี (เถียนเส็ง) สร้างกำแพงเมือง ป้อม ประตูเมือง รวมทั้งศาลหลักเมือง และย้ายเมืองเมื่อ พ.ศ. 2385 เรียกว่า “เมืองสงขลาบ่อยาง”

ภายในกำแพงเมืองสงขลาบ่อยางบ่งบอกถึงความเป็นพหุสังคมทั้งในแง่ของความหลากหลายของประชากร คือ คนไทย * จีน ** และแขก *** ที่อพยพมาจากฝั่งแหลมสน โดยที่กลุ่มคนเหล่านี้รวมตัวกันตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเป็นกลุ่มๆ กล่าวคือ คนไทยและคนจีนตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ่อยางซึ่งอยู่ทางทิศเหนือและตอนกลางของตัวเมือง ส่วนกลุ่มคนแขกตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ่อยาลับ (บ้านบน) ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของตัวเมือง กลุ่มคนเหล่านี้ต่างพึ่งพาอาศัย มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกันผ่านการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามความถนัดของตน โดยที่กลุ่มคนไทย

* คนไทย หมายถึงกลุ่มคนเชื้อสายไทยพื้นถิ่นที่อาศัยมาแต่ดั้งเดิม

** คนจีน หมายถึง กลุ่มคนเชื้อสายจีนที่อพยพมาจากเมืองจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสงขลา และหมายรวมถึงกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน ที่เกิดการจากผสมผสานทางวัฒนธรรมผ่านทางการค้า

*** คนแขก หมายถึงกลุ่มคนเชื้อสายมลายู หรือ เชื้อสายเปอร์เซียที่นับถือศาสนาอิสลาม และหมายรวมถึงกลุ่มคนแขกที่มีเชื้อสายไทยและจีน ที่เกิดจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมผ่านทางการค้า

ประกอบอาชีพทำสวน ทำนา ทำไร่ คนจีนประกอบอาชีพค้าขาย ทำสวน ทำหม้อ ทำอิฐ ส่วนคนแขกประกอบอาชีพทำประมง และค้าขายบ้างเล็กน้อย ทั้งนี้กลุ่มคนจีนซึ่งมีความสามารถทางการค้า เป็นผู้ที่เชื่อมโยงประสานระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ส่วนบ้านเรือนมีลักษณะผสมผสานกันระหว่าง อิทธิพลของไทย จีนและตะวันตก นอกจากนี้ภายในเมืองสงขลาบ่ออย่างยังประกอบไปด้วย ศาสนสถานของกลุ่มคนต่างๆ คือ มีวัด 6 วัด ศาลเจ้า 4 แห่ง และสุเหร่าอีก 1 แห่ง

ตลอดระยะเวลาที่กลุ่มตระกูล ณ สงขลา ปกครองเมือง ได้ร่วมมือกับกลุ่มพ่อค้า ท้องถิ่นเชื้อสายจีน ร่วมกันพัฒนาเมืองสงขลาให้กลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจแห่งหนึ่งใน ภาคใต้ และต่อมาได้รับการยกฐานะให้มีความสำคัญเป็นศูนย์กลางการปกครอง คือ เป็นที่ตั้งของ ศูนย์บัญชาการมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อครั้งปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มณฑลนครศรีธรรมราชประกอบด้วย เมือง นครศรีธรรมราช เมืองพัทลุงและเมืองสงขลา มีพระยาสุขุมนัยวินิต (เจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม)) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลคนแรกของมณฑลนครศรีธรรมราช และพระยาวิเชียรคีรี(ชม) เป็นผู้ว่า ราชการเมืองสงขลา ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรวมมณฑลต่างๆ เข้าเป็นภาค โดยที่ภาคปักษ์ใต้มีสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์เป็นอุปราช และเมืองสงขลาเป็นศูนย์บัญชาการภาคปักษ์ใต้

ใน พ.ศ. 2460 เมืองสงขลาได้รับการเปลี่ยนชื่อเป็นจังหวัดสงขลา และเปลี่ยนชื่อ ผู้ว่าราชการเมืองสงขลาเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นครั้งแรก ครั้นถึง พ.ศ. 2474 รัฐบาลจำเป็นต้อง ตัดทอนรายจ่ายของประเทศให้น้อยลงเนื่องจากเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ทำให้มีการ ประกาศยุบมณฑลทั้งหมด พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ยกเลิกตำแหน่งอุปราชประจำภาคและมณฑลต่างๆ ต่อมา พ.ศ. 2475 เกิดการเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง จากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลได้ประกาศยุบ มณฑลทั้งหมดเหลือเพียงจังหวัดและให้ทุกจังหวัดมีฐานะเท่าเทียมกัน ส่วนรูปแบบการปกครอง ส่วนภูมิภาคคงยึดหลักปฏิบัติตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางรากฐานไว้

จากบริบททางประวัติศาสตร์เมืองสงขลาตั้งกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่ารากฐานของ การพัฒนาเมืองสงขลามาจากกลุ่มคน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มคนไทย กลุ่มคนจีนและกลุ่มคนแขก ร่วมกัน สร้างสรรค์ให้เมืองสงขลากลายเป็นศูนย์กลางทั้งทางการเมืองการปกครองและทางเศรษฐกิจฝั่ง ทะเลตะวันออกมาจนทุกวันนี้ โดยชนทั้งสามกลุ่มดำรงอยู่ร่วมกันอย่างผสมกลมกลืน แม้ว่าจะมี ความแตกต่างในวิถีการดำรงชีวิต ศาสนาและความเชื่อ รวมทั้งต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่ เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันอันเนื่องมาจากปัจจัยและเงื่อนไขแวดล้อมภายในและภายนอกก็ตาม ดังจะ

เห็นได้ว่าในบริบททางประวัติศาสตร์เมืองสงขลาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ปรากฏความขัดแย้งที่เด่นชัดระหว่างกลุ่มชนไทย จีนและมุสลิม ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาการดำรงอยู่และการผสมผสานทางวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนกระทั่ง ปลาย พ.ศ 2547 ที่เริ่มเกิดสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ว่าชุมชนมุสลิมทั้ง 3 แห่งซึ่งมีพื้นฐานความเป็นมาทางประวัติศาสตร์นับแต่สร้างเมืองสงขลา มีลักษณะของการดำรงอยู่ภายในชุมชนอย่างไร มีเงื่อนไขปัจจัยใดที่ทำให้ชุมชนมุสลิมทั้งสามแห่งสามารถดำรงอยู่ได้อย่างผสมกลมกลืนกับกลุ่มคนต่างๆที่มีความต่างทางวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ รวมทั้งลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนมุสลิมกับกลุ่มคนไทย คนจีนเป็นไปในรูปแบบใด เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจในลักษณะความเป็นพหุสังคมของเมืองสงขลา ที่สามารถนำไปปรับใช้ในการวางนโยบายของหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา

1. การดำรงอยู่ของชุมชนมุสลิมในเมืองสงขลาทั้ง 3 แห่งซึ่งมีความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ คือ ชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบน
2. ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมุสลิมทั้งสามแห่งสามารถอยู่ร่วมกับกลุ่มคนต่างๆ ที่มีความต่างทางวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ
3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมทั้งสามแห่งกับคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีน

คำถามการวิจัย

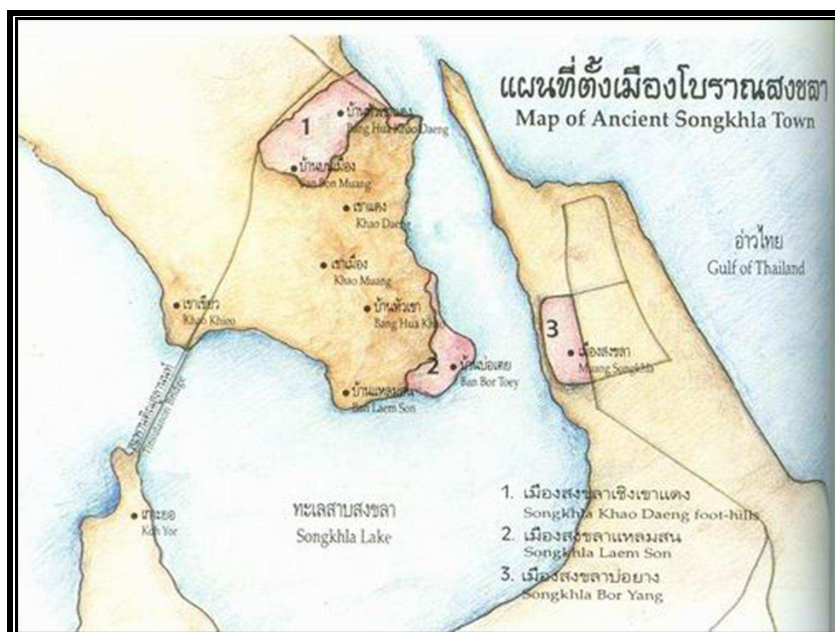
1. การดำรงอยู่ของชุมชนมุสลิมทั้ง 3 แห่ง คือ ชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบน ซึ่งมีพื้นฐานความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ร่วมกันมีลักษณะอย่างไร
2. อะไรคือปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมุสลิมทั้งสามแห่งดำรงอยู่ร่วมกับกลุ่มคนต่างๆ ได้
3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมกับชุมชนคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีนเป็นอย่างไร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ภายในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชน และแสวงหาแนวทางปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน
2. หน่วยงานระดับท้องถิ่นนำข้อมูลจากการศึกษาไปปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนและส่งเสริมกิจกรรมในทิศทางที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน
3. หน่วยงานระดับภูมิภาคสามารถนำข้อมูลจากการศึกษาไปศึกษาเปรียบเทียบ และประยุกต์ใช้ต่อกรทำความเข้าใจชุมชนมุสลิมในพื้นที่ต่างๆ

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิม ภายใต้อิทธิพลของเมืองสงขลา” นี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัยดังต่อไปนี้

แผนที่ 1 แสดงที่ตั้งเมืองโบราณสงขลา

ที่มา : สำนักงานจังหวัดสงขลา, ม.ป.ป.

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ชุมชนมุสลิมซึ่งมีความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นศูนย์อำนาจการปกครองเมืองสงขลาทั้ง 3 แห่ง (โปรดดูแผนที่ 1) คือ

1.1 ชุมชนมุสลิมเมืองสงขลาหัวเขาแดง มีขอบเขตพื้นที่ที่ทำการศึกษาคครอบคลุม พื้นที่บริเวณชุมชนบ้านเขาแดง หมู่ที่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

1.2 ชุมชนมุสลิมเมืองสงขลาแหลมสน มีขอบเขตพื้นที่ที่ทำการศึกษาคครอบคลุม พื้นที่บริเวณชุมชนบ้านหัวเขา หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

1.3 ชุมชนมุสลิมเมืองสงขลาบ้านบน มีขอบเขตพื้นที่ที่ทำการศึกษาคครอบคลุม พื้นที่บริเวณชุมชนบ้านบน ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาการวิจัยในประเด็นต่างๆที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ดังนี้

2.1 การดำรงอยู่ของชุมชนมุสลิมทั้งสามแห่งที่มีพัฒนาการร่วมทางประวัติศาสตร์เมืองสงขลา

2.2 ปัจจัยที่นำมาสู่การอยู่ร่วมกันของชุมชนมุสลิมกับชุมชนที่มีความต่างทางวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ

2.3 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมกับชุมชนที่มีความต่างทางวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ

3. ขอบเขตด้านมิติเวลา ผู้วิจัยกำหนดช่วงระยะเวลาที่ทำการศึกษา เป็น 2 ระยะ ดังนี้

ช่วงระยะเวลาที่ทำการศึกษาเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2488 - 2504 อันเป็นปีสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่ประวัติศาสตร์เมืองสงขลาที่มีบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทั้งการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนหลังสงครามและการขยายตัวของประชากรในชุมชน และเป็นช่วงระยะก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและคาบเกี่ยวในช่วงที่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะแรกซึ่งมีลักษณะสำคัญในการศึกษาวิจัยชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านการพัฒนา ระยะเวลาที่ 2 คือ ช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2505 - 2548 โดยเป็นช่วงเวลาที่ชุมชนมีการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจในฉบับแรกจนถึงฉบับที่ 9 ชุมชนที่ศึกษามีการเปลี่ยนแปลงในด้านการพัฒนาทั้งจากภาครัฐและการพัฒนาในด้านเทคโนโลยีและการสื่อสาร รวมไปถึงในช่วงระยะเวลาดังกล่าวปรากฏประเด็นเรื่องความต่างทางศาสนาและความเชื่ออย่างเด่นชัด เกิดการวิพากษ์ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้อันเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของชนชาวมุสลิม ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะความแตกต่างทางสังคมของชุมชนมุสลิมที่ผู้วิจัยศึกษาที่

สามารถอยู่ร่วมกับคนกลุ่มอื่นๆ ได้ทั้งที่มีประเด็นความขัดแย้งทางศาสนาปรากฏอย่างแพร่หลายโดยมีบริบทของการมีประวัติศาสตร์ร่วมกันของทั้ง 3 ชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิมภายใต้พหุสังคมเมืองสงขลา” นี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา จากแหล่งเอกสารต่างๆ เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานสำหรับกำหนดแนวทางศึกษา และเป็นข้อมูลประกอบการศึกษาค้นคว้า

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

2.1 การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เช่น หอสมุดมหาวิทยาลัยทักษิณ ศูนย์วิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ห้องสมุดจอห์น เอฟ. เคนเนดี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี หอสมุดคุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ห้องสมุดประชาชนหาดใหญ่ หน่วยงานต่างๆ ของเทศบาลนครสงขลา เทศบาลเมืองสิงหนคร รวมถึงการค้นคว้าข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

2.2 การรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกต การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยกำหนดคุณสมบัติผู้ให้ข้อมูล คือ เป็นชาวไทยมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเมืองสงขลาทั้ง 3 แห่งไม่น้อยกว่า 10 ปี หรือ มีบรรพบุรุษอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว หรือ มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ทั้งนี้ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้วิธีการบันทึกลงในแถบบันทึกเสียงหรือจดบันทึกตามความเหมาะสม และจะหยุดสัมภาษณ์เมื่อข้อมูลมีความอิ่มตัว นั่นคือ เมื่อได้ข้อมูลที่ซ้ำๆ กันจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลายๆ คน หรือผู้ให้สัมภาษณ์ไม่มีคำตอบอื่นใดนอกเหนือจากที่ได้ตอบมาแล้ว

ส่วนวิธีการสังเกต เป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าไปในพื้นที่ที่ทำการวิจัยได้ใช้วิธีการสังเกตสภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน วิธีการดำเนินชีวิตภายในชุมชน รวมถึงการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้ผู้วิจัยไม่ได้วางแบบฟอร์มการสังเกตอย่างเป็นทางการ แต่มีการใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกด้วยการถ่ายภาพ

3. ชั้นจัดระบบวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการดังต่อไปนี้

3.1 นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแหล่งเอกสารต่างๆ มาศึกษา จัดหมวดหมู่ และสรุปสาระสำคัญตามขอบเขตประเด็นเนื้อหาที่กำหนดไว้

3.2 นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากการสัมภาษณ์ที่บันทึกไว้ในแถบบันทึกเสียงมาถอดข้อความ และสรุปสาระสำคัญ จัดหมวดหมู่ข้อมูลต่างๆ ตามขอบเขตประเด็นเนื้อหาที่กำหนดไว้ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้อง

3.3 เก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์

3.4 นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมด มาศึกษาวิเคราะห์ตามขอบเขตประเด็นเนื้อหาที่ศึกษา

4. ชั้นเสนอผลการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยเสนอผลการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ และมีภาพประกอบการนำเสนอ

นิยามศัพท์เฉพาะ

การดำรงอยู่ หมายถึง การแสดงถึงลักษณะที่มีตัวตนปรากฏอยู่ การทำให้สิ่งนั้นๆ ยังคงมี เกิดขึ้น หรือปรากฏอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยอาจมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นต่อสิ่งนั้นๆหรือไม่ก็ได้

การผสมผสานทางวัฒนธรรม หมายถึง การปรับเปลี่ยนและการผสมกลมกลืนกันระหว่างวัฒนธรรมของชนกลุ่มต่างๆ ทั้งในด้านอาหารการกิน การใช้ถ้อยคำภาษา การแต่งกาย อาชีพ รวมถึงความเชื่อประเพณี เป็นต้น

พหุสังคม หมายถึง ความหลากหลายที่มีอยู่ในสังคม ทั้งในแง่เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม วิถีชีวิตของกลุ่มต่างๆที่มีอยู่ในสังคม โดยมีการเคลื่อนไหวอย่างผสมกลมกลืนกันอย่างหนึ่งเดียว

ชาวมุสลิม หมายถึง บุคคลที่นับถือศาสนาอิสลามทั้งที่เป็นชาวไทยแต่ดั้งเดิม และเป็นชาวต่างชาติที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย ในการวิจัยครั้งนี้คือ ผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองสงขลาในเชิงประวัติศาสตร์ทั้ง 3 แห่ง คือ บริเวณชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสนและชุมชนบ้านบน

ชาวไทยพุทธ หมายถึง บุคคลที่นับถือศาสนาพุทธที่เป็นชาวไทย ในการวิจัยครั้งนี้คือ ผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองสงขลาในเชิงประวัติศาสตร์ทั้ง 3 แห่ง คือ บริเวณชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสนและชุมชนบ้านบน

ชาวไทยเชื้อสายจีน หมายถึง บุคคลที่นับถือศาสนาพุทธและนับถือในความเชื่อของชาวจีน เช่น เทพเจ้าต่างๆ และเป็นผู้ที่มีเชื้อสายจากบรรพบุรุษที่เป็นชาวจีนรวมไปถึงชาวจีนที่อพยพมาอยู่ในประเทศไทย ในการวิจัยครั้งนี้คือ ผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองสงขลา ในเชิงประวัติศาสตร์ทั้ง 3 แห่ง คือ บริเวณชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสนและชุมชนบ้านบน

การปฏิสัมพันธ์ หมายถึง การมีกิจกรรมหรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน เช่น การพูดคุย การทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน ในการวิจัยครั้งนี้ การปฏิสัมพันธ์หมายถึง การกระทำกิจกรรมหรือการกระทำที่เกิดความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่ม และภายในกลุ่มเดียวกัน ทั้งชาวไทยพุทธ มุสลิม และชาวไทยเชื้อสายจีน

ชุมชนหัวเขาแดง หมายถึง พื้นที่อาณาเขตเฉพาะชุมชนในหมู่ที่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เคยเป็นเมืองสงขลาเก่า

ชุมชนแหลมสน หมายถึง พื้นที่อาณาเขตเฉพาะชุมชนในหมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เคยเป็นเมืองสงขลาเก่า

ชุมชนบ้านบน หมายถึง พื้นที่อาณาเขตเฉพาะชุมชนบ้านบน ตำบลบ่อयोग อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การดำรงอยู่และปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิม ภายใต้อิทธิพลของเมืองสงขลา” นี้ ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาในส่วนของเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการปรับตัว
2. แนวคิดเกี่ยวกับการผสมผสานทางวัฒนธรรม
3. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน
4. ข้อมูลเกี่ยวกับมุสลิม
5. ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนมุสลิมหัวเขาแดง แหลมสนและบ้านบน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการปรับตัว

มนุษย์ทุกคนล้วนมีความต้องการในความจำเป็นพื้นฐาน ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิต แรงผลักดันที่ทำให้มนุษย์ต้องดิ้นรนเพื่อที่จะสามารถให้ตนเองอยู่รอดและตอบสนองความต้องการนั้น ได้แก่ แรงผลักดันภายนอกและแรงผลักดันภายใน เช่น การพยายามปรับตัวให้ เป็นไปตามสภาพแวดล้อม และความต้องการของสังคม รวมทั้งความต้องการที่เกิดขึ้นภายในใจ ของตนเองด้วย (นิภา นิธยาน, 2530: 72)

ลาซารัส (Lazarus, 1969 : 18 อ้างถึงใน เจริญ ศิริวงศ์, 2543 : 8) ได้อธิบายถึง แรงผลักดันทั้งสองอย่าง ดังนี้

1. แรงผลักดันจากภายนอก (External Demands) เกิดจากการที่มนุษย์ต้องอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม การที่มนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกัน และต้องผูกพันกับผู้อื่น ดังนั้นคนเราจึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และสังคม ซึ่งเริ่มตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่

2. แรงผลักดันจากภายใน (Internal Demands) อันได้แก่ ความต้องการอาหาร น้ำ และความอบอุ่น เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยความสุขสบาย และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากสภาวะทางจิต ซึ่งเป็นผลของการเรียนรู้ เช่น ความต้องการความอบอุ่นใจ ความต้องการเป็นที่ยอมรับของสังคม และความต้องการความสำเร็จ

การเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสิ่งเหล่านี้ เมื่อมีการปฏิบัติสืบต่อมาก็กลายเป็นสิ่ง ที่ได้รับการตกทอดเป็นมรดก ประเพณี วัฒนธรรม หรือความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสังคม แต่ ด้วยสภาพกาลเวลาที่หมุนผ่านไปข้างหน้าทำให้ต้องมีการเผชิญต่อสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นเหตุให้บุคคลหรือชุมชนจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงเผ่าพันธุ์อยู่ได้ (เจริญ ศิริวงศ์, 2543: 12) จึงกล่าวได้ว่าความสามารถในการปรับตัวมีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทุกคน

สุชา จันทรเอม (2536 : 135) ได้อธิบายความหมายของการปรับตัวไว้ว่า การปรับตัวหมายถึง กระบวนการที่บุคคลได้แสดงพฤติกรรม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายต่างๆ ใน สิ่งแวดล้อมของเขา มนุษย์ทุกคนต้องมีการปรับตัวตรงเท่าที่เขาดำรงชีวิตอยู่ มนุษย์ต้องแก้ปัญหา เพื่อความสำเร็จในการทำงาน เพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพ เพื่อสนองความต้องการทั้งกาย จิตใจและสังคม นอกจากนี้ การปรับตัวทำให้เกิดมีแรงผลักดันจากปัจจัยภายนอกที่มากระทบตัวบุคคล และสถานะ จิตใจของบุคคลที่ได้รับ ทำให้เกิดการกระตุ้นความต้องการให้เกิดขึ้น บุคคลจึงมีความจำเป็นที่ต้อง ใช้การไตร่ตรองและการเลือกสรร เพื่อให้ได้มาซึ่งความปรารถนาและความต้องการที่เหมาะสมกับ ตนเอง

ลาซารัส (Lazarus, 1969 : 18 อ้างถึงใน เจริญ ศิริวงศ์, 2543 : 8) ได้ให้ทรงชนะ เกี่ยวกับการปรับตัวว่า มีจุดเริ่มต้นมาจากการปรับตัวทางชีววิทยา เรียกว่า Adaptation ซึ่งเป็น ความคิดพื้นฐานทางทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วินที่เชื่อว่า เผ่าพันธุ์ที่แข็งแรงเท่านั้น จะสามารถ ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมต่างๆ และสามารถดำรงเผ่าพันธุ์อยู่ได้ นักจิตวิทยาได้ยืมเอาความคิด นี้มาใช้คำว่า Adjustment แทนคำว่า Adaptation

เออร์คอฟ (Arkoff, 1968 : 4 อ้างถึงใน เจริญ ศิริวงศ์, 2543 : 9) กล่าวว่า การปรับตัวเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม บุคคลจะพยายามต่อสู้เพื่อตอบสนองความ ต้องการ และบรรลุถึงเป้าหมายของตนเอง ในขณะที่เดียวกันบุคคลนั้นจะอยู่ภายใต้แรงผลักดันจาก สิ่งแวดล้อมให้ประพฤติตนในแนวทางต่างๆ

ไคส์ และฮอฟลิง (Kyse and Hofling, 1974 : 494 อ้างถึงใน เจริญ ศิริวงศ์, 2543 : 9) ให้ความหมายของการปรับตัวไว้ว่า เป็นวิธีการหรือกระบวนการต่างๆ ซึ่งบุคคลใช้เมื่อ เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตนเองและสิ่งแวดล้อมของตนเอง โดยมุ่งตอบสนองความ ต้องการของตนเองทั้งในด้านร่างกาย อารมณ์และสังคม

การปรับตัวจึงเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม โดย บุคคลจะทำกรอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่รบกวนความผิดปกติ ทั้งที่อยู่ภายใน

และภายนอกตัวบุคคล เพื่อคงไว้ซึ่งความต้องการพื้นฐานอันเป็นธรรมชาติบ่งชี้ความมั่นคงของชีวิต (เจริญ ศิริวงศ์, 2543: 10)

ส่วนลักษณะของการปรับตัวในระดับชุมชนนั้น จำเป็นจะต้องทราบถึงลักษณะโครงสร้างของแต่ละสังคมหรือแต่ละชุมชนซึ่งย่อมมีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน สังคมหรือชุมชนที่มีระเบียบประเพณีและวัฒนธรรมยุ่งยากซับซ้อนย่อมสร้างข้อขัดแย้งให้คนในสังคมมาก โดยหากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นภายในสังคมหรือชุมชน ย่อมทำให้กลุ่มคนนั้นๆ ได้รับความกระทบกระเทือนตามไปด้วย วัฒนธรรมของคนแต่ละชาติแต่ละกลุ่ม เป็นสิ่งที่หล่อหลอมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าเกิดมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นไม่ว่าส่วนใดส่วนหนึ่งแล้ว ย่อมมีผลกระทบกระเทือนไปถึงส่วนอื่นๆ ทั้งหมด และโดยปกติแล้วบุคคลแต่ละคนย่อมโอบอุ้มวัฒนธรรมในสังคมของตนไว้ ฉะนั้นความไม่คงที่และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมใดก็ตาม ย่อมทำให้แบบแผนการปรับตัวและบุคลิกลักษณะของตัวบุคคลภายในวัฒนธรรมนั้นๆ เปลี่ยนแปลงตามวัฒนธรรมไปด้วย (นิภา นิธยาชน, 2530: 10)

การปรับตัวของชุมชนจะเกิดขึ้นเมื่อชุมชนได้รับผลกระทบจากภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกหรือความเจริญที่เข้าสู่ชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามเงื่อนไของค์ประกอบของชุมชน เช่น ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ผู้นำองค์กรต่างๆ และบริบทของชุมชนนั้นๆ เมื่อชุมชนยอมรับสิ่งใหม่ๆ เกิดการคล้อยตามและมีการผสมกลมกลืนกับภายนอกแล้ว นั่นแสดงว่าการปรับตัวได้เกิดขึ้น การศึกษาการปรับตัวของชุมชนจึงจำเป็นต้องศึกษาอดีตหรือประวัติศาสตร์ของชุมชนด้วย เพื่อจะได้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวว่าเป็นอย่างไร (เจริญ ศิริวงศ์, 2543: 11-12)

การปรับตัวโดยการยอมรับสิ่งใหม่ก็เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นของมนุษย์ เมื่อบุคคลและชุมชนมีความรู้สึกละอายใจกับสิ่งปฏิบัติใหม่ๆ นั้นๆ เป็นสิ่งที่ดีเหมาะสม โดยอาจรับมาทั้งหมดในบางครั้งอาจรับเพียงบางส่วน บางครั้งอาจนำมาผสมผสานกับของเดิมอย่างมีจุดประสงค์ (จุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: 21) ซึ่งเมื่อชุมชนมีกลไกในการตอบสนองความต้องการทางกาย ทางใจและทางสังคมของบุคคลได้ตามความประสงค์ มีการควบคุมรักษาระเบียบ มีค่านิยมและหลักการที่ยึดเหนี่ยวกลุ่มให้ผูกพันมั่นคง ย่อมดำรงอยู่เป็นชุมชนเดียวกันได้ยาวนาน (วันดี ธาดา เสวรี, 2548: 19)

พัทธา สายหู (2534: 60 - 61) กล่าวว่า ชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ยาวนานแบบถาวรนั้นมีลักษณะสำคัญดังนี้

1. สมาชิกได้รับผลประโยชน์เพียงพอแก่การดำรงชีวิต
2. มีระบบความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันแบบระบบครอบครัวและเครือญาติ คือผูกพันกันไปตลอดชีวิตและมีการสืบทอดไปสู่ลูกหลายอีกด้วย
3. สมาชิกมีการพึ่งพาอาศัยกันในเรื่องต่างๆ และได้รับความช่วยเหลือเมื่อเกิดความต้องการทั้งความต้องการทางวัตถุ ความต้องการทางจิตใจ และเมื่อประสบความเดือดร้อนความทุกข์ยากต่างๆ
4. สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี ไม่เกิดความขัดแย้งกันขึ้นอย่างรุนแรง
5. สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตามบรรทัดฐานหรือกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม
6. สมาชิกยึดถือค่านิยมหรือหลักการร่วมกันว่า ชุมชนจะอำนวยประโยชน์สุขให้แก่บุคคลและหมู่คณะเป็นสำคัญ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การที่ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความหลากหลายของผู้คนในสังคมนั้นๆ การปรับตัวเป็นกระบวนการทางสังคมที่จำเป็น ที่จะทำให้สังคมและชุมชนนั้นๆ สามารถดำเนินอยู่ได้อย่างปกติสุข โดยในแต่ละสังคมนั้นอาจมีระดับของการปรับตัวไม่เท่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทต่างๆ ภายในสังคมนั้นๆ นั้นด้วย ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการปรับตัวมาอธิบาย เพื่อให้การศึกษาถึงการดำรงอยู่และการปรับตัวของชุมชนมุสลิมในสภาพสังคมปัจจุบันมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. แนวคิดเกี่ยวกับการผสมผสานทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่มีมนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรมและความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน วัฒนธรรมจึงเป็นระบบในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น มิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณ เมื่อวัฒนธรรมได้ถูกสร้างขึ้นมาแล้ว จึงทำให้คนรุ่นหลังๆ ได้เรียนรู้หรือนำไปปฏิบัติ วัฒนธรรมจึงต้องมีการเรียนรู้และมีการถ่ายทอด เมื่อมนุษย์เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม มนุษย์ก็รู้ว่าขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมนั้นคืออะไร ควรทำหรือไม่ควรทำ ฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดมาก (อมรา พงศาพิชญ์, 2541)

อาดิช วารีกุล (2547 : 18) ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมว่า หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น คิดขึ้น คนในสังคมให้การยอมรับและปฏิบัติ ซึ่งมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่ง

ไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เพื่อความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมกลืน และศีลธรรมอันดีของประชาชน อันแสดงถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ศิลปะ ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณีของคนในสังคมนั้นๆ

พรสวรรค์ สุวรรณศรี (2547 : 17) ได้สรุปความหมายเกี่ยวกับวัฒนธรรมว่ามีลักษณะดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในอาณาบริเวณหนึ่ง
2. พฤติกรรมที่เห็นว่า เป็นวิถีชีวิตมนุษย์นั้น ไม่ใช่เป็นพันธุกรรมแต่เป็นการเรียนรู้
3. พฤติกรรมดังกล่าวจะสืบทอดกันต่อไป โดยอาศัยตัวมนุษย์เอง และมนุษย์เองก็อาศัยสัญลักษณ์เป็นตัวสื่อ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า วัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา โดยมีการยอมรับจากสังคมนั้นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามและมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งวัฒนธรรมนั้นสามารถกำหนดกรอบพฤติกรรมของคนในสังคมนั้นๆได้เช่นเดียวกัน

จากลักษณะและคำนิยามของวัฒนธรรมที่กล่าวมานั้น ทำให้ทราบว่า วัฒนธรรมมีขอบข่ายกว้างมาก ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอธิบายถึงการแบ่งประเภทของวัฒนธรรมและองค์ประกอบของวัฒนธรรมเพื่อเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจมโนทัศน์วัฒนธรรมได้ชัดเจนมากขึ้น

ณรงค์ เส็งประชา (2531 : 4 - 7) ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. วัฒนธรรมทางแนวความคิด (Ideas Thinking) หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความคิดเห็น ความเชื่อหรือความรู้สึคนึกคิด ซึ่งอาจถูกหรือผิดก็ได้ เช่น ความเชื่อว่าคนตายแล้วเกิด การทำบุญทำบาป การเชื่อถือโชคกลาง

2. วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน (Norms Doing) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนหรือประเพณีที่บุคคลในสังคมยึดถือ หรือกฎหมายที่ใช้ปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งประกอบด้วย

ก. วิถีชาวบ้าน (Folkways) คือ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลในสังคม ควรจะปฏิบัติ เช่น การบวชของลูกชายเมื่ออายุครบ 20 ปี เพื่อทดแทนคุณบิดามารดา ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามอาจได้รับการตักเตือน

ข. จารีต (Mores) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลในสังคมจะต้องปฏิบัติตาม หากฝ่าฝืนถือเป็นการกระทำผิดทางศีลธรรม สังคมอาจรังเกียจและอาจถูกตัดออกจากสังคม เป็นต้นว่า การเลี้ยงดูพ่อแม่ตอบแทนเมื่อท่านแก่เฒ่า และเราอยู่ในภาวะที่จะรับผิดชอบได้

ค. กฎหมาย (Laws) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนที่ทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติตาม หากฝ่าฝืนจะถูกลงโทษตามกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับ เช่น การหยุดรถเมื่อมีสัญญาณไฟแดงตามกฎจราจร

3. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Having) ได้แก่ วัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อนำมาใช้ในสังคม เช่น เสื้อผ้า อาหาร ยา ที่อยู่อาศัย

ตามประกาศตั้งกระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. 2485 (อ้างถึงใน พรสวรรค์ สุวรรณศิริ, 2547 : 18) ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้ 4 ประเภท ดังนี้

1. คติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักหรือคติในการดำรงชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ และได้มาจากทางศาสนา เช่น คติการพึ่งตนเอง การแก้ไขความผิดพลาด การแก้ไขความทุกข์กายทุกข์ใจ เป็นต้น

2. เนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือว่ามีความสำคัญพอกับกฎหมาย เช่น การบริหาร การปกครอง ผู้ปกครองย่อมต้องมีทศพิธราชธรรม มีพรหมวิหารธรรม เป็นต้น

3. วัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค บ้านเรือน รูปแบบการก่อสร้างด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และอื่นๆ เป็นต้น

4. สหธรรม คือ วัฒนธรรมทางสังคม นอกจากนี้ยังหมายถึงคุณธรรมต่างๆ ที่ทำให้คนอยู่รวมกันอย่างผาสุก ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันแล้ว ยังรวมทั้งระเบียบมารยาทที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคมทุกชนชั้น เช่น หลักการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีปรองดอง หน้าที่ของบุคคลในสังคมนั้น ระเบียบประเพณี อันได้แก่ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความกตัญญูกตเวทิตะ เป็นต้น

ประเภทของการแบ่งวัฒนธรรมที่ได้กล่าวมานี้ สรุปได้ว่า วัฒนธรรมมีการแบ่งโดยกว้างๆ เป็น 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ กับวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุสามารถจำแนกนิยามได้หลายประเภท ทั้งทางด้านความรู้สึกนึกคิด ระเบียบแบบแผน ตัวอย่างกฎหมาย รวมไปถึงคุณธรรมต่างๆ เป็นต้น

วัฒนธรรมที่ปรากฏขึ้นในแต่ละสังคมนั้น ย่อมแสดงให้เห็นถึงแบบแผนในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม การที่มนุษย์ในแต่ละพื้นที่มีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไป ทำให้เห็นถึง

ความแตกต่างของวัฒนธรรมในแต่ละสังคม ซึ่งลักษณะองค์ประกอบของวัฒนธรรมมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

พระยาอนุมานราชชน (2515 อ้างถึงใน พรสวรรค์ สุวรรณศิริ, 2547 :20) ได้แบ่งองค์ประกอบของวัฒนธรรมออกเป็น 5 หมวด โดยแต่ละหมวดมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1. เผ่าพันธุ์การดำรงชีวิต (Life) เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรูปร่าง หน้าตา เผ่าพันธุ์ของคน การดำรงชีวิต เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ตลอดจนที่อยู่อาศัย

2. สังคม (Social) เกี่ยวข้องกับครอบครัว การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกัน ตลอดจนพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และการเมืองการปกครอง

3. ศาสนาและจริยธรรม (Religion) เป็นเรื่องของความเชื่อพื้นฐาน กริยามารยาท การประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนจารีตประเพณี

4. สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นเรื่องของรสนิยม ความงาม เช่น การละเล่นพื้นเมือง ได้แก่ ภาพลักษณ์ที่ประชาชนแสดงออกในด้านดนตรี การละคร ฟ้อนรำ และภาพลักษณ์ของที่อยู่อาศัย

5. ภาษาและวรรณกรรม (Language) เป็นเรื่องของการสืบสาน สืบทอดความรู้ เช่น การพูด การขีดเขียน และการอ่าน เพื่อความเข้าใจของเผ่าพันธุ์

ทั้งนี้วัฒนธรรมจะคงอยู่หรือเปลี่ยนไปนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น กับการดิ้นรนพัฒนาตนเอง และกระแสนัดกันจากวัฒนธรรมต่างชาติ

ฮาวิลแลนด์ (Haviland, 1972 : 36 อ้างถึงใน พรสวรรค์ สุวรรณศิริ, 2547 : 20) ได้แบ่งองค์ประกอบของวัฒนธรรมไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยี เป็นกิจกรรม กระบวนการหรือวิธีการที่มนุษย์ใช้เทคโนโลยีระดับต่างๆ เพื่อให้สามารถเอาประโยชน์จากธรรมชาติแวดล้อม

2. ลักษณะทางสังคม เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน หรือคนกับธรรมชาติ เพื่อให้ตนเองและสังคมอยู่รอดได้อย่างสมดุล

3. ลักษณะที่เป็นแนวความคิด อุดมการณ์ หรือ จินตนาการ

อาจกล่าวสรุปได้ว่า องค์ประกอบของวัฒนธรรมนั้นมี 3 ประการ คือ ลักษณะเผ่าพันธุ์และการดำรงชีวิต ลักษณะการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและกิจกรรมต่างๆที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมนั้นๆ และลักษณะทางความคิด ความเชื่อ ความรู้ รวมไปถึงรสนิยม เป็นต้น

เมื่อสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในสังคมนั้นๆย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ทั้งจากการอพยพย้ายถิ่นเข้ามา และการขยายตัวออกไปสู่สังคมอื่น วัฒนธรรมที่ติดตัวมากับกลุ่มคนต่างๆนั้น เมื่อจำเป็นต้องมาอยู่ร่วมกัน จึงต้องมีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีปรับตัวเข้าหากัน โดยวิธีการนำเอาวัฒนธรรมต่างๆมาผสมผสานกันนั้น นอกจากจะช่วยให้ไขปัญหาความขัดแย้งและความไม่เข้าใจกันแล้ว ย่อมทำให้คนในสังคมนั้นสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้ปกติสุข

กาญจนา แดงมณี (2541 : 19 - 20) ได้อธิบายว่า การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Culture Integration) เป็นกระบวนการทางสังคมที่สำคัญมากในสภาพสังคมที่มีความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา หรือความต่างทางด้านอุดมคติความเชื่อต่างๆ ซึ่งการผสมผสานทางวัฒนธรรมจึงหมายถึง การรวมหน่วยที่แยกกันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกลายเป็นสิ่งรวมใหม่ขึ้นมา แต่จะมีลักษณะแตกต่างไปจากผลรวม ซึ่งเกิดจากการบวกสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน เช่น กลุ่มคนที่มีความสามัคคีร่วมมือกันอย่างดี เรียกว่า มีการบูรณาการรวมหน่วยสูง ย่อมทำงานได้ผลรวมทั้งหมดมากกว่าผลรวมของผลงานที่สมาชิกแต่ละคนแยกกันทำ หรือการรวมหน่วยกันของชนเผ่าต่างๆ หรือชนชาติต่างๆ เข้าเป็นประชาชาติเดียวกัน ย่อมเกิดพลังซึ่งยิ่งใหญ่กว่าที่แสดงออกตามตัวเลขของจำนวนประชากรที่มารวมกัน ดังนั้นวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเนื่องจากการผสมกลมกลืนของชนเหล่านี้มีคุณลักษณะใหม่เป็นของตนเองขึ้นมา และส่วนของวัฒนธรรมใหม่นี้มีความแนบแน่นเข้าด้วยกันอย่างดี ทั้งนี้ต่างกับการเอาวัฒนธรรมรวมกันอย่างธรรมดา

เจริญ ศิริวงศ์ (2543) ได้สรุปถึงแนวคิดของการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นกระบวนการของความกลมกลืนทางวัฒนธรรมจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจากแบบแผนวัฒนธรรมเดิมของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย เป็นผลนำไปสู่การผสมผสานทางวัฒนธรรมและสภาพชีวิตวัฒนธรรมร่วมกัน การผสมผสานทางวัฒนธรรม จึงเป็นการที่สังคมมีการนำเอาวัฒนธรรมมาผสมผสาน โดยมีพื้นฐานมาจากการร่วมมือกันของคนในสังคม ซึ่งเกิดเป็นวัฒนธรรมร่วมกันจนกลายเป็นมรดกของการผสมผสานทางวัฒนธรรมร่วมกัน (อาดิช วารีกุล, 2547: 15)

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์และคณะ (2540) กล่าวว่า การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) เป็นภาวะการหนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดจากวัฒนธรรมต่างสังคมมากระทบกัน

โดยที่บุคคลจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาติดต่อกัน และมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมต่างๆ ในระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มหนึ่งหรือทั้งสองกลุ่ม นั่นคือ บุคคลหรือกลุ่มคนยอมรับวัฒนธรรมอื่น ซึ่งมีใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนซึ่งเป็นกระบวนการสองทาง (Two-Way Process) คือ เมื่อกลุ่มหนึ่งถ่ายทอดให้อีกกลุ่มหนึ่งในขณะเดียวกันก็อาจรับวัฒนธรรมของกลุ่มที่ตนถ่ายทอดมาด้วย การผสมผสานทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในสภาวะแห่งความสอดคล้อง (Strain to Consistency) ซึ่งเป็นจุดที่เกิดความพอดีหรือสมดุลกัน

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเป็นไปอย่างช้าหรือเร็วเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับการผสมผสานทางวัฒนธรรมว่ามีมากน้อยและมีความรุนแรงเพียงไร เปรียบดังเช่น น้ำจืดและน้ำเค็มมากระทบกัน ถ้าวัฒนธรรมเดิม คือน้ำจืดมีปริมาณน้ำมาก และมีกำลังแรงดันมากก็พอจะต้านทานน้ำเค็มไว้ได้หรือไม่ให้แทรกซึมเข้ามาเร็วเกินไป แต่ถ้าน้ำเค็มมีปริมาณมากกว่า กำลังแรงดันมีมากกว่า การแทรกซึมก็จะเป็นไปอย่างรวดเร็ว อาจทำให้น้ำจืดกลายเป็นน้ำเค็มได้

การผสมผสานทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นได้ง่ายเมื่อวัฒนธรรมทั้งสองมีความคล้ายคลึงกัน รวมทั้งทัศนคติของคนด้วย หากฝังแน่นอยู่กับขนบธรรมเนียมและความเชื่อเดิมอยู่มาก โอกาสที่จะรับวัฒนธรรมใหม่ย่อมเป็นไปได้น้อยมาก ในทางกลับกันหากความเห็นหรือทัศนคติที่ดีต่อวัฒนธรรมใหม่ทำให้มีความพร้อมที่จะรับวัฒนธรรมใหม่มากขึ้น

เมื่อมองอีกมุมหนึ่ง การที่ชุมชนหนึ่งๆ มีผู้คนหลากหลายอาศัยอยู่ร่วมกันมากมายนั่น ต้องมองถึงขัดแย้งทางวัฒนธรรม (Cultural Conflict) ด้วย ซึ่งอาจเกิดขึ้นเมื่อวัฒนธรรมต่างๆ ที่มาเกี่ยวข้องกันมีความแตกต่างกันมาก อาทิ ความแตกต่างกันในเรื่องของภาษาซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน หรืออาจจะเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจผิด ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมจะเห็นได้เด่นชัดขึ้นเมื่อบุคคลแห่งวัฒนธรรมหนึ่งเข้าไปในดินแดนของวัฒนธรรมอื่นจำนวนมาก และมีการติดต่อเกี่ยวข้องกันในทางเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา หากการติดต่อเกี่ยวข้องนั้นมีมากขึ้น ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมจะมีแนวโน้มสูงขึ้น รูปแบบของความขัดแย้งอาจแสดงออกทางการกีดกันหรือแสดงความรังเกียจซึ่งกันและกัน (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์และคณะ, 2540: 27)

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมดั้งเดิมหรือการรับเอาวัฒนธรรมที่ไม่ใช่ของตนมาปฏิบัติ จะเกิดขึ้นได้ง่ายต่อเมื่อกลุ่มชนที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่อนั้นมีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันจะทำให้ได้ง่ายกว่าการมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาก ผู้มีระดับการศึกษาสูงมีแนวโน้มจะถูกผสมผสานวัฒนธรรมได้มากกว่าผู้มีระดับการศึกษาต่ำและไม่มีการศึกษา ประชากรเพศชายมีแนวโน้มจะถูกผสมผสานทางวัฒนธรรมมากกว่าเพศหญิง และคนรุ่นใหม่อายุน้อยจะถูกผสมผสาน

มากกว่าคนรุ่นเก่าที่มีอายุมาก และการที่วัฒนธรรมจะเกิดการผสมผสานกันได้นั้น ต้องมีวัฒนธรรมอย่างน้อยสองวัฒนธรรมมาพัวพันกันแล้วเกิดปะทะกันขึ้น วัฒนธรรมเดิมของตนเอง บางอย่างเหลืออยู่ บางอย่างหายไป เพื่อให้สังคมเกิดการลงตัวที่จะดำรงอยู่จึงมีการสร้างสภาวะวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา (บัวชนก วัชรปริดา, 2544: 8)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การผสมผสานทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญที่ทำให้คนในสังคมนั้นๆอยู่ร่วมกันได้ โดยมีการนำเอาวัฒนธรรมต่างๆ ของคนในกลุ่มสังคมนั้นๆมาปรับให้มีการผสมกลมกลืนกัน สร้างความเข้าใจและการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเพื่อให้สังคมดำเนินอยู่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียว ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับการผสมผสานทางวัฒนธรรมมาอธิบาย เพื่อให้มองเห็นถึงการศึกษเกี่ยวกับ การผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวมุสลิมกับชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนมีความเข้าใจและชัดเจนมากยิ่งขึ้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมีที่มาจากปัจจัยภายนอกและภายในประเทศ คือ เป็นแนวคิดที่เฟื่องฟูขึ้นเพราะลักษณะสากลและลักษณะเฉพาะของสังคมไทย ในแง่ปัจจัยภายนอกประเทศ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเกิดจาก (1) การเปลี่ยนแปลงในการอธิบายคำสอนของศาสนาคริสต์อันเป็นผลจากการประชุมวาติกันที่ 2 (2505 - 2508) และ (2) การเพิ่มของการให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศผ่านทางองค์กรพัฒนาเอกชน (Non – Governmental Organization หรือ NGO)

ในแง่ปัจจัยภายในประเทศ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเกิดจาก (1) การคุกคามของระบบทุนนิยมต่อชุมชนหมู่บ้าน แนวโน้มการสลายตัวของชุมชนขณะที่วัฒนธรรมแห่งชุมชนยังคงเข้มแข็งอยู่ และ (2) การตื่นตัวของปัญญาชนและผู้มีการศึกษาต่อการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประเทศ รวมทั้งการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยหลังการเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540: 183)

ยุกติ มุกดาวิจิตร (2548) กล่าวว่า วัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวคิดที่เสนอโดยนักพัฒนาเอกชนและนักวิชาการจำนวนหนึ่ง ที่ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นกันผ่านการประชุมสัมมนา โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องการพัฒนาประเทศ หากนับตามที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา นักคิดคนสำคัญคนหนึ่งในกระแสวัฒนธรรมชุมชนเสนอ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนั้นเกิดในสังคมไทยเมื่อราวทศวรรษ 2520 และปรากฏชัดเป็นระบบใน พ.ศ. 2524

แรกทีเดียวแนวคิดนี้ได้ถูกริเริ่มและเผยแพร่กันภายในบรรดานักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) ด้วยกันเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านวารสาร *สังคมพัฒนา* นอกจากนั้นยังมีวารสารอีกฉบับหนึ่งที่เผยแพร่กันภายใน อพช. ด้วยกันเอง ได้แก่ วารสาร *ชมชาย* แม้ว่าจะงานเขียนในระยะนั้นยังมิได้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนอย่างเป็นระบบนัก สิ่งสำคัญที่งานเขียนเหล่านั้นแสดงให้เห็น ได้แก่ (1) ความพยายามของนักพัฒนาจำนวนหนึ่งในอันที่จะเข้าถึงทำความเข้าใจ และสะท้อนวิถีชีวิตของชาวชนบท (2) ความพยายามในอันที่จะหาแนวทางฟื้นฟูวิถีชีวิตและพัฒนาตนเองขึ้นมาโดยพื้นฐานทางประเพณี พิธีกรรม หรือขนบธรรมเนียมของตนเอง และ (3) บทบาทของนักพัฒนาเอกชนต่อการพัฒนาชนบท ข้อเขียนเหล่านั้นจึงนับได้ว่าเป็นผลงานในช่วงบุกเบิกและมีความสำคัญต่อการพัฒนาแนวคิด “วัฒนธรรมชุมชน” ในระยะต่อมาอย่างมากทีเดียว (ยุคติ มุกดาวิจิตร, 2548)

สอดคล้องกับฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540) ซึ่งได้สรุปสาระสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนโดยได้จากความคิดของปัญญาชน 4 คน คือ 1. บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร 2. บำรุง บุญปัญญา 3. อภิชาติ ทองอยู่ และ 4. นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวคือ

บาทหลวงนิพนธ์เริ่มมีแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เนื่องจากเห็นว่าการเข้าไปช่วยเหลือชาวบ้านจัดตั้งองค์กรทางเศรษฐกิจ เช่น ธนาคารข้าว ทำให้เกิดปัญหา คือโครงการกับชุมชนไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และนอกจากนั้นยังมีความขัดแย้งกันภายในระหว่างผู้เข้าร่วมโครงการ เขาจึงพัฒนาแนวคิดเชิงชุมชน เอกลักษณะและความหยิ่งในศักดิ์ศรีของชุมชนขึ้น ใน พ.ศ. 2524 เขาผลักดันให้เกิดการสัมมนาเรื่อง “วัฒนธรรมไทยกับงานพัฒนาชนบท” ที่สวางคนิवास ภายใต้การอุปถัมภ์ของสภาคาทอลิกฯ เป็นการเผยแพร่แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนอย่างเป็นระบบเป็นครั้งแรก ต่อจากนั้นได้เขียนบทความเสนอแนวคิดนี้อย่างสม่ำเสมอในวารสารสังคมพัฒนาของสภาคาทอลิกฯ โดยใช้นามแฝงว่า “บุญเทียน ทองประสาน” บาทหลวงนิพนธ์ เป็นผู้นำในการฝึกอบรมผู้ปฏิบัติงานของสภาคาทอลิกฯ และเป็นนักคิดคนสำคัญที่สุด อยู่เบื้องหลังการขยายงานของสภาฯ ด้วยความสามารถทางทฤษฎี ด้วยการอุทิศตัวทำงานกับประชาชน และด้วยการสนับสนุนจากองค์กรศาสนจักรคาทอลิกที่เข้มแข็ง เขาสามารถผลักดันให้แนวคิดของเขาได้รับการยอมรับสูงสุดในองค์กรพัฒนาเอกชน จึงถือกันว่าเขาเป็นต้นกำเนิดของความคิดวัฒนธรรมชุมชน และเสนอแนวคิดนี้ในลักษณะที่เป็นทฤษฎีมากที่สุด

อาจสรุปความคิดของบาทหลวงนิพนธ์ได้ 2 ประการ คือ (1) ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว วัฒนธรรมนี้ให้คุณค่าแก่ความเป็นคนและแก่ชุมชนที่มีความผสมกลมกลืน (Harmony) (2) วัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด จะใช้เป็นประโยชน์ได้เมื่อมีการปลูกให้สมาชิกแห่งชุมชนมีจิตสำนึกรับรู้ในวัฒนธรรมของตนนั้น

ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว คือ มีระบบคุณค่าที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์ เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้นๆ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาของชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชน คือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน และแก่ความผสมกลมกลืน (Harmony) กันในชุมชน การที่ชุมชนหรือหมู่บ้านอยู่มาได้เป็นเวลาช้านาน เพราะว่ามีคุณสมบัติผสมกลมกลืนกันในชุมชน ทั้งในขณะปัจจุบันระหว่างสมาชิกด้วยกัน และหากนับย้อนขึ้นไปสมาชิกก็มีบรรพบุรุษร่วมกันด้วย การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชนซึ่งเป็นปราการที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็งการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ไม่ยาก การต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกจะทำได้ บทหลวงนิพนธ์เชื่อว่า วัฒนธรรมชุมชนยังคงอยู่เพราะชุมชนมีกลไกการผลิตซ้ำ (Reproduction) ทางวัฒนธรรม ซึ่งแม้ว่าจะมีปัจจัยใหม่เข้ามา สิ่งเดิมก็ยังอยู่และเมื่อปฏิบัติไปนานเข้าก็กลายเป็นพิธีกรรม คงอยู่กับชุมชนตลอด

วัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นเอง เพราะฉะนั้นหากนักพัฒนาต้องการเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องกับชาวบ้าน ก็ต้องเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน ต้องศึกษาประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน นอกจากนั้นนักพัฒนาและปัญญาชนในชุมชนอาจช่วยผลักดันการพัฒนาชุมชนให้มีพลังยิ่งขึ้น โดยร่วมกับชาวบ้านวิเคราะห์และทำให้ชาวบ้านมีสำนึกที่แจ่มชัดในวัฒนธรรมของเขา เพราะสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติมาช้านานนั้น นานเข้ากลายเป็นเรื่องของจิตใต้สำนึกคือ ลืมไปว่าทำอย่างนั้นเพราะอะไร การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ชุมชนจะช่วยให้สามารถรู้ฟื้นค้นหาได้ว่าการปฏิบัติและพิธีกรรมมีที่มาอย่างไร ทำให้ชาวบ้านตื่นและรับรู้ รู้เอกลักษณ์และคุณค่าของตัวเอง ค้นพบจิตสำนึกอิสระของชุมชน เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน และซาบซึ้งในประวัติการต่อสู้ร่วมกันตลอดมา เห็นภัยของการครอบงำของวัฒนธรรมแปลกปลอมจากภายนอกที่มุ่งเพื่อเอารัดเอาเปรียบชาวบ้าน

สำหรับ บำรุง บุญปัญญา นั้น เป็นนักพัฒนาอาวุโส เป็นที่เคารพของนักพัฒนาเอกชนรุ่นหลัง ความคิดของเขาซึ่งมีอิทธิพลต่อนักพัฒนารุ่นหลังๆ มาก มีสาระสำคัญ 3 ประการคือ (1) เรื่องวัฒนธรรมสองกระแส (2) เรื่องพึ่งตัวเอง และ (3) เรื่องบทบาทของคนชั้นกลาง

บำรุงเริ่มมีความคิดว่ามีวัฒนธรรมอยู่สองกระแสตั้งแต่ พ.ศ. 2521 เขาเป็นนักพัฒนาคนแรกนอกองค์กรคาทอลิกที่เริ่มคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชน ในสมัยนั้นยังไม่มีชื่อเรียกวัฒนธรรมแต่ละกระแส เหตุที่มีความคิดนี้เพราะเขาได้ออกไปทำงานพัฒนาชนบทที่จังหวัดชัยนาทในโครงการของมูลนิธิบูรณะชนบทใน พ.ศ. 2523 ได้มีการพูดคุยกันระหว่างนักพัฒนาถึงการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมสองกระแสที่ชัยนาท กระแสหนึ่งเรียกว่าวัฒนธรรมชาวบ้าน อีกกระแส

หนึ่งคือวัฒนธรรมทุนนิยม วัฒนธรรมชาวบ้านมีความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมของคนชั้นกลาง และของคนชั้นสูง สัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับการใช้แรงงานและชุมชน เครือญาติ แต่แนวพัฒนาเศรษฐกิจที่ประเทศไทยยึดถืออยู่นั้นเป็นแนวความคิดที่มาจากภายนอก ประเทศซึ่งประสานเข้ากับอำนาจรัฐในประเทศ เป็นแนวพัฒนาแบบทุนนิยม

บำรุงจึงเสนอว่า ให้เปลี่ยนแนวทางพัฒนาใหม่ ให้ชาวบ้านกลับไปพึ่งตัวเอง เลียนแบบที่เคยทำมาในอดีต เริ่มจากเป็นตัวของตัวเองในทางความคิด มองเห็นเอกลักษณ์แห่ง ตัวเอง ชาวบ้านควรทำแต่พอกินเป็นหลัก ทำการผลิตในขนาดที่เหมาะสม ใช้แรงงานในครอบครัว เป็นหลัก แม้ใน ระดับประเทศควรมีนโยบายพึ่งตัวเองภายในประเทศด้วยเหมือนกัน คือ เปลี่ยน วัตถุประสงค์จากการผลิตเพื่อส่งออกเป็นการผลิตให้ทุกคนได้มีกินมิใช่แล้วค่อยเอาส่วนที่เหลือ ส่งออก รัฐบาลจึงควรใช้นโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมส่งเสริมอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า อุตสาหกรรมแปรรูป อุตสาหกรรมที่มารองรับการเกษตรกรรม ไม่ใช่อุตสาหกรรมที่มาจาก ต่างประเทศ อุตสาหกรรมขนาดย่อม

ปัญหาสุดท้ายของบำรุง คือ การผลักดันแนวทางวัฒนธรรมชุมชนคนชั้นกลาง โดยเฉพาะนักพัฒนาควรจะมีบทบาทอย่างไร บำรุงเสนอว่าคนชั้นกลางมีหน้าที่แลกเปลี่ยน วัฒนธรรมกับชาวบ้านไม่ใช่ไปชี้สั่งหรือครอบงำชาวบ้านทางความคิด คือ (1) นำวัฒนธรรม ความรู้ และระบบคิดของชาวบ้านมาเผยแพร่ให้หมู่คนชั้นกลางให้มากขึ้นในสังคม (2) นำ ทรัพยากรในสังคมเมืองไปให้ชนบทมากขึ้น และ (3) คัดค้านการบีบบังคับของรัฐที่กระทำต่อ หมู่บ้าน อุดมการณ์ของบำรุงจึงมีลักษณะเป็นแบบอนาธิปัตย์นิยม (Anarchism) ต่อต้านรัฐ ผนึก กำลังคนหลายชนชั้นต่อต้านรัฐแบบเดิม แต่ต่อต้านทุนนิยมเฉพาะบางประเภท บำรุงยังยอมรับ วิสาหกิจเอกชนในกิจการอุตสาหกรรม

ส่วนทางด้าน อภิชาติ ทองอยู่ เน้นลักษณะคุณค่าทางจริยธรรมของวัฒนธรรม พื้นบ้าน มากกว่าการเสนอให้ต่อต้านวัฒนธรรมของรัฐและของระบบทุนนิยม อภิชาติชาวซึ่งและ ประทับใจกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพราะเขาเป็นคนจากในเมือง ต่างกับบำรุงซึ่งเป็นคนชนบทมา ก่อน

อภิชาติมีความเห็นเช่นเดียวกับบำรุงว่ามีวัฒนธรรมสองกระแส ชาวบ้านมี วัฒนธรรมอันเป็นอิสระของเขาเองมาแต่โบราณกาล เป็นวิถีแห่งหมู่บ้านซึ่งยังดำรงอยู่ โดย เปรียบเทียบให้เห็นว่ามนุษย์เราอาจมีพฤติกรรมบางอย่างโดยที่ในใจจริงมิได้นิยมสิ่งนั้น เหมือนกับ ชาวบ้านที่ต้องรับระบบทุนนิยมแต่ใจจริงๆเขาต่อต้าน ชุมชนหมู่บ้านจึงยังเป็นระบบที่มีเอกลักษณ์ ของตัวเองทั้งในแง่สังคมและวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์กันภายในระบบ หมู่บ้านยังไม่แตกสลาย ความแตกต่างระหว่างอภิชาติกับบำรุงอยู่ที่ว่า อภิชาติพยายามพรรณนาลักษณะที่ดึงมาของสังคม

และวัฒนธรรมของชุมชนชาวนาไทย เรียกร้องให้นักพัฒนารักษาและส่งเสริมคุณค่าวัฒนธรรมพื้นบ้านให้สืบเนื่องต่อไปในอนาคตในงานพัฒนาชนบท ส่วนบำรุงเน้นการทำให้คนชั้นกลางรับวัฒนธรรมของชาวนา ให้วัฒนธรรมพื้นบ้านมีส่วนในการพัฒนาประเทศทั้งประเทศ ไม่ใช่เฉพาะการพัฒนาชนบทเท่านั้น

การพัฒนาในทัศนะของอภิชาติ คือ การสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนอันดีงามให้ชาวบ้านค้นหาทางออกในงานพัฒนาด้วยตนเอง และไม่ได้มองบทบาทของนักพัฒนาแบบบำรุงว่าเป็นตัวรับวัฒนธรรมชุมชนมาเผยแพร่ในหมู่ชนชั้นกลาง แต่เป็นผู้ที่ช่วยให้ชาวบ้านตระหนักในคุณค่าและสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนในหมู่พวกเขา

ส่วนลักษณะต่อต้านรัฐในอุดมการณ์วัฒนธรรมชุมชนในความคิดของนายแพทย์ประเวศ วัชชี สรุปได้ 3 ประการคือ

1. ต่อต้านรัฐ นายแพทย์ประเวศ เห็นว่า รัฐหรือระบบราชการจะทำการพัฒนาไม่สำเร็จ เพราะระบบราชการสร้างมาเพื่อปกครองและควบคุม เพื่อเก็บภาษี เป็นระบบรวมศูนย์อำนาจ บังคับบัญชาตามแนวตั้ง ระบบราชการไม่เข้าใจชุมชนชนบท รัฐไทยออกกฎระเบียบมากมาย กฎระเบียบเหล่านี้มีดประเทศ ทำให้เป็นอัมพาต เป็นอุปสรรคต่อการริเริ่มใหม่ๆ ปิดกั้นประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมของประชาชน ระบบราชการครอบงำ การแก้ไขโดยการเลือกผู้แทนอย่างเดียวไม่เพียงพอ แต่จะต้องกระจายอำนาจบริหารไปสู่ชุมชน

2. การส่งเสริมชุมชน องค์การที่ต่อต้านรัฐอย่างมีพลังที่สุดมาแต่โบราณกาล คือ ชุมชน ลักษณะที่สำคัญของประวัติศาสตร์ไทย ในทัศนะของนายแพทย์ประเวศ ควรส่งเสริมให้ชุมชนชนบทมีความเข้มแข็ง คือ มีเบญจขันธ์ ได้แก่ (ก) จิตใจที่มีธรรมะ ขยันหมั่นเพียรและสันโดษ (ข) แบบแผนการผลิตเป็นแบบผลิตเพื่อกินกันเองเป็นเกษตรแบบผสมผสาน (ค) สมดุลกับธรรมชาติแวดล้อม (ง) พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ไม่ต้องพึ่งพาภายนอก (จ) มีชีวิตชุมชน มีสถาบันครอบครัวและวัด และวัฒนธรรมชุมชนแห่งการช่วยเหลือพึ่งพากัน ชุมชนชนบทนี้จะพัฒนาความรู้ความสามารถจากความรู้เดิมที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือปรีชาญาณท้องถิ่น ผสมเข้ากับวิชาการสากล การผสมและเชื่อมโยงวัฒนธรรมชุมชนเข้ากับวัฒนธรรมสากล นอกจากนั้นยังเสนอให้องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทมากขึ้น เพราะองค์กรเหล่านี้เข้าไปสู่ชุมชน

โดยสรุปความคิดของนายแพทย์ประเวศ คือ การเสนอให้ประชาชนรวมตัวกันเป็นกลุ่มและองค์กรย่อยๆ เพื่อช่วยเหลือและสร้างความเข้มแข็งให้สมาชิกแต่ละคน กลุ่มและองค์กรเหล่านี้อาจปรากฏในรูปชุมชน หมู่บ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน หรือกลุ่มทางปัญญา ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มเป็นแบบเท่าเทียมกัน ควรลดอำนาจและหน้าที่ของรัฐลง แล้วนำอำนาจและหน้าที่นั้นกลับคืนมาที่องค์กรเหล่านี้ เมื่อหน้าที่เหล่านี้กลับเป็นขององค์กรย่อย

แล้วอาจไม่ต้องใช้อำนาจก็ได้ ความคิดของนายแพทย์ประเวศ คือ อุดมการณ์อนาธิปไตยนิยมนั่นเอง นอกจากนี้ นายแพทย์ประเวศยังแสดงความคิดเห็นว่า ต้องปรับปรุงวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยเพิ่มธรรมเนียมของศาสนาพุทธ และนำเอาวัฒนธรรมโดยเฉพาะวิชาการจากสากลเข้ามาผสมด้วย ขณะเดียวกันชุมชนหมู่บ้านที่ปรับใหม่ ก็จะมีภาระหน้าที่เพิ่มขึ้น เพราะจะได้มีการโยกย้ายหน้าที่ ซึ่งขณะนี้ เป็นของรัฐ คือ การพัฒนากลับมาเป็นของชุมชนและสลายอำนาจรัฐลง

3. ให้มีศาสนาธรรม โดยเฉพาะพุทธศาสนาในการพัฒนา คือ การพัฒนาที่สมบูรณ์ต้องพัฒนาทั้งทางจิตใจและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป มีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นฐานที่แน่นหนา นายแพทย์ประเวศเชื่อว่า หากปราศจากฐานคุณธรรมและจริยธรรมแล้ว ก็ไม่อาจพัฒนาเพื่อประชาชนจริงๆ ได้ ศาสนาพุทธที่บริสุทธิ์ส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม มีคำสอนประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ศีล คือ การกินน้อยใช้น้อยหรือการลดวัตถุนิยมลง สมาธิ คือ จิตที่สงบ ถ้าจิตสงบแล้วมนุษย์ก็เปลี่ยนพฤติกรรมให้ดีขึ้นได้ การพัฒนาที่มีองค์ประกอบของศีล สมาธิ และปัญญาจึงเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ คือ พัฒนาทางจิตใจด้วย นายแพทย์ประเวศ นำเอาศาสนาพุทธซึ่งเดิมเป็นวัฒนธรรมของรัฐมาตีความใหม่ แล้วให้ทำหน้าที่รักษาความปรองดองในชุมชนและในสังคม ใช้ฝึกสมาธิของชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีเอกลักษณ์มีความเข้มแข็งซึ่งเท่ากับต่อต้านรัฐไปในตัว อีกทั้งใช้ต่อต้านความโลภ การเห็นแก่ตัว และการเอาใจเอาเปรียบ ซึ่งเป็นผลของการพัฒนาแบบทุนนิยม ในแง่นี้ความคิดของนายแพทย์ประเวศแตกต่างจาก บำรุงและอภิชาติ องค์ประกอบของพระพุทธศาสนาแบบก่อนข้างเป็นปรัชญาเป็นระบบคิดของปัญญาชนชั้นกลาง ซึ่งนายแพทย์ประเวศเป็นตัวแทนไม่ใช่ระบบคิดของชาวบ้าน

เมื่อเปรียบเทียบความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนของปัญญาชนทั้ง 4 ท่านแล้ว สามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก บำรุงและอภิชาติมีความคิดแบบชาวบ้านแท้ ชื่นชมวัฒนธรรมของชาวบ้านที่ไม่ต้องมีสิ่งใดเจือปน ประชาชนเพียงรับทราบและซาบซึ้งในวัฒนธรรมนี้ ส่วนกลุ่มที่สอง บาทหลวงนิพนธ์และนายแพทย์ประเวศเสนอให้ผสมวัฒนธรรมชาวบ้านกับศาสนา ในกรณีของบาทหลวงนิพนธ์ปัญญาชนจะนำเอาแนวคิดศาสนาคริสต์ผสานกับความเชื่อท้องถิ่น ส่วนในกรณีของนายแพทย์ประเวศ ปัญญาชนและพระจะประสานศาสนาพุทธกับความเชื่อของชาวบ้าน อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบในแต่ละกลุ่ม ก็ จะเห็นความแตกต่างกันบ้างระหว่างนักคิดในแต่ละคู่ เปรียบเทียบความคิดบำรุงและอภิชาติ อภิชาติมีความชื่นชมชุมชนหมู่บ้านและวัฒนธรรมของชาวบ้านมากที่สุด คิดว่าทำอย่างไรจะรักษาและคงคุณค่าและความดีมนั้นไว้ในหมู่บ้าน ส่วนบำรุงต้องการให้ชาวบ้านรักษาวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อฝึกกำลังต่อต้านกับพ่อค้าและรัฐ ต้องการชักจูงให้คนชั้นกลางรับวัฒนธรรมของชุมชนเป็นวัฒนธรรมของตน ส่วนบาทหลวงนิพนธ์กับนายแพทย์ประเวศนั้น ข้อเสนอของบาทหลวงนิพนธ์มองมาจากข้างในชุมชน เกิดจาก

การทำงานคลุกคลีกับชาวบ้านมากกว่าของนายแพทย์ประจำเขต ส่วนนายแพทย์ประจำเขตไม่ได้ทำงานยาวนานในชนบทกับชาวบ้าน ข้อเสนอของเขาจึงมีลักษณะเป็นแนวคิดของผู้หวังดีและเห็นอกเห็นใจชาวบ้านจากภายนอก

จากแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน กล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนั้น เป็นแนวความคิดที่ต้องการให้ชุมชนและคนในชุมชน มีบทบาทในการพัฒนาตนเองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเป็นผู้ริเริ่มที่จะพัฒนาตนเอง โดยคำนึงถึงบริบทต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งความเป็นวัฒนธรรมร่วมกันของคนในชุมชนนั้นๆ เป็นพลังสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และยังทำให้คนในชุมชนด้วยกันเองมีจิตสำนึกที่จะพัฒนาและผลักดันให้ชุมชนของตนเองได้มีแนวทางเป็นของตนเองโดยไม่กลับไปกับกระแสของระบบทุนนิยม จากแนวคิดนี้ถือว่าเป็นแนวความคิดที่สำคัญที่จะทำให้สังคมพัฒนาอย่างถูกต้องและตรงจุดโดยเฉพาะชุมชนชนบท ซึ่งนักพัฒนาหรือคนภายนอกนั้นไม่สามารถที่จะมองเห็นปัญหาและเข้ามาช่วยเหลือพัฒนาได้อย่างยั่งยืนเท่ากับการพัฒนาที่เริ่มจากตัวชุมชนเอง

4. ข้อมูลเกี่ยวกับมุสลิม

การศึกษาเกี่ยวกับมุสลิม ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเกี่ยวกับมุสลิมและข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมมุสลิมที่มีความเกี่ยวเนื่องและสอดคล้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษา ซึ่งมีดังต่อไปนี้

อิสลามเป็นหนึ่งในสองศาสนาที่มีผู้นับถือมากกว่าพันล้านคน นั่นคือ ศาสนาคริสต์และอิสลาม โดยที่อิสลามมีผู้นับถือตามมาเป็นอันดับสอง หากไม่พิจารณาที่จำนวนผู้นับถือแต่พิจารณาจากลักษณะความเป็นสากล คือมีผู้นับถือในประเทศต่างๆ หลากหลายเชื้อชาติหรือเรียกว่า “ศาสนาสากล” จะมีอยู่สามศาสนาด้วยกัน คือ พุทธ คริสต์ อิสลาม

อิสลามเป็นศาสนาของประชากรส่วนใหญ่ในประเทศต่างๆ มากถึง 50 กว่าประเทศ โลกอิสลามประกอบด้วยชาวมุสลิม 3 กลุ่มใหญ่ๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วโลกในปัจจุบัน กลุ่มแรก คือกลุ่มประเทศมุสลิมอาหรับ เป็นประเทศมุสลิมซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวอาหรับ ใช้ภาษาอาหรับเป็นภาษากลาง กลุ่มที่สอง คือกลุ่มประเทศมุสลิมที่ไม่ใช่อาหรับ เป็นประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม แต่ไม่ใช่ชาวอาหรับและไม่ได้ใช้ภาษาอาหรับเป็นภาษากลาง กลุ่มที่สาม คือกลุ่มมุสลิมกลุ่มน้อยในประเทศที่ไม่ใช่มุสลิม คือกลุ่มที่กระจัดกระจายอยู่ในประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่ไม่ใช่มุสลิม ซึ่งมีอยู่ทั่วทุกมุมโลก

โดยทั่วไป อิสลามเป็นที่รู้จักกันในนามของศาสนาที่จัดอยู่ในประเภทของเอกเทวนิยม (Monotheism) คือ ศาสนาที่นับถือพระเจ้าองค์เดียว อิสลามมาจากรากศัพท์ภาษาอาหรับ “อัล – ลิลมุ” แปลว่า “สันติภาพ” “การมอบน้อมและการยอมจำนน” ในด้านนิติศาสตร์ อิสลามจึงมีความหมายว่า “การยอมจำนนตนเองต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของเพื่อจะได้บรรลุถึงความสงบสุข” มุสลิมเป็นคำที่เรียกผู้นับถือศาสนาอิสลาม หมายถึง ผู้ที่มอบน้อมมอบตนต่อพระเจ้าแต่ผู้เดียวเพื่อความสันติ

อิสลามไม่ได้เป็นความเชื่อเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่เป็นวิถีการดำเนินชีวิต (Way of Life) ที่ได้วางรูปแบบแห่งพฤติกรรมของมุสลิมไว้ตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ตื่นนอนจนหลับ ถึงแม้ว่าจะมีต้นกำเนิดจากดินแดนอารเบีย แต่อิสลามก็ไม่ได้มีขอบเขตเฉพาะทางภูมิศาสตร์ โลกของอิสลามจึงไม่จำกัดว่าเป็นตะวันออกหรือตะวันตก โลกยุโรปหรือโลกบูรพา ทางทิศใต้หรือทิศเหนือ แต่มันเป็นสากล

อิสลามให้ความสำคัญกับค่าชีวิตของมนุษย์และให้สิทธิความเท่าเทียมเสมอภาคถ้วนหน้า โดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ เพศและสีผิว กฎหมายของพระเจ้าซึ่งประกาศไว้อย่างชัดเจนในคัมภีร์อัล – กุรอาน โดยมีวิถีการดำเนินชีวิตของศาสนทูตมุฮัมมัดเป็นแบบฉบับ (ซุนนะฮฺ) (ศราวดี อารีย์, 2548)

ศาสนาอิสลามนั้นสอนให้ทุกคนยึดมั่นในศาสนาโดยจะต้องมีความศรัทธาเป็นพื้นฐาน เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่เกิดจากการศรัทธา ซึ่งโครงสร้างหรือหลักการใหญ่ๆจึงแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ (การิม อับดุลเลาะห์, ม.ป.ป.)

1. หลักศรัทธา เรียกว่า “รูกนอิมาน” คือ หลักการหรือบทบัญญัติที่มุสลิมทุกคนจะต้องศรัทธายึดมั่น ซึ่งมีเรื่องต่างๆที่มุสลิมทุกคนต้องศรัทธาอยู่มากมาย แต่เราจำเป็นต้องเชื่อถือศรัทธาในหลักการใหญ่ๆ ที่เป็นหลักเบื้องต้นของการศรัทธา ซึ่งมีอยู่ 6 ประการ คือ

1.1 ต้องศรัทธาต่ออัลเลาะห์ ซ.บ. (อ่านว่า ซุบฮานะฮฺวะตะอาลา แปลว่า มหาบริสุทธิ์แด่พระองค์ผู้ทรงสูงสุด) ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ การศรัทธาโดยสรุปรวมกับการศรัทธาตามลักษณะของพระองค์โดยละเอียด

การศรัทธาโดยสรุปรวม คือ เราต้องศรัทธาว่าอัลเลาะห์ (ซ.บ.) ทรงเป็นพระเจ้าองค์เดียว พระองค์เป็นผู้ทรงอำนาจ ทรงบันดาลและทรงบริหารกิจการทุกสิ่งทุกอย่างตลอดทั่วจักรวาลโดยลำพังพระองค์เอง ไม่ได้อาศัยความช่วยเหลือจากผู้ใดทั้งสิ้น กล่าวโดยสรุปพระองค์ทรงมีคุณสมบัติเลิศครบถ้วนสมบูรณ์และปราศจากข้อบกพร่องใดๆทั้งสิ้น

การศรัทธาตามลักษณะของพระองค์โดยละเอียด คือ การศรัทธาโดยการเรียนรู้ถึงคุณลักษณะ (ซิฟัต) ของพระองค์

1.2 ต้องศรัทธาต่อมาลาอิกะฮ์ (เทวทูต) ของอัลเลาะห์ (ซ.บ.) คือ เราต้องศรัทธาว่า อัลเลาะห์ทรงสร้างมาลาอิกะฮ์ขึ้นจากครีมี (นूर) มีจำนวนมากมาย ไม่มีผู้ใดรู้จำนวนที่แท้จริงของมาลาอิกะฮ์ นอกจากพระองค์เท่านั้น

มาลาอิกะฮ์ไม่มีเพศ ไม่กินหรือดื่ม หรือหลับนอน ไม่ต้องการอาหารใดๆทั้งสิ้น มาลาอิกะฮ์ไม่มีบิดามารดา ไม่มีสามีภรรยาและไม่มีบุตร มาลาอิกะฮ์มีร่างที่ละเอียดมาก แต่สามารถจำแลงร่างได้ ไม่มีมนุษย์คนใดจะมองเห็นมาลาอิกะฮ์ในสภาพเดิมได้ นอกจากบรรดาอัครทูต (ศาสนทูต) เท่านั้น แต่มนุษย์จะสามารถเห็นมาลาอิกะฮ์ได้ก็ต่อเมื่อมาลาอิกะฮ์จำแลงเป็นรูปร่างต่างๆ เช่น จำแลงร่างเป็นมนุษย์ เป็นต้น

มาลาอิกะฮ์มีพลังมหาศาลมาก สามารถที่จะทำอะไรได้ทุกอย่างตามแต่จะได้รับบัญชาจากอัลเลาะห์ (ซ.บ.) และสามารถเคลื่อนที่ได้รวดเร็วมาก ไม่ว่าจะระยะทางจะไกลสักเพียงไร ก็สามารถไปถึงได้ในพริบตาเดียว

บรรดามาลาอิกะฮ์ที่สำคัญ ซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลาย มี 10 ท่าน ดังนี้

(1) ญิบริลหรือญิบรออิล มีหน้าที่นำพระบัญชา (วาฮีย์) จากอัลเลาะห์มาประทานกับรอซูล

(2) มีกาอิล มีหน้าที่นำลาภผล (ริสกี) มาให้แก่มวลสัตว์โลกทั้งหลาย

(3) อิสรอฟีล มีหน้าที่เป่าสัญญาณเพื่อให้รู้ว่าวาระสุดท้ายของโลกมาถึงแล้ว

(4) อิสรออิลหรือมาลาอิกัลเมอาด มีหน้าที่ปลิดชีวิตของมนุษย์และมวลสัตว์ทั้งหลาย

(5) รีดวาน มีหน้าที่ควบคุมดูแลรักษาสรวงสวรรค์

(6) มาลิกหรือชะบานียะฮ์ มีหน้าที่ควบคุมดูแลนรก

(7 - 8) มุงักรและนากีร์ มีหน้าที่ไต่สวนผู้ตายในหลุมฝังศพ (กู-บур) และลงโทษทัณฑ์แก่ผู้ที่ตอบคำถามไม่ได้ เพราะเป็นคนที่ประพฤดิชั่ว

(9 - 10) กิรอมัง – กาดิบิน ทั้งสองท่านนี้ประจำอยู่ข้างขวาและซ้ายของมนุษย์ เพื่อคอยบันทึกกรรมดีและกรรมชั่วที่มนุษย์ได้ประกอบขึ้น

1.3 ต้องศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์ของอัลเลาะห์ (ซ.บ.)

การศรัทธาต่อคัมภีร์ของอัลเลาะห์ (ซ.บ.) ได้แก่การที่เราต้องเชื่อมั่นว่าตลอดระยะเวลาอันยาวนานนับแต่อัลเลาะห์สร้างโลก พระองค์ได้ประทานคัมภีร์ต่างๆเป็นจำนวน

มาก แก่บรรดาศาสนทูตของพระองค์ต่างยุคต่างสมัย คัมภีร์เหล่านั้นส่วนใหญ่จะเป็นบทบัญญัติที่ใช้ให้ปฏิบัติความดีและละเว้นความชั่ว รวมทั้งจะกล่าวถึงสิ่งเร้นลับเกี่ยวกับนรก สวรรค์ โลกหน้า รวมทั้งสัญญาการตอบแทนแก่ผู้บำเพ็ญความดีและการลงโทษแก่ผู้ที่ประพฤติชั่วฝ่าฝืนพระบัญญัติของพระองค์

คัมภีร์ต่างๆที่อัลเลาะห์ (ช.บ.) ทรงประทานแก่บรรดาศาสนทูต (ร่อซูล) มีทั้งหมด 104 เล่ม ในจำนวนนี้มีคัมภีร์ที่สำคัญอยู่ 4 เล่ม คือ

- (1) คัมภีร์ชะนूर ประทานแก่ท่านนบีดาวูด เป็นภาษาทือบตี
- (2) คัมภีร์เตาร็อด ประทานแก่นบีมูซา เป็นภาษาอิบรอนีย์

(ฮิบรู)

- (3) คัมภีร์อินญิล ประทานแก่นบีมูซา เป็นภาษาซุรยานี
- (4) คัมภีร์กูรอ่าน ประทานแก่นบีมุฮัมมัด (ช.ล.) เป็นภาษา

อาหรับ

1.4 ต้องศรัทธาต่อบรรดาร่อซูล (ศาสนทูต) ของอัลเลาะห์ ซึ่งร่อซูลหมายถึง ผู้รับใช้หรือผู้แทน ร่อซูลผู้ล้ดเลาะฮ์หรือร่อซูลของอัลเลาะห์ หมายถึง ผู้แทนของอัลเลาะห์ ร่อซูลของอัลเลาะห์ คือ มนุษย์เพศชายที่ฉลาดและเป็นคนดีมีคุณธรรม ซึ่งอัลเลาะห์ได้ทรงแต่งตั้งให้ทำหน้าที่แนะนำสั่งสอนมนุษย์ ให้ประกอบแต่ความดีและละเว้นการทำชั่ว และร่อซูลจะแจ้งให้มนุษย์รู้ถึงผลตอบแทนที่จะได้รับจากการทำความดี และผลสนองที่จะลงโทษแก่ผู้กระทำความชั่ว ร่อซูลคนแรกมีนามว่า อาดัม อ.ล. (อ่านว่า อะดัลยิสลาม แปลว่า ขอความสันติจงมีแต่ท่าน) และคนสุดท้ายมีนามว่า มุฮัมมัด ช.ล. (อ่านว่า ค็อลลอลลอลฮุ สุอะลัลยิวะซัลลัม แปลว่า ขอองค์อัลเลาะห์ทรงประทานพรและความสันติแก่ท่านนบีมุฮัมมัดและวงศ์วานของท่าน) ส่วนนบี คือมนุษย์เพศชายที่ฉลาดและเป็นคนดีมีคุณธรรม ที่อัลเลาะห์ (ช.บ.) ได้มีโอองการให้ประกอบคุณงามความดีและให้ละเว้นความชั่ว ตามบัญญัติของพระองค์

ดังนั้นความแตกต่างของนบีนบีมุฮัมมัดก็คื ร่อซูลได้รับโอองการจากอัลเลาะห์ (ช.บ.) ให้นำบทบัญญัติมาเผยแพร่แก่ปวงมนุษย์ทั่วไป ส่วนนบีนบีนรับโอองการมาเพื่อนำไปปฏิบัติเป็นการเฉพาะตัวเอง ไม่มีหน้าที่ต้องเผยแพร่แก่บุคคลทั่วไป

เนื่องจากทั้งนบีและร่อซูลต่างได้รับโอองการจากอัลเลาะห์ (ช.บ.) เหมือนกัน ดังนั้นร่อซูลทุกท่านจึงเป็นนบีนบีนด้วย แต่นบีนบางท่านอาจไม่ได้เป็นร่อซูล

1.5 ต้องศรัทธาต่อวันอาคิเราะฮ์ (วันสุดท้ายของโลก) หมายความว่ารวมถึงการศรัทธาต่อสิ่งต่างๆเหล่านี้ด้วย คือ

- (1) การศรัทธาต่อวันกียามะฮ์ (วันฟื้นคืนชีพ)

(2) การศรัทธาต่ออัลัมบ์รซัค (ความเป็นอยู่ในสุสาน)

(3) การศรัทธาต่อสวรรค์และนรก ฯลฯ

สำหรับวันอาคิเราะฮ์นั้น คือ กำหนดการสิ้นสุดของสรรพสิ่งทั้งปวง เว้นแต่สิ่งทีพระผู้เป็นเจ้าประสงค์จะให้รอดอยู่ เมื่อถึงกำหนดนี้ พระผู้เป็นเจ้าจะทรงคลบบันดาลให้สรรพสิ่งทั้งหลาย อันได้แก่ ดวงดาว สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหมด ตลอดจนจักรวาลพินาศย่อยยับหมดสิ้น

ส่วนวันกิยามะฮ์นั้น คือ กำหนดการที่มนุษย์ทั้งหลายจะกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีก เพื่อรับฟังการพิจารณาสอบสวนและฟังคำพิพากษาจากพระผู้เป็นเจ้าถึงการกระทำของเขาในอดีต

วันอาคิเราะฮ์และวันกิยามะฮ์นี้ จะบังเกิดขึ้นเมื่อใดไม่มีใครทราบได้ นอกจากพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียวเท่า ตามอัลกุรอาน บทที่ 7 วรรคที่ 187 ว่า “เขาเหล่านั้นจะถามสุเจ้าเกี่ยวกับวันสุดท้ายว่าจะเกิดขึ้นเมื่อใด ผู้เจ้าจงกล่าวเถิดว่าแท้จริงความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ อยู่ที่พระผู้เป็นเจ้าของฉัน”

1.6 ต้องศรัทธาต่อการกำหนดของอัลเลาะห์ทั้งทางดีและทางร้าย คือ การที่เราต้องศรัทธาว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่มีการอุบัติขึ้น มีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงหรือดับสูญไป เกิดจากการกำหนดและบันดาลของอัลเลาะห์ (ซ.บ.) ทั้งสิ้น เช่น การโคจรของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ โลก และดวงดาวต่างๆทั่วจักรวาล การหมุนเวียนของฤดูกาล การผันแปรของดินฟ้าอากาศ จนเกิดพายุหรืออุทกภัยต่างๆ ตลอดจนการถือกำเนิดของมนุษย์ว่าใครจะเป็นพ่อแม่ลูกกับใคร จะเกิดที่ไหน มีหน้าตารูปร่างผิวพรรณอย่างไร จะหูหนวกตาบอดเป็นใบ้หรือไม่ สิ่งต่างๆเหล่านี้เป็นการกำหนดของอัลเลาะห์ทั้งสิ้น

นอกจากนี้เรายังต้องศรัทธาอีกว่า ปราณุกการณ์ต่างๆที่บังเกิดขึ้นกับมนุษย์หรือสัตว์ ล้วนแต่เกิดจากการบันดาลของอัลเลาะห์ (ซ.บ.) ทั้งสิ้น เช่น การทำดี – ทำชั่ว ความมีความจน โชคดีโชคร้าย ความทุกข์ – ความสุข ความโง่ – ความฉลาด ความตาย ความสวยงาม การทุพพลภาพ การเจ็บป่วย ฯลฯ

2. หลักปฏิบัติ เรียกว่า “รูกนอิสลาม” คือ หลักการหรือบทบัญญัติที่มุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม มีอยู่ 5 ประการ คือ

2.1 ต้องกล่าวปฏิญาณตนหรือที่เรียกกันว่า กล่าวก้าลิมะฮ์ช่าฮาดะฮ์ คือ “อัสฮาดู อันลาอิลลาฮา อิลลัลลอฮู” “ว่าอัสฮาดู อันน้ามุฮัมมัดร์ ร่อซูลุลลอฮ์” ความว่า “ข้าพเจ้าของปฏิญาณว่า แท้จริงไม่มีพระเจ้าอื่นใดเว้นแต่อัลเลาะห์องค์เดียว” “และข้าพเจ้าขอปฏิญาณว่า แท้จริงท่านนบีมุฮัมมัดเป็นร่อซูลของอัลเลาะห์”

โดยการกล่าวปฏิญาณตนนี้จะต้องกล่าวเป็นภาษาอาหรับ ตามแต่ความสามารถที่จะพยายามกระทำได้ และข้อสำคัญที่สุด จะต้องเข้าใจความหมายของคำปฏิญาณที่กล่าวนั้นด้วย

2.2 ต้องกระทำ “ละหมาด” ทุกวันๆละ 5 เวลา การละหมาด หมายถึง การเข้าเฝ้าอัลเลาะห์ (ช.บ.) เป็นบัญญัติที่สำคัญของศาสนาอิสลามที่มุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติ เป็นการสรรเสริญพระเกียรติคุณ การวิงวอนขอพร และการขอร้องโทษต่อพระองค์

2.3 ต้องบริจาครทรัพย์ “ซะกาต” กล่าวคือ ซะกาตเป็นทรัพย์สินที่จะต้องแบ่งออกมาจากบรรดาทรัพย์สินที่เราเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์เพื่อเอาไปบริจาคแก่ผู้มีสิทธิได้รับส่วนแบ่งตามที่ศาสนาได้กำหนดไว้ การบริจาคซะกาตถือเป็นหน้าที่บังคับแก่มุสลิมทุกคน ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามหลักเกณฑ์ ทรัพย์สินที่ต้องบริจาคซะกาตมี 5 ชนิด คือ เงินทอง สิ่งเพาะปลูก สิ้นค้า ปศุสัตว์ และผลไม้

ผู้ที่จะมีสิทธิรับซะกาตได้ มีเพียง 8 ประเภท คือ

(1) คนยากจนหรืออนาถา (พะกิร) คือ ผู้ที่ไม่มีทรัพย์สินหรือแทบจะไม่มีรายได้ประจำเลย เช่น ต้องใช้เงินวันละ 10 บาท ก็มีรายได้เพียงวันละ 2-3 บาท

(2) คนขัดสนยากจน คือ ผู้มีทรัพย์สินหรือรายได้ประจำบ้างแต่ก็ไม่เพียงพอที่จะดำรงชีพ เช่น ต้องใช้วันละ 10 บาท แต่ที่มีรายได้เพียงวันละ 6-7 บาท ซึ่งมีฐานะดีกว่าประเภทที่หนึ่งเล็กน้อย

(3) ผู้ที่เข้าศรัทธาในอิสลาม เพื่อเป็นการสนับสนุนให้กำลังใจเขา หรือเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่หมู่คณะของเขาให้เลื่อมใสในอิสลาม

(4) ผู้ที่มีหนี้สินเพราะการใช้จ่ายในทางกุศล ไม่ใช่หนี้การพนัน ฯลฯ

(5) ผู้เดินทางไกลรอนแรมมาจากต่างถิ่น

(6) ในการพลีเพื่ออัลเลาะห์ (ฟิยะซะบีลิลละฮ์) บางท่านหมายความว่า เป็นการบริจาคเฉพาะแก่ผู้ทำสงครามเพื่อศาสนาอิสลามหรือเกี่ยวกับกิจการนี้ บางท่านหมายความว่ากว้างกว่านี้

(7) พนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เก็บซะกาต (ไม่มีในประเทศไทย)

(8) ทาสที่จะเอาทรัพย์สินไปไถ่ตัวเป็นอิสระ (ไม่มีในประเทศไทย)

2.4 ต้องถือ “ศีลอด” ทุกวันตลอดเดือนรอมฎอน การกำหนดเริ่มต้นเดือนรอมฎอน จะต้องดูว่าเดือนชะอฺบาน (เดือนในปฏิทินอิสลามก่อนเดือนรอมฎอน) มี 28

หรือ 30 วัน โดย ให้ดูดวงจันทร์ตอนเย็น ขณะดวงอาทิตย์เพิ่งตกของวันที่ 29 เดือนชะอฺบาน ถ้าเห็นดวงจันทร์ ก็ถือว่าคําคั้นนั้นเข้าสู่เดือนรอมฎอนแล้ว รุ่งขึ้นจึงต้องถือศีลอด ถ้าไม่เห็นดวงจันทร์ ให้นับเดือนชะอฺบานให้ครบ 30 วัน หลังจากวันนั้นจึงเข้าสู่เดือนรอมฎอน

ผู้ที่จำเป็นต้องถือศีลอด มีกฎเกณฑ์ 5 ประการ คือ

- (1) ต้องเป็นมุสลิม
- (2) มีอายุครบกำหนดตามศาสนบัญญัติ
- (3) มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ ไม่วิกลจริต
- (4) มีร่างกายแข็งแรง สามารถถือศีลอดได้ตลอดทั้งวัน
- (5) ถ้าเป็นหญิงต้องไม่มีประจำเดือน หรือมีเลือดออกจากการคลอดบุตรในขณะนั้น

ซึ่งถูกห้ามไม่ให้ถือศีลอด แต่ต้องชดใช้ตามวันที่ขาดไปในภายหลัง

2.5 ต้องเดินทางไปบําเพ็ญพิธี “ฮัจญ์” ที่นครมักกะฮ์ 1 ครั้ง ในขณะที่มีชีวิตอยู่ หากมีความสามารถที่จะเดินทางไปกลับได้ ซึ่งการบําเพ็ญฮัจญ์เป็นรুকนหนึ่งของรুকนอิสลามซึ่งมีความสำคัญมาก คุณสมบัติของผู้ทำฮัจญ์นั้นมีข้อต่างๆ ดังนี้

- (1) นับถือศาสนาอิสลาม
- (2) มีอายุครบตามบทบัญญัติของศาสนา มีสติสัมปชัญญะ
- (3) ต้องเป็นผู้มีอิสระ
- (4) มีกำลังทรัพย์เพียงพอและร่างกายแข็งแรง
- (5) เส้นทางและพาหนะต้องปลอดภัย (การิม อับดุลละฮ์,

ม.ป.ป.)

การศึกษาเกี่ยวกับศาสนาอิสลามเรื่องความศรัทธาและการปฏิบัติดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นเพียงส่วนที่เป็นโครงสร้างหลักของความเข้าใจในศาสนาอิสลามเท่านั้น ยังมีส่วนอื่นๆที่เป็นรายละเอียดของการปฏิบัติตนตามแนวทางศาสนาอิสลามอีกหลายประการ ดังนั้นหากจะศึกษาถึงศาสนาอิสลามอย่างละเอียด ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการแต่งงาน อาหารการกิน การทำบุญในวันสำคัญต่างๆนั้น จึงต้องศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมจากเอกสารเฉพาะทางต่อไป

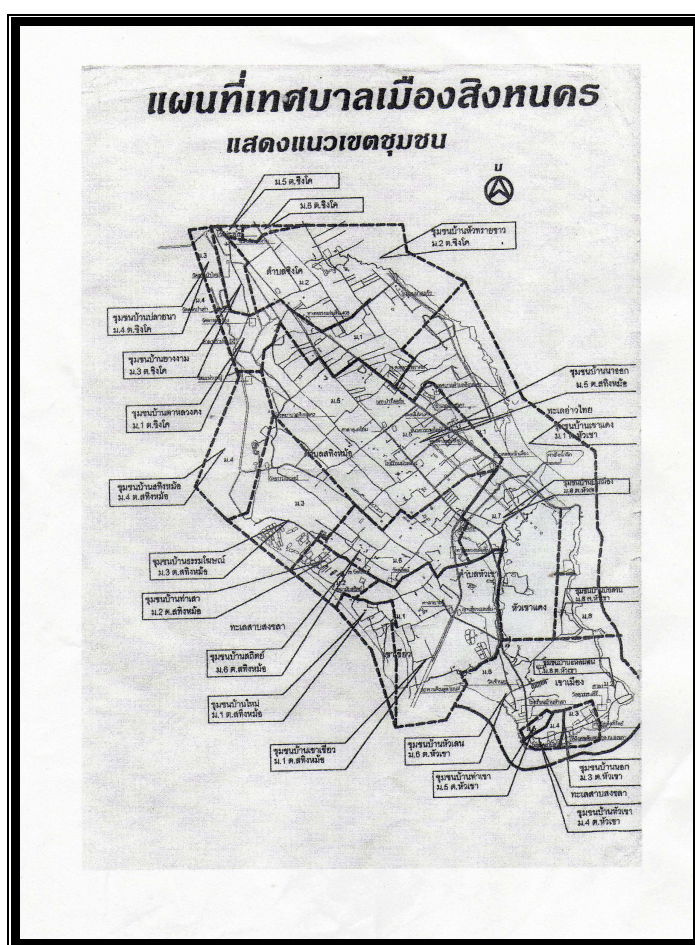
5. ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน

การศึกษาเกี่ยวกับเมืองสงขลานั้น ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษา ซึ่งมีดังต่อไปนี้

5.1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนหัวเขาแดง

ชุมชนหัวเขาแดงอยู่ในเขตพื้นที่การปกครองอยู่ในตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษา ดังต่อไปนี้

ชุมชนหัวเขาแดง มีที่ตั้งเป็นที่ราบสูงเลียบทะเลสาบ ราษฎรสร้างบ้านเรือนบนเนินเขา สถานที่ชาวบ้านเรียกว่า “หน้าเขา” ในสมัยก่อนเรียกสถานที่นี้ว่า “เมืองสิงขร” เป็นเมืองเก่า เมื่อมองระยะห่างจากที่อื่นจะเห็นดินสีแดง จึงเรียกภูเขาวงบริเวณนี้ว่า “หัวเขาแดง” และในปัจจุบันเป็นที่ตั้งของตำบล “หัวเขา” อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา (ไทยตำบลคอทคอม, 2551)

แผนที่ 2 แสดงที่ตั้งอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

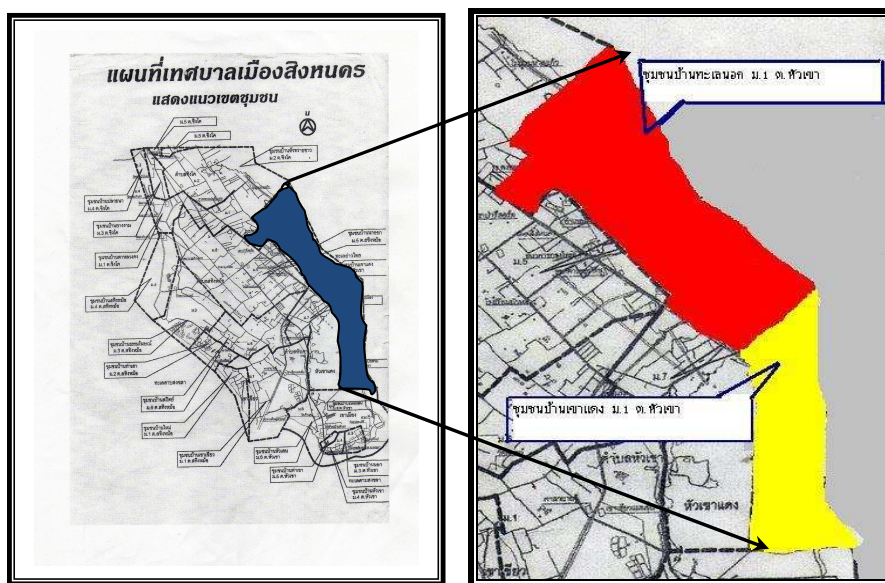
ที่มา : เทศบาลเมืองสิงหนคร อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

บริเวณเมืองสงขลา หัวเขาแดง ตั้งอยู่ในพิกัด ละติจูด 07-13-55 เหนือ ลองจิจูด 100-33-34 ตะวันออก ถึงละติจูด 07-13-55 เหนือ ลองจิจูด 100-34-42 ตะวันออก และ ละติจูด 07-12-47 เหนือ ลองจิจูด 100-33-34 ตะวันออก ถึง ละติจูด 07-12-47 เหนือ ลองจิจูด 100-34-42 ตะวันออกซึ่งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนครในปัจจุบัน (สนธิ บุญฤทธิ์, 2545 : 6)

อาณาเขตของของชุมชนหัวเขาแดง (หมู่ที่ 1 ตำบลหัวเขา)

- ทิศเหนือ จด ทะเลสาบสงขลาและชุมชนบ้านเปรมศรัทธา – สายลำเท็ง หมู่ที่ 1 ตำบลชิงโค
- ทิศใต้ จด ชุมชนบ้านบ่อสวน หมู่ที่ 8 ตำบลหัวเขา
- ทิศตะวันออก จด ทะเลสาบสงขลา
- ทิศตะวันตก จด หมู่ที่ 7 และ ชุมชนบ้านนอกป่า – สก.สิงหนคร หมู่ที่ 5 ตำบลสิงหน้อง

ชุมชนหัวเขาแดงหลังจากที่ถูกทิ้งร้างเป็นเวลายาวนาน ได้มีประชากรส่วนหนึ่งเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนโดยส่วนใหญ่จะเป็นชาวมุสลิม และเมื่อได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเขตการปกครองไปอยู่ในอำเภอสิงหนคร ชุมชนหัวเขาแดงก็ได้เกิดการพัฒนามากขึ้นตามลำดับ ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนทำอาชีพประมง มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ความสัมพันธ์ในชุมชนมีความเป็นเครือญาติโดยส่วนใหญ่

แผนที่ 3 แสดงที่ตั้งชุมชนหมู่ที่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร
ที่มา : เทศบาลเมืองสิงหนคร อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

จากประวัติศาสตร์ชุมชนหัวเขาแดงซึ่งเป็นเมืองสงขลาโบราณนั้น ชุมชนเมืองสงขลา หัวเขาแดง หรือ สิงขร (สิง – ขะ – ระ) หรือ ซิงกอรา ปรากฏชื่อครั้งแรกในสมัย สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง พ.ศ. 1893 - 1912) โดยเหตุที่ที่ตั้งเป็นชุมชนเมืองท่าชายทะเล มีช่องเดินเรือไปยังชุมชนอื่นๆ ที่อยู่รายรอบทะเลสาบลึกเข้าไปได้สะดวก จึงเป็นปัจจัยให้ชุมชนขยายตัวอย่างรวดเร็วด้วยนักการค้าชาวต่างชาติ ตั้งแต่ใกล้สุดคือ ขวา มลายู ไปไกลสุดคือ โปรตุเกส ฝรั่งเศส และ ฮอลันดา ตั้งแต่จากตะวันตกสุดคือ อังกฤษ จนกระทั่งถึงตะวันออกไกลอย่างญี่ปุ่น ทำให้ชุมชนสงขลาหัวเขาแดง กลายเป็น เมืองสงขลา ที่มีข้าหลวงเชื้อสายอาหรับนาม คาโต๊ะ โมกอลล์ คอยดูแลต่างพระเนตรพระกรรณพระเจ้ากรุงสยามในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2153 - 2173) กระทั่งประกาศเป็นอิสระในปี พ.ศ. 2185 โดยบุตรชายของคาโต๊ะ โมกอลล์ นาม สุลต่านสุไลมาน ชาร์ ตั้งตนเป็น พระเจ้าสงขลาที่ 1 (พ.ศ. 2185 - 2211) เมืองสงขลาหัวเขาแดง เป็นอิสระมาถึงเพียง พระเจ้าสงขลาที่ 2 นามสุลต่านมูสตาฟาร์ (พ.ศ. 2211 - 2223) บุตรของสุลต่านสุไลมาน ชาร์ เท่านั้นก็ถึงกาลอวสานด้วยกองทัพกรุงศรีอยุธยาในสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. 2223 เมืองสงขลาหัวเขาแดงเป็นเอกราชอยู่นานถึง 38 ปี (สนิท บุญฤทธิ, 2545 : 5 - 6)

5.2 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนแหลมสน

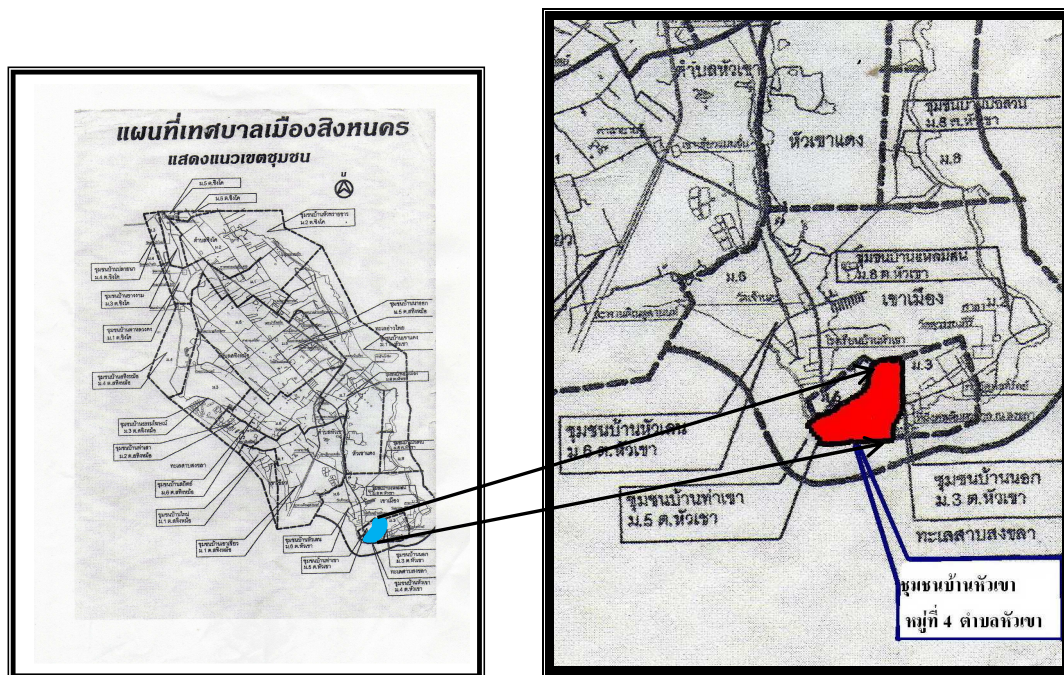
ชุมชนแหลมสนเป็นชุมชนเมืองสงขลาโบราณ ในปัจจุบันได้อยู่ในเขตพื้นที่การปกครองของตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ชุมชนแหลมสน ตั้งอยู่ในพิกัดละติจูด 07-12-07 เหนือ ลองจิจูด 100-33-55 ตะวันออก ถึงละติจูด 07-12-07 เหนือ ลองจิจูด 100-35-06 ตะวันออก และละติจูด 07-11-11 เหนือ ลองจิจูด 100-33-55 ตะวันออก ถึง ละติจูด 07-11-11 เหนือ ลองจิจูด 100-35-06 ตะวันออก คือบริเวณที่เป็นหมู่ที่ 2 – 3 – 4 และหมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนครในปัจจุบัน (สนิท บุญฤทธิ, 2545: 7)

อาณาเขตของของชุมชนแหลมสน(หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา)

ทิศเหนือ	จด ชุมชนบ้านแหลมสน หมู่ที่ 2 ตำบลหัวเขา
ทิศใต้	จด ชุมชนบ้านหัวเลน หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา
ทิศตะวันออก	จด ชุมชนบ้านนอก หมู่ที่ 3 ตำบลหัวเขา
ทิศตะวันตก	จด ชุมชนบ้านท่าเขา หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา

ชุมชนแหลมสนเป็นชุมชนที่มีประชากรอาศัยอยู่เบาบางในช่วงที่มีการเปลี่ยนผ่านการปกครองจากเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนไปอยู่ฝั่งบ่ออย่าง ประชากรที่เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนจะเป็นมุสลิมเกือบทั้งหมด และเมื่อได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเขตการปกครองไปอยู่ในอำเภอสิงหนคร

ชุมชนแหลมสนก็ได้เกิดการพัฒนามากขึ้นตามลำดับ ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนทำอาชีพประมง มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ความสัมพันธ์ในชุมชนมีความเป็นเครือญาติเกือบทั้งหมด

แผนที่ 4 แสดงที่ตั้งชุมชนหมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร

ที่มา : เทศบาลเมืองสิงหนคร อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

ชุมชนแหลมสน เป็นชุมชนที่ก่อกำเนิดต่อเนื่องจากชุมชนหัวเขาแดง หลังจากที่ชุมชนฝั่งหัวเขาแดงได้ล่มสลายลงไป โดยการศึกษาทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการก่อตั้งเมืองสงขลานั้น ภายหลังจากสิ้นสุดของเมืองสงขลา หัวเขาแดง จนกระทั่งถึงแผ่นดิน พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275 - 2301) จึงปรากฏชุมชนเมืองสงขลาขึ้นใหม่ที่บริเวณ ท่าแหลมสน ซึ่งตั้งอยู่คนละด้านกับหัวเขาแดง โดยไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นเจ้าของ ในชั้นแรกอยู่ในความดูแลของเมือง นครศรีธรรมราช ก่อนที่จะเปลี่ยนไปขึ้นกับ กรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งหลังเสียกรุงใน พ.ศ. 2310 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310 - 2325) ทรงยึดเมืองสงขลาได้ จึงโปรดเกล้าฯให้ชาวเมืองสงขลาคนหนึ่งเป็นเจ้าของ แต่เพราะเจ้าเมืองสงขลาคนนี้หย่อนสมรรถภาพ จึงโปรดเกล้าฯให้คนจีนชาวเมืองเจียงจิว นายอากรรังนกเกาะสีเกาะห้า ชื่อ เขี้ยียง แซ่เฮา ผู้มีความดีความชอบเป็น หลวงอินทริศิริสมบัติ เจ้าเมืองสงขลา เมืองสงขลาจึงได้รับการยกฐานะเป็นเมืองเอกขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี

หลวงอินทรีศรีสมบัติ (เหยียง แซ่เฮา) เป็นต้นตระกูล ณ สงขลา สืบทายาทมาจนถึงเจ้าเมืองสงขลาคนที่ 3 คือ พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองสงขลาจากฝั่งแหลมสนมาตั้งที่บ้านตำบลบ้านบ่อยางเมื่อ พ.ศ. 2385 อันเป็นบริเวณที่ตั้งเมืองสงขลาสืบต่อมาจนปัจจุบัน (สนธิ บุญญฤทธิ์, 2545: 7)

5.3 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนบ้านบน

ชุมชนบ้านบนเป็นชุมชนมุสลิมแรกๆ ที่ก่อตั้งอยู่ภายในตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองจังหวัดสงขลา เป็นชุมชนที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์สืบเนื่องจากชุมชนหัวเขาแดงและแหลมสนและชุมชนหัวเขาแดง ซึ่งเป็นชุมชนแรกๆ ที่กลุ่มชาวไทยมุสลิมได้เข้ามาอยู่อาศัยและทำมาหากินในบริเวณดังกล่าว

แผนที่ 5 แสดงที่ตั้งตัวเมืองสงขลา

ที่มา : <http://forums.panteethai.com/a/index.php?topic=1316.0>

อาณาเขตของของชุมชนบ้านบน

ทิศเหนือ จด ถนนพัทลุง

ทิศใต้ จด ถนนเตาอิฐ

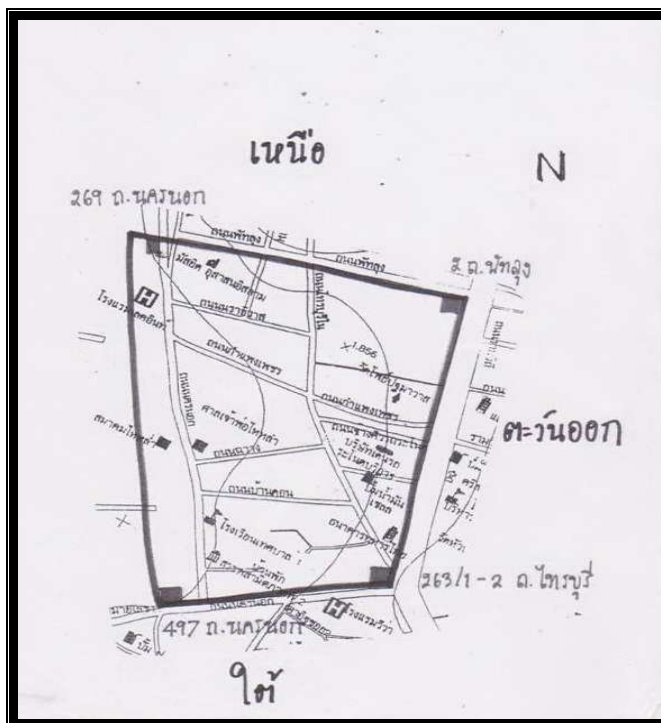
ทิศตะวันออก จุด ถนนรามวิถี

ทิศตะวันตก จุด ถนนนครนอกและทะเลสาบสงขลา

ชุมชนบ้านบนตั้งอยู่ระหว่างกลางของตำบลบ่อยาง ใกล้กับทะเลสาบ ติดกับถนนนครนอกด้านทิศตะวันตก เป็นชุมชนเมืองขนาดกลาง มีประชากรอยู่อย่างหนาแน่นแต่ไม่แออัด ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่มีอาชีพที่หลากหลาย เช่น ค้าขาย ประมง รับจ้างทั่วไป รับราชการ ทำกิจการส่วนตัว ประชากรส่วนใหญ่เป็นไทย-มุสลิม รองลงมาเป็นไทย-พุทธ และไทย-จีน ลักษณะของบ้านเรือนเป็นบ้านไม้ผสมปูน 2 ชั้น ปลูกสร้างกันเป็นแถวเรียงรายตามถนน ซึ่งถนนส่วนใหญ่จะสร้างด้วยคอนกรีต ส่วนในซอยจะเป็นชั้นเดียวและบ้านยกพื้นทำด้วยไม้ ถนนในซอยเป็นคอนกรีต มีรถมอเตอร์ไซด์วิ่งสวนไป-มา ได้ 2 คัน

ลักษณะที่ดินที่อยู่อาศัย แบ่งเป็น 4 ส่วน 1. ที่ดินตัวเอง 2. ที่ดินวัด 3. ที่ดินกรมเจ้าท่า 4. ที่ดินรถไฟ ทั้งยังมีมัสยิด 1 แห่ง , วัด 1 แห่ง , มีบาราย 1 แห่ง , มีโรงเรียน 1 แห่ง

ชุมชนบ้านบนจัดตั้งเป็นชุมชน เมื่อปี พ.ศ. 2545 โดยนายกเทศมนตรีนครสงขลา คือ นายอุทิศ ชูช่วย เป็นผู้แต่งตั้งขึ้นมา มีสมาชิกเทศบาลนครสงขลา 2 คน คือ นายสมชาย จินเดหาว และนายสุมิตร จินเดหาว (สมนึก คำจำปาศักดิ์, 2551)

แผนที่ 6 แสดงที่ตั้งบริเวณชุมชนบ้านบนและพื้นที่ใกล้เคียง

ที่มา : เทศบาลนครสงขลา

6.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทบทวนวรรณกรรมจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยได้แบ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

6.1 ด้านการดำรงอยู่และการปรับตัว

กฤษฎา พิณศรี (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การปรับตัวของคนไทยเชื้อสายจีน ภายใต้วัฒนธรรมเขมรสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า การอพยพเข้ามาก่อตัวเป็นชุมชนของชาวไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดสุรินทร์ ว่ามีสาเหตุหลักส่วนหนึ่งมาจากปัญหาภัยสงครามที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนานถึง 54 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2434 – 2492 โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อกองทัพญี่ปุ่นบุกเข้าประเทศจีน ทำให้ชาวจีนในมณฑลกว๋างตุ้งอพยพลี้ภัยเข้ามายังประเทศไทยเป็นจำนวนมาก และมีชาวจีนบางส่วนที่ได้อพยพย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ ในระยะแรกชาวจีนเหล่านี้ได้นำขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของตน เข้ามาประพฤติปฏิบัติกันโดยทั่วไปในกลุ่ม ต่อมาจึงได้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดำรงชีวิตบางประการเพื่อให้สามารถเข้ากับคนพื้นถิ่นได้ จนกระทั่งปัจจุบันคนไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดสุรินทร์มีแนวโน้มในการปฏิบัติตามธรรมเนียมจีนน้อยลง แต่จะนิยมปฏิบัติตามแบบคนไทยพื้นถิ่นเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะในกลุ่มลูกหลานจีนรุ่นใหม่ จนในที่สุดลูกหลานจีนในรุ่นหลังๆอาจไม่ยอมรับตนเองว่าเป็นชาวจีนหรือสืบเชื้อสายจีนอีกต่อไป แต่สิ่งหนึ่งที่คนไทยเชื้อสายจีนเหล่านี้ยังคงเก็บรักษาและสืบทอดต่อไปยังคนรุ่นหลัง ก็คือ อัตลักษณ์ที่โดดเด่นในเรื่องของความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่ม รวมทั้งการสั่งสอนเลี้ยงดูบุตรหลานให้มีความกตัญญู ขยันอดทน อันจะนำมาถึงซึ่งเป้าหมายคือ ความประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจ ตามแบบอย่างที่ยบรรพบุรุษได้กระทำมาในอดีต

จิรศักดิ์ โส๊ะสัน (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างชุมชนมุสลิมใน พหุสังคมอีสาน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสร้างชุมชนมุสลิมในพหุสังคมอีสานถูกสร้างขึ้นด้วยกลไกสำคัญต่างๆ ประกอบด้วย ได้แก่ ส่วนที่หนึ่ง คือ การสร้างคุณค่าและความศรัทธาร่วมกัน โดยผ่านการใช้หลักคำสอนทางศาสนาอิสลาม บทบาทของมัศยิด เช่น การเรียนการสอนประจำมัศยิดผ่านครูสอนศาสนาและค่ายอบรมเยาวชน ปาฐกถาธรรม(คุตบะฮ์)วันศุกร์ และการละหมาดประจำวันศุกร์ รวมทั้งบทบาทของสุสานมุสลิมหรือกูบร ซึ่งกลไกเหล่านี้ได้นำมาสู่การ

รวมกลุ่มของชุมชนมุสลิมบนพื้นฐานความศรัทธาร่วมกัน ส่วนที่สอง การสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม เป็นส่วนที่ถูกสร้างขึ้นผ่านภาพลักษณ์ทางกายภาพเพื่อให้ความเป็นมุสลิมมีความเด่นชัด โดยมีกลไกสำคัญที่นำมาสู่การสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม คือ ในระดับบุคคล ได้แก่ การแต่งกายตามคำสอนอิสลาม (ฮิญาบ) ในระดับครอบครัว ได้แก่ การตั้งชื่อมุสลิมให้สมาชิกในครอบครัว การประดับประดาพระนามพระเจ้า ศาสดาและอักษรภาษาอาหรับในที่อยู่อาศัย การใช้ภาษาชาติพันธุ์เดียวกันติดต่อระหว่างกัน และในระดับชุมชน ได้แก่ มัสยิด กุบูร และร้านอาหารอิสลามในชุมชน และส่วนสุดท้าย การธำรงรักษาและการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนมุสลิม ส่วนนี้ประกอบด้วยกลไกที่สำคัญได้แก่ การสร้างและพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ อาทิเช่น การฝึกให้สมาชิกรู้จักการเคารพให้เกิดศิษย์ผู้นำ ผู้อาวุโสในชุมชน การส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนาให้แก่คนรุ่นใหม่ การปลูกฝังให้สมาชิกในชุมชนเคารพความหลากหลายภายในกลุ่มมุสลิมด้วยกัน การเข้าร่วมทางการเมืองของชาวมุสลิมก็นับเป็นกลไกประการหนึ่งที่ช่วยสร้างการยอมรับและสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน การขยายสมาชิกในชุมชนผ่านรูปแบบการแต่งงานของชาวมุสลิมในชุมชนกับชาวมุสลิมต่างชุมชนอื่นๆ การสนับสนุนให้มุสลิมจากชุมชนอื่นสามารถเข้ามาทำมาหากินในชุมชนได้ กลไกเหล่านี้ได้ช่วยให้ชุมชนมีการขยายฐานสมาชิกเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ ยังมี การขยายองค์กรเครือข่ายมุสลิมออกไปให้กว้างขึ้น เฉพาะองค์กรมัสยิดในชุมชนเพียงอย่างเดียว โดยชุมชนได้มีการติดต่อกับองค์กรมุสลิมตั้งแต่ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และระหว่างประเทศ การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมกับชุมชนมุสลิมอื่นๆ หรือแม้กระทั่งการที่ชุมชนมีการติดตามข้อมูลข่าวสารจากโลกมุสลิมก็ถือเป็นกลไกที่นำมาสู่แรงกระตุ้นให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนมุสลิมอื่นๆ ซึ่งทั้งหมดได้นำมาสู่การธำรงรักษาและการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนมุสลิมในที่สุด ในส่วนของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมกับกลุ่มชุมชนวัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งพบว่า การปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมกับกลุ่มชุมชนวัฒนธรรมอื่นๆ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ด้าน กล่าวคือ 1. ด้านเศรษฐกิจ โดยมี การแลกเปลี่ยน การค้าขาย การลงทุน ระบบลูกจ้าง นายจ้าง เป็นกลไกสำคัญ 2. ด้านการเมืองการปกครอง ด้านนี้จะแสดงผ่านการแข่งขันในการเลือกตั้ง และการต่อรองทางการเมือง และ 3. ด้านสังคม ศาสนา วัฒนธรรม การปฏิสัมพันธ์ด้านนี้ มีกลไกที่สำคัญในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมกับกลุ่มชุมชนวัฒนธรรมอื่นๆ ได้แก่ การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาและสังคม เช่น ร่วมงานศพ งานแต่งงาน เป็นต้น และยังพบว่าชุมชนมุสลิมกับชุมชนต่างวัฒนธรรมอื่นๆ จะยังมีเส้นแบ่งทางชุมชนอยู่บ้าง ซึ่งเกิดจากปัจจัยทางศาสนาเป็นตัวตั้ง แต่ก็ยังพบว่า การรักษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวมุสลิมและชุมชนวัฒนธรรมอื่นๆ ยังเกิดขึ้นได้โดยผ่านการเคารพและยอมรับในความแตกต่างทางความเชื่อ การช่วยเหลืออุปถัมภ์ก้ำจุนต่อกัน การรู้จักคุ้นเคยกัน ความเป็นเครือญาติ การประนีประนอมและกา

รอดคลื่นต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากผลกระทบทางการเมืองท้องถิ่น การใช้ภาษาไทยกลางและภาษาถิ่นในการสื่อสาร ตลอดจนการเคารพในขอบเขตของการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาและสังคม

จุฑารัตน์ เมืองแก้ว (2537) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การปรับตัวของชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบทในภาคเหนือ : กรณีบ้านเบือ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า การปรับตัวของชุมชน ด้านการผลิต ชุมชนได้สูญเสียที่ดินแก่นายทุนเป็นจำนวนมาก การผลิตทางการเกษตรลดน้อยลง ชุมชนมีการปรับตัวโดยการออกไปประกอบอาชีพรับจ้างและบริการในเมืองมากขึ้น ส่วนการผลิตทางการเกษตรที่ยังอยู่จะผลิตพืชเศรษฐกิจ เช่น ถั่วเหลือง หอม กระเทียมเป็นหลัก ในด้านการปรับตัวของชุมชนด้านความเชื่อนั้น พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับการผลิต เช่น พิธีกรรมต่างๆลดลงเป็นปฏิภาคกับการสูญเสียที่ดิน พิธีกรรมบางอย่างถูกยกเลิก เพราะไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตใหม่ พิธีกรรมอื่นๆ ยังมีการยึดถือและปฏิบัติกันอยู่ในชุมชน แต่ความเชื่อหรือสาระสำคัญที่อยู่เบื้องหลังพิธีกรรมเหล่านั้นถูกละเลย และไม่ได้รับการถ่ายทอดหรือพูดถึงในชุมชน ด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนมีการปรับตัวเป็นชุมชนกิ่งเมือง ประกอบอาชีพนอกบ้าน ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีน้อยลง ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนมีลักษณะผิวเผินไม่ลึกซึ้ง และมีลักษณะเป็นทางการมากขึ้น กลุ่มหรือองค์กรต่างๆที่เกิดขึ้น ส่วนมากเป็นกลุ่มจัดตั้งโดยหน่วยงานภายนอก และมีลักษณะเป็นทางการมากขึ้น การร่วมกิจกรรมลดน้อยลง และยังพบว่า เจื่อนใจต่างๆที่ทำให้เกิดการปรับตัวดังกล่าวข้างต้น มีทั้งเจื่อนใจที่เกิดจากภายนอกชุมชนและเจื่อนใจภายในชุมชนเอง การเติบโตทางเศรษฐกิจด้านอุตสาหกรรม การค้าเสรีและการบริการ ทำให้เกิดการขยายตัวของเมือง มีผลทำให้ชุมชนซึ่งอยู่ใกล้ตัวเมืองสูญเสียที่ดินทำกินและเป็นแรงดึงดูดให้คนเข้าไปประกอบอาชีพรับจ้าง ทำให้ต้องมีการปรับวิถีชีวิตที่แตกต่างไปจากเดิม และมีผลกระทบถึงเจื่อนใจภายใน อันได้แก่ องค์กรและผู้นำชุมชนที่ไม่สามารถลงความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นของชาวบ้านอย่างเดิมได้ กลุ่มองค์กรและผู้นำจึงมีการปรับตัวในด้านบทบาทที่ลดความสำคัญลงไป

เจริญ ศิริวงศ์ (2543) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การปรับตัวด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเนื่องจากการอพยพ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านเมะหลวงอพยพจากสาเหตุการขยายเหมืองลิคไนต์แม่เมะของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตจากพื้นที่เดิมมาอยู่ในพื้นที่แห่งใหม่ ซึ่งมีความแตกต่างด้านบริบทและที่ตั้งของชุมชนทำให้วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของคนในชุมชนในพื้นที่อพยพนี้มีการเปลี่ยนแปลงและเกิดการปรับตัวทางด้านสังคมและวัฒนธรรม คนในชุมชนต้อง

ปรับตัวจากการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมไปเป็นอาชีพภาคอุตสาหกรรมและบริการ การปรับตัวของชุมชนและราษฎรมีขั้นตอนการรับรู้ เรียนรู้ ตัดสินใจ ทดลองและยอมรับผลการตัดสินใจด้วยความเชื่อมั่น ได้รับการเรียนรู้ด้านวิชาชีพตามความพร้อมของตนเองและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในชุมชนปัจจุบัน ในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันแบบเครือญาติมาเป็นปัจเจกบุคคล ทำให้ต้องปรับตัวโดยการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชนลดน้อยลงไป สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านสังคม ประเพณี และวัฒนธรรมน้อยลง ในชุมชนใหม่มีความเป็นเมืองและตั้งอยู่ใกล้ย่านความเจริญ การคมนาคมติดต่อกับสังคมภายนอกสะดวก เกิดการปรับตัวและยอมรับในสังคมนรูปแบบใหม่ มีความทันสมัยมากขึ้น มีระบบสาธารณูปโภคที่สมบูรณ์ ส่งผลให้เกิดค่านิยม บริโภคนิยมและความทันสมัยที่ต้องใช้เงินเป็นปัจจัยสำคัญ เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งของและบริการ มีอัตราความเคลื่อนไหวของผู้อพยพมาอยู่ในชุมชนแห่งใหม่ มีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนเดิมน้อยมาก เกิดความหลากหลายของวัฒนธรรมราษฎรในชุมชน มีค่านิยมและความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป ตามพื้นฐานของวัฒนธรรมที่แต่ละคนได้รับมา ปัจจัยการปรับตัวด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน จำแนกเป็น ด้านสังคม วัฒนธรรมการเรียนรู้และการกระทำขององค์กรรัฐอันเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาประเทศ ที่มุ่งเน้นการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจและมองข้ามผลกระทบทางสังคมของชุมชน โดยคิดมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ไว้สูง แต่คิดมูลค่าของการสูญเสียทางสังคมไว้ต่ำ เงื่อนไขในการปรับตัวของชุมชนประกอบด้วย คุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย สภาพพื้นที่ของชุมชนที่กำหนดให้เกิดการปรับตัว ระยะเวลาและความหวังดีต่อผลดีและผลเสียของการปรับตัว

วิชาญ ชูช่วย (2533) ได้ทำการศึกษาเรื่อง สังคมชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่า ชาวมุสลิมซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้อพยพเข้ามาในภูมิภาคนี้เมื่อประมาณ 60 – 70 ปีมาแล้ว มุสลิมเชื้อสายปาเกิสถานเป็นกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามา ติดตามด้วยมุสลิมเชื้อสายมลายู ต่อมากุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศได้อพยพเข้ามาสมทบ และประกอบกับการมีชาวอิสานบางส่วนได้เข้ารับศาสนาอิสลาม ทำให้สังคมของชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นสังคมที่มีความหลากหลายในด้านเชื้อชาติ แต่ก็มิได้เป็นอุปสรรคในการอยู่ร่วมกัน เพราะมีหลักการอิสลามเป็นสิ่งเชื่อมโยงความผูกพันระหว่างกัน ชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย คือ การค้าโค – กระบือ ดังนั้นเพื่อความสะดวกในการประกอบอาชีพ ชาวมุสลิมจึงต้องตั้งถิ่นฐานกระจายในพื้นที่ส่วนต่างๆของภูมิภาค แทนการตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มบริเวณเดียวกันดังเช่นปรากฏในภูมิภาคอื่นๆ อาทิ ภาคใต้ และภาคกลาง ปัจจุบันชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นกลุ่มชนที่มีความขยัน

ขันแข็งและอดทนในการทำงาน จึงทำให้มีฐานะมั่นคงทางเศรษฐกิจและยังคงรักษาเอกลักษณ์ต่างๆไว้ได้

ชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง จึงทำให้โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมยังไม่แตกสลาย ชาวมุสลิมในภูมิภาคนี้มีความเคร่งครัดในศาสนาอิสลาม และมีกิจกรรมทางศาสนาร่วมกันเป็นประจำ เช่น การละหมาด การทำบุญ เป็นต้น นอกจากนี้ชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังได้มีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบองค์กร กล่าวคือ คณะกรรมการพัฒนามุสลิมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชมรมนักศึกษามุสลิมมหาวิทยาลัยขอนแก่น องค์กรเหล่านี้มีบทบาทในการพัฒนาและเผยแพร่หลักการอิสลามต่อชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จากการอยู่ร่วมกันของชาวมุสลิมเชื้อสายต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มีการหล่อหลอมทางวัฒนธรรมระหว่างกันจนมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองต่างจากชาวมุสลิมในภาคอื่นๆของประเทศ กล่าวคือ ชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือใช้วัฒนธรรมการแต่งกายแบบชาวมลายู และใช้การรับประทานอาหารแบบชาวปาตานและภาษาสื่อสารใช้ภาษาไทยกลาง การหล่อหลอมทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้คำนึงถึงความคล่องตัวในการเลือกปฏิบัติตามวัฒนธรรมต่างๆ อาทิเช่น อาหารการรับประทานอาหารแบบชาวปาตานนิยมบริโภคเนื้อสัตว์ ซึ่งสามารถหาได้โดยง่ายในภูมิภาคนี้ ส่วนการปรับตัวและกลมกลืนทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนที่ต่างศาสนา ชาวมุสลิมจะมีความสัมพันธ์ด้วยเฉพาะในสิ่งที่ไม่ขัดต่อหลักการอิสลามเท่านั้น เช่น ภาษาพูด การประกอบอาชีพ เป็นต้น แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยปราศจากความขัดแย้ง

ในปัจจุบันชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เริ่มมีบทบาทต่อสังคมในภูมิภาคมากขึ้น ทั้งบทบาททางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง แม้ว่าจะเป็นชนกลุ่มน้อยก็ตาม ที่สำคัญที่สุดคือบทบาททางด้านเศรษฐกิจ โดยชาวมุสลิมสามารถผูกขาดการค้าโค – กระบือในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้ยังเป็นเจ้าของกิจการอื่นๆอีกมากมาย เช่น กิจการรถทัวร์ โรงแรม ฯลฯ บทบาททางด้านสังคม ชาวมุสลิมมีส่วนในการพัฒนาสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือในด้านต่างๆ เช่น การริเริ่มเปิดตลาดนัดโค – กระบือ การส่งเสริมปศุสัตว์ เป็นต้น ทำให้ชาวมุสลิมได้รับความไว้วางใจจากประชากรในภูมิภาคคัดเลือกให้เป็นผู้นำชุมชนในตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และชาวมุสลิมบางส่วนได้มีบทบาททางการเมือง โดยได้รับเลือกตั้งในตำแหน่งสมาชิกสภาเทศบาล สมาชิกสภาจังหวัด เช่น เขตการเลือกตั้งจังหวัดศรีสะเกษ มีชาวมุสลิมได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาเทศบาล และสมาชิกสภาจังหวัดทั้งสองตำแหน่ง ดังนั้นในอนาคตชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคงจะมีบทบาทต่อสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือในด้านต่างๆมากยิ่งขึ้นในฐานะประชากรส่วนหนึ่งของภูมิภาค

วันดี ธาดาเสวี (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่อง **กระบวนการกลายเป็นเมืองกับความเป็นชุมชนชนบท : กรณีศึกษาชุมชนตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม** ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบางหลวงสันนิษฐานว่าอาจก่อเกิดในสมัยอู่ทอง ในอดีตชาวชุมชนดำรงชีวิตแบบสังคมกสิกรรม จนกระทั่งปี พ.ศ. 2499 เริ่มมีความเจริญแบบเมืองเข้ามา ทำให้ชุมชนมีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงในด้านอาชีพ การคมนาคม สื่อสาร การใช้ทรัพยากร การอพยพย้ายถิ่น ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และวัฒนธรรมประเพณี ความเจริญของเมืองที่เข้ามาในระยะแรก ทำให้ชุมชนกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญด้านการค้าขายและการเกษตร มีผู้อพยพเข้ามาจำนวนมาก แต่ในระยะต่อมาพัฒนาการด้านการคมนาคมขนส่งทางบกกลับชักนำให้คนหนุ่มสาวย้ายถิ่นออกจากชุมชน ไปสู่เมืองใหญ่ที่เจริญกว่า ทำให้ชุมชนเหลือเพียงคนแก่และเด็ก แต่พวกเขายังคงให้ความสำคัญกับครอบครัวและวัฒนธรรมประเพณีที่ยังคงสืบทอดกันมาในชุมชนด้วยการกลับบ้านในเทศกาลสำคัญๆ

สุภาพร นาคบัลลังก์และมนฤทัย ไชยวิเศษ (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง **การปรับตัวและการจัดการทางวัฒนธรรมของชุมชนรอบวัด เพื่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมล้านนา** ผลการวิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ ส่วนแรกเป็นข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์พบว่า ชุมชนรอบวัดศรีสุพรรณ หมื่นสาร และนันทาราม เป็นชุมชนช่างหัตถกรรมพื้นบ้านโดยเฉพาะเครื่องเงินและเครื่องเงิน แต่ชบเขาลงเนื่องจากเกิดตลาดการค้าใหม่ๆ เช่น สันกำแพง และไนท์บาซาร์ ส่วนที่สองเป็นข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชุมชนกับวัดพบว่า ศรีท้าววัดนันทารามมากที่สุด เนื่องจากวัดนี้มีอาณาบริเวณกว้างขวางกว่าวัดอื่นๆ ในละแวกเดียวกัน ผู้สูงอายุมักจะไปวัดเพื่อทำบุญในวันพระ ต่างจากวัยรุ่นและวัยทำงานที่มักจะไปวัดเฉพาะในช่วงเทศกาลเท่านั้น ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่มีการทำกิจกรรมเกี่ยวข้องกับวัดร้างด้วยเกรงว่าจะโดนข้อหาบุกรุก ส่วนที่สามเป็นข้อมูลเพื่อพิจารณาเปรียบเทียบการปรับตัวและการจัดการทางวัฒนธรรม ซึ่งปรากฏออกมาใน 2 รูปแบบใหญ่ คือ รูปแบบแรกเป็น การจัดการกิจกรรมฟื้นฟูภูมิปัญญาและหัตถกรรมพื้นถิ่น โดยมีชุมชนเป็นหลักในการจัดการ ส่วนรูปแบบที่สอง เป็นกิจกรรมที่เน้นการเรียนการสอนและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยมีพระสงฆ์เป็นหลักในการจัดการพบว่า ไม่เพียงแต่ชุมชนต้องเข้มแข็งในการรวมตัวกันเพื่อรื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิมเท่านั้น แต่ผู้นำทางศาสนานับเป็นกลไกสำคัญในการริเริ่มกิจกรรมทั้งทางโลกและทางธรรม อย่างไรก็ตาม การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมล้านนายังคงต้องปรับเปลี่ยนไปภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร สังคม และวัฒนธรรม

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการปรับตัวนั้น จะเห็นได้ว่ามีการแสดงเชื่อมโยงให้เห็นถึงสภาพของวัฒนธรรมหรือค่านิยมที่แตกต่างกันมีความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงกัน อาจเป็นการอพยพเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ของสังคมนั้นๆ หรือเป็นความสัมพันธ์ในเชิงธุรกิจ ต่างก็ต้องมีการใช้การปรับตัวเพื่อให้ตนเองสามารถใช้ชีวิตอยู่ได้ภายในสังคมนั้นๆ โดยไม่เกิดปัญหาหรือความขัดแย้งขึ้น ซึ่งเป็นทฤษฎีและแนวคิดที่ผู้วิจัยได้หยิบยกเพื่อทำการศึกษาในประเด็นนี้ แต่ยังไม่มียานวิจัยชิ้นใดที่มีการศึกษาถึงการปรับตัวที่มีกลุ่มคนในสังคมเดียวกันหลากหลายกลุ่ม หรือการดำรงอยู่ที่ศึกษาในแนวทางประวัติศาสตร์โดยเชื่อมโยงกับสภาพพื้นที่ที่สังคมนั้นได้เติบโตขึ้นตามลำดับ จึงได้สนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว

6.2 ด้านการปฏิสัมพันธ์และผสมผสานทางวัฒนธรรม

บัวชนก วัชรปริดา (2544) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การผสมผสานวัฒนธรรม : กรณีศึกษาบ้านท่ามะไฟหวาน ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบของการผสมผสานวัฒนธรรมด้านสภาพความเป็นอยู่พบว่า การกินเป็นวัฒนธรรมที่มีการผสมผสานกันน้อยที่สุด เพราะแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมยังแสดงเอกลักษณ์ของการกินแบบเฉพาะถิ่นอยู่ ส่วนการแต่งกายแบบท้องถิ่นเดิมมาเป็นการแต่งกายในรูปแบบเดียวกัน สำหรับที่อยู่อาศัยนั้นมีการผสมผสานกันบ้างและรักษาของเดิมบ้าง และการรักษาโรคนั้นมีการผสมผสานกันในเรื่องของระบบการแพทย์แผนตะวันตกและการแพทย์แผนไทย ส่วนการแพทย์แผนท้องถิ่นนั้น กลุ่มวัฒนธรรมลาวยังคงรักษาของเดิมไว้มากกว่ากลุ่มวัฒนธรรมไทยและกลุ่มวัฒนธรรมชาวต่างประเทศ ส่วนรูปแบบของการผสมผสานวัฒนธรรมด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมนั้นพบว่า ประชาชนทุกกลุ่มวัฒนธรรมในหมู่บ้านท่ามะไฟหวานมีความเชื่อหลักคือความเชื่อในพุทธศาสนาเหมือนกัน แต่ความเชื่อรองซึ่งมีความเชื่อเรื่องผีและพราหมณ์นั้น กลุ่มวัฒนธรรมไทยและกลุ่มวัฒนธรรมลาวจะมีคล้ายคลึงกัน แต่กลุ่มวัฒนธรรมต่างประเทศจะไม่เชื่อในเรื่องนี้ สำหรับรูปแบบของการผสมผสานวัฒนธรรมด้านภาษาพบว่า มีการใช้ภาษาอีสานเป็นภาษาหลักในการสื่อสารทั่วไปและใช้ภาษาถิ่นเดิมของตนในการสื่อสารในครอบครัวหรือในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน ปัจจัยที่ทำให้เกิดการผสมผสานวัฒนธรรมซึ่งประกอบด้วยปัจจัยภายนอกคือ ปัจจัยด้านเทคโนโลยีและปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ส่วนปัจจัยภายในคือปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ปัจจัยด้านประชากรและปัจจัยด้านความคิด ความเชื่อ และค่านิยมหรืออุดมการณ์ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการผสมผสานวัฒนธรรมมากที่สุดคือ ปัจจัยด้านเทคโนโลยี และปัจจัยภายในที่มีผลต่อการผสมผสานวัฒนธรรมมากที่สุดคือ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

ประไพ เจริญบุญ (2540) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การผสมผสานวัฒนธรรมชาวไทย - ลาว และชาวไทย - เขมร ในพิธีมงกั่วลจองไค ที่บ้านคม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า พิธีมงกั่วลจองไคของชาวไทย - เขมร หรือพิธีบายศรีสู่ขวัญของชาวไทย - ลาว เป็นพิธีกรรมหนึ่ง ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งคนทั้งสองกลุ่ม มีความเชื่อในเรื่อง การประกอบพิธีกรรมนี้ว่า เป็นเรื่องของการสร้างความเป็นสิริมงคลให้แก่ชีวิต เป็นการสร้างขวัญ และกำลังใจให้แก่ผู้เข้าพิธีในโอกาสต่างๆ เช่น พิธีการแต่งงาน การบวชนาค การขึ้นบ้านใหม่ ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวทั้งชาวไทย - ลาว และชาวไทย - เขมร ยังคงยึดถือสืบต่อกัน มาจนถึงปัจจุบัน ในการประกอบพิธีมงกั่วลจองไคพบว่าการประกอบพิธีกรรมดังนี้ ในด้าน องค์ประกอบของพิธีกรรม มีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 4 ประการ คือ ประการแรก ได้แก่ คน ประกอบด้วยหมอสวด ผู้ถูกเรียกขวัญและผู้ร่วมพิธีกรรม ประการที่สอง ได้แก่ วัตถุสิ่งของเครื่อง ประกอบพิธี ประกอบด้วย เครื่องเช่นบูชา ดอกไม้ รูป เทียน และสิ่งของที่ประกอบอยู่ในพานบายศรี เช่น ไข่ กล้วย ข้าวต้ม ด้านผูกแขน ประการที่สาม ได้แก่ ระยะเวลาในการประกอบ พิธีกรรม คือช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง แต่ขึ้นอยู่กับการกำกับดูแลของหมอสวด ประการที่สี่ ได้แก่ สถานที่ประกอบพิธีกรรม จะใช้ในบ้านที่พัก หรือบริเวณบ้านของผู้รับการสู่ขวัญ โรงพิธีและ ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมพบว่า หมอสวดจะกระทำพิธีไหว้ครู อัญเชิญเทวดา สวดบทสู่ ขวัญ และสุดท้ายคือการกล่าวคำมิดฟาย (เพื่อขับไล่สิ่งที่ไม่เป็นมงคลออกจากผู้รับการสู่ขวัญ) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้เข้าร่วมพิธี ให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิต ในด้านคติ ความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมพบว่า มีความเชื่อที่สำคัญอยู่ 5 ประการ คือในด้านความเชื่อที่ เกี่ยวกับคนพบว่า ในการประกอบพิธีต้องมีบุคคลเข้าร่วม คือ หมอสวด ผู้รับการสู่ขวัญ และผู้ ร่วมพิธีกรรม ซึ่งจะทำให้พิธีกรรมนี้สมบูรณ์ ประการที่สองคือความเชื่อด้านวัตถุสิ่งของ ที่เป็น เครื่องเช่นสังเวช เพื่อบอกผีบรรพบุรุษ และวัตถุสิ่งของที่อยู่ในพานบายศรี เช่น ไข่ มีความเชื่อว่า ไข่เหมือนกับสิ่งมีชีวิต คือมีเปลือกห่อหุ้ม เช่นเดียวกันกับขวัญที่มีร่างกายห่อหุ้ม ดังนั้นจึงนำไข่มา ไว้ในพานบายศรี ประการที่สามความเชื่อในด้านเวลาเชื่อว่า ถ้าประกอบพิธีกรรมผิดเวลา จะทำ ให้การเรียกขวัญไม่ประสบผลสำเร็จ ประการที่สี่ความเชื่อในด้านสถานที่เชื่อว่า บ้านหรือบริเวณ บ้านมีความผูกพันกับเจ้าของขวัญ ดังนั้นจึงมีการทำพิธีขึ้นที่บ้านของผู้รับการสู่ขวัญ ประการที่ห้า ความเชื่อในเรื่องขั้นตอนในการประกอบพิธีพบว่า ถ้าประกอบพิธีกรรมไม่ถูกขั้นตอนหรือตัด ขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งออก จะทำให้การทำพิธีไม่สมบูรณ์ และไม่ประสบผลสำเร็จในการเรียก ขวัญ ประการสุดท้ายคือ ความเชื่อในเรื่องบทสู่ขวัญพบว่า ในการทำพิธีสู่ขวัญในแต่ละโอกาส ต้องมีบทสู่ขวัญซึ่งในบทสู่ขวัญจะมีเนื้อหาในด้านของคำสอนของการปฏิบัติตนในแต่ละโอกาส ของการสู่ขวัญด้วย

การผสมผสานทางวัฒนธรรมของชาวไทย – ลาว และชาวไทย – เขมร ในพิธีม้ง ก้าวลงจนได้พบว่าการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่สำคัญอยู่ 6 ประการ คือ ประการแรกในด้านคน พบว่า ในการประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญจะต้องประกอบด้วยหมอสูตร ผู้รับการสู่ขวัญและผู้ร่วมพิธีกรรม แต่ก็มีข้อแตกต่างในด้านของคนคือ การแต่งกายของหมอสูตร ซึ่งหมอสูตรชาวไทย – เขมร เมื่อเข้าพิธีจะมีผ้าเบี่ยงทุกครั้ง ประการที่สองการผสมผสานในด้านวัตถุสิ่งของก็จะประกอบด้วย เครื่องเช่นสังเวช อาหารคาวหวาน และวัตถุสิ่งของต่างๆที่อยู่ในพายบายศรี ในด้านความแตกต่างพบว่า วัตถุสิ่งของที่อยู่ในพานบายศรี จะมีจำนวนที่แตกต่างจากชาวไทย – ลาว ประการที่สามการผสมผสานด้านเวลา ก็จะขึ้นอยู่กับหมอสูตรเป็นผู้กำหนดขึ้น ประการที่สี่การผสมผสานในด้านสถานที่พบว่า ทั้งชาวไทย – ลาว และชาวไทย – เขมร จะประกอบพิธีสู่ขวัญขึ้นที่บ้านของผู้รับการสู่ขวัญ ประการที่ห้าการผสมผสานด้านขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ก็จะมีขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมที่เหมือนกันคือ การไหว้ครู อัญเชิญเทวดา สวดบทสู่ขวัญ และกล่าวคำมิดฟาย ประการที่หกการผสมผสานในด้านคติความเชื่อ ทั้งชาวไทย – ลาว และชาวไทย – เขมร มีการผสมผสานทางด้านคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในโอกาสต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ การบวชนาค ซึ่งในบทสู่ขวัญแต่ละโอกาสนั้น จะปรากฏคำสอนและข้อปฏิบัติของแต่ละโอกาสนั้นด้วย

แพร ศิริศักดิ์คำเกิง (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมลายูมุสลิมและชาวจีนในย่านสายกลาง จังหวัดยะลา ผลการวิจัยพบว่า การปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ทำให้เกิดสำนักทางชาติพันธุ์ ในสังคมเมืองชาวมลายูมุสลิมและชาวจีนต่างมีกระบวนการให้ความหมายและสร้างตัวตนของกลุ่มเพื่อจำแนกกลุ่มของตนจากอีกกลุ่มอย่างชัดเจน สำหรับในย่านสายกลางคนมลายูมุสลิมกับคนจีนมีค่านิยมร่วมกัน มีกลไกการปรับตัวและลดความขัดแย้งในการอาศัยอยู่ร่วมกัน รวมทั้งคนมลายูมุสลิมได้ปรับอัตลักษณ์ของกลุ่มตนในการอยู่ร่วมกับกลุ่มคนจีน

ไพศิษฏ์ พงศ์ทองเมือง (2540) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยมุสลิมกับชาวไทยเชื้อสายจีน ในเกาะสาหร่าย อำเภอเมืองสตูล จังหวัดสตูล ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยมุสลิมกับชาวไทยเชื้อสายจีนในเกาะสาหร่ายที่สำคัญมีอยู่ 7 ประการ ได้แก่ ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ ปัจจัยทางด้านการศึกษา ปัจจัยทางด้านการเมืองการปกครอง ปัจจัยทางด้านการร่วมชาติพันธุ์ ปัจจัยทางด้านอาชีพ ปัจจัยทางด้านการใช้สาธารณูปโภค และปัจจัยทางด้านความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ส่วนลักษณะการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่สำคัญมีอยู่ 5

ประการ ได้แก่ ด้านการบริโภค ด้านการแต่งกาย ด้านที่อยู่อาศัย ด้านการรักษาโรค และด้านการละเล่น

วิบูลย์ หวังรายนาม (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง **วัฒนธรรมอิสลามของชาวไทยมุสลิมในเขตชานเมืองด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร** ผลการวิจัยพบว่า ประการแรก วิธีการปฏิบัติตามวัฒนธรรมอิสลามด้านการเกิด การแต่งงาน การแต่งกายและการตายของชาวไทยมุสลิมในเขตชานเมืองด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานครมีทั้งที่ปฏิบัติเป็นไปตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลามและไม่ปรากฏอยู่ในคำสอนของศาสนาอิสลาม ประการที่สอง มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการปฏิบัติตามวัฒนธรรมการเกิด การแต่งงาน การแต่งกาย และการตาย ไปในทิศทางที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามมากขึ้น เรื่องใดที่ไม่อยู่ในหลักคำสอนของศาสนามีผู้ปฏิบัติน้อยลงไป ประการที่สาม ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมาจาก การได้รับความเข้าใจในหลักคำสอนของศาสนาเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะจากตำราเรียนทางด้านศาสนาหรือสื่อทัศนูปกรณ์ที่สื่อความหมายเป็นภาษาไทย และบทบาทของโรงเรียนสอนศาสนาที่เพิ่มมากขึ้น รวมถึงความเจริญของการคมนาคมและเทคโนโลยี ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าการปฏิบัติตามวัฒนธรรมอิสลามของชาวไทยมุสลิมในเขตชานเมืองด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร มีทั้งเป็นไปตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลามและหากเรื่องใดไม่ปรากฏอยู่ในคำสอนของศาสนาซึ่งเกิดจากการผสมผสานทางวัฒนธรรม ความสำคัญที่มีต่อเรื่องนั้นจะค่อยๆลดลงไป

เศรษฐพงศ์ คำคง (2544) ได้ทำการศึกษาเรื่อง **ศึกษาประเพณีที่ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิมในอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง** ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีของชาวไทยพุทธในอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง มีการปฏิบัติติดต่อกันมาที่มีลักษณะผสมผสานอย่างต่อเนื่อง พบว่ามี 9 ประเพณี คือ ประเพณีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีแต่งงาน ประเพณีการบวช ประเพณีชิงเปรต ประเพณีชักพระ ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง และประเพณีงานศพ ประเพณีของชาวไทยมุสลิมในอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง มีการปฏิบัติติดต่อกันมาที่มีลักษณะผสมผสานอย่างต่อเนื่อง พบว่ามี 8 ประเพณี คือ ประเพณีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีแต่งงาน ประเพณีถือศีลอด ประเพณีวันฮารีรายอ ประเพณีการเข้าสู่หนัด ประเพณีวันเมอลิด ประเพณีอาซูเราะ และประเพณีงานศพ ซึ่งในแต่ละประเพณีมุ่งศึกษาใน 3 ประเด็น คือ วัตถุประสงค์ กระบวนการ และการร่วมกิจกรรม ประเพณีที่มีลักษณะผสมผสานมากที่สุด ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง

อาดิซ วารีกุล (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง **ศึกษาการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม บ้านนาทับ ตำบลนาทับ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา** ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม บ้านนาทับ ตำบลนาทับ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา มี 6 ประการ คือ ปัจจัยด้านภูมิประเทศ ปัจจัยด้านการศึกษา ปัจจัยด้านการเมือง ปัจจัยด้านการร่วมชาติพันธุ์ ปัจจัยด้านการใช้สาธารณประโยชน์ร่วมกัน ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและความเจริญทางวิทยาการ ลักษณะการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธ กับชาวไทยมุสลิม บ้านนาทับ ตำบลนาทับ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา มี 6 ประการ คือ ด้านการกิน ด้านการใช้ถ้อยคำและชื่อเฉพาะ ด้านการแต่งกาย ด้านอาชีพ ด้านความเชื่อ ด้านประเพณี โดยสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ของชนสองกลุ่มที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมแตกต่างกัน แต่สามารถดำเนินวิถีชีวิตร่วมกันในสังคมและชุมชนเดียวกัน มีการประยุกต์วัฒนธรรมให้เกิดการผสมผสานร่วมกัน ซึ่งมีปัจจัยด้านต่างๆเข้ามามีอิทธิพลที่ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์และการผสมผสานทางวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้เห็นว่าสังคมในปัจจุบันมีกลุ่มคนอาศัยอยู่อย่างหลากหลาย และการที่จะทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างปรกติสุขและเกิดความขัดแย้งน้อยที่สุด จำเป็นต้องมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน การผสมผสานทางด้านวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตจึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญมาก จากงานวิจัยที่ได้ศึกษามาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การผสมผสานทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มคน มีระดับของการยอมรับและปรับตัวเข้าหาแตกต่างกัน โดยอาจจะเป็นการผสมผสานด้านใดด้านหนึ่ง หรือเป็นการผสมผสานหลากหลายด้าน ซึ่งล้วนแต่จะช่วยให้สังคมมีความเข้าใจและประชาชนสามารถดำรงชีวิตร่วมกันได้ แต่จากงานวิจัยที่ผ่านมา ยังไม่มีการศึกษาในการผสมผสานระหว่างกลุ่มคนหลากหลายกลุ่ม และบางงานวิจัยจะศึกษาเฉพาะเจาะจงลงไปเพียงด้านใดด้านหนึ่ง ผู้วิจัยเองได้เห็นว่าประเด็นเกี่ยวกับการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนต่างศาสนาหรือต่างความเชื่อหลากหลายกลุ่มเป็นประเด็นที่ยังมีผู้ศึกษาน้อย จึงได้สนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว

6.3 งานวิจัยเกี่ยวกับมุสลิมประเด็นอื่นๆ

สมศิริ นครวงษ์ (2539) ได้ทำการศึกษาเรื่อง **โลกทรรศน์ทางการเมืองของชาวไทยมุสลิมในเขตเทศบาลเมืองสงขลา อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา** ผลการศึกษาพบว่า ชาวไทยมุสลิมที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองสงขลา เป็นกลุ่มชนที่มีจำนวนมากกลุ่มหนึ่ง โดยตั้ง

บ้านเรือนกระจายอยู่ทั่วไปในเขตเทศบาลเมืองสงขลา แหล่งที่มีชาวไทยมุสลิมอยู่มากคือ บริเวณชุมชนเก้าเส้ง และชุมชนบ้านบน โดยเฉพาะที่ชุมชนเก้าเส้งเป็นแหล่งที่มีชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่มากที่สุดในเขตเทศบาลเมืองสงขลา

เทศบาลเมืองสงขลา ได้สรุปข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนนี้ว่า ชุมชนเก้าเส้งตั้งอยู่ที่บริเวณหาดเก้าเส้ง มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ เป็นที่ดินของราชพัสดุ จากการสำรวจเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 มีครัวเรือนจำนวน 417 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรประมาณ 2,200 คน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมุสลิมซึ่งมีประมาณร้อยละ 60

ส่วนชุมชนบ้านบนตั้งอยู่ที่ถนนรามวิถีจรดถนนนครนอก เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีชาวไทยมุสลิมตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นจำนวนหลายครัวเรือน เพียงแต่ยังไม่มีการสำรวจสถิติอย่างแน่ชัด นอกจากนั้นแล้วชาวไทยมุสลิมได้ตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ตามแหล่งต่างๆ ในเขตเทศบาลเมืองสงขลา แต่มีจำนวนไม่มากเท่ากับชุมชนทั้ง 2 แหล่งดังกล่าวแล้ว แหล่งที่มีชาวไทยมุสลิมตั้งบ้านเรือนอยู่อีก เช่น บริเวณถนนไทรบุรี 49 บริเวณซอยน้ำผึ้ง ชุมชนกุโบร์ เป็นต้น

ชาวไทยมุสลิมในเขตเทศบาลเมืองสงขลาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง ค้าขาย และรับจ้าง ชาวไทยมุสลิมในชุมชนเก้าเส้งประกอบอาชีพประมงมากที่สุด เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ใกล้ทะเลจึงเหมาะแก่การประกอบอาชีพนี้ ส่วนชาวไทยมุสลิมในชุมชนอื่นๆ ประกอบอาชีพค้าขายและรับจ้าง ทางด้านการศึกษาส่วนใหญ่ยังได้รับการศึกษาไม่สูงนัก ในด้านวัฒนธรรมส่วนใหญ่ยังคงรักษาวัฒนธรรมที่เคยสืบทอดกันมาในกลุ่ม โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องด้านศาสนาอิสลามจะยึดถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดเช่นเดียวกับชาวไทยมุสลิมทั่วไป จากการที่ชาวไทยมุสลิมมีอยู่จำนวนมากในเขตเทศบาลเมืองสงขลา และเป็นกลุ่มชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มสูง จึงเป็นกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทต่อการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศสูงพอสมควร จึงทำให้น่าสนใจศึกษาเกี่ยวกับโลกทรรศน์ทางการเมืองของกลุ่มชนกลุ่มนี้

ศิริรัตน์ ธานีรณานนท์และคณะ (2538) ได้ทำการวิจัยเรื่อง **ชาวไทยมุสลิมและการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม : การศึกษาภาคใต้ตอนล่าง** ซึ่งผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับมุสลิมพบว่า

ในเรื่องเครือข่ายมุสลิม (Muslim Network) ประชากรในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตอนล่างเป็นคนในพื้นที่ตั้งแต่ดั้งเดิม หลักฐานทางมานุษยวิทยายังอ้างว่ามนุษย์ในเอเชียอาคเนย์รวมทั้งคนในภาคใต้ของจีนเป็นคนเผ่าเดียวกันด้วย ศาสนาที่เข้ามาในพื้นที่ได้แก่ ศาสนาพุทธซึ่งเข้ามาก่อนศตวรรษที่สิบสาม ศาสนาอิสลามเข้ามาประมาณศตวรรษที่สิบสาม จังหวัดชายแดน

ภาคใต้เคยเป็นศูนย์กลางเผยแพร่ศาสนาอิสลามในเอเชียอาคเนย์นับร้อยปี มีสถานศึกษาศาสนาอิสลามที่เรียกว่า “ปอเนาะ” แบบเมืองดักศิลา มีผู้เรียบเรียงตำราทางศาสนาอิสลามด้วยภาษามลายูและภาษาอาหรับเผยแพร่ไปหลายประเทศ และในหลายจังหวัดในภาคกลางของประเทศไทย มีการถ่ายทอดความรู้ทางศาสนาอิสลามมาจนถึงปัจจุบัน มีผู้รู้ มีผู้ปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัดมาก

สภาพทั่วไปของภาคใต้ตอนล่างยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยอีกมากมาย ประชากรส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตร และประมง การเป็นเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่ยังอยู่ในมือประชาชน ยังไม่เป็นของนายทุน หรือของบริษัทห้างร้านใหญ่ๆ นอกจากนั้น ประชาชนมีการย้ายถิ่นน้อย เมื่อเทียบกับประชากรในภาคอื่น โครงสร้างของสังคมเอื้อต่อการเรียนรู้และการได้ข้อมูลข่าวสารเร็ว ประชาชนมีการเคลื่อนไหวในกลุ่มสูง (High Mobility) มีการเดินทางพบปะระหว่างหมู่บ้าน พบปะที่มัสยิดในการประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์ ไปมาหาสู่ระหว่างตำบลอำเภอในงานกินเหนียว เดินทางระหว่างจังหวัดเพื่อธุรกิจต่างๆ มีรถมอเตอร์ไซด์ รถกระบะเป็นพาหนะส่วนตัว เดินทางระหว่างประเทศไปประเทศเพื่อนบ้าน และเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ มีโอกาสพบปะอยู่ร่วมกับมุสลิมทั่วโลก ทั้งหมดนี้เป็นพื้นฐานการเรียนรู้ที่ดีและกว้างขวาง ได้ข้อมูลข่าวสาร มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ประชาชนส่วนใหญ่พูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน โดยที่สามารถใช้ภาษานี้ติดต่อกับเพื่อนบ้านในเขตแดนมาเลเซีย และมุสลิมในประเทศอินโดนีเซียได้ ชาวไทยมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลามต้องยึดหลักการของศาสนาอิสลามในการดำรงชีวิตประจำวัน นั่นคือชาวไทยมุสลิมผูกพันอยู่กับศาสนาตั้งแต่แปลจนถึงหลุมฝังศพ จะมีความแตกต่างกับชาวไทยที่นับถือศาสนาอื่นในด้านการปฏิบัติตนในด้านสังคม (Patterns of Social Interaction) และการปฏิบัติภารกิจทางศาสนา (Religions Cultural Systems) ผู้ชายนุ่งโสร่ง สวมหมวก ผู้หญิงนุ่งผ้าปาเต๊ะ ปกปิดส่วนต่างๆของร่างกายมิดชิดกว่าคนที่ไม่ใช่มุสลิม ปฏิบัติศาสนกิจละหมาด (กราบไหว้พระเจ้า) ที่บ้าน ที่บิลาซาหะห์ (สถานที่เล็กๆประกอบพิธีละหมาดร่วมกันในหมู่บ้าน) และมัสยิดเป็นประจำ ความแตกต่างที่สำคัญ คือ ความเชื่อ ค่านิยม และอาหารการกิน มุสลิมยึดมั่นและมอบตนต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้า มีความนิยมต่อบุคคลที่ปฏิบัติตนในกรอบศาสนา รังเกียจมุสลิมที่ฝ่าฝืนหลักการของอิสลาม อิสลามห้ามบริโภคเนื้อสุกร สุรา และสัตว์ที่ไม่ได้เชือดตามหลักศาสนาอิสลาม ห้ามดื่มหรือเสพของมีนเมา สังคมชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามในประเทศไทยเป็นอนุระบบสังคม (Social Sub-Systems) ของระบบใหญ่สองระบบคือ (1) อนุระบบสังคมมุสลิมทั้งหมดทั่วโลก และ (2) อนุระบบสังคมไทยในประเทศไทยด้วย

ในสังคมมุสลิมมีบทบาท (Role) ความคาดหวังของบทบาท (Role Expectation) สถานภาพ (Status) และระดับ (Rank) แตกต่างกัน เช่น บทบาทในครอบครัว อิสลามได้กำหนด

หลักการให้สามีเป็นผู้นำครอบครัว มีหน้าที่เป็นผู้นำ ให้ความคุ้มครอง และรับผิดชอบในการประกอบอาชีพหารายได้เพื่อเลี้ยงครอบครัวและบุตร ส่วนภรรยาที่มีหน้าที่ดูแลกิจการต่างๆ พร้อมกับอบรมบุตรธิดาให้เป็นเด็กดีตามหลักอิสลาม ถ้าไม่มีความจำเป็นไม่ควรทำงานนอกบ้าน

สำหรับสถานภาพ (Status) ในทางศาสนาอิสลามได้แก่ (1) โตะครูผู้สอนวิชาศาสนาอิสลาม (2) กรรมการอิสลามกลาง กรรมการอิสลามประจำจังหวัด กรรมการอิสลามประจำมัสยิด อันมี อิหม่าม คอเต็บ บิลาล ซึ่งเป็นกรรมการโดยตำแหน่งด้วย (3) ชายไทยมุสลิมที่สวมหมวกขาวเป็นประจำ และ (4) ชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามทั่วไป โดยที่บุคคลทั้ง 4 สถานภาพนี้ได้รับการคาดหวังจากสังคมแตกต่างกัน

ในสังคมไทยมุสลิมได้มีการจัดระดับ (Rank) คือ จัดตำแหน่งหน้าที่บริหารศาสนา ได้แก่ กรรมการอิสลามกลางแห่งประเทศไทย มีท่านจุฬาราชมนตรีเป็นประธานโดยตำแหน่ง มีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด มีคณะกรรมการประจำมัสยิด มีตำแหน่งอะโต๊ะยุติธรรมประจำศาลจังหวัดในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้

โครงสร้างทางสังคมของมุสลิมนอกจากจะมีบทบาท สถานภาพและระดับต่างๆ ที่กล่าวแล้ว สังคมมุสลิมยังมีความใกล้ชิดเกี่ยวพันระหว่างสมาชิกในสังคมในลักษณะที่จัดได้ว่าเป็นเครือข่าย (Network) กล่าวคือ สมาชิกในสังคมมุสลิมจะมีความผูกพันกันมากผ่านเครือข่ายทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือเด็ก ผู้นำศาสนามีบทบาทสำคัญในการชี้นำสังคมและสมาชิกในสังคม

ศาสนากำหนดให้ผู้ปกครองสอนความรู้ทางศาสนาให้บุตรของตนตั้งแต่เด็ก เริ่มด้วยการหัดอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน ให้สามารถอ่านได้และจำบทสำคัญๆ โตขึ้นก่อนบรรลุนิติภาวะจะต้องเข้าใจวิธีละหมาดและฝึกการถือศีลอด ดังนั้นสภาพต่างๆ ในสังคมมุสลิม ตอนเข้าเด็กๆ จะหัดอ่านกุรอานในครอบครัว หรือผู้รู้ในหมู่บ้านจะรับสอน โตขึ้นเรียนจบภาคบังคับก็จะหาโอกาสเรียนศาสนาในปอเนาะ หรือที่เรียกว่าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในด้านการอาชีพเด็กก็จะได้รับการถ่ายทอดจากผู้ใหญ่ เช่น การทำสวนยาง การจับปลา สังคมมุสลิมจะมีการรักษาเอกลักษณ์อย่างเข้มแข็ง เช่น สัญลักษณ์เครื่องแต่งกาย บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย สัญลักษณ์ศาสนสถาน สัญลักษณ์อักษร การรักษาเอกลักษณ์เป็นการเน้นหนักอย่างมากทางศาสนาอิสลาม จากหลักการนี้ จึงห้ามทำบุญทางศาสนาอื่น

การปฏิบัติภารกิจทางศาสนาอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องเชื่อมให้สังคมชาวมุสลิมมีความใกล้ชิดกัน คือ การละหมาดร่วมกันทุกวันศุกร์ ในชุมชนเล็กๆ ของสังคม ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามจะมีอาคารละหมาดร่วมกัน เรียกว่า “บาหลีซาหะห์” บางครั้งก็ใช้เป็นที่พักผ่อนหนังสือ เป็นที่ทำบุญร่วมกัน ในชุมชนใหญ่ทุกชุมชนจะมีมัสยิดสำหรับละหมาดร่วมกันในบ่ายวันศุกร์ เรียกว่า

ละหมาดวันศุกร์ (สำหรับผู้หญิงนั้นละหมาดที่บ้าน) นอกจากละหมาดวันศุกร์แล้วยังใช้เป็นที ละหมาดร่วมกันบางเวลาของวันธรรมดาด้วย และยังใช้เป็นที่ทำบุญสอนศาสนา บางแห่งมี โรงเรียนตาติกา(โรงเรียนสอนศาสนาในระดับเด็กเล็ก) อยู่ในบริเวณเดียวกัน มีคณะกรรมการมัชยิด เป็นผู้ดูแล บริหารกิจกรรมศาสนา จะเห็นได้ว่าการทำกิจกรรมละหมาดร่วมกันนี้ ทำให้สังคม มุสลิมมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน และมีเครือข่ายทั่วถึงกันในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับนานาชาติ จนถึงระดับหมู่บ้าน

ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหิม(2548) ได้ทำการวิจัยเรื่อง **บทบาท ผู้นำมุสลิมในการพัฒนาการศึกษาของสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้** สรุปเกี่ยวกับบทบาท ของผู้นำมุสลิมพบว่า ระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในสังคมชาวไทยมุสลิมอยู่ ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลต่อ สภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตของชาวไทยมุสลิม แม้แต่บุคคลสำคัญของชุมชนก็มีการ เปลี่ยนแปลงพัฒนาตนเองไปด้วย สัมพันธภาพทางสังคมของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดน ภาคใต้ผู้นำมุสลิมจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อความรู้สึกนึกคิดของประชาชน

แม้ว่าผู้นำมุสลิมจะมีบทบาทสำคัญต่อความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในชุมชน แต่ ภาวะในสังคมไทยมุสลิมในปัจจุบัน การเมืองการปกครองและรูปแบบการพัฒนาชุมชนแนวใหม่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาวไทยมุสลิมในส่วนของโครงสร้างของผู้ในระดับท้องถิ่น มี ผู้นำที่มาจาก การเลือกตั้ง ตามระบบของข้าราชการและกลไกของการพัฒนาชนบทอีกกลุ่มหนึ่ง โดยมีอำนาจหน้าที่จากการดำรงตำแหน่งที่ทางราชการกำหนดให้จัดขึ้นในชุมชน ได้แก่ กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการต่างๆที่จัดตั้งขึ้นในชุมชน

การศึกษาวิจัยในเรื่องข้างต้น มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ เป็นการศึกษาถึงสภาพ ทางสังคมโดยทั่วไป ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และลักษณะวิถีชีวิตของผู้ที่นับถือ ศาสนาอิสลาม แต่มีความแตกต่างกันบ้างตรงที่มีลักษณะของการศึกษาเฉพาะในแต่ละด้าน ในแต่ละพื้นที่ โดยหลักแล้วจะเน้นในด้านผู้นำทางด้านศาสนาหรือผู้นำการปกครองในท้องถิ่นที่เป็น มุสลิม โดยเป็นทั้งผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางสังคม รวมไปถึงการรับรู้เกี่ยวกับสังคมของชาว มุสลิมในแต่ละพื้นที่

รัตติยา สาและ (2544) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ **การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิก ที่ปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส** ซึ่งผลการศึกษาที่เกี่ยวกับกับความสัมพันธ์ ระหว่างศาสนา มีดังนี้

มุสลิมและไทยพุทธ กับมิติการปฏิสัมพันธ์ในอดีต สภาพของความแตกต่างโดยบริบทของความเป็นศาสนิกซึ่งแฝงความเป็นทายาททางชาติพันธุ์ควบคู่ด้วยนั้น เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ศาสนิกผู้เป็น “มุสลิม” และ “ไทยพุทธ” มีวัฒนธรรมต่างตาม หมายถึง มีวิถีชีวิต (Way of life) ที่ดำเนินอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมชาติพันธุ์ดั้งเดิม (Ethnon – Religious Beliefs) ที่ต่างกัน เมื่ออาศัยข้อมูลเชิงประจักษ์พบว่า ศาสนิกที่เป็นมุสลิมส่วนใหญ่ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ พยายามครองตนเพื่อคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ (Identity) หรือ “ตายนานา” ของความเป็นมลายู – อิสลามที่ถือสัญชาติไทยตั้งแต่กำเนิดและเป็นเจ้าของแผ่นดินไทย เช่นเดียวกับคนไทยสยามทั่วไป ส่วนศาสนิกที่เป็นไทยพุทธก็ครองตนตามวิถีทางของไทย – พุทธ ซึ่งเป็นวิถีของคนไทยโดยส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย สภาพดังกล่าวนี้จะไม่มีปัญหาอะไรเลยถ้าผู้คนสองกลุ่มนี้สามารถใช้ชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยและเกี่ยวข้องกัน ซึ่งก็ไม่มีโอกาสที่จะเป็นอย่างนั้นได้แน่นอน

1. เหตุให้มีการปฏิสัมพันธ์ ในสภาพของความเป็น “คน” มนุษย์ทุกชาติพันธุ์และศาสนา ย่อมมีความต้องการพื้นฐานเหมือนกันทุกคน เช่น ต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค จึงทำให้เกิดวัฒนธรรมทางด้านโภชนาการ วัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรม วัฒนธรรมการแต่งกาย และวัฒนธรรมสาธารณสุข ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของความอยู่รอด ความต้องการจำเป็นที่เป็นเงื่อนไขสากลเหล่านั้น นับได้ว่าเป็นพลังสำคัญมากที่ผลักดันให้มนุษย์ต้องสร้างและสานความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน พร้อมกันนั้นก็เปิดโอกาสให้มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันด้วย แน่ใจว่าการได้มีปฏิสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดผลดีเท่านั้นที่ปรารถนามากกว่า แต่ก็คงไม่ใช่ง่ายนักที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นระหว่างศาสนิกอื่นเนื่องจากค่านิยมที่ถูกกำหนดโดยหลักศาสนา (Religious Pillars) ทั้งที่สั่งให้ต้องปฏิบัติ (วาญิบ[Wajib]) และสั่งห้ามปฏิบัติหรือต้องห้าม (ฮารอม[Haram]) ที่ต่างไปจากอีกศาสนาหนึ่งซึ่งค่อนข้างละเอียดอ่อนมาก การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกที่เป็น “มุสลิม” และ “พุทธ” ในมิติของการรวมกลม (Harmonization) และความขัดแย้ง (Conflict) ปรากฏในประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมของชาวปัตตานีนับหลายร้อยปีแล้ว

2. ผลจากการมีปฏิสัมพันธ์ ในอดีตนั้นศาสนิกสองกลุ่มใหญ่ (มุสลิมและคนไทยพุทธ) มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมาแล้ว และมีผลลัพธ์ทั้งที่รวมกลมและขัดแย้ง แต่ถ้าเป็นความขัดแย้งก็ไม่ถึงกับรุนแรงและเสียหายมาก ทั้งนี้ด้วยเหตุว่าเขาเหล่านั้นเป็นผลผลิตของสังคมกลุ่มเดียวกัน คือเป็น “มลายู” เดียวกันเพียงแต่ต่างกันในเรื่อง “ศาสนา” เท่านั้น ดังนั้นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงไม่รุนแรงนักและมักคลงเอยด้วยการรวมกลมได้โดยง่าย

มุสลิมและไทยพุทธกับมิติการปฏิสัมพันธ์ในปัจจุบัน มนุษย์ทุกชาติพันธุ์ทุกศาสนามีระบบความเชื่อของตนเอง หรือจะกล่าวว่ามี การสร้างสรรค์ (Create) จุดหมายปลายทางแห่งวัฒนธรรมชนชาติและความเป็นชาวพลโลก การดำเนินชีวิตโดยการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมประจำวันจะมีอยู่เสมอที่มนุษย์จะต้องพิจารณาเลือกตัดสินใจในการกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามแบบฉบับที่ตนชอบ และต้องการให้ประโยชน์ต่อการดำรงอยู่เพื่อสนองความเชื่อหรือความศรัทธาและรสนิยม ตลอดจนมาตรฐานทางจิตใจและศีลธรรมตามที่เห็นว่าอะไรดี อะไรชั่วควรหรือไม่ควร ผิดหรือถูก ปฏิบัติแล้วผลลัพธ์ที่ได้เป็นบุญหรือบาป เหล่านี้ เป็นต้น

พฤติกรรม การปฏิบัติและอุปนิสัยของผู้คนในสังคมโดยส่วนใหญ่มักเป็นไปตามแบบฉบับหรือสถาบันของสังคมที่ตนเป็นสมาชิก ซึ่งมีกฎเกณฑ์หรือปทัสถานของสังคมที่สมาชิกจะต้องปฏิบัติ และในฐานะที่เป็นศาสนิกก็ต้องปฏิบัติตามกฎหรือหลักศาสนา เหล่านี้ทำให้เรามีโอกาสจะทำความเข้าใจกับพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ตัวกำหนดแบบพฤติกรรมดังกล่าวนี้เรียกว่า “ค่านิยม” (Value)

การพยายามทำความเข้าใจและเปิดใจกว้างในการยอมรับ “ค่านิยม” ของผู้ที่เราจะมีปฏิสัมพันธ์ด้วยนั้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดปรากฏการณ์ของการปฏิสัมพันธ์ที่กลม่อมได้ และในทางกลับกันการที่ไม่ยอมรับและไม่เห็นคุณค่าของผู้ที่เรามีปฏิสัมพันธ์ด้วยก็จะนำมาซึ่งปรากฏการณ์ปฏิสัมพันธ์ที่ขัดแย้ง

ฐานแห่งความคิดดังกล่าวมานี้จะมีความเป็นรูปธรรมก็ต้องศึกษาวัฒนธรรมปฏิบัติที่ปรากฏตามเวทีต่างๆ ในชีวิตประจำวัน (Everyday Life) และในโอกาสพิเศษต่างๆ (Special Occasions) ทั้งที่เป็นกิจกรรมส่วนตัวและเป็นกิจกรรมส่วนรวม ซึ่งแน่นอนว่า โอกาส เวลา และสถานที่ของการปฏิบัติกิจกรรมย่อมเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ที่ต่างรูปแบบกัน กล่าวคือ มีลักษณะเป็นการปฏิสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ (Formal Interaction) และอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interaction) ส่วนผลลัพธ์ที่ตามมาอาจส่งผลเชิงบวกหรือเชิงลบก็ได้

สำหรับเรื่องนี้เป็นการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนา โดยผลจากการศึกษาเน้นในเรื่องของการทำความเข้าใจเกี่ยวกับค่านิยมหรือความศรัทธาที่เป็นลักษณะเฉพาะ ซึ่งการสร้างกลม่อมหรือการสร้างความสัมพันธ์ไปในทางบวก ต้องมีการยอมรับและมีความเข้าใจในความแตกต่างซึ่งกันและกัน โดยต่างยอมมีสิทธิในการดำเนินวิถีชีวิตที่เป็นไปตามแบบอย่างที่ตนเองเชื่อถือปฏิบัติ

สุทธิพงษ์ พรหมไพจิตรและคณะ (2520) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยพุทธและไทยมุสลิม จังหวัดปัตตานี ผลการศึกษาเกี่ยวกับ

การนับถือศาสนาพบว่า การนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน มิได้เป็นอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยพุทธและไทยมุสลิม กล่าวคือ กลุ่มบุคคลที่นับถือศาสนาพุทธจะมีพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกสูงต่อกับกลุ่มบุคคลที่นับถือศาสนาอิสลามในปัจจุบันเรื่อง การช่วยเหลือการทำงานร่วมกัน การเล่นการพนันในเชิงความสนุกสนาน เช่น การชนวัว ตีไก่ กัดปลา ร่วมกัน และกลุ่มบุคคลที่นับถือศาสนาอิสลามจะมีพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกสูงต่อกับกลุ่มบุคคลที่นับถือศาสนาพุทธ ในปัจจุบันเรื่องของการไปช่วยกันทำงานส่วนรวมต่างๆ ถึงแม้จะเป็นของคนนับถือศาสนาอื่นก็ตาม และเรื่องการเล่นการพนันร่วมกันยังมีความสัมพันธ์สูง

จึงเป็นแนวทางชี้ให้เห็นว่า โดยความรู้สึกโดยทั่วไปของประชาชน ยังมีความสมานสามัคคีและยินดีช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การที่เกิดปัญหาต่าง ๆ นั้นน่าจะมิใช่สาเหตุจากการนับถือศาสนาจริงๆ แต่คงเป็นสาเหตุอื่นมาเกี่ยวข้อง โดยนำเอาประเด็นการนับถือศาสนาที่แตกต่างกันมาเป็นข้ออ้าง ดังเช่น มีผู้กล่าวว่า การที่ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ใช้ภาษามลายูเป็นสื่อกลางในการติดต่อกัน จึงสำคัญผิดคิดไปว่าไม่ใช่คนไทย และเป็นช่องทางให้ผู้นำศาสนาบางคนฉวยโอกาสเรื่องภาษาหาประโยชน์ให้แก่ตน ทำการสั่งสอนประชาชนให้เกลียดชังภาษาไทย และอ้างว่าภาษาไทยเป็นภาษาศาสนาพุทธ ทำให้การคบค้าสมาคมในสังคมชนบทอยู่ในวงจำกัด เฉพาะอิสลามหรือเฉพาะพุทธเท่านั้น จึงทำให้เกิดความรู้สึกเป็นคนละพวก ทั้งที่ประชาชนน่าจะได้อาศัยโอกาสติดต่อกันอย่างกว้างขวาง และมีความผสมผสานกันมากกว่านี้ จึงเห็นได้ว่าอิทธิพลเดิมคือภาษาและนำเรื่องศาสนาเป็นข้ออ้าง

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ในเชิงลบ หรืออาจกล่าวได้ว่า การที่คนทั้งสองกลุ่มมีความสัมพันธ์กันน้อยนั้น ในกลุ่มบุคคลที่นับถือศาสนาอิสลามจะเน้นในเรื่องที่คนต่างศาสนารักชอบกันและแต่งงานกัน จึงน่าจะมิใช่สาเหตุที่ว่าเนื่องจากมีวัฒนธรรมต่าง ๆ กัน เมื่อมาแต่งงานกัน ค่านิยมต่างๆ ก็ย่อมแตกต่างกัน โดยเฉพาะค่านิยมทางศาสนาที่ถูกปลูกฝังแน่นให้กับมนุษย์มาตั้งแต่แรกเกิด ซึ่งอาจจะเป็นช่องทางหนึ่งของการหย่าร้างที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ ซึ่งเรื่องการหย่าร้างนี้คงไม่เป็นที่ปรารถนาของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ในสังคมไทย เพราะการหย่าร้างเป็นเรื่องเศร้า เป็นการทำลายความรักความเชื่อของบุคคลที่เคยผูกพันกันอย่างลึกซึ้ง และอีกประการหนึ่ง การที่ไม่สนับสนุนให้คนต่างศาสนา รักชอบและแต่งงานกัน เพราะมีข้อห้ามตามคัมภีร์อัล-กุรอานที่ว่า จงอย่าแต่งงานกับหญิงผู้ตั้งภาคี (เช่น บูชาเจวีศ รวมทั้งหญิงที่ปฏิเสธหลักธรรมกาฟิร) จนกว่านางจะศรัทธาแน่นอน บ่าวหญิงผู้ศรัทธานั้นดีกว่าหญิงผู้ตั้งภาคีหลายเท่าตัว แม้วางเป็นที่ต้องใจสุเจ้าก็ตาม และจงอย่ายกหญิงให้แต่งงานกับผู้ชายตั้งภาคี (รวมทั้งชายกาฟิร) จนกว่าเขาจะศรัทธาและแน่นอน บ่าวสาวผู้ศรัทธานั้นดีกว่าชายผู้ตั้งภาคี แม้วางจะเป็นที่ต้องใจสุเจ้าก็ตาม พวกเหล่านี้ร้องเรียกสุไฟ (ความหายนะ) และอัลลอฮฺ ทรงเรียกร่องสู่สวนสวรรค์ และการอภัยโทษโดยอนุมัติ

ของพระองค์ และพระองค์ได้ทรงทำให้โองการทั้งหลายของพระองค์แจ่มแจ้งสำหรับปวงชนมนุษย์ เพื่อว่าเขาทั้งหลายได้รำลึกว่า การแต่งงานเช่นนั้นจะสลายสังคมมุสลิมให้กระเจิงได้

ขยายความได้ว่า การที่จะแต่งงานกับผู้ซึ่งมิได้นับถือศาสนาอิสลามโดยศรัทธาอย่างแท้จริง หรือผู้ที่นับถือศาสนาอื่นโดยไม่เชื่อตามหลักคัมภีร์กูรานและอัลฮาดิซ ซึ่งเรียกว่าการฟิรอนั้น จะกระทำไม่ได้เป็นอย่างยิ่ง เพราะมีผลต่อความยุ่งเหยิงของสังคมมุสลิมได้ จึงทำให้ประชาชนไม่นิยมส่งเสริมให้คนต่างศาสนารักชอบกันและแต่งงานกัน

เมื่อพิจารณาในกลุ่มบุคคลที่นับถือศาสนาพุทธจะพบว่า มีความสัมพันธ์ในเชิงลบกับกลุ่มบุคคลที่นับถือศาสนาอิสลามเกี่ยวกับ การที่นำเอาเรื่องศาสนามาล้อเลียน ซึ่งน่าจะมีสาเหตุมาจากการที่คนเรายอมรับว่าสถาบันทางศาสนาเป็นสถาบันที่ควรเคารพ เคารพ และสักการะเป็นของสูง ไม่ควรนำมาล้อเลียน โดยที่ถือว่าคำสอนในศาสนาเป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการปฏิบัติ ข้อความที่ท่องจำสวดติดต่อกันมาหรือจารึกในคัมภีร์นั้นเป็นกฎหมายแห่งศีลธรรม

พิจารณาจากตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ พบว่าไทยมุสลิมที่มีอาชีพทางการเกษตรและอาชีพอื่นๆ มีปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกต่อกลุ่มที่นับถือศาสนาพุทธ ได้แก่ เรื่องการเล่นการพนันร่วมกันในกลุ่มที่มีอาชีพค้าขาย จะเน้นในเรื่องการช่วยเหลือซ่อมแซมสิ่งก่อสร้าง สาธารณะประโยชน์ ในกลุ่มข้าราชการจะสนับสนุนกันในเรื่องการให้ยืมเงินทองและสิ่งของและการแบ่งปันอาหารและสิ่งของสำคัญ ในด้านความสัมพันธ์เชิงลบ พบว่ากลุ่มที่มีอาชีพการเกษตรอาชีพรับราชการ อาชีพค้าขาย จะไม่เห็นด้วย หรือมีความสัมพันธ์เชิงลบในเรื่องคนต่างศาสนาแต่งงานกัน การล้อเลียนทางศาสนาและการไปช่วยเหลือในพิธีงานศพของบุคคลที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกันเช่นเดียวกัน

มีข้อที่น่าสนใจที่เกี่ยวกับ เมื่อพิจารณาเรื่องการร่วมศาสนพิธีระหว่างคนต่างศาสนา ศาสนาอิสลามจะกำหนดไว้แน่ชัดและเป็นระเบียบตายตัว เช่นการไปทำพิธีทางศาสนกิจของคนต่างศาสนานั้น จะเป็นข้อห้ามโดยสิ้นเชิง ซึ่งพระนบีมุฮัมมัดตรัสว่า “ผู้ใดปฏิบัติตามเหมือนพิธีกรรมในหลักศาสนาใด เขาจะกลายเป็นผู้นับถือศาสนานั้น” มุสลิมจะปฏิบัติตามเหมือนพิธีกรรมทางศาสนาอื่นมิได้ คำว่าเหมือนพิธีกรรมของศาสนาอื่นหมายความว่า ความเชื่อมันและศรัทธาด้วยใจสำนึก ประพฤติและปฏิบัติตามพิธีกรรม และกล่าวด้วยวาจาตามหลักพิธีกรรม อย่างไรก็ตามข้อบัญญัติทางศาสนาก็ยังมีข้ออนุโลมว่า คำว่าเหมือนพิธีกรรมของศาสนาอื่นยอมหมายถึงพิธีกรรมตามธรรมเนียมประเพณีก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นพิธีกรรมทางศาสนาอย่างเดียวดังนั้นมุสลิมจะเข้าสมาคมได้กับทุกศาสนาในขอบเขตของประเพณีเท่านั้น แต่เขาจะปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนาไม่ได้ ปัญหาจึงเกิดว่าปัจจุบันคนส่วนใหญ่ไม่สามารถจะจำแนกออกได้ว่าอะไรคือพิธีกรรมทางศาสนา อะไรคือประเพณี จึงไม่ควรแปลกใจว่าเพราะเหตุใด ไทยมุสลิมจึงไม่กล้า

ไปเยี่ยมชมฯ ไม่กล้าไปในพิธีแต่งงาน หรือพิธีอื่นๆ ของคนที่นับถือศาสนาอื่น เพราะไม่เข้าใจว่า สิ่งใดเป็นประเพณีหรือสิ่งใดเป็นพิธีกรรมทางศาสนา

ในการพิจารณาที่อยู่อาศัย ลักษณะที่อยู่อาศัยไม่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทย พุทธกับไทยมุสลิมแตกต่างกันไปอย่างใด โดยคนทั้งสองกลุ่มจะมีความสัมพันธ์ในเรื่องการเล่น การพำนักร่วมกันเป็นส่วนใหญ่ ในด้านปัจจัยที่ทำให้คนไม่มีความสัมพันธ์กัน หรือมีความสัมพันธ์ ในเชิงลบ จะเน้นในเรื่อง การแต่งงานกันระหว่างคนที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกัน การล้อเลียน ศาสนาซึ่งกันและกัน และไทยมุสลิมจะเน้นการที่ไปช่วยเหลือกันในงานศพของคนทีนับถือศาสนา ที่แตกต่างกัน

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ โดยเป็นความแตกต่างในเรื่องของทัศนคติความเชื่อที่มา จากพื้นฐานของศาสนาเป็นสำคัญ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมโดยทั่วไปมักจะไม่ค่อยมีปัญหา หรือความขัดแย้งเกิดขึ้น แต่หากเป็นความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างลึกซึ้ง โดยคาบเกี่ยวกับการปฏิบัติหรือ การข้ามวัฒนธรรม เช่น การแต่งงานระหว่างคนต่างศาสนา หรือการแสดงอาการที่เป็นการดูหมิ่น หรือล้อเลียนศาสนาอื่นๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนทางด้านจิตใจและความรู้สึก ผลงานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นข้อมูลที่สามารถแสดงให้เห็นทั้งปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่ควรนำไปแก้ไข หรือนำไปสร้างความเข้าใจกันระหว่างคนต่างศาสนาได้ดี

กาญจนา แดงมณี (2541) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความขัดแย้งและการผสมผสาน ทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม ในอำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา ปรากฏผล การศึกษาโดยสรุปได้ดังนี้

ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม ในอำเภอ สะเตา จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา 4 ประเด็น ดังนี้

1. ด้านค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณี

1.1 ประเพณีการแต่งกาย การแต่งกายทั่วไป ชาวไทยพุทธและชาวไทย มุสลิมในอำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา มีลักษณะการแต่งกายที่แตกต่างกัน คือ ชาวไทยพุทธจะ แต่งกายตามสมัยนิยม ชาวไทยมุสลิมจะแต่งกายตามแบบอย่างของชาวไทยมุสลิมในประเทศมาลายู คือ นุ่งผ้าโสร่งหรือผ้าปาเต๊ะใส่เสื้อคอกลมหรือคอกว้างยาวถึงเข่า บางครั้งจะใส่ถุงเท้าและมีผ้า คลุมหน้าคล้ายๆชาวมุสลิมในประเทศอาหรับ ส่วนการแต่งกายเมื่อไปร่วมพิธีศพ ชาวไทยพุทธจะ แต่งกายด้วยชุดดำหรือขาวดำเมื่อไปร่วมพิธีศพ เป็นการให้ความเคารพต่อศพ ส่วนชาวไทยมุสลิม

จะไม่บังคับการแต่งกายเมื่อไปร่วมงานศพจะแต่งกายตามสบายและไม่เข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาอื่นๆ โดยเด็ดขาด

1.2 ประเพณีการกินชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมจะมีลักษณะการกินที่แตกต่างกันคือ ชาวไทยพุทธจะรับประทานเนื้อสุกร และเนื้อสัตว์อื่นๆ ที่ทำได้เป็นอาหารไม่มีกฎหรือข้อห้ามในการรับประทานเนื้อสัตว์ แต่ชาวไทยมุสลิมจะต้องรับประทานเนื้อสัตว์ที่ไม่ใช่สุกร และต้องเป็นสัตว์ที่ฆ่าโดยชาวไทยมุสลิมเท่านั้น ส่วนการกินอาหารโดยทั่วไป ชาวไทยมุสลิมจะนิยมการรับประทานน้ำชา และกาแฟในตอนเช้า ส่วนชาวไทยพุทธจะรับประทานอาหารประเภทข้าวในตอนเช้า เพราะมีความรู้สึกว่าอิมมานกว่า

1.3 การร่วมในพิธีวันสำคัญของชาติ ชาวไทยพุทธจะเข้าร่วมทำพิธีตามขั้นตอนของการปฏิบัติตามประเพณีนิยม ส่วนชาวไทยมุสลิมจะไม่เข้าร่วมในกิจกรรมดังกล่าว เพราะการเคารพรูปปั้นและรูปเคารพถือว่าผิดหลักศาสนาอิสลาม

1.4 การทำความเคารพหรือการทักทายกัน ชาวไทยพุทธจะทักทายกันด้วยการไหว้ และกล่าวคำว่า สวัสดี ส่วนชาวไทยมุสลิมจะทักทายกันโดยการทำ سلام หรือการสัมผัสมือกัน

ส่วนการเข้าแถวก่อนเข้าชั้นเรียนของนักเรียน นักศึกษาในตอนเช้านี้ชาวไทยพุทธจะเข้าแถวสวดมนต์ ไหว้พระ ก่อนการเข้าห้องเรียน นักเรียน นักศึกษาชาวไทยมุสลิมจะเข้าแถวแล้วอ่าน คูหา ก่อนเข้าชั้นเรียน

2. ด้านความเชื่อและศาสนา

ชาวไทยพุทธจะประกอบศาสนกิจตามขั้นตอนของพิธีกรรมต่างๆ ที่กำหนดอยู่ในหลักศาสนาพุทธ เช่น การจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย การสวดมนต์ไหว้พระ เป็นต้น ส่วนชาวไทยมุสลิมจะไม่เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ เพราะขัดต่อบทบัญญัติของศาสนาอิสลาม และยังเชื่อว่า การไหว้ การเคารพ หรือการบูชา สิ่งอื่นๆ ไม่ใช่ของอัลเลาะห์ ผิดบทบัญญัติและหลักศาสนาอิสลาม

2.1 การจัดพิธีไหว้ครู นักเรียน นักศึกษาไทยพุทธจะปฏิบัติกิจกรรมขั้นตอนและพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ส่วนนักเรียนไทยมุสลิมจะไม่เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาอย่างเด็ดขาด นักเรียน นักศึกษาไทยพุทธจะจัดดอกไม้ธูปเทียนมาไหว้ครู ส่วนนักเรียน นักศึกษาไทยมุสลิมจะจัดดอกไม้มาไหว้ครูได้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

2.2 พิธีการฌาปนกิจศพ ชาวไทยพุทธจะปฏิบัติกิจทางศาสนาตามขั้นตอนที่มีอยู่ตามความเชื่อและตามขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม ตั้งแต่ตายลงจนถึงกำหนดฌาปนกิจและพิธีเก็บกระดูกตลอดไปถึงการทำบุญครบรอบ 50 วัน 100 วัน รอบปี ส่วนชาวไทย

มุสลิมเมื่อตายลงญาติก็ดำเนินการตามพิธีกรรมทางศาสนาและนำศพไปฝังภายใน 24 ชั่วโมง หลังจากตาย จะไม่เก็บศพเอาไว้ยาวนานกว่า 24 ชั่วโมง เพราะชาวไทยมุสลิมมีความเชื่อว่า ศพที่ตาย นานกว่า 24 ชั่วโมง จะมีการเปลี่ยนแปลงทางสรีระร่างกาย ศพจะนำรังเกียจแก่ผู้พบเห็น จึงต้อง นำไปฝังเสียตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายของศพนั้นยังไม่ปรากฏให้เห็นและเมื่อฝังครบ 7 วัน ญาติก็จะร่วมกันทำบุญ (ทำนุหรี) ให้กับผู้ตาย ตามหลักศาสนาอิสลาม

2.3 การเข้าไปภายในศาสนสถาน ชาวไทยพุทธจะเข้าไปภายในศาสนสถาน เช่น วัด อุโบสถ วิหาร เพื่อประกอบกิจทางศาสนาได้ตามความเหมาะสม บุคคลนอกศาสนาที่สามารถเข้าออกได้ตามความเหมาะสมเช่นกัน สำหรับศาสนาอิสลามนั้น จะมีคณะกรรมการมัสยิดเป็นผู้ดูแลการเข้าออกของบุคคลต่างๆ ที่ไปในสถานที่ดังกล่าว การอนุญาตให้บุคคลนอกศาสนาเข้าออกในศาสนสถาน ต้องได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการมัสยิดเสียก่อน

3. ด้านการเมืองและการปกครอง

3.1 ความขัดแย้งระหว่างข้าราชการกับประชาชน เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการไม่เข้าใจซึ่งกันและกันของประชาชนชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ในอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา กับข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารของรัฐ เช่น การที่ข้าราชการส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพุทธ มักจะไม่ยอมรับการปฏิบัติตนหรือการดำรงชีพของชาวไทยมุสลิม หรือการแสดงท่าทีรังเกียจชาวมุสลิมเมื่อมาติดต่องานต่างๆ ที่ส่วนราชการ อีกประการหนึ่งคือการไม่เรียนรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยมุสลิมจึงเกิดความขัดแย้งขึ้นในกลุ่มชนสองกลุ่มนี้เสมอ

3.2 ความขัดแย้งในเรื่องการบริหารงานของรัฐ เกิดจากการไม่สร้างความยุติธรรมขึ้นในสังคม เพราะข้าราชการที่เป็นชาวไทยพุทธ ประกอบกับชาวไทยมุสลิมบางส่วนยังมีความคิดว่า ตนไม่ใช่คนไทยแต่เป็นชาวมลายู และดินแดนส่วนนี้เคยเป็นของตนมาก่อน จึงเปิดโอกาสให้กลุ่มผู้ไม่หวังดีต่อชาติบ้านเมืองชักชวนให้เข้าร่วมขบวนการต่างๆ ที่บ่อนทำลายบ้านเมืองและประเทศชาติ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้

4. ด้านภาษาและการศึกษา

4.1 ด้านภาษา ชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมใช้ภาษาพูดที่แตกต่างกัน คือ ชาวไทยพุทธพูดภาษาไทยเป็นหลัก แต่ชาวไทยมุสลิมพูดภาษามลายูเป็นหลัก ดังนั้นปัญหาความไม่เข้าใจกันในการสื่อความหมายจึงเกิดขึ้น แต่ในปัจจุบันปัญหาดังกล่าวได้ลดน้อยลง เพราะชาวไทยมุสลิมเริ่มยอมรับและส่งบุตรหลานให้เรียนรู้ภาษาไทยมากขึ้น ปัญหาความขัดแย้งทางด้านภาษาจะค่อยๆ หายไปในอนาคต

4.2 ด้านการศึกษา ในอดีตปัญหาความขัดแย้งด้านการศึกษาเป็นปัญหาที่มีความสำคัญมาก เพราะชนชาวมุสลิมจะไม่ยอมรับภาษาไทยและจะไม่ส่งบุตรหลานให้เข้าเรียนภาษาไทยในโรงเรียนของรัฐบาลที่จัดให้ แต่จะส่งบุตรหลานให้เรียนภาษามลายู ในประเทศมาเลเซีย หรือส่งให้เรียนที่โรงเรียนปอเนาะ หรือตามสำนักที่จัดตั้งโดยโต๊ะครูที่สอนศาสนาอิสลามเท่านั้น ปัจจุบันปัญหาดังกล่าวก็ลดน้อยลงไป เพราะชาวไทยมุสลิมในอำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา หันมาส่งเสริมให้บุตรหลาน และตนเองเรียนภาษาไทยกันอย่างกว้างขวาง และยังสามารถนำเอาความรู้ความสามารถมาช่วยกันพัฒนาท้องถิ่นและประเทศชาติได้อีกทางหนึ่งด้วย

ด้านการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม ในอำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา 4 ประเด็น ดังนี้

1. ด้านค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณี

1.1 ประเพณีการแต่งกาย การแต่งกายทั่วไป ชาวไทยพุทธและชาวมุสลิม ในอำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา ในปัจจุบันมีลักษณะการแต่งกายที่คล้ายคลึงกันมากขึ้น คือ ผู้หญิงจะนุ่งผ้าโสร่ง กางเกง หรือกระโปรง ส่วนผู้ชายจะนุ่งกางเกงขาสั้น หรือขากว้าง ตามความสะดวกและตามความเหมาะสม ส่วนประเพณีการแต่งกายในโอกาสพิเศษ ชาวไทยพุทธและชาวมุสลิมแต่งกายอย่างพิธีพิถันเมื่อไปร่วมในงานสำคัญๆ คือ ชาวไทยพุทธจะแต่งกายด้วยชุดผ้าไหม สวมใส่เครื่องประดับประเภท เพชร ทอง อย่างสวยงามตามความเหมาะสมของฐานะความเป็นอยู่ ส่วนชาวมุสลิมจะแต่งกายด้วยผ้าโสร่งหรือผ้าปาเต๊ะ ใส่เสื้อคอกลมหรือคอปก แขนยาวตามเอกลักษณ์ของชาวมุสลิมและสวมใส่เครื่องประดับประเภทเครื่องเพชร เครื่องทอง ส่วนผู้ชายจะไม่นิยมสวมใส่เครื่องประดับประเภท เพชร ทอง ถ้าไปร่วมในงานที่มีชาวไทยพุทธและชาวมุสลิมร่วมกัน การแต่งกายทั้งชาวไทยพุทธและชาวมุสลิมจะแต่งคล้ายๆ กันคือ นิยมแต่งกายตามสบาย คือ นุ่งกระโปรงหรือกางเกง สวมเสื้อตามความพอใจ แยกไม่ออกว่าใครคือชาวไทยพุทธและใครคือชาวมุสลิม

1.2 ประเพณีการกิน

กินในงานประเพณีต่างๆ การกินในประเพณีทำบุญขึ้นบ้านใหม่จะเชิญญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงและจัดเตรียมอาหารเอาไว้เลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน ทั้งอาหารคาว อาหารหวาน ตลอดถึงผลไม้ตามแต่จะจัดหามาได้ เช่น การกินในประเพณีการเข้าสู่หนัด (มาโชะฮาวี) คือ การกินเหนียวเพื่อการเฉลิมฉลองแก่เด็กผู้ชายที่จะเข้าพิธีการเข้าสู่หนัด จัดให้มีการเลี้ยงอาหารประเภท ข้าวเหนียวขาว ข้าวเหนียวเหลือง น้ำชา และผลไม้ต่าง ตามฤดูกาล ส่วนการกินในงานบุญออกบวช หรือการทำบุญเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว คือ การจัดเตรียมอาหารเพื่อร่วมกันทำบุญ ชาวไทยพุทธจะร่วมกันทำบุญที่วัดหรือที่บ้าน มีการเลี้ยงพระเพล แล้วร่วมกันรับประทานอาหาร

ส่วนชาวไทยมุสลิมจะร่วมกันทำบุญที่สุเหร่า สวด คือบา แล้วร่วมกันรับประทานอาหาร ผู้ชายจะรับประทานอาหารร่วมกันเฉพาะผู้ชาย ผู้หญิงก็จะรับประทานอาหารร่วมกันเฉพาะผู้หญิง โดยจะไม่นั่งรวมทั้งผู้หญิงและผู้ชาย เมื่อกลับไปถึงบ้านก็จะนำอาหารที่มีอยู่แจกจ่ายให้กับเพื่อนบ้านทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม สำหรับการกินในงานประเพณีงานศพ เมื่อมีการตายลงทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม จะร่วมกันมาช่วยจัดเตรียมงาน จัดหาข้าวของต่างๆมาร่วมในงาน เช่น มะพร้าว ผลไม้ ข้าวสาร และอื่นๆ ส่วนเจ้าภาพก็จะนำเอาอาหารมาเลี้ยงผู้ที่มาร่วมในงานเป็นอาหารว่างประเภท น้ำชา ข้าวเกรียบ ข้าวเหนียว หรือผลไม้ตามฤดูกาล

1.3 ประเพณีในรอบปีและรอบชีวิต

1.3.1 ประเพณีลาซังหรือพิธีลาซังเป็นประเพณีฉลองนาหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวในนาเสร็จแล้ว “ลาซัง” เป็นภาษาล้านนาภาคใต้ คือ การลาต้นข้าวหลังการเก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้ว โดยการกำหนดวัน เวลา และสถานที่ ส่วนมากจะเป็นลานกลางหมู่บ้าน แล้วเชิญผู้อาวุโสในหมู่บ้านทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ร่วมกันประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาและตามความเชื่อ เสร็จแล้วก็จะร่วมกันสมโภชโดยการมีมหรสพ เช่น หนังตะลุงเล่นให้ชมกันในตอนกลางคืน ส่วนตอนกลางวันหลังจากประกอบพิธีต่างๆ แล้วก็จะมีการร่วมสนุกกัน เช่น จัดให้มีการชนไก่ ชนโค เป็นต้น

1.3.2 ประเพณีการทอดกฐิน เป็นประเพณีการทำบุญของชาวไทยพุทธ แต่ก็มีชาวไทยมุสลิมเข้าร่วมด้วยเหมือนกัน คือชาวไทยมุสลิมที่ได้รับซองจากชาวไทยพุทธก็จะช่วยนำเงินใส่ซองมาช่วยงานหรือนำเอาข้าวของมาช่วยงาน และร่วมกันสมโภช ชมการละเล่นในงานสมโภชเช่นกัน

1.3.3 ประเพณีการสมรส หรือประเพณีการแต่งงานของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในปัจจุบันมีวิธีการคล้ายคลึงกันมาก เริ่มตั้งแต่การจัดขันหมาก การสู่ขอ การหมั้น และการจัดพิธีแต่งงาน จะแตกต่างกันก็คือ พิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น การจัดเลี้ยงแขกที่มาร่วมงานก็คล้ายคลึงกันมากในปัจจุบัน

2. ด้านความเชื่อและศาสนา

ความเชื่อและศาสนามีความสัมพันธ์กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด่นชัด ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม จะมีความเชื่อในหลายอย่างที่เหมือนกัน เช่น

2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้านและการรักษาโรค ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในอำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา จะมีความเชื่อว่ายากลางบ้านหลายอย่างสามารถรักษาโรคได้ และยากลางบ้านมีตัวยาที่ได้จากพฤกษชาติ สัตว์ แร่ เชื้อจุลินทรีย์ เมื่อนำเอามาผสมกันตามสัดส่วนที่กำหนดจะสามารถบำบัดโรคได้ ไม่ต้องใช้วิธีการรักษาโรคตามแผนปัจจุบัน

2.2 ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม มีความเชื่อในเรื่องของโชคกลางและเวทมนต์คาถาว่า สามารถบันดาลได้ในสิ่งที่ต้องการได้ ถ้าได้ทำตามขั้นตอนที่ได้กำหนดเอาไว้ เช่น ความเชื่อในเรื่องหมอเสน่ห์ ความเชื่อในการใช้คาถาเสก เสกน้ำมันใส่ผม เสกแป้งผัดหน้า เสกเพื่อให้อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้น

2.3 ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ในอำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา ต่างก็มีความเชื่อว่า ถ้าเกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น เกิดสุริยุปราคา จะเกิดภัยพิบัติแก่บ้านเมือง การเกิดจันทรุปราคาจะต้องช่วยกันเคาะต้นไม้ในสวนเพื่อให้มีลูกตกเต็มต้น หรือการเกิดผีพุ่งไต้ เชื่อว่าคนมีบุญมาเกิด เป็นต้น

2.4 การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม จะมีพิธีกรรมทางศาสนาที่แตกต่างกัน ดังนั้นในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาจะแยกกันอย่างสิ้นเชิง จะให้ความช่วยเหลือกันในการลงแรงช่วยเหลือกันเท่านั้น

3. ด้านการเมืองการปกครอง

3.1 ด้านการเมือง ในปัจจุบันทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ได้รับความศึกษาสูงมาก ได้รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับการบ้านการเมืองจากสื่อต่างๆ ทั้งสื่อของรัฐและเอกชน พร้อมกันการที่ได้ส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษาก็ได้พบปะสมาคมกับบุคคลภายนอกมากขึ้น ทำให้ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในอำเภอสะเตา มีการตื่นตัว ยอมรับและรู้จักการให้ การเสียสละเพื่อส่วนรวม การร่วมมือร่วมแรงกันพัฒนาบ้านเมือง การร่วมกันทำกิจกรรมที่ทางรัฐจัดให้ เช่น การฝึกอบรมลูกเสือชาวบ้าน การเป็นอาสาสมัครไทย อาสาป้องกันชาติ การเข้าร่วมในกิจกรรมการบริหารบ้านเมือง เป็นต้น

3.2 ด้านการปกครอง การปกครองเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญในการพัฒนาประเทศ สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่บ้านเมือง ดังนั้นทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในอำเภอสะเตา ในปัจจุบันต่างก็ร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญเท่าเทียมกับท้องถิ่นอื่นๆ เพราะชนทั้งสองกลุ่มได้รับการศึกษาสูงขึ้น สามารถจัดปัญหาความขัดแย้งต่างๆที่มีอยู่ในอดีตให้ค่อยๆหมดไปได้ในอนาคต สามารถสร้างวัฒนธรรมร่วมกันได้ตลอดไป

4. ด้านภาษาและการศึกษา

4.1 ด้านภาษา

4.1.1 แบบเป็นทางการ ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในอำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา จะใช้ภาษาไทยกลางในการสื่อความหมายต่อกัน เมื่อไปติดต่อราชการตามหน่วยงานต่างๆเพื่อความสะดวก และทำให้สามารถทำความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างข้าราชการและประชาชนที่เข้าไปใช้บริการ

4.1.2 แบบไม่เป็นทางการ ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ในอำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา จะนิยมพูดภาษาถิ่นได้เหมือนกัน เว้นแต่ขณะที่อยู่ร่วมกันในกลุ่มชนเชื้อชาติเดียวกันจะนิยมพูดภาษาถิ่นเดิมของตนเอง เช่น ชาวไทยมุสลิมจะพูดภาษามลายู หรือ ภาษาฮาวีในกลุ่มญาติของตนหรือกับผู้สูงอายุ อีกประการหนึ่ง การตั้งชื่อสมาชิกในครอบครัวในปัจจุบัน ชาวไทยมุสลิมจะนิยมการตั้งชื่อบุตรหลานเป็นชื่อภาษาไทย ส่วนนามสกุลยังเป็นภาษามลายูตามเดิม เช่น สุติมา หมัดอาคัม รัชนี ลาเต๊ะ สุดา คำปี่ เป็นต้น หรือการเรียกชื่อของกินของใช้ ตลอดถึงสถานที่ต่างๆ ตามแบบอย่างชาวไทยพุทธ เช่น ข้าวย่า ปากกา ผ้าเช็ดหน้า โรงเรียน โรงพัก ตลาด เป็นต้น

4.2 ด้านการศึกษา

4.2.1 การศึกษาระดับประถมศึกษา ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในอำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา ในปัจจุบันได้ส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนในโรงเรียนที่รัฐจัดหาให้ ทำให้เด็กและเยาวชนได้มีกิจกรรมร่วมกัน อยู่ใกล้ชิดกัน มีความเข้าใจอันดีต่อกัน ทั้งเด็กและผู้ปกครอง เป็นการส่งเสริมความรัก ความสามัคคีให้มีต่อกัน

4.2.2 การศึกษาระดับมัธยมศึกษา ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในปัจจุบันนิยมส่งให้เยาวชนได้เข้าเรียนในโรงเรียนที่มีอยู่ในระดับสูงขึ้น เป็นการสร้างโลกทรรศน์ที่กว้างไกลให้กับเยาวชน อันก่อให้เกิดวัฒนธรรมร่วมที่ดีต่อกัน สามารถยอมรับการอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดี

4.2.3 การศึกษาระดับอุดมศึกษา เป็นพื้นฐานที่สืบเนื่องมาจากการศึกษาในระดับต่างๆที่ผ่านมา ทำให้ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมสามารถร่วมมือกัน สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับท้องถิ่นของตนเองและเป็นการร่วมมือกันสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้เกิดขึ้นกับประเทศชาติ สามารถดำรงชีพอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ยอมรับวัฒนธรรมของกันและกัน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมร่วมระหว่างชนทั้งสองกลุ่มตลอดไป

ลักษณะของงานวิจัยข้างต้น เป็นงานวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงปัจจัยต่างๆที่ทำให้เกิดความขัดแย้งและการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างศาสนา โดยมีการศึกษาในประเด็นแยกย่อยต่างๆเหมือนกัน ทั้งรูปแบบของความขัดแย้งและรูปแบบของการผสมผสาน โดยส่วนมากจะเป็นลักษณะของการศึกษาแบบแผนวิถีชีวิตระหว่างคนทั้งสองกลุ่มวัฒนธรรมทั้งที่มีการส่งเสริมกันและมีความแตกต่างกัน ซึ่งพบว่าลักษณะของความขัดแย้งยังไม่ถึงระดับขั้นรุนแรงมาก ด้วยความที่เป็นพี่น้องประชาชนที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน ทำให้ลักษณะความสัมพันธ์จะเป็นไปอย่างราบรื่นมากกว่า

การศึกษาเกี่ยวกับมุสลิมที่ผ่านมาผู้วิจัยพบว่า เป็นการศึกษาเฉพาะเพียงด้านใดด้านหนึ่ง หรือเพียงพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งในช่วงเวลาปัจจุบันเป็นส่วนมาก ซึ่งการที่จะศึกษาเกี่ยวกับชุมชนมุสลิมหรือการดำรงเอกลักษณ์ของชุมชนมุสลิมให้มีความเด่นชัด จะต้องมีการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา วิวัฒนาการการเจริญเติบโตของชุมชน และการดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบัน การที่ผู้วิจัยมีแนวคิดที่จะศึกษาถึงชุมชนมุสลิมถึง 3 ชุมชนนั้น ตามประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการก่อสร้างชุมชนของชาวมุสลิม เป็นการศึกษาที่ยังไม่มีผู้ใดเคยทำการศึกษามาก่อน ซึ่งเป็นการศึกษาแนวประวัติศาสตร์และแนวท้องถิ่นนิยมที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สัมพันธภาพในสังคมได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้ง โดยเฉพาะในประเด็นของการหยิบยกเรื่องความสัมพันธ์และการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างศาสนาเข้ามาศึกษา ยังเป็นประเด็นที่ต้องสร้างความเข้าใจในสังคมอีกมาก เพราะเป็นสิ่งที่มีความละเอียดอ่อนต่อจิตใจ ผลที่ได้จะนำมาซึ่งความรอมชอม การมีสัมพันธภาพที่ดี และการอยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุขของผู้คนในสังคม

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิมภายใต้พหุสังคมเมืองสงขลา” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาชุมชนมุสลิมหัวเขาแดง แหลมสน และบ้านบน ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์โดยทำการศึกษาใน 3 ประเด็น คือ การดำรงอยู่ ปัจจัยการอยู่ร่วมกัน และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมกับคนไทย และคนไทยเชื้อสายจีน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับ ต่อไปนี้

1. ผู้ให้ข้อมูล
2. การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล
3. สถานที่ศึกษา
4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ผู้ให้ข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ได้วางไว้ จึงได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มผู้ให้ข้อมูลรอง กล่าวคือ

กลุ่มที่ 1 ผู้ที่ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน 18 คน ประกอบด้วยบุคคลต่างๆ ดังนี้

1.1 กลุ่มชาวบ้าน ที่มีบรรพบุรุษตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนไม่น้อยกว่า 30 ปี มีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนหัวเขาแดง จำนวน 4 คน ชุมชนแหลมสน จำนวน 2 คน และชุมชนบ้านบน จำนวน 5 คน

1.2 กลุ่มผู้นำชุมชน ประกอบด้วย คณะกรรมการชุมชนหรือผู้นำศาสนา ทั้งศาสนาอิสลาม ศาสนาพุทธ ชาวไทยเชื้อสายจีน ในชุมชนหัวเขาแดง จำนวน 2 คน ชุมชนแหลมสน จำนวน 2 คน และชุมชนบ้านบน จำนวน 3 คน

ทั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ทำการศึกษา

กลุ่มที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลรอง จำนวน 37 คน ประกอบด้วยบุคคลต่างๆ ดังนี้

2.1 ชาวบ้านทั่วไป ที่มีอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป หรือบุคคลซึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนหัวเขาแดง แหลมสนและบ้านบน โดยที่ไม่มีบรรพบุรุษอาศัยมาแต่ดั้งเดิม เป็นหัวหน้าครัวเรือน และปัจเจกบุคคลที่เป็นมุสลิม คนไทยพุทธและคนไทยเชื้อสายจีน ในชุมชนหัวเขาแดง จำนวน 8 คน ชุมชนแหลมสน จำนวน 8 คน และชุมชนบ้านบน จำนวน 15 คน

2.2 หน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง และการพัฒนาชุมชนหัวเขาแดง แหลมสนและบ้านบน เช่น อาสาสมัครชุมชน (อสม.) หรือเจ้าหน้าที่ของเทศบาล ในชุมชนหัวเขาแดง จำนวน 1 คน ชุมชนแหลมสน จำนวน 2 คน และชุมชนบ้านบน จำนวน 3 คน

ทั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการเลือกผู้ให้ข้อมูลด้วยวิธีการคัดเลือกแบบไม่เจาะจง (Non Purposive Sampling) ในการสัมภาษณ์ชาวบ้านทั่วไป และแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ในการสัมภาษณ์หน่วยงานราชการต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ประกอบความเข้าใจ และครบถ้วนรอบด้านมากขึ้น

2. การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิมภายใต้พหุสังคมเมืองสงขลา” เนื่องจากการวิจัยจะมีการสัมภาษณ์ในบางประเด็นคำถามที่เจาะลึก ซึ่งอาจจะมีการกระทบต่อความรู้สึกและความเป็นส่วนตัว รวมไปถึงความปลอดภัยในการให้ข้อมูลในบางประเด็น ผู้วิจัยต้องคำนึงถึงจรรยาบรรณของนักวิจัยอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในขั้นตอนการเก็บข้อมูล จึงทำการพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

1. ผู้วิจัยแนะนำตัว อธิบายวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย และขอความร่วมมือในการให้ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล โดยแจ้งให้ทราบว่าขอสัมภาษณ์เกี่ยวกับ การดำรงอยู่ในชุมชน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน รวมไปถึงปัจจัยปลีกย่อยอื่นๆที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหายใดๆต่อผู้ให้ข้อมูล และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

2. อธิบายให้ทราบว่าขณะสัมภาษณ์จะขอบันทึกเสียง เพื่อความครบถ้วนและถูกต้องของข้อมูล ซึ่งเทปบันทึกการสัมภาษณ์จะเก็บไว้เป็นความลับและจะทำลายเมื่อสิ้นสุดการศึกษา และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ในประเด็นที่มีความล่อแหลมที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยจะนำเสนอโดยให้นามสมมติ จะไม่ก่อให้เกิดความเสียหายใดๆต่อผู้ให้ข้อมูล โดยจะปกปิดชื่อและข้อมูลส่วนบุคคลไว้เป็นความลับ

3. แจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทราบ ถึงระยะเวลาในการสัมภาษณ์แต่ละครั้ง แต่อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้ให้ข้อมูลและความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูลตามวัตถุประสงค์จึงจะยุติการสัมภาษณ์

4. แจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทราบว่าผู้ให้ข้อมูลสามารถที่จะไม่ตอบคำถามหากมีลักษณะคำถามที่ก่อให้เกิดความอึดอัดไม่สบายใจหรือไม่สามารถที่จะให้คำตอบได้ และสามารถยุติการสัมภาษณ์เมื่อใดก็ได้ตามที่ต้องการ

3. สถานที่ศึกษา

การศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ในการวิจัย 3 ชุมชน คือ ชุมชนมุสลิมในบริเวณเมืองสงขลาโบราณ หัวเขาแดง คือ พื้นที่บริเวณชุมชนบ้านเขาแดง หมู่ที่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ชุมชนมุสลิมในบริเวณเมืองสงขลาโบราณ แหลมสน คือ พื้นที่บริเวณชุมชนบ้านหัวเขา หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา และชุมชนมุสลิมในบริเวณเมืองสงขลาบ่อทราย คือ ชุมชนบ้านบน ตำบลบ่อทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ซึ่งมีชาวมุสลิมอาศัยอยู่เป็นส่วนมากและมีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นระยะเวลายาวนาน โดยทั้งสามชุมชนมีจุดเด่น คือ เป็นชุมชนที่สำคัญต่อเมืองสงขลา ทำให้เห็นถึงพัฒนาการและการเชื่อมโยงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมุสลิมตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปตามประวัติศาสตร์ของการก่อตั้งและพัฒนาการของเมืองสงขลา ซึ่งสามารถมองเห็นถึงพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน และยังเป็นชุมชนมุสลิมที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับชุมชนที่มีความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธ และกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน ถือว่าเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ท่ามกลางความหลากหลายของวัฒนธรรม โดยมีการอาศัยอยู่เป็นพหุสังคม จึงทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์และผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเกิดขึ้น ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน จึงทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงการดำรงอยู่ของชุมชนมุสลิมและการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชนมุสลิมและพี่น้องต่างกลุ่มชุมชนวัฒนธรรมอื่นๆ ในสภาพสังคมปัจจุบัน

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. การค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิ จากหนังสือ รายงานการศึกษา เช่น วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนต่างๆ ประวัติศาสตร์ความ

เป็นมาของเมืองสงขลา แนวคิดเกี่ยวกับมุสลิม การปฏิสัมพันธ์และการผสมผสานของกลุ่มชาวมุสลิมและกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ เป็นต้น

2. วิธีการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ มีวิธีการและเครื่องมือที่ใช้ ดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-dept Interview) เป็นวิธีการเก็บข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมและกลุ่มชนต่างวัฒนธรรม โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนหรือผู้นำศาสนา รวมถึงชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชน ทั้งชาวมุสลิมและกลุ่มชนที่นับถือศาสนาอื่น

1) แนวทางการสัมภาษณ์ผู้รู้ ใช้สัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไปของชุมชน ได้แก่ ประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพต่างๆของชุมชน เช่น ที่ตั้งและอาณาเขต สภาพเศรษฐกิจสังคมภายในชุมชน และรวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ที่มีความเชื่อแตกต่างกัน

การสัมภาษณ์ในส่วนนี้ โดยมีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล ซึ่งจะมีการสัมภาษณ์กับเจ้าหน้าที่ที่ดูแลพื้นที่ของแต่ละชุมชน และผู้นำชุมชน หรือผู้นำทางศาสนา เป็นต้น

2) แนวทางการสัมภาษณ์ระดับครัวเรือน ใช้สัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือน ความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือน การเข้าร่วมกิจกรรมภายในชุมชน ทิศนคติต่อความเชื่อของตนเองและต่อความเชื่อที่ต่างกัน

การสัมภาษณ์ระดับครัวเรือน ซึ่งการสัมภาษณ์ในกลุ่มนี้ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group) ชุมชนละ 1 กลุ่ม จำนวน 1 ครั้ง เป็นการสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่อาศัยภายในชุมชนไม่น้อยกว่า 10 ปีเป็นอย่างต่ำ โดยเฉพาะครอบครัวที่มีสมาชิกอายุ 60 ปีขึ้นไป เป็นต้น ซึ่งหลังจากการสนทนากลุ่มแล้ว จะมีการคัดเลือกผู้ที่ให้ข้อมูลที่มีความละเอียดชัดเจนมาเป็นผู้ที่ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์แบบรายบุคคลด้วย

3) แนวทางการสัมภาษณ์ปัจเจกบุคคล ใช้สัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นการปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มวัฒนธรรม

การสัมภาษณ์ในส่วนนี้ เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล โดยมีการสัมภาษณ์ผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ทั้งในแง่ความสัมพันธ์ในเชิงบวก และเชิงลบ และการประนีประนอมกันทั้งภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มวัฒนธรรม

4) แนวทางการสัมภาษณ์กลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ ประกอบด้วย ชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทยพุทธ โดยเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับทัศนคติต่อชาวมุสลิม และการมีปฏิสัมพันธ์กับชาวมุสลิม เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมภายในชุมชนโดยทั่วไป การติดต่อค้าขาย เป็นต้น

การสัมภาษณ์ในส่วนนี้ เป็นการสัมภาษณ์แบบสนทนากลุ่ม (Focus group) ชุมชนละ 1 กลุ่ม จำนวน 1 ครั้ง ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีการสัมภาษณ์ในกลุ่ม

วัฒนธรรมอื่นในชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนบ้านบนเพียง 2 ชุมชน เนื่องจากชุมชนแหลมสนไม่มีกลุ่มคนวัฒนธรรมอื่นอาศัยอยู่ในชุมชน ซึ่งหลังจากการสนทนากลุ่มแล้ว จะมีการคัดเลือกผู้ที่ให้ข้อมูลที่มีความละเอียดชัดเจนมาเป็นผู้ที่ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์แบบรายบุคคล และการสัมภาษณ์แบบปัจเจกบุคคลอื่นๆเพิ่มเติม ซึ่งจะทำให้เห็นมุมมองของกลุ่มมุสลิมจากกลุ่มคนภายนอก รวมไปถึงกิจกรรมที่มีการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มวัฒนธรรม โดยเฉพาะการชี้ให้เห็นว่ากลุ่มมุสลิมและกลุ่มวัฒนธรรมอื่นมีการปรับเปลี่ยนและผสมผสานทางด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างไร

2.2 การสังเกตการณ์ (Observation) โดยผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์เกี่ยวกับสภาพทั่วไปของชุมชน สภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยใช้วิธีการถ่ายภาพและการจดบันทึกข้อความ ซึ่งไม่มีแบบฟอร์มการสังเกตการณ์แบบเป็นทางการ

5. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์ (2542) กล่าวว่า เครื่องมือรวบรวมข้อมูลแต่ละชนิดแต่ละประเภทจะมีคุณสมบัติที่ดีเฉพาะตัว และมีความเหมาะสมในการรวบรวมข้อมูลแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม เครื่องมือรวบรวมข้อมูลโดยทั่วไป ถ้าเป็นเครื่องมือรวบรวมข้อมูลที่ดีจะมีคุณสมบัติที่สำคัญๆดังนี้

1. ความตรง (Validity) เครื่องมือรวบรวมข้อมูลที่ดี จะต้องมีความตรงในการวัดสูงหมายความว่า วัดได้ตรงตามวัตถุประสงค์และพฤติกรรมที่ต้องการให้วัด วัดได้ครอบคลุมครบถ้วนตามเนื้อหาที่ต้องการให้วัด และวัดได้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ความตรงของเครื่องมือรวบรวมข้อมูลแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1.1 ความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) หมายถึง วัดได้ตรงตามเนื้อหาและครอบคลุมครบถ้วนตามเนื้อหาที่ต้องการให้วัด

1.2 ความตรงตามเกณฑ์ (Criterion-Related Validity) หมายถึง วัดได้ตรงหรือเหมือนกับเกณฑ์ที่ต้องการให้วัด ถ้าตรงหรือเหมือนกับสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน เรียกว่า ความตรงตามสภาพการณ์ (Concurrent Validity) แต่ถ้าวัดได้ตรงหรือเหมือนกับสภาพความเป็นจริงในอนาคต เรียกว่า ความตรงเชิงพยากรณ์ (Predictive Validity)

1.3 ความตรงตามโครงสร้าง (Construct Validity) หมายถึง วัดได้ตรงตามพฤติกรรม ตามทฤษฎี หรือแนวความคิดของเครื่องมือที่ต้องการให้วัด

เครื่องมือรวบรวมข้อมูลในการวิจัยนั้น ต้องมีความตรงโดยเฉพาะความตรงตามเนื้อหาและความตรงตามโครงสร้าง การที่จะสร้างให้มีความตรงดังกล่าว ก่อนสร้างจะต้องกำหนดเนื้อหาและพฤติกรรมให้ชัดเจนว่า ต้องการสร้างให้วัดเนื้อหาและพฤติกรรมอะไรบ้าง เป็นปริมาณมากน้อยเพียงใด เมื่อสร้างแล้วก็ต้องมีการตรวจสอบโดยอาศัยความเห็นของผู้เชี่ยวชาญและการนำไปทดลองใช้

2. ความเที่ยง (Reliability) เครื่องมือรวบรวมข้อมูลที่ดีจะต้องมีความเที่ยงในการวัดสูง ซึ่งโดยทั่วไป หมายถึง ความสามารถในการวัดของเครื่องมือที่จะแสดงว่าใช้วัดซ้ำๆ หลายๆ ครั้ง แล้วจะยังได้ผลเหมือนเดิม มากน้อยเพียงใด ถ้าใช้วัดหลายๆ ครั้งในเรื่องเดียวกันได้ผลเหมือนเดิมหรือใกล้เคียงกับผลเดิมมากที่สุด ก็แสดงว่าเครื่องมือที่มีความเที่ยง เปรียบเหมือนนาฬิกา ถ้าเดินตรงกับเวลามาตรฐานทุกชั่วโมง นาฬิกานั้นก็มีความเที่ยงดี

ความเที่ยงของเครื่องมือรวบรวมข้อมูลมีหลายชนิด สามารถคำนวณหาค่าทางสถิติด้วยการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ได้ โดยการนำเครื่องมือไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่าง อาจทดลองใช้ครั้งเดียว สองครั้ง หรือมากกว่ากับบุคคลในกลุ่มตัวอย่างเดียวกันหรือบุคคลต่างกลุ่มกันก็ได้

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดยการหาความตรงของเครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะทำการสร้างเครื่องมือโดยนำแนวคิดและทฤษฎีที่ได้ศึกษามาใช้ หลังจากนั้นนำเครื่องมือที่ได้ไปปรึกษาหารือแนะนำกับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และขอความอนุเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยจำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความตรงของเนื้อหาให้มีความถูกต้องสอดคล้องตามแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ รวมไปถึงการใช้ภาษาที่ชัดเจน เข้าใจความหมายได้โดยง่าย หลังจากนั้นนำข้อคำถามที่ต้องแก้ไขไปปรับให้มีความสมบูรณ์ขึ้น โดยจะใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยต่อไป

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลได้ทำไปพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูล โดยการเก็บข้อมูลจะอาศัยประเด็นคำถามเป็นแนวทางในการรวบรวมข้อมูล พร้อมทั้งใช้กรอบแนวคิดในการศึกษาจัดลำดับความสัมพันธ์และลำดับความเชื่อมโยงของข้อมูล โดยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลภายใต้บริบทของชุมชนในลักษณะของภาพรวม (Holistic) หลังจากนั้นนำข้อมูลมาแจ้งพร้อมทั้งตีความโดยใช้แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาอภิปรายปรากฏการณ์ที่ศึกษา จนได้ข้อสรุป จึงเขียนรายงานผลการศึกษานี้ที่สุด

ในกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดำเนินไปพร้อมๆกับการตรวจสอบข้อมูลทุกขั้นตอน ตั้งแต่ช่วงเริ่มเก็บข้อมูลจนกระทั่งขั้นตอนสุดท้าย ในการประมวลผลและการวิเคราะห์ในภาพรวม หากพบว่าข้อมูลประเด็นใดมีความขัดแย้งเกิดขึ้น หรือข้อมูลยังไม่ชัดเจน ผู้วิจัยจะใช้วิธีการตรวจสอบเนื้อหาที่มีอยู่เป็นเบื้องต้น หรือมีการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลภาคสนามเพิ่มเติมอีกครั้ง ซึ่งจะทำในลักษณะเช่นนี้จนกว่าข้อมูลจะมีความสมบูรณ์และถูกต้องมากที่สุด

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังต่อไปนี้

1. การดำรงอยู่ของชุมชนมุสลิมหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสนและชุมชนบ้านบน
2. ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมุสลิมหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบนดำรงอยู่ร่วมกับกลุ่มคนต่างๆ
3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างภายในชุมชนมุสลิมและภายนอกกับกลุ่มคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีน

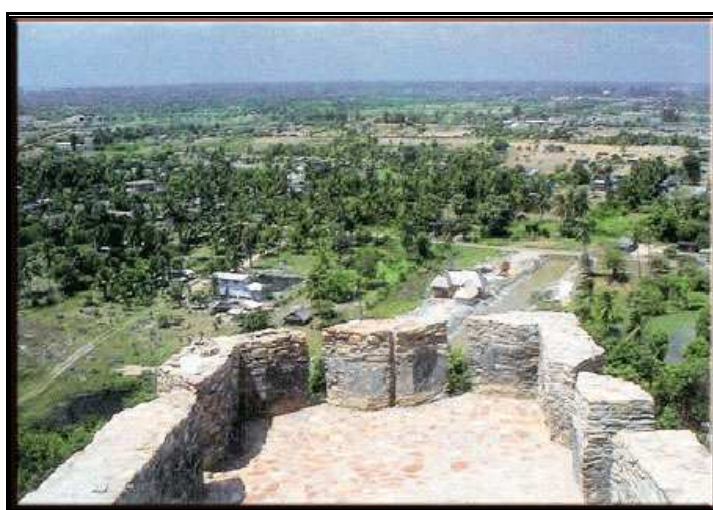
1. การดำรงอยู่ของชุมชนมุสลิมหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสนและชุมชนบ้านบน

1.1 การดำรงอยู่ของชุมชนหัวเขาแดง

ตามประวัติศาสตร์ภายหลังจากเมืองสงขลาหัวเขาแดงถูกทำลายลงไปในปีพ.ศ. 2223 นั้น ไม่ปรากฏหลักฐานใดๆ ที่บ่งบอกถึงการตั้งรกรากถิ่นฐานในพื้นที่บริเวณดังกล่าว ซึ่งทำให้พื้นที่บริเวณนี้ถูกปล่อยทิ้งร้างเรื่อยมา ไม่มีบทบาทและความสำคัญในฐานะเมืองท่าทางการค้า และศูนย์กลางอำนาจการปกครองอีกต่อไป ทำให้เกิดช่องว่างทางประวัติศาสตร์ของชุมชนหัวเขาแดงมาจนกระทั่งเมื่อมีการจัดระบบการปกครองแบบใหม่ คือ มณฑลเทศาภิบาล ชุมชนหัวเขาแดงจึงถูกผนวกให้มาเป็นส่วนหนึ่งของเมืองสงขลาและจังหวัดสงขลามาจนกระทั่งปัจจุบัน อย่างไรก็ตามในช่วงตอนช่องว่างทางประวัติศาสตร์ของชุมชนหัวเขาแดงนั้น คงจะมีผู้คนเข้ามาอยู่ในอาศัย ประปราย และดำรงชีวิตไปตามสภาพ ไม่มีบทบาทที่เด่นชัด และไม่ได้รับความสนใจมากนัก ดังเห็นได้จากงานวิจัยหรือบทความต่างๆ ที่กล่าวถึงเมืองสงขลาแก่บริเวณชุมชนหัวเขาแดงได้อธิบายเพียงแค่ช่วงระยะเวลาในขณะที่ยังคงความเจริญรุ่งเรือง ณ เวลาที่ยังเป็นเมืองสงขลาหัวเขาแดงเท่านั้น หลังจากนั้นเมืองสงขลาหัวเขาแดงได้หายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ จะมาปรากฏอีกครั้งเมื่อกล่าวถึงชุมชนหัวเขาแดงในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดสงขลา

ลักษณะทางกายภาพของชุมชนหัวเขาแดงนั้น ทางด้านเหนือของเขาแดงเป็นที่ราบ ซึ่งเป็นสันทรายต่อเนื่องมาจากสทิงพระ พบร่องรอยเมืองโบราณที่มีกำแพงและป้อมสร้างไว้ล้อมรอบบริเวณที่ราบและมีป้อมต่อเนื่องขึ้นมาถึงยอดเขา บริเวณด้านตะวันตกของป้อมและกำแพง พบแนวคลองขุดต่อเนื่องมายังบริเวณหัวเขาน้อย และพบแนวคลองขุดต่อมาออกทะเลสาบสงขลา

ร่องรอยเหล่านี้ยังปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน สำหรับบริเวณหัวเขาน้อย พบป้อมที่สร้างด้วยหินที่เรียงลำดับไว้อย่างแข็งแรง ซึ่งแสดงให้เห็นขอบเขตของบริเวณที่เป็นเมืองที่มีคูคันดินล้อมรอบ มีภูเขาทางด้านใต้ติดกับปากคลองเป็นแนวป้องกันได้อย่างดี ร่องรอยของเมืองนี้ได้มีการทำแผนที่ไว้โดยวิศวกรชาวฝรั่งเศสชื่อ เดอลามา ซึ่งทำไว้ตั้งแต่สมัย พ.ศ. 2230 แนวชายฝั่งทะเลดังกล่าวยังมีลักษณะใกล้เคียงกับปัจจุบัน และยังแสดงให้เห็นว่าแนวป้อมและกำแพงด้านชายฝั่งทะเลต่อเชื่อมไปจนถึงหัวเขาแดงซึ่งถูกคลื่นกัดเซาะจนกำแพงและป้อมบางส่วนได้พังไป ร่องรอยของป้อมและกำแพงเหล่านี้ยังอยู่ได้น้ำ ยังคงเหลือให้เห็นบ้างในปัจจุบัน ลักษณะของเมืองสงขลาหัวเขาแดงแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นกำแพงและป้อมล้อมรอบอยู่ติดกับทะเลด้านตะวันออก และส่วนที่มีร่องรอยคูและป้อมที่หัวเขาน้อย ซึ่งต่อเนื่องมาทางตะวันตกจากบริเวณแรก บริเวณหลังนี้น่าจะเป็นส่วนของเมืองภายหลังจากที่ป้อมและกำแพงเมืองได้ถูกทะเลกัดเซาะไปแล้ว (พรศักดิ์ พรหมแก้วและจ่านงค์ แรกพินิจ, 2535 : 61) ซึ่งสภาพของเมืองสงขลาหัวเขาแดงโบราณที่ยังปรากฏให้เห็นอยู่เพียงบางส่วนนั้น ถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของการสร้างเมืองสงขลาที่มีความยิ่งใหญ่และเป็นความรู้สึบทอดต่อชาวสงขลาสืบต่อไป

ภาพที่ 1 ป้อมเมืองเก่าบริเวณหัวเขาแดง

ที่มา : <http://1000za.com/forum/redirect.php?tid=27082&goto=lastpost>.

สำหรับการศึกษาคำดำรงอยู่ของชุมชนหัวเขาแดงในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งช่วงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนหัวเขาแดง ออกเป็น 2 ช่วง คือ

1.1.1 การดำรงอยู่ของชุมชนหัวเขาแดงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2488 - 2504

จากการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารนั้น ทำให้ทราบว่าชุมชนหัวเขาแดงในช่วงเวลาหลังจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น มีการอยู่อาศัยของประชากรในพื้นที่จำนวนน้อย และอยู่กันอย่างกระจัดกระจาย ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม โดยไม่ปรากฏประชากรที่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่ ทั้งนี้เนื่องจากเมืองสงขลาในช่วงเวลาดังกล่าว ได้รับการพัฒนาในผังบ่ออย่างซึ่งเมืองสงขลาในปัจจุบันเป็นสำคัญ

มีการตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ริมทะเลสาบและทำบ้านปลูกเสาในทะเล และมีการใช้เรือในการคมนาคมเป็นหลักรวมทั้งใช้ในการประกอบอาชีพ การทำนาหรือทำการเกษตรในชุมชนนั้นแทบไม่มี นอกจากการเลี้ยงสัตว์เล็กน้อย เช่น การเลี้ยงแพะของชาวมุสลิม และการเลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ของชาวไทยพุทธ เนื่องจากชุมชนนี้ภูมิประเทศมีลักษณะเป็นภูเขาชัน ตั้งอยู่ริมปากทะเล มีที่ราบน้อยทำนาหรือการเกษตรไม่ได้มาก อาชีพหลักตั้งแต่อดีตคือการทำประมง โดยเฉพาะการทำโปงพาง (จิพา แซ่ลิม, 2548 : 55) การค้าขายในชุมชนจะเป็นลักษณะการพึ่งพาอาศัยกัน โดยมีการหาเลี้ยงชีพแบบพอมือพอมืออยู่ ถ้าเหลือสินค้าก็จะนำไปขายในราคาถูกทั้งบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง และข้ามฟากไปขายยังตลาดในฝั่งบ่ออย่าง หรือนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ไม่คิดเป็นราคา ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...สมัยก่อนงานมันน้อยคนมันมาก เค้าถึงช่วยกัน เหมือนกับทำการประมง อวนขาด อะไรต่ออะไรแบบนี้เค้าจะช่วยกัน ช่วยกันแต่ง ช่วยกันซ่อม ช่วยกันทำ เค้าจะลงแขกกัน...”

..สมัยก่อนมันเป็นอวนลอย ปลามันเยอะมาก ขนาดมีคนดักโปงพางใครเข้ามาถึงก่อน ต่างคนต่างไปเอามา คนละมือ คนละมือ เค้าไม่สนใจ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้แล้ว เป็นราคาหมดแล้ว เพราะว่าปลามันน้อยลง...” (นายชำนาญ หนานหิม สัมภาษณ์เมื่อ 13 มีนาคม 2552)

การดำรงอยู่ของชาวมุสลิมและชาวไทยพุทธในช่วงเวลานี้ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชน ในส่วนกลุ่มของชาวไทยพุทธจะให้ข้อมูลว่าตนเองมาอยู่ก่อน แต่ชาวมุสลิมในชุมชนก็ได้ให้ข้อมูลว่ากลุ่มตนเองมาตั้งรกรากที่นี้ก่อนโดยอ้างอิงจากประวัติศาสตร์ของหัวเขาแดงที่ได้ทราบมา แต่ความสัมพันธ์ของทั้ง 2 กลุ่มคนนั้นไม่ได้มีความขัดแย้งกัน (พื้นที่หัวเขาแดงไม่มีกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน) โดยช่วงเวลานั้นส่วนใหญ่จะเป็นการอยู่อาศัยแบบครัวเรือนเล็กๆ การปฏิสังสรรค์กันระหว่างกลุ่มค่อนข้างเป็นกันเอง ในบางครั้งครัวเกิดความสัมพันธ์แบบ

แนบแน่นด้วยการแต่งงาน โดยชาวไทยพุทธจะเข้ารับศาสนาอิสลาม และชาวไทยพุทธบางครอบครัวนั้นเมื่อมีการสืบบรรพบุรุษปรากฏว่ามีเชื้อสายเป็นชาวมุสลิมในพื้นที่เช่นกัน แต่เนื่องจากชุมชนในยุคที่หัวเขาแดงล่มสลายนั้น มีการกระจัดกระจายของผู้คนไปหลายทิศทาง ทำให้เกิดช่องว่างในการสืบทอดความเชื่อทางด้านศาสนาเมื่อมีการอพยพไปอยู่ร่วมกับคนต่างศาสนา จึงทำให้มุสลิมในยุคนั้นเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธ

สำหรับด้านสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ นั้น ชุมชนหัวเขาแดงในช่วงเวลานี้มีความเจริญน้อยมาก ถนนภายในชุมชนเป็นเพียงถนนแคบๆ โดยเฉพาะทางด้านสุขอนามัยของคนในชุมชนกระทำกันแบบง่ายๆ เช่น มีการขับถ่ายทิ้งลงในทะเล เป็นต้น ซึ่งเมื่อเข้าสู่ในช่วงสมัย พ.ศ. 2504 ที่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เกิดขึ้น ทำให้ชุมชนเริ่มที่จะมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาขึ้น จากสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฯ ฉบับแรกนี้ มุ่งเน้นการยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยการเร่งรัดอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการได้แผนงานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาโครงสร้างด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นถนน ไฟฟ้า ชลประทาน และเขื่อน จนเป็นที่มาของคำขวัญที่ว่า “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” นอกจากนี้ยังตั้งเป้าหมายในการเพิ่มการผลิตสินค้าภาคการเกษตรให้มากขึ้นอย่างทวีคูณ และเป็นการเริ่มต้นปรับลักษณะทางเศรษฐกิจจากเศรษฐกิจการเกษตรมาเป็นเศรษฐกิจอุตสาหกรรมการเกษตรในเวลาต่อมา (เจริญพงศ์ พรหมศร, 2552) ซึ่งชุมชนหัวเขาแดงได้เริ่มพัฒนาเมื่อสงขลาด้านบ่ออย่างได้ทำการพัฒนาไปแล้วมาก

1.1.2 การดำรงอยู่ของชุมชนหัวเขาแดงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 – 2548

พัฒนาการของชุมชนในช่วงเวลานี้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหลายช่วง โดยเฉพาะเมื่อมีการขยายตัวของประชากรในชุมชนและการพัฒนาที่เข้าสู่ชุมชนมากขึ้น การพัฒนาจากนโยบายของส่วนกลางที่มีการส่งเสริมประชาชนให้ประกอบเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์เป็นปึกแผ่น นอกเหนือไปจากการสร้างบ่อน้ำและการพัฒนาถนนเชื่อมต่อกับทางหลวงจังหวัด (เจริญพงศ์ พรหมศร, 2552) ทำให้เกิดสภาพการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมการประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ตั้งแต่เริ่มการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทรัพยากรธรรมชาติในทะเลสาบก็เริ่มถูกใช้ไปอย่างรวดเร็ว โดยรัฐมีนโยบายเพิ่มการส่งออกสัตว์น้ำมากขึ้น ซึ่งสามารถลำดับกิจกรรมการเปลี่ยนแปลงการใช้เครื่องมือ ได้ดังนี้คือ มีการใช้เครื่องมือประมงแบบทำลายล้าง คือ โพงพาง และอวนรุน มีการประกาศห้ามตั้งปี พ.ศ. 2515 แต่ยังมีการทำผิดกฎหมายมาจนถึงปัจจุบัน การวางลอบยื่นหนาแน่นบริเวณทะเลสาบตอนล่าง นอกจากนี้ยังมีเครื่องมือผิดกฎหมายอย่างอื่น เช่น อวนล้อมใหญ่ การใช้ไฟฟ้าช็อตปลา การวางยาเบื่อ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมการใช้เครื่องมือประมง

เหล่านี้ ส่งผลกระทบด้านลบแก่พื้นที่ลุ่มน้ำ คือ การจับสัตว์น้ำได้จนเกินศักยภาพการผลิตของทรัพยากรธรรมชาติ ทำลายสัตว์น้ำวัยอ่อน ทำลายลอบ อวนลอย และเบ็ดราวของชาวประมง ปิดทางเดินของสัตว์เข้าสู่ทะเลสาบตอนในและขวางกั้นการขึ้นลงของน้ำ (จิฬา แซ่ลิ้ม, 2548 : 55 – 56)

การพัฒนาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อให้ชุมชนมีรายได้และมีการนำไปเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ยังผลมาสู่ปัจจุบันในปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติในทะเลลดลง โดยเฉพาะเมื่อชุมชนได้มีการพัฒนาทางด้านการประกอบอาชีพ รวมไปถึงถึงระบบสาธารณูปโภคที่มีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อประมาณ 30 ปีมานี้ (พ.ศ. 2518) ได้มีการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการขยายตัวของชุมชนที่เกิดขึ้นจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิม และด้วยข้อจำกัดในด้านพื้นที่ของชุมชนจึงทำให้มีการขยายปลูกสร้างบ้านเรือนออกไปยังพื้นที่ราบดินเลนริมชายฝั่งทะเลมากขึ้น และการระเบิดภูเขาเพื่อขยายพื้นที่ในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยและนำดินไปถมทำพื้นที่ในทะเลนอกเหนือจากนั้นมีการขยายขยายอพยพไปอาศัยอยู่ในพื้นที่อื่น ๆ บริเวณใกล้เคียง และข้ามฝั่งไปอาศัยอยู่ในเมืองสงขลาบ่อย่างเช่นเดียวกัน ดังนั้นสภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมีความหนาแน่นตามลำดับ สภาพแวดล้อมของชุมชนได้เปลี่ยนไปในลักษณะชุมชนเมืองมากขึ้นและได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว (เจ็ดชัย อ่องสกุล, 2548 : 46) ในปีพ.ศ. 2532 พบว่า หลังจากก่อสร้างสะพานติณสูลานนท์แล้วเสร็จ (พ.ศ. 2529) และโครงการก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกสงขลาในปี พ.ศ. 2531 ทำให้ระบบคมนาคมทางรถยนต์ได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว (สมลักษณ์ บุญณรงค์, 2552 : 348) มีการติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้น เช่น การประกอบอาชีพ การศึกษาของชาวบ้านในชุมชน เป็นต้น

ภาพที่ 2 สะพานติณสูลานนท์ พ.ศ. 2529

ที่มา : <http://www.gimyong.com/board53/index.php/topic,26.0.html>

เดิมพื้นที่ของเทศบาลเมืองสิงหนครทั้งหมด (ซึ่งรวมถึงชุมชนหัวเขาแดงนี้ด้วย) เป็นพื้นที่อยู่ในเขตปกครองของอำเภอเมืองสงขลา ต่อมาเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2531 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศแบ่งเขตท้องที่อำเภอเมืองสงขลา ตั้งเป็นกิ่งอำเภอสิงหนคร ในระยะที่มีการแบ่งเขตการปกครองอย่างชัดเจน เมืองสิงหนครได้เกิดการเจริญเติบโตขึ้นเป็นอย่างมาก ด้วยความที่เมืองสิงหนครมีประชากรเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น ทั้งมาจากทางนครศรีธรรมราช และการขยายตัวจากพื้นที่เดิม พระราชกฤษฎีกาประกาศยกพื้นที่กิ่งอำเภอสิงหนครเป็นอำเภอสิงหนคร เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2534 ต่อมาพระราชบัญญัติสภาภิบาล พ.ศ. 2495 ในปี พ.ศ. 2535 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งกิ่งตำบลหัวเขา ตำบลสทิงหม้อ ตำบลชิงโค และตำบลท่านบ ยกฐานะเป็นสุขาภิบาล เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2535 และประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2536

ในเวลาต่อมาได้มีพระราชบัญญัติยกฐานะเปลี่ยนแปลงท้องถื่นสุขาภิบาลสิงหนคร ตำบลหัวเขา ตำบลสทิงหม้อ ตำบลชิงโค และตำบลท่านบ รวมพื้นที่ 33.9 ตารางกิโลเมตร จัดตั้งเป็นเทศบาลตำบลสิงหนคร ประกาศจัดตั้งเป็นราชกิจจานุเบกษา มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 ต่อมากระทรวงมหาดไทยได้ประกาศเปลี่ยนแปลงฐานะเทศบาลตำบลสิงหนครมาเป็นเทศบาลเทศบาลเมืองสิงหนคร และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 (เทศบาลเมืองสิงหนคร, 2551: 12) การพัฒนาในพื้นที่ชุมชนหัวเขาแดงจึงมีความเจริญมากขึ้นตามลำดับ

1.2 การดำรงอยู่ของชุมชนแหลมสน

การศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนแหลมสน หลักจากที่เมืองสงขลาย้ายมาตั้งฝั่งตะวันออก คือ ตั้งเมืองในเขตเทศบาลปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 2377 (โมเดอเรเตอร์, 2552) เนื่องจากมีข้อจำกัดในด้านพื้นที่ที่เป็นภูเขา ไม่มีที่ราบลุ่มพอที่จะรองรับประชากรที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นได้ ชุมชนแหลมสนจึงเป็นชุมชนที่มีลักษณะคล้ายกับชุมชนหัวเขาแดง โดยลักษณะของการพัฒนาในด้านต่างๆ ได้ถูกนำไปใช้กับเมืองสงขลาบ่ออย่าง ประชากรที่อาศัยอยู่เดิมจึงได้อพยพไปอยู่ในเมืองสงขลาบ่ออย่างเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะกลุ่มชาวจีนที่เป็นผู้สร้างความเจริญเข้ามาสู่เมืองสงขลาในขณะที่อยู่ในฝั่งแหลมสน เหลือเพียงแต่สุสานชาวจีนที่เหลือไว้เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ให้กับชาวสงขลารุ่นหลังได้ศึกษาการก่อกำเนิดของชุมชนเท่านั้น

สำหรับการศึกษาการดำรงอยู่ของชุมชนแหลมสนในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งช่วงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนแหลมสน ออกเป็น 2 ช่วง คือ

1.2.1 การดำรงอยู่ของชุมชนแหลมสนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2488 - 2504

ข้อมูลจากเอกสารที่ได้รวบรวมมานั้น ทำให้ทราบว่าชุมชนแหลมสนที่อยู่ในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเฉพาะหลังจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ยังไม่ปรากฏการตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านในชุมชนอย่างเห็นได้ชัด ด้วยสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนที่ถูกทิ้งร้างจนกลายเป็นป่า มีการเดินทางเข้าออกชุมชนได้ลำบากกว่าชุมชนหัวเขาแดง จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าว ปรากฏว่าได้มีประชากรมาสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่ในชุมชนอย่างชัดเจนในต้นปี พ.ศ. 2500 ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...มาอยู่ตั้งแต่แถวนี้รักเป็นป่าเลย บ้านคนจะมีอยู่ห่างๆ มีไม่กี่หลัง ช่วงที่มาอยู่ที่นี้ ปะมีลูกที่นี่สองคน กะกับน้องชายอีกคน...” (นางจะด๊ะห์ หมัดลีหมิน สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

“...แต่ก่อนเป็นทุ่ง เพิ่งมาอยู่ เป็นทุ่งหญ้าในตอนแรก บ้านเรามาก่อนคนอื่น เป็นบ้านไม้ ตอนแรกๆไม่มีบ้าน เป็นทุ่งที่เด็กมาเที่ยวเล่น ตั้งแต่ตรงนี้ถึง หมู่ 3...” (นางมะ ศรีคงคา สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

ลักษณะความเป็นอยู่ในชุมชนจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับชุมชนหัวเขาแดง ในช่วงเวลานี้เช่นกัน แต่ชุมชนแหลมสนมีความลำบากในการคมนาคมมากกว่า จำเป็นต้องใช้เรือในการเดินทางจากชุมชนสู่นอกชุมชน ถนนในชุมชนเป็นเพียงทางเท้าเล็กๆ ชุมชนแหลมสนนั้นเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลสาบ ปรากฏว่ามีการประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก และเกษตรกรรมอื่นๆ เสริมบ้าง (จิฬา แซ่ลิม, 2548 : 68) เนื่องจากพื้นที่ในชุมชนในขณะนั้นยังเพียงพอต่อการทำการเกษตรแบบครอบครัว โดยที่ประชากรยังมีไม่มากนัก และอาชีพประมงก็ยังเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน ซึ่งสภาพการตั้งบ้านเรือนอยู่ริมทะเลสาบเป็นสภาพแวดล้อมที่อำนวยความสะดวกต่อการประกอบอาชีพประมง ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...แต่ก่อนทำประมงข้างนอก ตอนแรกปักโปงวางกันบ้าง วางกั๊กกันบ้าง ที่นี้ไม่มีป่าโกงกาง แต่มีที่หัวบ้านนิดนึง ทางก็เป็นดินแดง...” (นางมะ ศรีคงคา สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

การดำรงอยู่ในชุมชนแหลมสนในช่วงเวลานี้ เป็นการอยู่อาศัยที่มีแต่ชาวมุสลิมเพียงกลุ่มเดียว ชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน ไม่ปรากฏว่าอาศัยอยู่ในชุมชนตั้งแต่ช่วงเวลานี้จวบจนถึงปัจจุบัน เนื่องด้วยการอพยพจากการพัฒนาเมืองสงขลาฝั่งบ่อยางเป็นสำคัญ และการขยายตัวของประชากรในชุมชนในเวลาต่อมานั้น ก็เป็นการขยายจากภายในชุมชนสู่นอกชุมชนมากกว่ากลุ่มบุคคลอื่นจะอพยพเข้ามา ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...เป็นคนที่นี่ตั้งแต่ปู่ย่าตายายด้วย คนที่นี่ ในนี้ส่วนมากก็จะเป็นญาติ ถ้านับกันจริงๆก็จะเป็นญาติกันหมดเลย อาจจะมาห่างๆตอนปลายๆก็จะเอาจริงๆก็จะเป็นญาติกัน เพราะว่าชุมชนนี้ไม่ค่อยมีคนเข้ามา ยกเว้นเขยสะใภ้ อาจจะเป็นคนต่างถิ่นบ้าง แล้วคนที่นี่เองส่วนใหญ่ ก็ไม่ค่อยชอบโยกย้ายถ่ายเทไปไหนด้วย...” (นางนริสา หวังอารี สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

ด้านการสาธารณูปโภคในชุมชนแหลมสนมีลักษณะคล้ายคลึงกับชุมชนหัวเขาแดง คือมีการอยู่อาศัยที่กระทำกันแบบง่าย มีการอาบน้ำบ่อรวม การขับถ่ายลงในทะเล เป็นต้น ซึ่งสภาพสังคมที่มีประชากรอาศัยอยู่ไม่มากนัก จึงไม่ค่อยก่อผลเสียต่อสภาพแวดล้อมเท่าไร ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ที่นี่คือมีการเปลี่ยนแปลงในด้านสุขภาวะ อนามัย การเป็นอยู่ การกิน เมื่อก่อนไม่มีใครมีส่วนในบ้านเลย ถ่ายลงแม่น้ำ อาบน้ำบ่อ อาบน้ำรวมกัน หน้าแล้งน้ำในบ่อมันแห้งมีน้ำน้อยคนมันเขอะ กลางคืนมีคนเฝ้าเวรตักน้ำ...” (นายเกษม รัตนเยี่ยม สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

การเปลี่ยนแปลงในชุมชนแหลมสน จะเริ่มเห็นได้ชัดเมื่อมีนโยบายการพัฒนาจากส่วนกลางดังเช่นชุมชนหัวเขาแดง ซึ่งพื้นที่บริเวณชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนแหลมสนมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันและมีพื้นที่ใกล้เคียงกัน เมื่อชุมชนหัวเขาแดงที่มีสภาพพื้นที่ติดต่อกับเมืองสงขลาฝั่งบ่อยางได้ง่ายกว่าเริ่มมีการพัฒนาขึ้น ชุมชนแหลมสนจึงจะมีการพัฒนาตามมา

1.2.2 การดำรงอยู่ของชุมชนแหลมสนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 – 2548

พัฒนาการของชุมชนแหลมสนในช่วงที่มีนโยบายการพัฒนาจากส่วนกลางลงมา ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนขึ้นหลายด้าน ทั้งด้านการคมนาคมที่มีความสะดวกมากยิ่งขึ้น หลังจากที่มีการสร้างสะพานติณสูลานนท์แล้วเสร็จ ปี พ.ศ. 2529 คือ มีถนนที่

สามารถเดินทางด้วยรถยนต์ออกสู่ภายนอกชุมชนได้ รวมไปถึงระบบสาธารณูปโภคที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนนั้น สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนในชุมชนแหลมสนคือ การขยายตัวของประชากรในชุมชน ซึ่งจากสภาพที่มีพื้นที่จำกัดมากกว่าชุมชนหัวเขาแดง โดยเฉพาะภูเขาแดงที่ไม่สามารถจะขยายพื้นที่เพิ่มเติมได้แล้ว ทำให้ประชากรได้สร้างที่อยู่อาศัยลงไปทะเลสาบ หรืออพยพไปอยู่อาศัยอยู่ที่อื่นๆ เมื่อสืบถามความเป็นเครือญาติจากพื้นที่ใกล้เคียงจะได้รับข้อมูลว่ามีความเกี่ยวข้องกัน จากสภาพที่ค่อนข้างหนาแน่นและอยู่กันอย่างแออัดเกินไป ก่อให้เกิดปัญหาสุขอนามัย ปัญหายาเสพติด ปัญหาการว่างงาน เป็นต้น (เชิดชัย อ่องสกุล, 2548 : 46) ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...มีการเปลี่ยนแปลงเยอะ แต่ก่อนเรื่องขยะมีปัญหามาก สมัยก่อนยังเป็นกิ่งอำเภอยังไม่เป็นเทศบาล คนส่วนมากจะทิ้งขยะลงทะเล...” (นายสุรใจ ละติหมุด สัมภาษณ์เมื่อ 19 มีนาคม 2552)

ภาพที่ 3 สภาพพื้นที่ชุมชนแหลมสน

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 19 มีนาคม 2552

อย่างไรก็ตามชุมชนแหลมสนได้มีการแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการที่มีกลุ่มองค์กรจากภายนอกชุมชนเข้ามาให้การสนับสนุนในการพัฒนาชุมชน เช่น สมาคมวางแผนครอบครัว เทศบาลเมืองสิงหนคร เป็นต้น การพัฒนาของชุมชน

แหลมสนได้มีความชัดเจนเมื่อพื้นที่ของชุมชนแหลมสนซึ่งแต่เดิมขึ้นกับอำเภอเมืองสงขลา ได้แยกออกมาอยู่อยู่ในเขตอำเภอสิงหนคร ทำให้ชุมชนแหลมสนและชุมชนใกล้เคียงได้รับการดูแลได้ทั่วถึงมากยิ่งขึ้น

ในด้านการประกอบอาชีพในชุมชนแหลมสนนั้น มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้นตามการพัฒนาจากภายนอกชุมชน ซึ่งทำให้คนในชุมชนต้องออกไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อเลี้ยงครอบครัว แต่ชาวบ้านบางส่วนยังคงไว้ซึ่งอาชีพดั้งเดิมของชุมชน คือ การทำประมง ซึ่งมีลักษณะปัญหาเช่นเดียวกับชุมชนหัวเขาแดง คือ มีการใช้อุปกรณ์ในการจับสัตว์น้ำที่อันตรายและก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศในทะเล ประกอบกับการทำเขื่อนกั้นบริเวณปากอ่าว ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“ปลาน้อยลง จะสูญพันธุ์ไปเท่าไรก็ไม่รู้ สาเหตุเรื่องเขื่อนที่ทำให้
ออกมาปากอ่าว ทำให้ระบบทางเดินของน้ำไม่เป็นไปตามธรรมชาติ ระบบนิเวศเสียหมด
เคยมีคนต่อต้านแต่ไม่จริงจัง...” (นางนริสา หวังอารี สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

นอกจากการทำประมงที่ไม่สอดคล้องกับฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่แล้ว ยังมีกิจกรรมอุตสาหกรรมเกิดขึ้นให้แก่พื้นที่ จนเกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ (จิฬา แซ่ลิ้ม, 2548 : 67) โดยเมื่อมีข้อจำกัดในด้านพื้นที่ของชุมชนร่วมด้วย ทำให้การจัดการเกี่ยวกับมลพิษในทะเลจนกระทั่งการฟื้นฟูทรัพยากรบริเวณชุมชนแหลมสนค่อนข้างกระทำได้ แต่ก็ยังมีองค์กรภายนอกเข้าไปช่วยเหลือชุมชนอยู่บ้าง เช่น การวิจัยของมหาวิทยาลัยต่างๆ รวมไปถึงองค์กรของภาครัฐ เป็นต้น ทำให้ชุมชนแหลมสนมีลักษณะพิเศษในด้านความสัมพันธ์กับองค์กรและกลุ่มคนภายนอก แม้ว่าชุมชนของตนเองจะเป็นชุมชนมุสลิมล้วนแต่การติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนนั้นเป็นไปด้วยดี ด้วยลักษณะที่ชุมชนแหลมสนค่อนข้างที่จะมีปัญหาเกี่ยวกับสภาพพื้นที่ จึงทำให้คนในชุมชนโดยเฉพาะผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นคณะกรรมการชุมชน และกลุ่มอาสาสมัครชุมชน จำเป็นที่จะต้องมีความคิดริเริ่มในการแก้ไขปัญหาและปรับปรุงชุมชนตามสภาพที่สามารถเอื้ออำนวยได้

1.3 การดำรงอยู่ของชุมชนบ้านบน

ประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลาบ่งชี้ว่านั้น เริ่มต้นจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสงขลา (เถียนเส็ง) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาคนที่ 4

(ในขณะที่เมืองสงขลายังมีศูนย์กลางอยู่แหลมสน) สร้างกำแพงเมือง และย้ายเมืองสงขลามายังฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาที่ตำบลบ่อยาง ในปีพ.ศ. 2385 ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองสงขลามาจนกระทั่งปัจจุบัน เมื่อย้ายเมืองมาอยู่ที่ตำบลบ่อยางแล้วพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเสาหลักเมืองสงขลา จัดทำพิธีฝังเสาหลักเมืองเมื่อพ.ศ.2385 ปัจจุบันเสาหลักเมืองตั้งอยู่ที่ถนนนางงาม อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (ศรีสมร ศรีเบญจพลางกูร, 2539 : 233)

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) พระองค์ดำเนินนโยบายปฏิรูปการปกครองประเทศ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกระบอบการปกครองแบบดั้งเดิม แล้วให้จัดตั้งกระทรวงต่างๆขึ้นบริหารราชการ แต่ละกระทรวงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้มีเสนาบดีว่าการกระทรวงเป็นผู้รับผิดชอบ เพื่อดึงอำนาจมาสู่ส่วนกลาง ทำให้การดูแลบังคับบัญชาหัวเมืองทั่วราชอาณาจักรเป็นไปอย่างคล่องตัวยิ่งขึ้น เชียงอารยประเทศทั้งหลายโดยวิธีการรวมเอาหัวเมืองต่างๆเข้าเป็นมณฑล มีสมุหเทศาภิบาลมณฑลเป็นผู้รับผิดชอบขึ้นตรงกับกรุงเทพฯ ในภาคใต้ได้เริ่มจากมณฑลภูเก็ต ในปีพ.ศ. 2437 มณฑลชุมพร ในปีพ.ศ. 2438 มณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลปัตตานี ในปีพ.ศ. 2449 เมืองสงขลา เมืองพัทลุง และเมืองนครศรีธรรมราช กลายเป็นมณฑลนครศรีธรรมราช ที่ทำการมณฑลตั้งอยู่ที่สงขลา ตำแหน่งเจ้าเมืองหรือผู้สำเร็จราชการเมืองจึงยกเลิกไปทั่วพระราชอาณาจักร มีตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลเข้ามาแทนที่ ต่อมาใน พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้ประกาศยุบมณฑลต่างๆ แล้วแบ่งการปกครองเป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน เมืองสงขลากลายเป็นจังหวัดสงขลาตั้งแต่นั้นมา (ถนอม พูนวงศ์, 2545 : 21)

เมืองสงขลาบ่อยางแห่งนี้ มีเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่สำคัญคือ การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และสงครามโลกครั้งที่ 2 ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457 - 2461) มีชาวญี่ปุ่นหลายคนมาเปิดร้านประกอบอาชีพอยู่ในจังหวัดสงขลา เช่น เป็นหมอรักษาโรคทั่วไป เป็นหมอฟัน เป็นช่างถ่ายรูป เป็นผู้นำภาพยนตร์มาฉายที่โรงภาพยนตร์ เป็นพ่อค้านำถ้วยชามมาขาย เป็นต้น

เมื่อเกิดสงครามในยุโรปแล้วไม่นาน ญี่ปุ่นเปิดสถานกงสุลใหญ่ขึ้นที่สงขลา นอกเหนือจากสถานกงสุลอังกฤษซึ่งตั้งมานานแล้ว กงสุลใหญ่ชื่อ คัตสึโน ซึ่งทำตนเป็นคนใจกว้างจัดเลี้ยงอาหารแก่พ่อค้าข้าราชการอยู่เป็นครั้งคราว เมื่อมีปรากฏการณ์หลายอย่างที่แสดงว่าญี่ปุ่นจะเข้าร่วมกับฝ่ายอักษะ (เยอรมนีและอิตาลี) และยึดครองอาณานิคมของอังกฤษ ฝรั่งเศส และฮอลันดา ทางทวีปเอเชียไว้ในอำนาจ ในวันที่ 24 มิถุนายน 2483 หลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี กล่าวสุนทรพจน์ทางวิทยุกระจายเสียงบรรยายเหตุการณ์สถานะแห่งสงครามใน

ยุโรป และพยากรณ์ว่าอาจขยายวงกว้างมาถึงเมืองไทย พร้อมระบุว่าจังหวัดสงขลาอาจถูกญี่ปุ่นยกพลทหารขึ้นบกผ่านไปปรบกับอังกฤษในมลายู หรืออังกฤษอาจตัดหน้ายกเข้ามายึดเมืองสงขลาไว้ก่อนก็ได้ เรื่องนี้ปรากฏว่าเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นเข้าพบนายกรัชมมนตรีเกือบจะทันที พร้อมปฏิเสธว่าไม่มีเหตุการณ์เช่นนั้นเกิดขึ้น อีก 2-3 วันต่อมา เอกอัครราชทูตอังกฤษเข้าพบนายกรัชมมนตรีและปฏิเสธเช่นเดียวกัน (ถนอม พูนวงศ์, 2545 : 24) มีการตั้งกองกำลังอาสาสมัครในหลายๆพื้นที่ โดยเฉพาะเขตอำเภอเมืองสงขลา ซึ่งในช่วงเวลานั้นมีการปลุกเร้าประชาชนให้รักชาติและยอมเสียสละเพื่อชาติในรายการสนทนาของวิทยุกระจายเสียง ในช่วงเวลานั้นกงสุลใหญ่ญี่ปุ่นได้ทำการจัดเลี้ยงข้าราชการไทยและญี่ปุ่น รวมไปถึงการจัดฉายภาพยนตร์(ที่โรงภาพยนตร์บ้านบน)เป็นพิเศษ มีการรายงานข่าวของอังกฤษว่าพบเรือของญี่ปุ่นได้เคลื่อนตัวเข้าสู่อ่าวไทย ซึ่งในขณะนั้นประเทศไทยเป็นเพียงประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สามารถกำหนดนโยบายต่างประเทศได้อย่างอิสระ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นประเทศเดียวที่ไม่ได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของประเทศใด ด้วยเหตุนี้เองเมื่อญี่ปุ่นบุกเอเชีย ไทยจึงไม่ได้รับการคุ้มครองจากอังกฤษหรือฝรั่งเศส ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านอื่นๆ รอบด้านของไทยต่างก็ได้รับการป้องกันโดยตรงจากเมืองแม่ทั้งสิ้น(เพียงแะ พงษ์ศิริ บัญญัติ, 2546 : 20)

เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2484 ตั้งแต่เวลา 2.00 น. กองทหารญี่ปุ่นได้เข้าสู่ประเทศไทยโดยทางทะเล ในเขตจังหวัดสงขลา ปัตตานี ประจวบคีรีขันธ์ นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี และบางปู ส่วนทางบกได้เข้าทางจังหวัดพระตะบองและพิบูลสงครามเกือบทุกแห่ง ทหารและตำรวจไทยได้ทำการต่อสู้อย่างเข้มแข็ง รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พิจารณาปรึกษากันอย่างรอบคอบแล้ว เห็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งนี้เป็สิ่งซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงได้ตกลงให้ทางเดินทัพแก่ญี่ปุ่น และการต่อสู้ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นก็ได้หยุดลง (ถนอม พูนวงศ์, 2545)

ตลอดระยะเวลา 4 ปีที่ผู้คนชาวเมืองสงขลาต้องเผชิญกับภัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 - 2488) นอกจากความเดือดร้อน ความทุกข์ยากลำบากที่เกิดขึ้น ไม่เฉพาะแต่การสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการขาดแคลนปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตอีกด้วย ปรากฏว่าในขณะนั้น ชาวเมืองสงขลาต้องประสบเคราะห์กรรมทั่วหน้า ขาดแคลนน้ำมัน เชื้อเพลิง เสื้อผ้า ยารักษาโรค น้ำตาลทรายเกลือ บุหรี่ ไม้ขีดไฟ สบู่ กระดาษ ฯลฯ สินค้าทุกชนิดล้วนมีราคาแพงขึ้น ทั้งนี้เพราะพ่อค้าต่างฉวยโอกาสกักตุนสินค้าเพื่อเตรียมขึ้นราคา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวเมืองสงขลาในทุกๆด้าน นับตั้งแต่ญี่ปุ่นขึ้นบกที่เมืองสงขลา บ้างก็ไปทางเรือหนีไปอาศัยอยู่อยู่ที่แหลมสน - หัวเขา เกาะยอ สทิงหม้อ บ้านพร้าว ระโนด ฯลฯ บาง

พวกก็หนีไปทางบกไปน้ำน้อย หาดใหญ่ สะเดา นาทวี จันนะ ปากพูน ฯลฯ (เพียงแฆ พงษ์ศิริ บัญญัติ, 2546)

ในวันที่ 6 สิงหาคม 2488 สหรัฐอเมริกาทิ้งระเบิดปรมาณูลูกแรกที่เมืองฮิโรชิมา ประเทศญี่ปุ่น และในวันที่ 9 สิงหาคม 2488 สหรัฐอเมริกาทิ้งระเบิดปรมาณูลูกที่สองที่เมืองนางาซากิ ประเทศญี่ปุ่น ส่งผลให้ในวันที่ 14 สิงหาคม 2488 ญี่ปุ่นยอมแพ้โดยไม่มีเงื่อนไข(ถนอม พูนวงศ์, 2545) หลังจากนั้นเมืองสงขลาและประเทศไทยก็ได้กลับมาสู่ความสงบอีกครั้ง ซึ่งเกิดความเสียหายต่อสภาพเศรษฐกิจอย่างมากพอสมควร

ภาพที่ 4 ญี่ปุ่นบุกสงขลา

ที่มา : <http://www.212cafe.com/freewebboard/view.php?user=kuyouthclub&id=137>

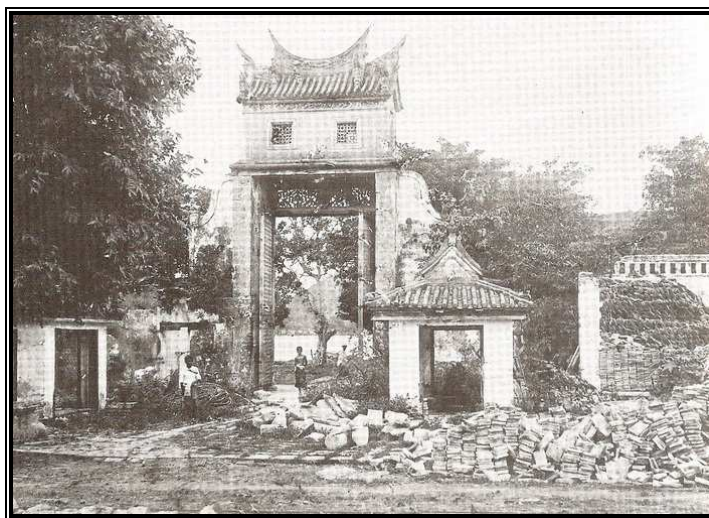
สำหรับการศึกษาคำรงอยู่ของชุมชนบ้านบนในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งช่วงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านบน ออกเป็น 2 ช่วง คือ

1.3.1 การดำรงอยู่ของชุมชนบ้านบนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2488 – 2504

พัฒนาการของชุมชนบ้านบนที่อยู่ในเมืองสงขลาบ่งชี้ในช่วงเวลานี้ หลักจากที่ได้กล่าวถึงภาวะของสงครามโลกในเมืองสงขลาข้างต้น เห็นได้ว่ามีผลกระทบต่อเมืองสงขลาค่อนข้างมาก โดยเฉพาะการเป็นเมืองท่าทางเศรษฐกิจของภาคใต้

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง ชาวเมืองสงขลาที่ได้อพยพหนีภัยสงครามไปอยู่ที่อื่น เช่น เกาะยอ หาดใหญ่ และอำเภอใกล้เคียง (เพียงแฆ พงษ์ศิริบัญญัติ, 2546 : 63) ได้ทยอยกลับมาที่ถิ่นฐานของตนเอง โดยสภาพความเสียหายของชุมชนบ้านบนนั้น ถือได้ว่ามี

ความเสียหายบางส่วน ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านบนนั้นเป็นกลุ่มชาวมุสลิมเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยปะปนอยู่ในชุมชนด้วย ความเสียหายจากสงครามครั้งนั้น ทำให้เมืองสงขลามีการปฏิรูปฟื้นฟูเมืองขึ้นมาใหม่ โดยเฉพาะสถานที่ทางราชการที่ญี่ปุ่นได้เข้ายึด เช่น โรงเรียน บ้านพักผู้ว่าราชการจังหวัด ศาลากลางจังหวัด วัดวาอาราม เป็นต้น (เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ, 2546 : 65)

ภาพที่ 5 ประตูเมืองสงขลา พ.ศ. 2488

ที่มาภาพ : <http://arch.rmutsv.ac.th/arch/files/logo.html>

ภาวะหลังจากสงครามที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านบนและเมืองสงขลา โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดนั้น สินค้าในเมืองสงขลาส่วนใหญ่ขาดแคลน ดังนั้นผู้ประกอบการคนใดมีความสามารถคาดการณ์ทางการค้าได้อย่างถูกต้องก็จะประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะเมืองสงขลามีทรัพยากรสัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยให้ ดังนั้นผู้ประกอบการชาวไทยเชื้อสายจีนบางคนที่มีสายตากว้างไกล จะทำการส่งออกปลาสด ปลาแห้ง ไปจำหน่ายยังประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียซึ่งขาดแคลนสินค้าดังกล่าว (อรทัย สัตยสันต์สกุล, 2544 : 77) จะเห็นได้ว่าคนไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในเมืองสงขลา และชุมชนบ้านบน ยังสามารถมองเห็นโอกาสถึงกลยุทธ์ในการค้าโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ ส่วนชาวไทยพุทธและชาวมุสลิมในชุมชนบ้านบนนั้นไม่ถนัดในเรื่องการค้าขายเท่ากับชาวไทยเชื้อสายจีน คนไทยส่วนมากยังรับราชการและชาวมุสลิมจะทำอาชีพประมงและค้าขาย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวจึงถือเป็นช่วงสร้างเมืองสงขลา ทั้ง การซ่อมแซมถนนหนทางที่ได้รับความเสียหาย รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงการสร้างอาคาร บ้านเรือนให้มีความแข็งแรงมากขึ้น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

..สงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ไม่ค่อยรู้เรื่องนะ เกิดไม่ทัน แต่จริงๆคนเก่าแก่
 ที่นั่น บ้านก็บ้านเดิม เปลี่ยนแปลงแต่อาคารอย่างเดียว แต่ก่อนก็เป็นอิฐ เป็นดินเผา
 แบบนั้น...” (นางรสนา จินเดหวา สัมภาษณ์เมื่อ 21 มีนาคม 2552)

ภายหลังจากสภาพชุมชนมีการซ่อมแซมฟื้นฟูแล้ว ผู้คนต่างก็อพยพเข้ามา อยู่อาศัยมากขึ้น โดยจะมีทั้งชาวมุสลิมซึ่งเป็นกลุ่มที่มากที่สุดที่อาศัยอยู่ในชุมชนตั้งแต่แรกเริ่ม และ ชาวไทยเชื้อสายจีนรวมไปถึงชาวไทยพุทธที่อพยพเข้ามาและที่มีอยู่แต่เดิม โดยปกติแล้วชุมชนบ้าน บนนั้นเป็นชุมชนที่มีการประกอบธุรกิจการค้ามากมาย ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงอยู่ภายใต้การดำเนินการ ของชาวไทยเชื้อสายจีน (อรทัย สัตยสังข์สกุล, 2544 : 130) โดยเฉพาะร้านค้าปลีกตั้งแต่ร้านค้าใน ชุมชน ร้านค้าแผงลอย ชุมชนบ้านบนจึงเป็นชุมชนที่มีการฟื้นตัวเร็วกว่าบริเวณที่ไม่ใช่แหล่งการค้า

1.3.2 การดำรงอยู่ของชุมชนบ้านบนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 – 2548

การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการในช่วงเวลานี้นั้น ชุมชนบ้านบนมีการ ขยายตัวของชุมชนเป็นมากขึ้นตั้งแต่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 1 เรื่อยมา การอยู่อาศัย ในบริเวณพื้นที่ชุมชนบ้านบนนี้ เป็นการอยู่อาศัยแบบพหุสังคมโดยตลอดนับแต่มีการตั้งเมือง สงขลาบ่อย่างมา คือ มีทั้งชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีน โดยเมื่อชุมชนมีการ พัฒนา ชาวบ้านแต่ละกลุ่มจึงได้ขยายสมาชิกเพิ่มมากขึ้น สภาพบ้านเรือนในช่วงก่อนที่ยังไม่มีความ หนาแน่นมากนักก็มีการปลูกสร้างบ้านเพิ่มขึ้นมา มีการสร้างบ้านแบบสมัยใหม่ตามสมัยนิยม ดังคำ สัมภาษณ์จากชาวบ้านในชุมชน 2 ท่าน ที่ว่า

“...สภาพบ้านเรือนไม่ค่อยมีอะไรเปลี่ยน แต่ก็มีบ้านสมัยใหม่เข้ามา
 ช่วงหลังๆ เปลี่ยนแบบเป็นบ้านสมัยใหม่ ประมาณ 20 ปีให้หลัง...” (นางสาวรัตนา นาค
 พันธุ์ สัมภาษณ์เมื่อ 12 เมษายน 2552)

“...อยู่ที่นี้ตั้งแต่เกิด ก็มีการเปลี่ยนแปลงบ้าง แต่ก่อนที่นี้ก็เป็นบ้านเก่า
 เค้าก็สร้างใหม่กันเป็นบ้านปูน ถนนตรงนี้ก็หลายปี ตั้งแต่ที่ยังไม่เกิด ที่ก่อสร้างใหม่ก็มี
 ห้องแถว บ้านเช่าแถวนี้ก็มีหลายห้อง...” (นางวิไล หมดบินสา สัมภาษณ์เมื่อ 18
 มีนาคม 2552)

จากการสร้างบ้านเรือนในชุมชนหนาแน่นขึ้นนั้น เหตุสำคัญคือชุมชนบ้านบนเป็นชุมชนที่ค่อนข้างมีความสำคัญทางด้านธุรกิจการค้า โดยเฉพาะมีท่าเรือสำหรับการขนส่งสินค้าทางทะเล ทางรถไฟเพื่อบรรทุกสินค้าจากท่าเรือกระจายไปยังที่ต่างๆยังคงใช้งานอยู่ ซึ่งปัจจุบันทางรถไฟแห่งนี้ได้ยกเลิกการใช้บริการไปแล้วแต่ยังมีเค้าโครงหลงเหลืออยู่ ณ บริเวณสะพานเหล็กในชุมชนบ้านบน นอกจากนั้นการคมนาคมถนนหนทางต่างๆที่มีอยู่ก็ได้มีการขยายให้สามารถสัญจรได้สะดวกมากขึ้นทั่วทั้งบริเวณชุมชนบ้านบน

ภาพที่ 6 ทางรถไฟสงขลา

ที่มาภาพ : <http://www.gimyong.com/board53/index.php/topic,2681.0.html>

การอพยพเข้ามาอาศัยในชุมชนจากคนภายนอกนั้น มีทั้งจากกลุ่มคนที่อยู่หัวเขาแดง แหลมสน และท้องที่อื่นๆ เมื่อมีการสืบถามเกี่ยวกับความเป็นเครือญาติจึงได้ทราบว่ามีความเกี่ยวเนื่องกันกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ที่ชุมชนหัวเขาแดง และชุมชนแหลมสน โดยเฉพาะกลุ่มชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านบนมากที่สุด จึงทำให้เห็นว่ากลุ่มชาวบ้านบางส่วนนั้นได้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนา เพื่อสร้างรายได้ในการประกอบอาชีพในการนำไปพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง การเปลี่ยนแปลงของประชากรจากเอกสาร (สำนักงานนโยบายและสิ่งแวดล้อม, 2535 : 15) ได้กล่าวถึงประชากรในบริเวณถนนนครนอก – นครใน ซึ่งมีอาณาเขตครอบคลุมชุมชนบ้านบนส่วนหนึ่งไว้ว่า ประชากรในบริเวณถนนนครนอก – นครในมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการย้ายเข้า – ออกอยู่เสมอ โดยเฉพาะในช่วงปี 2528 – 2530 ซึ่งธุรกิจ

ประมงเจริญเฟื่องฟูมาก มีอัตราการย้ายเข้าสูงมากกว่าช่วงอื่นๆ และการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นในถนนนอกมากกว่าถนนใน จะเห็นได้ว่าในอดีตชุมชนบ้านบนซึ่งมีอาณาเขตอยู่บนถนนนอกนั้น เป็นย่านที่อยู่อาศัยและเป็นย่านธุรกิจของเมืองสงขลาโดยตลอด แต่ในเวลาต่อมากิจการค้าต่างๆก็เริ่มค่อยๆซบเซาลงตามลำดับโดยมีสาเหตุหลายประการ ได้แก่ การพัฒนาเมืองหาดใหญ่ การสร้างสนามบินพาณิชย์หาดใหญ่ การยกเลิกทางรถไฟ การย้ายตลาดและศูนย์กลางการค้าไปอยู่ตลาดทรัพย์สิน สภาพของถนนนอก – นครในคับแคบ เป็นต้น (สำนักงานนโยบายและสิ่งแวดล้อม, 2535 : 21) แต่ทางด้านธุรกิจการประมงยังคงมีความเจริญขึ้น ส่งผลให้มีเรือประมงเพิ่มมากขึ้น มีชาวประมงจากเขตอื่นๆ เช่น จากตะวันออกของอ่าวไทย คือ ตราดจันทบุรี ระยอง และจากอ่าวไทยตอนใน ได้แก่ ชลบุรี สมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม ฯลฯ เข้ามาทำมาหากินในจังหวัดสงขลาเป็นจำนวนมาก ชาวประมงต่างถิ่นเหล่านี้จะมาซื้อและเช่าบ้านแถบถนนนอกที่ติดทะเลทำกิจการต่างๆเกี่ยวกับการประมง ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ในปี 2522 รถไฟยังวิ่งอยู่ ตรงนี้มันมีโกดังยางขนยางเข้ามา ขนถ่ายน้ำมัน ขนถ่ายสินค้า พืชก็เข้ามาอยู่ในสงขลาระยะเวลาหนึ่ง ตามสามีที่ทำประมงมาจริงๆแล้วเป็นคนทีสมุทรสาคร กลับมาอยู่สงขลาอีกทีตอนปี 2544 ชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปเยอะ บ้านเรือนเปลี่ยนแปลงไปเยอะ...

...ทำเรือตรงนี้แต่ก่อนก็เป็นแบบนี้ ตอนนี้เป็นทำเรือจอดของเรือประมง แล้วก็เป็นที่จอดของเรือ supply...” (นางสาวสมนึก คำจำปาศักดิ์ สัมภาษณ์ เมื่อ 24 มีนาคม 2553)

ในปีพ.ศ. 2542 เทศบาลเมืองสงขลาได้ยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลนครสงขลา มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542 เนื่องจากการขยายตัวของประชากรเพิ่มมากขึ้น ชุมชนบ้านบนได้จัดตั้งเป็นชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2545 โดยนายกเทศมนตรีนครสงขลา คือ นายอุทิศ ชูช่วย เป็นผู้แต่งตั้ง (สมนึก คำจำปาศักดิ์, 2551) ซึ่งก่อนหน้านี้นี้ชุมชนบ้านบนยังไม่มี การตั้งเป็นชื่อชุมชนดังกล่าว เมื่อเกิดการแบ่งเขตชุมชนเนื่องจากมีประชากรอาศัยเพิ่มมากขึ้นทั้งจากการขยายตัวจากชุมชนเองและการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยจากคนภายนอกชุมชน จึงได้จัดตั้งชุมชนให้มีการดูแลประชากรได้อย่างทั่วถึง คณะกรรมการชุมชนรวมไปถึงกลุ่มอาสาสมัครชุมชนจึงได้ก่อตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 2545 เช่นเดียวกัน ซึ่งชุมชนบ้านบนได้มีการพัฒนามากขึ้นตามสภาพที่สามารถ

เอื้ออำนวยได้ เช่น การขยายถนนในชุมชนให้มีการสัญจรได้สะดวกมากขึ้น การจัดการขยะในชุมชน เป็นต้น

2. ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมุสลิมหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบนดำรงอยู่ร่วมกับกลุ่มคนต่างๆ

จากการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมุสลิมดำรงอยู่ โดยอธิบายใน 6 ด้านที่สำคัญดังนี้

- 1) ด้านอาชีพ
- 2) ด้านความสัมพันธ์และการรวมกลุ่มของชุมชน
- 3) ด้านการอพยพย้ายถิ่นออกไปติดต่อกับชุมชนภายนอก
- 4) ด้านการจัดสรรและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชน
- 5) ด้านการคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร
- 6) ด้านวัฒนธรรมและประเพณี

2.1 ชุมชนหัวเขาแดง

2.1.1 ด้านอาชีพ

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2488 - 2504) ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนหัวเขาแดงจะประกอบอาชีพทางด้านปศุสัตว์เป็นหลัก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคภายในชุมชนเป็นสำคัญ ทั้งนี้อาชีพที่สำคัญของชาวบ้านในชุมชนคือ การทำอาชีพประมง บริเวณทะเลสาบสงขลา การเลี้ยงแพะ เลี้ยงไก่ เลี้ยงเป็ด เป็นต้น ซึ่งชาวมุสลิมนิยมเลี้ยงแพะ แต่ชาวไทยพุทธจะเลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ โดยมีแรงงานที่สำคัญคือ คนในครอบครัว แต่ในการทำอนทำแพอาจมีการบอกกล่าวขอให้เพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้กันมาช่วย

การประกอบอาชีพประมงช่วงเวลานั้นเป็นช่วงที่มีทรัพยากรในทะเลอุดมสมบูรณ์มาก แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้มีการจับปลาเมื่อถึงฤดูวางไข่ ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำไม่ขาดแคลนเมื่อจับมาได้และเหลือจากการขายและการบริโภคภายในครอบครัวแล้ว จะมีการนำไปแจกจ่ายกับสมาชิกชุมชนด้วยกัน โดยที่ไม่มีการซื้อขาย หรือในบางครอบครัวที่เลี้ยงสัตว์ก็มีการแบ่งปันกันกับเพื่อนบ้านด้วยเช่นกัน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...คนสมัยก่อนเค้าเคยอยู่เค้าเคยกินด้วยกัน แต่ก่อนป่าเลียงเปิด มีบ่อปลาในคอก ป่าก็เอาปลาให้เค้า มีอะไรเราก็แบ่งกัน เราก็ดีกันทุกคน แต่เด็กรุ่นก็เป็นอีกแบบ...” (นางजू วัชวิพุทธ สัมภาษณ์เมื่อ 21 มีนาคม 2552)

ด้านการประกอบอาชีพในช่วงเวลานี้เป็นไปแบบพึ่งพาอาศัยกันเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้มีความจำเป็นเรื่องการหาเลี้ยงชีพมากมายเหมือนเช่นปัจจุบัน ทำให้การทำการค้ายังสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอีกด้วย

ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2505 - 2548) เป็นช่วงที่มีการพัฒนาการในการประกอบอาชีพเป็นอย่างมาก ประชากรในชุมชนหัวเขาแดงยังคงประกอบอาชีพทางด้านปศุสัตว์อยู่เหมือนเดิม คือ การเลี้ยงแพะขาย และการทำประมงเป็นหลัก โดยเฉพาะนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ที่เน้นเรื่องการสร้างฐานะความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น โดยการเร่งการผลิตเพื่อการค้า แต่เนื่องจากสภาพการทำประมงของชุมชนที่เน้นการสร้างผลกำไรดังกล่าว ทำให้จับสัตว์น้ำได้น้อยลงประกอบกับมีมลพิษทางน้ำมากขึ้น จึงเกิดการประกอบอาชีพรับจ้างและค้าขายปรากฏขึ้นมา ซึ่งการประกอบอาชีพดังกล่าวสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง โดยส่วนใหญ่จะรับจ้างทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ขับรถตุ๊กตุ๊กรับจ้าง ขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง เป็นต้น ส่วนการประกอบอาชีพค้าขายจะมีการขายอาหาร เปิดร้านค้าขายสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เปิดร้านน้ำชา เป็นต้น และบางส่วนยังประกอบอาชีพรับราชการด้วย เช่น ทหาร ตำรวจ ครู – อาจารย์ ซึ่งเป็นอาชีพที่มั่นคงและไม่ต้องทำงานหนักเหมือนกับการทำประมงหรือเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

ภาพที่ 7 ร้านขายขนมริมถนนในชุมชนหัวเขาแดง
ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้ช่วยวิจัย เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2552

ภาพที่ 8 แพะที่ชาวบ้านเลี้ยงในชุมชนหัวเขาแดง
ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2552

อย่างไรก็ตามการประกอบอาชีพประมงแม้จะปรากฏว่ามีจำนวนน้อยลงมาก ก็ยังเป็นอาชีพที่ยังสืบทอดต่อยังลูกหลานของชาวชุมชนหัวเขาแดงอยู่ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่เอื้อต่อการทำประมงมากที่สุด รวมไปถึงความถนัดในการประกอบอาชีพดังกล่าวที่ได้ตกทอดเป็นมรดกมาจากบรรพบุรุษทั้งชาวมุสลิมและชาวไทยพุทธ แต่ในด้านการค้าขายนั้น ชาวไทยพุทธส่วนใหญ่ยังซื้อสินค้าของชาวมุสลิม เช่น อาหาร ของใช้ต่างๆ แต่ชาวมุสลิมจะไม่ซื้ออาหารของชาวไทยพุทธเนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องศาสนา แต่ก็ไม่ได้ทำให้เกิดความขัดข้องหมองใจต่อกัน เพราะต่างก็เข้าใจถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับศาสนาของแต่ละฝ่าย ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...คนในชุมชนมีไปลงเรื่อน้ำมันบ้าง ไปทำงานบริษัท ทำโพงพาง ก็มี มีทุกประเภทงาน งานข้าราชการ อำเภอก็มี ศาลก็มี เป็นตำรวจก็หลายคนเหมือนกัน มีทุกสาขางาน...” (นายสัญญา โตะหะมิด สัมภาษณ์เมื่อ 13 มีนาคม 2552)

“...น้ำในทะเลเสียนะ น้ำไม่ค่อยดี เรือลดลงมาก ยังดีที่น้ำมันถูกตอนนี้ก็หากินไปวันๆ ปากก็ไปขายของที่ตลาดทรัพย์สิน (ฝั่งบ่อยาง) หาเข้ากินค่า ไปขายที่ตลาดทรัพย์สิน นั่งรถไป ขนไปทางแพ...” (นางจู้ วัชวิฑูร สัมภาษณ์เมื่อ 21 มีนาคม 2552)

สาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนมีการประกอบอาชีพอื่น ๆ เพิ่มขึ้นมากขึ้น ทั้งที่ต้องไปประกอบอาชีพนั้นในพื้นที่อื่น คือ ระบบการคมนาคมที่สะดวกสบายขึ้น การสัญจรเข้า –

ออกในชุมชนง่ายขึ้นจากเดิม เช่น มีแพขนานยนต์ซึ่งเปิดให้บริการตลอดทั้งวัน มีสะพานติณสูลานนท์ที่จะเดินทางสู่ถนนสายหลักได้ และการตัดถนนภายในตำบลหัวเขาให้สามารถเดินทางได้ถึงกันทั้งเขา เป็นต้น ทางด้านวัตถุประสงค์ของการประกอบอาชีพในช่วงเวลานี้ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต กล่าวคือ จากการประกอบอาชีพเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและชุมชน ก็เปลี่ยนไปเป็นการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันมากขึ้น เพื่อให้ได้เงินตรามาใช้บริโภคภายในครัวเรือนเป็นสำคัญ โดยมีแรงงานที่สำคัญคือ คนในครอบครัวและมีการจ้างงานเกิดขึ้น โดยมีการใช้เครื่องอำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพพร้อมด้วย เช่น อุปกรณ์การหาปลาที่ทันสมัยมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนได้ติดต่อกับสังคมภายนอก จึงจำเป็นต้องมีทรัพย์สินทางการเงินมากขึ้นเพื่อที่จะตอบสนองความต้องการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัวให้ดีขึ้น แต่ก็ยังมีชาวบ้านบางคนที่ไม่มีงานทำในขณะที่ผู้วิจัยได้เข้าไปลงพื้นที่ โดยการถูกเลิกจ้างจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ต้องการลดพนักงานเป็นส่วนใหญ่ สังเกตว่าคนกลุ่มนี้จะมีการมานั่งตั้งวงคุยกัน แต่ก็ไม่ทราบว่าจะแก้ไขปัญหของตนอย่างไร เพียงแต่รับจ้างชั่วคราวไปวันๆหากมีใครจ้างไปทำงานเท่านั้น ซึ่งยังเป็นปัญหาของคนในชุมชนบางกลุ่มอยู่

2.1.2 ด้านความสัมพันธ์และการรวมกลุ่มของชุมชน

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2488 - 2504) ในยุคนั้นมีประชากรเพียงไม่กี่หลังคาเรือน แต่ก็นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้สังคมในชุมชนหัวเขาแดงมีความผสมกลมกลืนกัน โดยเฉพาะความรู้สึกเป็นชาวบ้านตำบลหัวเขาร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้ในในช่วงต่อมาในความสัมพันธ์บางครอบครัวมีการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมเกิดขึ้น กล่าวคือ ชาวไทยพุทธบางส่วนได้แต่งงานสร้างครอบครัวกับชาวมุสลิมและได้เข้ารับศาสนาอิสลาม ทำให้กลายเป็นเครือญาติกันไปในที่สุด ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...คนแขกแต่งงานกับคนไทย คนไทยแต่งงานกับคนแขก คนไทยก็มาเข้าอิสลาม เหมือนลูกเขย คำเป็นคนพุทธแล้วมาเข้าแขก คำก็มาอยู่บ้านผู้หญิง...” (นาง นาง หมัดแฉะหมัน สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

“...ตรงนี้ไม่เคยทะเลาะกันเลย เพราะคนพุทธที่นี่ เดิมเป็นมุสลิม เป็นพุทธในปัจจุบันแต่ก่อนนี้ไม่ใช่ เพราะการหนีไปจากภาวะสงคราม ระหว่างพระเจ้านารายณ์มหาราชกับท่านสุลต่าน คำก็หนีกันไปหมด แต่พุทธที่อยู่ในสิงหนคร ปู่ย่าตายายเป็นมุสลิมหมดเลย คือจากการถูกทอดทิ้ง เพราะมันเป็นช่วงว่างประมาณ 200 ปี...” (นายเชาวลิต พิษฐ์สุวรรณ สัมภาษณ์เมื่อ 13 มีนาคม 2552)

กล่าวได้ว่าประชากรในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความรักใคร่ปรองดองกัน คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่เสมอ โดยเฉพาะครอบครัวที่มีการเกี่ยวดองกันในการแต่งงาน แม้ครอบครัวเดิมจะนับถือกันคนละศาสนาแต่ก็ยังมีความเข้าใจและมีการปรับเปลี่ยนเข้าหากันเมื่อมีการพบปะสังสรรค์กัน

ในส่วนของความร่วมมือกันของประชากรในชุมชนจะมีลักษณะขอความร่วมมือและขอแรงเพื่อทำกิจกรรมหนึ่งกิจกรรมใด เช่น การทำอวน การซ่อมตาข่าย โพงพาง เป็นต้น โดยไม่เน้นผลตอบแทนที่ได้เข้าไปช่วยเหลือกิจกรรมดังกล่าว

ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2505 - 2548) ประชากรในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2529 – 2530 ซึ่งเป็นช่วงที่การคมนาคมมีความสะดวกสบายกว่าช่วงก่อนมาก (การสร้างสะพานติณสูลานนท์ และการมีท่าเรือน้ำลึกสงขลามิการท่าถนนหนทางให้เดินทางสะดวกขึ้น) มีการนำสินค้าจากภายนอกเข้าสู่ชุมชน ทำให้เกิดการสร้างกลุ่มองค์กรของชุมชนเอง คือ

1) ร้านน้ำชากาแฟในชุมชน มีบทบาทโดยตรง คือ เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านในชุมชนได้มาพบปะกัน มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ นอกจากนั้นตามร้านขายของในชุมชนก็เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่ชาวบ้านในชุมชนสามารถที่จะพบปะพูดคุยกันทั้งชาวไทยพุทธและชาวมุสลิม

2) สถานที่ประกอบศาสนกิจในชุมชน คือ มัสยิดยาลันเนาะหะมะ เป็นองค์กรชุมชนองค์กรหนึ่งที่ชาวมุสลิมในชุมชนได้มาประกอบศาสนกิจ ได้ฟังการสอนเกี่ยวกับศาสนาอิสลามในเรื่องต่างๆ และยังเป็นที่พักปะพูดคุยกันในหมู่ชาวมุสลิมในชุมชน ซึ่งองค์กรมัสยิดถือว่าเป็นองค์กรที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเป็นอย่างมาก เป็นเสมือนจุดศูนย์รวมจิตใจของชุมชนที่มีชาวมุสลิมอาศัยอยู่เป็นส่วนมาก

3) ศาลเจ้าหลวงปู่ทวดหัวเขาแดง เป็นสถานที่ที่ชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนได้มากกราบไหว้บูชา ซึ่งศาลเจ้าหลวงปู่ทวดหัวเขาแดงนั้นมีมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งตัวเมืองสงขลาในขณะนั้นตั้งอยู่ที่บริเวณบ้านบ่อเตย ตำบลหัวเขา เจ้าเมืองสงขลาและประชาชนที่ศรัทธา ได้สร้างศาลาเป็นที่ประดิษฐาน สักการะทวดเขาแดงขึ้นโดยถาวร ลักษณะการสร้างเป็นแบบสถาปัตยกรรมจีน คล้ายศาลา หรือศาลเจ้า มีความสวยงามตามแบบสถาปัตยกรรม ภายในประดิษฐานรูปจำลองของทวดหัวเขาแดง และรูปจำลองไม้แกะสลักศิลปะจีนของ เอ็งบัวน๊ะ ้วนช่วย หรือองค์ว่านตะเหียนช่วย ซึ่งเป็นเทพที่สำคัญองค์หนึ่งทางฝ่ายปู้น เป็นแม่ทัพที่ชาวจีนนับถือมาก (ไสว การิรัตน์, ม.ป.ป. : 5) ศาลเจ้าหลวงปู่ทวด

หัวเขาแดงนั้นมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นเสมือนเทพที่คอยปกป้องรักษาหัวเขาแดงและปากน้ำเมืองสงขลา เมื่อชุมชนหัวเขาแดงมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้น ศาลเจ้าหลวงปู่ทวดหัวเขาแดงจึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งหนึ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทยพุทธและโดยเฉพาะชาวไทยเชื้อสายจีน ทำให้เกิดการพบปะพูดคุยกับกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนด้วยกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้น

ภาพที่ 9 มัสยิดยาลอนยะหมีะ

ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2552

ภาพที่ 10 ศาลเจ้าปู่ทวดหัวเขาแดง

ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2552

หลังจากปีพ.ศ. 2531 เป็นต้นมาชุมชนหัวเขาแดงได้เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอสิงหนคร ทำให้การดูแลชุมชนจากทางภาครัฐเข้าถึงชุมชนมากขึ้น ทำให้เกิดองค์กรจากภายนอกที่เป็นทางการขึ้น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...แต่ก่อนมีผู้ใหญ่บ้าน แต่ก่อนคิดอำเภอเมือง หลังจากนั้นเขาแยกมาเป็นสิงหนคร ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน มีหมด พอเขาแยก มันไม่มีแล้ว จะเข้ามาอยู่เขตเทศบาลแล้วตอนนี้ พอเป็นเขตเทศบาลไม่มีผู้ใหญ่ กำนันแล้ว ประธานชุมชน คณะกรรมการชุมชนเค้าแต่งตั้ง พอถ้าเราเลือก ต้องเสียค่าใช้จ่ายตรงนี้ ส่วนมากเทศบาลเขาแต่งตั้ง...” (นายอนุชา หมุด สัมภาษณ์เมื่อ 13 มีนาคม 2552)

4) คณะกรรมการชุมชน มีบทบาทในการดูแลและแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยเฉพาะด้านความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน เป็นองค์กรที่คอยประสานงานระหว่างชุมชนกับทางเทศบาล โดยจะมีนักพัฒนาชุมชนจากทางเทศบาลคอยดูแลช่วยเหลือชุมชนโดยตรง

5) กลุ่มอาสาสมัครชุมชน เป็นกลุ่มที่มีหน้าที่ดูแลชุมชนอีกองค์กรหนึ่ง แต่จะเน้นไปในด้านสาธารณสุข ซึ่งในบางครั้งจะมีการประสานการทำงานร่วมกับกลุ่มคณะกรรมการชุมชนด้วย

นอกจากนี้ยังมีองค์กรทางด้านศาสนาเพิ่มขึ้นอีก คือ มัสยิดสุลต่านสุไลมาน ชาร์ โดยผู้นำศาสนาในชุมชนนี้ได้เป็นผู้ที่ริเริ่มและจัดสร้างมัสยิดดังกล่าวขึ้นมาเพื่อเป็นการสร้างพื้นที่ประกอบศาสนกิจและเรียนรู้ทางศาสนาที่กว้างขวางและสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น

2.1.3 ด้านการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในชุมชนและออกไปติดต่อกับชุมชนภายนอก

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2488 - 2504) ไม่มีการอพยพของประชากรออกไปอยู่ภายนอกชุมชน เนื่องจากประชากรที่อาศัยอยู่มีจำนวนน้อย เป็นช่วงเวลาที่เริ่มสร้างชุมชนขึ้นมาใหม่ และประชากรในชุมชนสามารถประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัวได้จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะการทำการประมง ซึ่งเป็นการหาเลี้ยงชีพแบบพอเพียงในครอบครัว ไม่เน้นการทำผลกำไรมากนัก จึงไม่จำเป็นที่จะต้องสร้างรายได้จากการทำอาชีพอื่นๆ และนอกจากนั้นการติดต่อกับชุมชนภายนอกยังมีไม่มากนัก เนื่องจากการคมนาคมในช่วงนั้นยังไม่สะดวกสบาย แต่ก็มีมีการสัญจรออกไปภายนอกชุมชนเพื่อทำการค้าสินค้าทางทะเล และซื้อสินค้าอื่นๆที่ไม่สามารถหาได้ในชุมชน แต่ไม่ใช่เป็นการออกไปอยู่ที่อื่น นอกจากนี้ยังพบว่ามีการอพยพ

เข้ามาของประชากรที่อื่นบ้าง เช่น อพยพมาจากจังหวัดนครศรีธรรมราช อพยพมาจากกรุงเทพ เป็นต้น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...แต่ก่อนป่าเรียนอยู่ที่โรงเรียนวัดบ่อทรัพย์ ไม่ได้ย้ายออกไปไหน สามปีป่าเป็นคนกรุงเทพ เล้ามาทำงานในเมืองฝ่งบ่อยาง หลังจากนั้นเล้าก็ย้ายมาอยู่กับเรา ที่หัวเขา...” (นางจู้ วัชวิฑูร สัมภาษณ์เมื่อ 21 มีนาคม 2552)

ช่วงที่ 2 (2505 - 2548) ช่วงเวลานี้ประชากรเริ่มอพยพย้ายถิ่นไปอยู่ที่อื่น ในช่วงปีพ.ศ. 2530 ซึ่งเป็นช่วงที่ชุมชนหัวเขาแดงติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้น เนื่องการคมนาคมสะดวกกว่าแต่ก่อน ประชากรที่อพยพออกไปจะมีทั้งที่อพยพไปอยู่ในชุมชนใกล้เคียงที่อยู่ในตำบลหัวเขาเหมือนกัน และอพยพไปอยู่ในเมืองสงขลาบ่อยาง ส่วนหนึ่งมีการอพยพย้ายถิ่นไปอยู่ที่กรุงเทพและที่อื่นๆ โดยการอพยพนั้นมีสาเหตุหลายประการ เช่น

- 1) การอพยพไปประกอบอาชีพที่อื่น เนื่องจากความต้องการในการหาที่ทำกินแห่งใหม่
- 2) การอพยพเนื่องจากสภาพการครอบครองพื้นที่ในชุมชนมีจำนวนจำกัด ทำให้บางครอบครัวย้ายออกไปสร้างบ้านที่อื่น
- 3) การอพยพออกไปศึกษาเล่าเรียน เพื่อต้องการที่จะพัฒนาตัวเองให้มีการศึกษาที่สูง โดยจะทำให้การดำเนินชีวิตในอนาคตดีขึ้น
- 4) การอพยพออกไปแต่งงานกับคนในพื้นที่อื่น

อย่างไรก็ตามปรากฏว่ามีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชนของมุสลิมทาง 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในช่วงปีพ.ศ. 2548 ทั้งจากทางจังหวัดนราธิวาสและจังหวัดยะลา ซึ่งคนกลุ่มนี้ได้เข้ามาสร้างบ้านอาศัยอยู่ในชุมชนอย่างถาวร การปรับตัวเข้าหาชุมชนนั้นกระทำได้โดยไม่มียากเนื่องจากเป็นชุมชนที่มีกลุ่มคนเป็นชาวมุสลิมเหมือนกัน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ประชากรตามแต่ละปี มันก็เพิ่ม ประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ คนที่อื่นก็มีย้ายเข้ามาบ้าง คนสามจังหวัด บางคนก็ได้แฟนที่นี่ ก็มาจากนราธิวาส ยะลา สอนเป็นครูอยู่โรงเรียนยาล์โร็ดเหรีหมีะ...” (นายอนุชา หมุด สัมภาษณ์เมื่อ 13 มีนาคม 2552)

2.1.4 ด้านการจัดสรรและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชน

ช่วงที่ 1 (2488 - 2504) ทรัพยากรที่สำคัญในชุมชนคือ ทะเลสาบสงขลา โดยเป็นทะเลสาบที่มีความสำคัญกับชุมชนหัวเขาแดงทั้งทางการประกอบอาชีพประมง การคมนาคม เป็นต้น ในช่วงเวลาดังกล่าว ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนยังมีจำนวนน้อย จึงไม่มีความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรจากทะเลในการประกอบอาชีพ แต่ก็ยังมีการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากธรรมชาตินั้นโดยการแบ่งปันและเกื้อกูลกันตามสมควร และมีจิตสำนึก ร่วมกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรในทะเลไม่ให้ลดน้อยลงเกินไปหรือเกิดสูญหาย เช่น การห้ามจับปลาในช่วงฤดูวางไข่ การห้ามใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ต่างๆที่เป็นมลพิษต่อน้ำทะเลหรือเป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำ เป็นต้น

ช่วงที่ 2 (2505 - 2548) ทรัพยากรที่สำคัญในชุมชนก็ยังคงเป็นทะเลสาบสงขลา ซึ่งในช่วงเวลาที่ได้เริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 มีการเร่งนโยบายทางเศรษฐกิจอย่างแพร่หลาย ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อการค้าและผลกำไร ทำให้ประชากรในชุมชนเริ่มมีการทำประมงเพื่อการค้ามากขึ้น และในช่วงปีพ.ศ. 2530 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการแข่งขันในการทำประมงสูง การใช้อุปกรณ์ในการจับสัตว์น้ำสมัยใหม่เริ่มถูกนำมาใช้ ทำให้ทรัพยากรในทะเลลดลงจากเดิมมาก ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ประชากรบางส่วนอพยพไปประกอบอาชีพอื่น ๆ นอกชุมชน

ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นยังเป็นช่วงที่ชุมชนหัวเขาแดงได้มีพื้นที่ปกครองมาอยู่ในอำเภอสิงหนคร ทำให้เริ่มมีการบริหารจัดการภายในชุมชนผ่านผู้นำชุมชน มีการจัดสรรทรัพยากรด้านสาธารณูปโภคให้เพียงพอต่อความต้องการในชุมชน เช่น การวางระบบไฟฟ้า การจัดระบบประปา การสร้างถนนในชุมชนให้มีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อมีแพขนานยนต์ข้ามฟากจากหัวเขาแดงไปในเมืองสงขลาบ่อยๆ ทำให้การคมนาคมทางเรือจากแต่เดิมลดลง เหลือเพียงแต่การใช้เรือในการทำประมงเท่านั้น

2.1.5 ด้านการคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร

ช่วงที่ 1 (2488 - 2504) ในด้านการคมนาคมในชุมชน จะเป็นการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก โดยส่วนใหญ่จะเดินทางทางเรือเพื่อออกไปติดต่อกับชุมชนอื่นๆ เนื่องจากชุมชนหัวเขาแดงเป็นชุมชนที่ติดกับทะเลสาบสงขลา และการคมนาคมทางบกยังไม่เจริญ การอาศัยเรือจึงเป็นการคมนาคมหลักในชุมชน โดยจะมีทั้งเรือส่วนตัวและเรือรับจ้าง

การติดต่อสื่อสารนั้น พบว่า ประชากรในชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน โดยใช้วิธีการพูดคุยระหว่างกัน ฝากจดหมายผ่านเรือเพื่อส่งไปรษณีย์ หรือโทรเลข เป็นต้น

ช่วงที่ 2 (2505 - 2548) ในช่วงแรกที่ถนนยังไม่ตัดผ่านโดยสะดวกนั้น ยังคงเป็นการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ประชากรในชุมชนจะเดินทางทางเรือเพื่อออกไปติดต่อกับชุมชนอื่นๆภายนอก หลังจากมีการสร้างแพขนานยนต์ข้ามปากห้วยเขาแดง – เมืองสงขลาบ่ออย่าง มีการสร้างสะพานติณสูลานนท์ รวมถึงการสร้างถนนหนทางในชุมชนให้มีความสะดวกสบาย การเดินทางออกไปสู่ภายนอกชุมชนจึงมีความสะดวกมากขึ้น ชาวบ้านในชุมชนเริ่มมีการเดินทางโดยใช้รถจักรยานยนต์ รถยนต์ เป็นต้น และเมื่อชุมชนห้วยเขาแดงได้พัฒนามากขึ้นจึงเริ่มมีรถจักรยานยนต์รับจ้าง รถตุ๊กตุ๊ก รถสองแถวรับจ้าง ให้บริการในการสัญจรข้ามปากไปยังเมืองสงขลาบ่ออย่าง เดินทางไปยังเมืองสิงหนคร หรือที่อื่นๆ ซึ่งในขณะนั้นถนนในการสัญจรในตำบลห้วยเขาแดงได้ตัดผ่านทะลุถึงกันโดยรอบแล้ว เมื่อประชากรในชุมชนมีการใช้ยานพาหนะมากขึ้น ประจวบกับถนนภายในชุมชนมีพื้นที่จำกัดทำให้เกิดสภาพการจราจรคับคั่งในบางเวลา เช่นยามเช้าที่ทุกครัวเรือนต้องออกไปทำงานหรือไปเรียน หรือยามเย็นที่ทุกคนต่างกลับเข้าบ้านของตัวเอง

ด้านการติดต่อสื่อสารนั้น ปรากฏว่าประชากรในชุมชนยังคงใช้วิธีติดต่อสื่อสารกันโดยการพูดคุยระหว่างกัน การเขียนจดหมายส่งไปยังไปรษณีย์ และการโทรศัพท์ ซึ่งในช่วงเวลานี้มีการใช้โทรศัพท์ตามสายภายในบ้านมากขึ้น โดยเฉพาะช่วง 6 – 7 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2545) มีการใช้โทรศัพท์กันอย่างแพร่หลาย ทั้งโทรศัพท์ในบ้าน และโทรศัพท์เคลื่อนที่ และนอกจากนั้นยังมีการใช้อินเตอร์เน็ตกันมากขึ้น เนื่องจากสายโทรศัพท์สามารถเชื่อมโยงมาในชุมชนได้แล้ว เป็นต้น ซึ่งทำให้การติดต่อสื่อสารมีความสะดวกรวดเร็วมาก ทั้งนี้เนื่องจากการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคจากทางภาครัฐ และการอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย

2.1.6 ด้านวัฒนธรรมและประเพณี

ช่วงที่ 1 (2488 - 2504) ชุมชนห้วยเขาแดงมีสถานที่สำคัญทางด้านวัฒนธรรมคือ หลวงปู่ทวดห้วยเขาแดงเพียงแห่งเดียว ซึ่งในขณะนั้นมีสยิดในชุมชนยังไม่ปรากฏว่ามีการก่อสร้างขึ้น

ด้านวัฒนธรรม พบว่าประชากรในชุมชนส่วนใหญ่ใช้ภาษาในการติดต่อสื่อสารกันสองภาษา คือ ภาษาไทยกลางและภาษาไทยท้องถิ่น(ภาษาใต้) ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ภาษามลายูต่างๆที่มีชาวมุสลิมอาศัยอยู่ เนื่องจากชาวมุสลิมในจังหวัดสงขลานั้นไม่ได้มีการสื่อสารโดยใช้ภาษามลายูเหมือนเช่น 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่จะมีการใช้คำสรรพนามที่เป็นเอกลักษณ์ที่บ่งบอกว่าเป็นมุสลิม เช่น เรียกพ่อว่าป๊ะ เรียกแม่ว่าม๊ะ และมีการตั้งชื่อให้กับบุตรหลานเป็นภาษาอาหรับซึ่งมีความหมายในทางศาสนา นอกจากนั้นมีการปฏิบัติตามหลักศาสนกิจโดยปกติดตามหลักศาสนาบัญญัติ และมีการแต่งกายที่แสดงให้เห็นเป็นสัญลักษณ์ว่าเป็นชาวมุสลิม

ส่วนชาวไทยพุทธที่อาศัยอยู่ในชุมชนก็มีการประกอบศาสนกิจตามประเพณีโดยทั่วไป คือ การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา แต่จะออกไปทำบุญที่ศาสนสถานภายนอกชุมชน เนื่องจากชุมชนหัวเขาแดงนั้นไม่มีวัดปรากฏอยู่ในชุมชน และการกราบไหว้บูชาหลวงปู่ทวดหัวเขาแดงที่ประดิษฐานอยู่ในชุมชน เป็นต้น ซึ่งการแสดงออกทางวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นชาวมุสลิมและชาวไทยพุทธนั้น เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อของแต่ละศาสนาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและการแสดงออกถึงการคงอยู่ของกลุ่มคนนั้นๆ โดยต่างฝ่ายต่างเคารพในการแสดงออกถึงความเชื่อและวัฒนธรรมของกันและกัน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้

ช่วงที่ 2 (2504 - 2548) ปรากฏว่ามีสถานที่สำคัญในชุมชนเพิ่มขึ้น คือ มัสยิดยาบัลเนี้ยะหมีะ และมัสยิดสุลต่านสุไลมาน ชาร์ ซึ่งเป็นศาสนสถานของชาวมุสลิมในชุมชน แต่ชาวมุสลิมในชุมชนไม่ค่อยมีการจัดงานประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลามสักเท่าไร นอกจากการปฏิบัติศาสนกิจโดยทั่วไปแล้วก็จะมียี่สิบวันสำคัญๆ บางโอกาสเท่านั้น เนื่องด้วยสถานที่ไม่เอื้ออำนวย คือมีลักษณะคับแคบโดยเฉพาะพื้นที่ในการจอดรถ และบรรพบุรุษก็ไม่ได้จัดงานเกี่ยวกับศาสนามากนัก ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...รายชื่อ(วันฮารีรายา) ละหมาดที่มัสยิดเสร็จก็แยกย้ายไป ไปกุโบร์ (สถานที่ฝังศพ)บ้าง ไปเที่ยวบ้าง เขาไม่จัดอะไร ไม่ค่อยมีงาน....

....ที่นี้ไม่มีกิจกรรมเกี่ยวกับมุสลิม มีวันเด็ก เทศบาลมาทำให้บางทีเวลาวันเด็กเค้าจัดวันเด็กให้กับเด็กมุสลิม ร้องรำทำเพลง ร้องภาษาแขก จัดเวทีทำเวทีที่มัสยิด เพื่อต้องการให้เด็กสนุก ส่วนปีใหม่เค้าไม่จัด ผิดหลักศาสนา ส่วนใครจะไปเที่ยวก็แล้วแต่...” (นายอนุชา หมุด สัมภาษณ์เมื่อ 13 มีนาคม 2552)

“...ไปเวลาขมัสยิด เค้าก็มีทุกปี กำลังก่อสร้างอยู่ มันยังไม่เสร็จ เค้าทำงานกว่ามัสยิดเสร็จ มัสยิดตรงนี้(ยาบัลเนี้ยะหมีะ) ตรงนั้นมัสยิดสุไลมานด้วย ตรงนั้นก็ยังไม่เสร็จ ทำมาหลายครั้งแล้ว...” (นางอุบล พิชณีย์ สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

“...ที่นี้ก็ได้จัดงานไร งานธรรมดางานเมาลิด(ทำบุญมัสยิด) อะไรแบบนั้น เวลามีคนตายเค้าก็จัดที่บ้าน แต่ก็พาไปมัสยิดพาไปละหมาด...” (นางคอดี๊ะ โต้ะหมีน สัมภาษณ์เมื่อ 21 มีนาคม 2552)

ในการด้านการแสดงออกทางภาษาในการตั้งชื่อนั้น เมื่อชุมชนหัวเขาแดงได้มีการพัฒนาในช่วงปีพ.ศ. 2542 สิงหนครได้ยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลนั้น คนรุ่นใหม่ได้มีการ

ปรับเปลี่ยนในการตั้งชื่อให้เป็นสากลมากยิ่งขึ้น คือ มีการตั้งชื่อเป็นภาษาไทย แต่ก็ยังมีชื่อในทางศาสนาที่เป็นภาษาอาหรับอยู่ ซึ่งการกระทำเช่นนี้เพื่อเป็นการสะดวกต่อการติดต่อราชการและการป้องกันการผิดพลาดจากการเขียนชื่อในภาษาอาหรับที่มีการสะกดคำยาก ส่วนการแสดงออกในด้านการแต่งกายนั้นมีความเป็นสมัยใหม่มากขึ้น เนื่องจากการติดต่อกับชุมชนภายนอกโดยเฉพาะในตัวเมืองสงขลาบ่อยๆ การแต่งกายแบบสมัยนิยมได้เข้ามามีบทบาทต่อคนรุ่นใหม่ในชุมชนบ้าง แต่ก็ยังคงมีความเรียบร้อยเนื่องจากมีกรอบทางศาสนาเป็นข้อบังคับ

วัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยพุทธในชุมชนนั้น ก็มีการประกอบกิจกรรมทางศาสนาทั่วไป โดยการออกไปที่ศาสนสถานในชุมชนใกล้เคียง เช่น วัดสุวรรณคีรี ในหมู่ที่ 2 เป็นต้น ซึ่งในส่วนของ การแสดงออกถึงวัฒนธรรมประเพณีของชาวบ้านในชุมชนนั้น ยังคงไว้ซึ่งการเคารพและเข้าใจซึ่งกันและกัน และในบางครั้งชาวไทยพุทธที่มีความสนิทสนมกับชาวมุสลิมได้มีการร่วมทำบุญด้วย เช่น การบริจาคเงินในการซ่อมแซมมัสยิด เป็นต้น และนอกจากนั้นการกราบไหว้เคารพผู้ทวดหัวเขาแดงก็ยังให้ความสำคัญเช่นเดิม

การจัดกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชนหัวเขาแดงมีอยู่บ้าง เป็นกิจกรรมที่ทางเทศบาลเข้ามามีส่วนร่วม และส่วนมากก็เป็นกิจกรรมโดยทั่วไป ในบางกิจกรรมก็ไม่ได้เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมทางศาสนาหรือทางความเชื่อแต่อย่างใด เช่น งานวันเด็ก เป็นต้น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ลอยกระทงเค้าจัด เลขผู้ทวดเขาแดงไป เค้าจะมีการประกวดนางนพมาศ หลายอย่าง คนพุทธเค้ามากันเยอะ เค้ามาประกวดกระทงอะไรสารพัด อิสลามเราก็ไปดู..” (นายชำนาญ ฆมานหิม สัมภาษณ์เมื่อ 13 มีนาคม 2552)

“...ในส่วนของกิจกรรมส่วนใหญ่เค้าก็ให้ความร่วมมือดี บางทีเราก็ขอความร่วมมือไปทางประธานชุมชน ประธานชุมชนเค้าก็ขึ้นมา แล้วก็พาชาวบ้านมาร่วม คือคนส่วนใหญ่เค้าก็เข้าร่วมดี เค้ารู้จักกันหมด คนพวกนี้ส่วนใหญ่ก็จะเป็นญาติ นับนามสกุลก็ไม่ค่อยห่างเท่าไร มันก็เลยกลายเป็นญาติประเภทว่าคิดไปกันหมด....

....คนเกิด คนคลอด คนตั้งครุฑ ทางเทศบาลก็จะมีโครงการจากครุฑสู่โลกกว้าง ก็คือ แจกเนื้อ นม ไข่ ให้กับมารดา ก่อนคลอด ที่ตั้งครุฑอยู่ แจกนม แจกไข่ แจกน้ำข้าวโตน เพื่อบำรุงครุฑ พอแก่เราก็มีโครงการเบี้ยสงเคราะห์เพื่อยังชีพ ตายเราก็มีให้เงินสนับสนุนเกี่ยวกับพวกอุปกรณ์ฝังศพของมุสลิม โลงแบบอิสลาม ผ้ามะฮัด(ผ้าห่อศพ)...” (นายภูริวาณิช ขอดศรี สัมภาษณ์เมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2552)

2.2 ชุมชนแหลมสน

2.2.1 ด้านอาชีพ

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2488 - 2504) ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนแหลมสนจะประกอบอาชีพทางด้านปศุสัตว์เป็นหลักและก็มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมร่วมด้วย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน ทั้งนี้อาชีพที่สำคัญของชาวบ้านในชุมชนคือ การทำอาชีพประมง บริเวณทะเลสาบสงขลา การเลี้ยงแพะ การปลูกพืชสวนครัว เป็นต้น ซึ่งในช่วงนั้นชุมชนแหลมสนมีประชากรอาศัยอยู่ในชุมชนน้อย ยังพอมีที่ราบเพื่อทำการเกษตรแบบพอเพียง โดยมีแรงงานที่สำคัญคือ คนในครอบครัว ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...แต่ก่อนทำเกษตร เป็นเกษตรกร ปลูกพืช ยังไม่มีทำประมงมากนัก คนยังไม่เยอะ ไม่เหมือนตอนนี้...” (นายเกษม รัตนเยี่ยม สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

การประกอบอาชีพประมงช่วงเวลานั้นเป็นช่วงที่มีทรัพยากรในทะเลอุดมสมบูรณ์มาก ประกอบกับประชากรในชุมชนมีไม่ก่หลังคาเรือน จึงไม่มีปัญหาเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรในทะเลมากเกินไป กิจกรรมทางเศรษฐกิจภายในชุมชนยังเป็นแบบพึ่งพาอาศัยกัน ในบางครั้งการจับปลาได้มากก็นำมาแบ่งปันกันกับเพื่อนบ้านหรือคนสนิท ซึ่งในสมัยนั้นปลาหลายๆพันธุ์ยังไม่ีราคาและยังสามารถจับหากันง่ายซึ่งไม่เหมือนกับปัจจุบันที่ปลาพันธุ์เดียวกันนั้นมีราคาแพงและหายาก ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ตอนแรกทำค้าขาย ลูกทำประมง ดักโพงพางบ้าง วางกีดบ้าง ตอนแรกขายอยู่ตลาดทรัพย์สินฯ (ตลาดทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ตั้งอยู่ในเมืองสงขลาบ่อยาง) ตอนแรกขายตลาดสดที่ริมชายทะเล คราวนี้เค้าปิดตลาดก็เลยขายที่ตลาดทรัพย์สินก็ไปแบบนั้นตามตลาดนัดแบบนั้นแหละ ลูกหลานก็ทำประมง...” (นางมะ ศรีคงคา สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

การทำการค้าในช่วงนั้นสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันภายในชุมชนมาก เนื่องจากการอยู่อาศัยของประชากรในชุมชนมีน้อย และเป็นชาวมุสลิมทั้งหมด จึงค่อนข้างที่จะมีความสนิทสนมกันมาก

ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2505 - 2548) ชุมชนแหลมสนในยุคสมัยนี้มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น โดยแต่เดิมมีเพียงการทำประมง การทำการเกษตรเพียงเล็กน้อย แต่ในสมัยนี้เมื่อชาวบ้านได้รับการศึกษาที่ดีขึ้น การคมนาคมสะดวกขึ้น การพัฒนาได้เข้ามาในชุมชนมากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีการประกอบอาชีพรับราชการบ้าง เป็นพนักงานในบริษัทเรือ น้ำมันบ้าง ทำงานในโรงงานบ้าง แต่การทำอาชีพประมงก็ยังคงมีอยู่ในชุมชน แม้บางครั้งครอบครัวอาจจะเปลี่ยนอาชีพจากประมงไปทำอาชีพอื่นแล้วตามภาวะเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากผลของการพัฒนาจากนโยบายส่วนกลางที่เน้นในเรื่องเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้การเลี้ยงปลา การจับสัตว์น้ำ การเพาะสัตว์น้ำในทะเลลดน้อยลง เนื่องจากมีการแข่งขันกันมากขึ้น แต่อาชีพที่ถือว่าเป็นพื้นฐานที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้นมาได้ในปัจจุบันคืออาชีพการทำประมง โดยในยุคสมัยนี้ส่วนมากการทำประมงจะทำกันเอง ไม่ได้จ้างคนอื่นมาทำให้จะออกเรือและนำไปขายเองโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งทำรายได้มากกว่าเท่าตัว

“...สมัยนี้เปลี่ยนไปมาก คนอยู่กันเพิ่มขึ้นมาก สภาพความเป็นอยู่ก็เช่น ดักโพงพาง ดักกัน 4 ชั่วโมง เค้าไม่ค่อยทำอะไรกัน ก็จะว่างหลังจากทำประมง อาชีพเสริมก็ไม่มีอะไร ขายก็ทำร้านค้า ของแปลกๆในทะเล ก็ส่งขายตามในเมือง รับราชการก็มีบ้างเหมือนกัน...” (นายฮารุน ขวัญโตะเบน สัมภาษณ์เมื่อ 19 มีนาคม 2552)

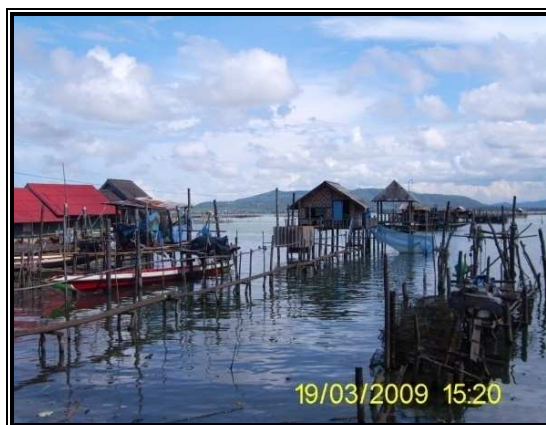
“...เมื่อก่อนทำประมง จะมีแม่ค้าคนกลาง เคี้ยวนี้เค้าไม่เอาแล้วแบบนั้น เค้าไปขายกันเองเลย ก็ไปขายตลาดสิงหนคร ตลาดทรัพย์สิน รอพ่อค้าคนกลางไม่ไหว ก็เลยเป็นที่มาของการขายเองหมด ประมาณ 20 – 30 ปีมาแล้ว นานแล้ว...”

...คนที่พัฒนาเพราะมาจากการทำมาหากิน อย่างที่บอกว่าการขายปลาเอง แทนที่พ่อค้าคนกลางจะรับซื้อ คือตำบลหัวเขาจะเป็นมุสลิม ลักษณะของคนมุสลิมเหลือจะเก็บ ภาษีสังคมไม่มี อย่างเรื่องกฐิน หวย เบอร์ เค้าก็ไม่ค่อยมี...” (นางนริสา หวังอารี สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

อาชีพที่เห็นได้ชัดเจนอีกอาชีพหนึ่งในชุมชนคือการเลี้ยงแพะ ปรากฏว่าผู้ที่เป็นเจ้าของไม่ได้เลี้ยงไว้ในบริเวณพื้นที่ของตนเอง แต่เป็นการปล่อยให้แพะออกมาหากินเองในบริเวณชุมชน ปัญหานี้เป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งของชุมชนแหลมสน เพราะพื้นที่ในการสัญจรถนนหนทางซึ่งมีความคับแคบอยู่แล้วยิ่งคับแคบมากยิ่งขึ้น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...เค้าก็โววายกันอยู่เรื่องแพะ ที่ต้นไม้ไม่ค่อยมีเพราะสาเหตุนี้ แพะมันก็กินขยะ มันไม่รู้จะกินอะไรก็กินไปเรื่อย เมื่อก่อนกินใบตอง เดี่ยวนี้เป็นพลาสติกแล้ว บางทีห้องแตกตาย กินพลาสติกแล้วห้องอืด พอเช็ดไปทำแกงผ่าในห้องถุงพลาสติกเต็ม เค้าปล่อยกันง่ายๆ กลางคืนนอนกันเต็มถนน เจ้าของเค้ารู้ว่าเป็นของเขา

...ที่นี้เค้าไม่ขโมยกัน วัวเป็นฝูงๆก็ไม่ขโมย เวลาประชุมจะมีเรื่องแพะมาอันดับหนึ่ง โดยเฉพาะถึงขยะเวลาเค้ากวาด ก็เอาเท้าเดินแล้วก็คว้า หากินกันเอง บางทีขึ้นบ้านก็มี ต้นไม้จึงไม่ค่อยมีให้ดู...” (นางนริสา หวังอารี สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

ภาพที่ 11 บริเวณที่จอดเรือ

ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2552

ภาพที่ 12 แพะที่เลี้ยงภายในชุมชน

ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2552

ทางด้านวัตถุประสงค์ของการประกอบอาชีพในช่วงเวลานี้คือ เป็นการประกอบอาชีพเพื่อการแลกเปลี่ยนซื้อขายและบริโภคภายในครัวเรือน เพื่อสร้างรายได้แก่ครอบครัว สามารถนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง โดยมีแรงงานที่สำคัญคือ คนในครอบครัวรวมถึงการจ้างงาน แต่ในช่วงที่เศรษฐกิจเริ่มซบเซา ในช่วงปีพ.ศ. 2540 การจ้างงานเริ่มลดน้อยลง เจ้าของกิจการจะลงมายุ่งตัวเอง ซึ่งเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างคนอื่น แต่ด้วยสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น ภาวะทางเศรษฐกิจที่เป็นไปในสังคมโดยทั่วไป มลภาวะทางน้ำ และการสร้างท่าเรือน้ำลึกบริเวณปากอ่าว การประกอบอาชีพประมงจึงลดน้อยลง ซึ่งจะสังเกตได้จากการเลี้ยงปลาในกระชังของชุมชนแหลมสนน้อยลงกว่าแต่ก่อนมาก คนในชุมชนจึงหันไปทำอาชีพอย่างอื่น เช่น การทำโรงงาน การประกอบอาชีพค้าขาย เป็นต้น แต่อาชีพประมงก็ยังเป็นสัดส่วนที่มากเมื่อเทียบกับอาชีพอื่นๆ

2.2.2 ด้านความสัมพันธ์และการรวมกลุ่มของชุมชน

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2488 - 2504) ภายในชุมชนแหลมสนมีการตั้งบ้านเรือนของประชากรน้อย เป็นกลุ่มชาวมุสลิมทั้งหมด ทำให้ชุมชนแหลมสนมีความสัมพันธ์ดีมาก โดยเฉพาะพื้นฐานทางด้านความเชื่อทางศาสนาและวิถีชีวิตการดำรงชีวิตที่เหมือนกัน นอกจากนี้ยังมีความเป็นเครือญาติกันอย่างแนบแน่น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...เป็นคนที่นี่ตั้งแต่ปู่ตายด้วย คนที่นี่ส่วนมากจะเป็นญาติกัน ถ้านับกันจริงๆ ก็จะเป็นญาติกันหมดเลย อาจจะมาห่างๆ ตอนปลายๆ เพราะว่าชุมชนนี้ไม่ค่อยมีคนเข้ามา ยกเว้นเขยสะใภ้ อาจจะเป็นคนต่างถิ่นบ้าง แล้วคนที่นี่ก็ไม่ค่อยชอบโยกย้ายถ่ายเทไปไหนด้วย...” (นางนริสา หวังอารี สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

ในส่วนของ การรวมกลุ่มกันของประชากรในชุมชนเป็นไปในลักษณะขอความร่วมมือและขอแรงโดยที่ไม่ได้มีการว่าจ้าง เช่น การทำอวน การช่วยงานบุญต่างๆ เป็นต้น

ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2505 - 2548) ปรากฏว่า ประชากรในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรมากขึ้น เนื่องจากการสร้างสะพานติณสูลานนท์ การมีแพขนานยนต์ข้ามปากหัวเขาแดง – เมืองสงขลาบ่อยาง การทำถนนหนทางให้มีความสะดวกสบายขึ้น ทำให้มีการติดต่อสื่อสารกับชุมชนภายนอก ก่อให้เกิดกลุ่มองค์กรของชุมชนต่างๆ คือ

1) ร้านน้ำชากาแฟและร้านขายของในชุมชน มีบทบาทโดยตรงคือ เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านได้มาพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ

2) สถานที่ประกอบศาสนกิจในชุมชน คือ มัสยิดยาบัลโรค เราะเราะหมีะ เป็นองค์กรทางศาสนาที่ชาวมุสลิมในชุมชนได้มาประกอบศาสนกิจ เป็นที่พบปะพูดคุย รวมทั้งการสอนศาสนา การอบรมต่างๆ ให้แก่ชาวมุสลิมในชุมชน ซึ่งองค์กรศาสนาเป็นองค์กรที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวมุสลิมและสร้างความเข้มแข็งในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชนอีกด้วย

ภาพที่ 13 มัสยิดยาบัลโรคเราะเราะหมีะ

ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2552

3) สุสานตระกูล ณ สงขลา เป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เป็นเสมือนสัญลักษณ์ของชุมชนแหลมสน ที่ปรากฏถึงผู้ก่อร่างสร้างเมืองแหลมสนในยุคนั้น ซึ่งคนในชุมชนจะไม่ได้มีการกราบไหว้เคารพสักการะแต่ประการใด มีเพียงแต่บางเทศกาลที่ลูกหลานของตระกูล ณ สงขลาได้เข้ามาในชุมชนและทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษเป็นประจำทุกปี เป็นเสมือนองค์กรที่เป็นศูนย์รวมของลูกหลานชาวไทยเชื้อสายจีนที่มีเชื้อสาย ณ สงขลาที่ยังอาศัยอยู่ในเมืองสงขลา

ภาพที่ 14 สุสานตระกูล ณ สงขลา

ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2552

หลังจากการเปลี่ยนแปลงดูแลพื้นที่ชุมชนแหลมสนจากเมืองสงขลาบ่อขังเป็นอำเภอสิงหนคร ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2531 ทางภาครัฐได้มีการดูแลและเข้าถึงชุมชนมากขึ้น ก่อให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มองค์กรจากภายนอกที่เป็นทางการเพิ่มขึ้นมาในชุมชน คือ

4) คณะกรรมการชุมชน มีบทบาทหน้าที่ในการดูแลชุมชน ทั้งการจัดทำโครงการต่างๆที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยเฉพาะด้านความจำเป็นพื้นฐาน รวมไปถึงการแก้ไขปัญหาต่างๆที่ปรากฏขึ้น เป็นองค์กรที่ เป็นผู้ประสานงานระหว่างชุมชนกับทางเทศบาล

5) กลุ่มอาสาสมัครชุมชน เป็นกลุ่มที่มีหน้าที่ดูแลชุมชนทางด้านสาธารณสุขเป็นหลัก รวมไปถึงการจัดกิจกรรมต่างๆที่ส่งเสริมทางด้านสุขภาพ การศึกษา รวมไปถึงเรื่องยาเสพติดที่ยังมีอยู่บ้างในชุมชน เป็นผู้ที่ประสานงานกับองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้องกับทางด้านสาธารณสุข เช่น สถานีอนามัย สมาคมวางแผนครอบครัว เป็นต้น พร้อมทั้งยังมีการผลักดันให้เกิดการทำเศรษฐกิจภายในชุมชนขึ้นคือ ร้านค้าชุมชนโดยจัดตั้งที่ศูนย์สาธารณสุขชุมชนและน้ำดื่ม SML ชุมชน เป็นต้น

ภาพที่ 15 ร้านค้าชุมชนบ้านหัวเขา

ภาพที่ 16 น้ำดื่ม SML ชุมชน

ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2552

6) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพัฒนาฝีมือ เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นในชุมชน มีสมาชิก โดยได้งบประมาณจากโครงการกองทุนหมู่บ้าน สมาชิกเป็นชาวบ้านในชุมชนซึ่งร่วมกันทำผลิตภัณฑ์ต่างๆขึ้น เช่น ขนม กุ้งแก้ว ปลาหวาน เป็นต้น

2.2.3 ด้านการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในชุมชนและออกไปติดต่อกับชุมชน

ภายนอก

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2488 - 2504) การอพยพของประชากรออกไปอยู่ภายนอกชุมชนยังไม่ปรากฏเนื่องจากประชากรที่อาศัยอยู่มีจำนวนน้อย ประกอบกับการที่ประชากรในชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างไม่ขาดแคลน ทั้งการทำเกษตร และการทำการประมง ซึ่งเป็นการหาเลี้ยงชีพแบบพอเพียงในครอบครัว และนอกจากนั้นการติดต่อกับชุมชนภายนอกยังไม่มีความสะดวกสบาย การสัญจรออกไปภายนอกชุมชนจะใช้เรือ ทั้งนี้เพื่อทำการค้า ซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคอื่น ๆ ที่ไม่สามารถหาได้ในชุมชน รวมไปถึงการออกไปส่งข้าว หรือไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องที่อยู่อื่น

ช่วงที่ 2 (2505 - 2548) ช่วงเวลานี้ประชากรในชุมชนแหลมสน มีการขยายตัวจากภายในชุมชนตามสภาพการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชน โดยปีพ.ศ. 2531 ที่ได้มีการยกพื้นที่เป็นอำเภอสิงหนคร การสาธารณูปโภคพื้นฐานได้เข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้น เมื่อคุณภาพชีวิตยกระดับขึ้น จึงก่อให้เกิดการขยายครอบครัวโดยการสร้างบ้านเพิ่ม ซึ่งจากพื้นที่ที่มีอยู่จำกัดทำให้เกิดการรุกกล้าเข้าไปสร้างบ้านในทะเลดังจะเห็นได้ในปัจจุบัน โดยเฉพาะในหมู่ที่ 4 ที่มีพื้นที่ชุมชนน้อยแต่มีอัตราการใช้ที่อยู่อาศัยของประชากรหนาแน่น ทำให้ประชากรในชุมชนโดยเฉพาะที่เป็นวัยเรียนหรือวัยทำงานได้อพยพไปอยู่อื่น ซึ่งมีสาเหตุหลายประการ คือ

1) การอพยพไปประกอบอาชีพที่อื่น เนื่องจากความต้องการประกอบอาชีพอื่นๆ ซึ่งเกิดจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนลดลง ส่งผลให้มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในครอบครัว พร้อมทั้งความเจริญทางด้านคมนาคมเอื้อหนุน

2) การอพยพเนื่องจากสภาพภูมิประเทศมีพื้นที่จำกัด บางหลังคาเรือนอาศัยอยู่ร่วมกันถึง 3 ครอบครัว ทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องออกไปซื้อที่อยู่อาศัยภายนอก

3) การอพยพออกไปศึกษาเล่าเรียน เพื่อต้องการที่จะพัฒนาตัวเองให้มีการศึกษาที่สูง ประกอบอาชีพที่มั่นคง พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

4) การอพยพออกไปแต่งงานกับคนในพื้นที่อื่น

อย่างไรก็ตามปรากฏว่ามีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชนแหลมสนเช่นกัน ซึ่งเป็นกลุ่มชาวมุสลิมจากที่อื่น เช่น จังหวัดนราธิวาส จังหวัดปัตตานี เป็นต้น ซึ่งได้เข้ามาอยู่อาศัยโดยสืบเนื่องจากการแต่งงาน การเข้ามาประกอบอาชีพในชุมชน

“...คนนอกจะไม่ค่อยมี ส่วนมากจะเป็นคนที่นี่จะออกไปอยู่ข้างนอกมากกว่า ไปทำงาน อาจจะมีพวกเด็กวัยรุ่นได้แฟนจากที่อื่น ส่วนมากใช้ชีวิตแบบชาวบ้านเดิมๆอยู่...” (นายสุรใจ ละลิหมุด สัมภาษณ์เมื่อ 19 มีนาคม 2552)

2.2.4 ด้านการจัดสรรและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชน

ช่วงที่ 1 (2488 - 2504) ทรัพยากรที่สำคัญในชุมชนคือ ทะเลสาบสงขลา ซึ่งมีความสำคัญกับชุมชนแหลมสนทั้งทางการประกอบอาชีพประมง การคมนาคม เป็นต้น เนื่องจากประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนยังมีจำนวนน้อย ทรัพยากรจากทะเลยังมีความอุดมสมบูรณ์มากจึงเอื้อต่อการประกอบอาชีพ โดยมีการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติในลักษณะของการแบ่งปันและเกื้อกูลกัน และมีจิตสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรในทะเลไม่ให้ลดน้อยลงเกินไปหรือเกิดสูญหาย เช่น การห้ามจับปลาในช่วงฤดูวางไข่ การห้ามใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ต่างๆที่เป็นมลพิษต่อน้ำทะเลหรือเป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำ เป็นต้น และมีการจัดสรรในการใช้พื้นที่สำหรับการเกษตรในการปลูกพืชสวนครัวเพื่อการยังชีพแบบพอเพียง ซึ่งมีลักษณะของการแบ่งปันผลผลิตเช่นเดียวกับการทำการประมง

ช่วงที่ 2 (2505 - 2548) ทรัพยากรที่สำคัญในชุมชนยังคงเป็นทะเลสาบสงขลา โดยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 ซึ่งมีการเร่งส่งเสริมการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อการค้าและผลกำไร จากเดิมพื้นที่ชุมชนแหลมสนมี

จำกัดและประชากรเพิ่มขึ้นแล้ว ประกอบกับพื้นที่ในการทำการเกษตรลดลงจนกระทั่งเปลี่ยนเป็นการปลูกเป็นทิวอาศัยจนหมด ทำให้เกิดการแข่งขันในการทำการประมงมากขึ้นตามไปด้วย และในช่วงปีพ.ศ. 2530 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการแข่งขันในการทำประมงสูง มีการใช้อุปกรณ์ในการจับสัตว์น้ำสมัยใหม่ ส่งผลให้ทรัพยากรในทะเลลดลงจากเดิมมาก ซึ่งในระยะหลัง ช่วงประมาณปีพ.ศ. 2546 ที่ได้มีการแบ่งสรรพื้นที่เพื่อสร้างเขตชุมชนอย่างชัดเจน กลุ่มองค์กรที่อยู่ในชุมชนได้มีการรณรงค์อนุรักษ์การทำประมงพื้นบ้านแบบดั้งเดิม คือ การทำประมงโดยมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรในทะเลโดยไม่หวังผลเพื่อการทำการค้ามากนัก การรณรงค์การใช้อุปกรณ์ในการจับสัตว์น้ำที่ไม่เป็นอันตรายต่อระบบนิเวศ ซึ่งช่วยแก้ไขปัญหาล้างทะเลลงบ้างพอสมควร

ช่วงเวลาที่ชุมชนแหลมสนได้เปลี่ยนผ่านมาอยู่ในพื้นที่ปกครองของอำเภอลิขิต ในปีพ.ศ. 2531 ทำให้เริ่มมีการบริหารจัดการภายในชุมชนผ่านผู้นำชุมชน มีการจัดสรรทรัพยากรด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานให้แก่ชุมชน เช่น ระบบไฟฟ้า มีการติดตั้งสายไฟให้ครอบคลุมทุกหลังคาเรือน ระบบประปา ซึ่งมีลักษณะพิเศษคือชุมชนหัวเขาแดงมีการใช้น้ำบาดาล และมีการบริโภคน้ำดื่มจากน้ำใต้ดินบริเวณมัสยิด ซึ่งนอกจากการบริโภคแล้วยังสร้างความรู้สึกว่าได้รับผลบุญด้วย และการสร้างถนน ส่งผลให้การสัญจรภายในชุมชนและการสัญจรสู่ภายนอกชุมชนมีความสะดวกสบายมากขึ้น

2.2.5 ด้านการคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร

ช่วงที่ 1 (2488 - 2504) ด้านการคมนาคมในชุมชน จะเป็นการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก เนื่องจากการสัญจรทางบกภายในชุมชนแหลมสนยังไม่สะดวกสบาย โดยการสัญจรทางน้ำจะเป็นการออกไปติดต่อค้าขายภายนอกชุมชน รวมไปถึงการเดินทางเพื่อไปทำธุระต่างๆ เช่น การส่งจดหมาย การไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง เป็นต้น โดยปรากฏว่าชาวชุมชนแหลมสนจะมีเรือเพื่อการสัญจรทุกหลังคาเรือน

การติดต่อสื่อสารนั้น พบว่า ประชากรในชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน โดยใช้วิธีการพูดคุยระหว่างกัน การส่งจดหมาย ไปรษณีย์เพื่อติดต่อกับญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกล เป็นต้น

ช่วงที่ 2 (2505 - 2548) ในช่วงแรกยังมีการสัญจรโดยใช้ทางน้ำเป็นหลัก ประชากรในชุมชนจะเดินทางทางเรือเพื่อออกไปติดต่อกับชุมชนอื่นๆภายนอก ต่อเมื่อปีพ.ศ. 2529 การสร้างสะพานติณสูลานนท์เสร็จสิ้น ทำให้การสัญจรออกสู่ภายนอกชุมชนมีความสะดวกสบายมากขึ้น รวมถึงการสร้างถนนหนทางในชุมชนในปีพ.ศ. 2538 ในช่วงที่คุณบรรหาร ศิลปอาชา เป็นนายกรัฐมนตรี ทำให้การสัญจรที่มีพื้นที่จำกัดในชุมชนมีความสะดวกสบาย ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ถนนตัดข้างหน้า ทำสมัยเมื่อคุณบรรหารเป็นนายกรัฐมนตรีได้
ลงมาเยี่ยม พอเห็นถนนเป็นคลื่นไม่เรียบร้อย ก็เลยต่อว่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เยอะ
คำสั่งลงมาบ้านประธานกรรมการ หลังจากนั้นให้หลังเดือนนี้มาทำเลย ตอนนั้นเป็น
สิงหนครแล้ว พอเป็นเทศบาลแล้วก็ดีขึ้น ที่ไม่สะดวกคือถนนอย่างเดียว คือมัน
หนาแน่น...” (นายเกษม รัตนเยี่ยม สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

ภาพที่ 17 กลุ่มมอเตอร์ไซด์รับจ้างในชุมชน
ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2552

ภาพที่ 18 สภาพถนนในชุมชนแหลมสน
ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2552

การสัญจรในชุมชนจะมีทั้งรถส่วนตัวและรถประจำทาง โดยในภายหลัง ได้มีรถจักรยานยนต์รับจ้างให้บริการด้วย แต่ก็ทำให้เกิดสภาพการจราจรคับคั่งในบางเวลา เช่น ช่วงเวลาเช้าที่ชาวบ้านต้องออกไปทำงานหรือไปโรงเรียน และช่วงเวลาเย็นที่ต่างกลับเข้าบ้านของตัวเอง รวมทั้งการที่มีแพะเดินอยู่ในชุมชนรวมทั้งบนถนน ทำให้การสัญจรช่วงเวลาดังกล่าวติดขัด

ด้านการติดต่อสื่อสารนั้น ประชากรในชุมชนยังคงใช้วิธีติดต่อสื่อสารกัน โดยการพูดคุยระหว่างกัน การเขียนจดหมายและการโทรศัพท์ ซึ่งในช่วงเวลานี้มีการใช้โทรศัพท์ภายในบ้านมากขึ้น เมื่อมีโทรศัพท์เคลื่อนที่เข้ามาทำให้การติดต่อสื่อสารสะดวกขึ้นมาก แต่ระบบอินเทอร์เน็ตมีเข้ามาบ้างแต่เพียงไม่กี่หลังคาเรือน การสื่อสารที่ทันสมัยขึ้นสืบเนื่องมาจากการพัฒนาพื้นฐานจากทางภาครัฐและมีเทคโนโลยีจากภายนอกสมัยใหม่เข้ามา

2.2.6 ด้านวัฒนธรรมและประเพณี

ช่วงที่ 1 (2488 - 2504) ชุมชนแหลมสนยังไม่มีสถานที่สำคัญทางด้านในช่วงเวลานี้ การประกอบศาสนกิจประจำวันจะกระทำที่บ้าน หากเป็นวันสำคัญทางศาสนาหรือการทำบุญต่างๆจะกระทำที่มัสยิดแห่งอื่นในพื้นที่ใกล้เคียงโดยการสัญจรทางเรือ แต่ปรากฏถึงสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาวไทยเชื้อสายจีน คือ สุสานตระกูล ณ สงขลา ซึ่งชาวมุสลิมในชุมชนไม่ได้มีการสักการะสุสานดังกล่าว ในช่วงเวลานี้ลูกหลานของตระกูล ณ สงขลา ยังไม่ปรากฏการเข้ามาสักการะทำบุญให้กับบรรพบุรุษ สาเหตุเนื่องจากการคมนาคมในชุมชนยังไม่สะดวก

ด้านวัฒนธรรม พบว่าประชากรในชุมชนส่วนใหญ่ใช้ภาษาในการติดต่อสื่อสารกันสองภาษา คือ ภาษาไทยกลางและภาษาไทยท้องถิ่น(ภาษาใต้) ยังไม่ปรากฏการใช้ภาษามลายู ซึ่งในช่วงเวลานี้ยังไม่มีชาวมุสลิมจาก 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เข้ามาอาศัยอยู่ ส่วนการแสดงออกถึงการเป็นมุสลิมในการตั้งชื่อนั้น ชาวมุสลิมในชุมชนมีการตั้งชื่อเป็นภาษาอาหรับซึ่งมีความหมายในทางศาสนา และมีการปฏิบัติตามหลักศาสนกิจโดยปกติตามหลักศาสนบัญญัติ รวมทั้งมีการแต่งกายที่แสดงให้เห็นเป็นสัญลักษณ์ว่าเป็นชาวมุสลิม ซึ่งการแสดงออกทางวัฒนธรรมของชาวมุสลิมนั้นเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อในศาสนา เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจและแสดงถึงการดำรงอยู่ของกลุ่มคนมุสลิม

ช่วงที่ 2 (2504 - 2548) มีสถานที่สำคัญในชุมชน คือ มัสยิดยาบัลโรค เหราะห์มะ เป็นศาสนสถานของชาวมุสลิมในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง นอกจากการปฏิบัติศาสนกิจโดยปกติแล้ว ยังมีการจัดกิจกรรมในมัสยิดคือ มีการเรียนการสอนศาสนาในวันหยุดของสัปดาห์ทั้งผู้ใหญ่และเด็ก แต่ในบางช่วงก็ได้หยุดการเรียนการสอนไปบ้าง เนื่องจากขาด

งบประมาณในการจ้างครูสอน แต่ก็ยังมีการสอนศาสนาจากมัสยิดโดยผ่านเสียงตามสายในชุมชน มีการทำบุญในวันสำคัญต่างๆทางศาสนา โดยปรากฏว่าเมื่อถึงเทศกาลทางศาสนาจะมีชาวบ้านในชุมชนและพื้นที่อื่นๆเข้ามามาก

“...ที่นี่ก็มีเสียงตามสาย เป็นของมัสยิด เวลาถึงงานก็ให้ทางมัสยิด ประกาศให้ โครงการหมู่บ้านเราตอนนี้คุยกันในชุมชนเราเอง เช่น คนตายในหมู่ 4 เราจะชุด หลุมให้ฟรี...” (นายฮารุน ขวัญโตะเบน สัมภาษณ์เมื่อ 19 มีนาคม 2552)

ด้านวัฒนธรรม พบว่า ในด้านการใช้ภาษายังคงใช้ภาษาไทยกลาง และภาษาไทยท้องถิ่นอยู่เช่นเดิม การแสดงออกทางภาษาในการตั้งชื่อมีการเปลี่ยนแปลง โดยเมื่อชุมชนหัวแหลมสนมีการพัฒนาจากทางสิงหนคร ชาวบ้านในชุมชนได้มีการปรับเปลี่ยนในการตั้งชื่อให้เป็นสากลมากยิ่งขึ้น คือ มีการตั้งชื่อเป็นภาษาไทย ทั้งชาวบ้านรุ่นผู้ใหญ่บางคนและชาวบ้านรุ่นลูกหลาน แต่ก็ยังมีชื่อในทางศาสนาอีกชื่อหนึ่งอยู่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสะดวกต่อการติดต่อราชการ ส่วนการแสดงออกในด้านการแต่งกายมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม คือมีการแต่งกายตามสมัยนิยมมากขึ้น เนื่องจากการได้รับอิทธิพลจากการติดต่อกับชุมชนภายนอก ทั้งการออกไปทำงานข้างนอก การมีสังคมเพื่อนฝูงภายนอกชุมชน ซึ่งผู้นำในชุมชนได้พยายามสร้างจิตสำนึกให้กับชาวบ้านที่ยังเป็นวัยรุ่นให้แต่งกายเรียบร้อยตามกรอบของศาสนา เป็นต้น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ที่นี่เค้าเคร่งนะ พูดถึงกับแต่ก่อนนะ ร้องรอยอารยธรรมตะวันตก เข้ามาเยอะ เรากำลังทำตรงนี้ แต่ยังไม่ได้สักที พวกเราอยากทำสื่อการเรียนการสอน เรื่องจิตสำนึก เพราะเด็กทำโรงงานกันเยอะ พวกแต่งตัวแฟชั่น พวกคอบแฟน ได้แฟน พูทมา ไปๆมาๆก็ลื่นไปเป็นแบบนี้...” (นายสุรใจ ละลิหมุด สัมภาษณ์เมื่อ 19 มีนาคม 2552)

การจัดกิจกรรมอื่นๆในชุมชนหัวแหลมสนจะเป็นกิจกรรมที่ทางเทศบาลเข้ามามีส่วนร่วม เช่น งานวันเด็ก หรือหากเป็นหน่วยงานอื่นๆ เช่น หน่วยงานของอนามัยก็จะจัดกิจกรรมเกี่ยวกับโรคไข้เลือดออก มีการจัดฟันกันอยู่ในชุมชน การทำกิจกรรมสันตนาการต่างๆ เป็นต้น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...เทศบาลเจ้าจัดงานวันเด็ก เทศบาลมีช่วยจัดงานวันฮารีรายอ แข่งขันกีฬา กิจกรรมของพื้นบ้านนำมาประยุกต์ ของอนามัยก็ทำกิจกรรมเรื่องไข่เสื่อดอก ทำละครสั้น เรื่องยุ่งลาอะไรทำนองนั้น มีการเดินต่อต้าน ให้ความรู้ก็มีการเดินแจกเอกสาร...” (นางนริสา หวังอารี สัมภาษณ์เมื่อ 20 มีนาคม 2552)

2.3 ชุมชนบ้านบน

2.3.1 ด้านอาชีพ

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2488 - 2504) ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านบนจะประกอบอาชีพทางด้านค้าขายเป็นหลักและก็มีการประกอบประมงร่วมด้วย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนและการค้าขาย ชุมชนบ้านบนในช่วงเวลานั้นเป็นชุมชนใกล้เคียงกับย่านเศรษฐกิจของสงขลาที่ถนนนางงาม ชาวมุสลิมในสมัยแรกที่เข้ามาอยู่อาศัย ส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพประมง โดยความชำนาญของชาวหัวเขาแดงและชาวแหลมสนดั้งเดิมที่อพยพเข้ามา บางส่วนประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้างทั่วไป เป็นต้น ด้วยสภาพเศรษฐกิจในตัวเมืองสงขลาฝั่งบ่อยางนี้ค่อนข้างมีลักษณะเด่นชัดในเรื่องการค้าขาย โดยมุสลิมบางครอบครัวก็ได้เปลี่ยนอาชีพมาทำการค้าขายตามแบบฉบับของคนจีน เพราะคนจีนตั้งแต่สมัยแรกๆเป็นกลุ่มคนที่มีความสามารถในด้านการค้าขายเป็นอย่างมาก โดยมีแรงงานที่สำคัญคือ คนในครอบครัว ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...แต่ก่อนคนทำประมง มุสลิมเราทำประมงกันเยอะ ค้าขายอะไรไม่เท่าไหร่หรือก แต่เดี๋ยวนี้ทำประมงอะไรน้อยลงแล้ว เขาก็เปลี่ยนไปทำอย่างอื่นกัน เมืองสงขลาตรงนี้จะค้าขายมากกว่า...” (นางโฉม เทวมิตร สัมภาษณ์เมื่อ 27 พฤษภาคม 2552)

“...คนมุสลิมเพิ่งจะมีค้าขายเยอะๆช่วงหลัง เมื่อก่อนจะเป็นคนจีนซะส่วนมาก พวกเต้าฮวย น้ำแข็งไส เมื่อก่อนกลางคืนเค้าก็เซ็นขาย ขายดีก็จะออกเซ็นขาย มุสลิมส่วนมากบางบ้าน พ่อบ้านทำอย่างเดียว ขับแท็กซี่ก็มี งานประมงก็มี โรงสีก็มี แล้วก็ก็มีถีบสามล้อ มีมานานแล้วก็หายไป ก็เลยมารณรงค์ช่วงหลัง...” (นางสาวรัตนา นาคพันธ์ สัมภาษณ์เมื่อ 12 เมษายน 2552)

โดยพื้นฐานของชาวมุสลิมซึ่งมีลักษณะเด่นในด้านการทำประมงนั้นส่วนมากก็จะทำการค้าขายสินค้าทางทะเลให้กับกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน รวมไปถึง

ถึงการค้าขายอาหารของชาวมุสลิมให้กับชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนด้วย ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...อิสลามไม่ค่อยมีมากินของไทยหรอก แต่ไทยไปกินของอิสลาม จีนก็ไปกินของคนอิสลาม ก็ไทยกินมั่วได้หมดเลย กินอะไรก็ได้ ไม่มีข้อห้ามแบบเค้า...”
(นายสุนทร ชวนาล สัมภาษณ์เมื่อ 27 พฤษภาคม 2552)

ชาวไทยพุทธโดยส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพรับราชการ หรือการรับจ้าง ก็โดยจะมีการปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจคือ ชาวไทยมุสลิมเองก็จะเป็นลูกค้าตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เป็นต้น เพราะชาวมุสลิมในชุมชนบ้านบนนี้จะมีลักษณะการแต่งกายเหมือนสากลทั่วไปไม่ได้แต่งกายมิดชิดเท่าชาวบ้านชุมชนหัวเขาแดง และชุมชนแหลมสน ด้านชาวไทยเชื้อสายจีนโดยส่วนมากจะเป็นกลุ่มหลักในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของเมืองสงขลา ในการค้าขายสินค้าต่างๆ เช่น ถ้วยชาม ยารักษาโรค เป็นต้น ซึ่งส่วนมากจะเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคส่วนใหญ่ แต่บางครั้งก็มีการประกอบอาชีพทำอาหารขาย เช่น ขายน้ำชา เต้าฮวย เต้าทึง เป็นต้น และบางครั้งก็มีการประกอบอาชีพขายเนื้อหมู ชาวมุสลิมจึงมีกิจกรรมทางการค้ากับกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนในส่วนเฉพาะที่สามารถซื้อได้โดยไม่ขัดกับข้อห้ามทางศาสนา ต่างกลุ่มก็ต่างมีการซื้อขายซื้อกันและกันอยู่เป็นประจำมาตั้งแต่ช่วงสมัยนี้ จึงทำให้ทั้งชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีนไม่ได้รู้สึกถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมมากนัก ยกเว้นข้อปฏิบัติบางประการที่ศาสนาอิสลามห้ามไม่ให้กระทำ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...เค้าก็ไม่มีปัญหาอะไรนะ ไม่เคยมีเลย ซอยนี้ก็มีร้านคนไทยพุทธ คนจีนขายของก็รู้จักกัน ขายรวมกันอยู่ตั้งแต่เล็กๆนะ เค้าก็เงินไปขายตรงหน้าโรงหนัง เค้า...”

...แต่ก่อนตรงนี้บางบ้านก็เป็นคนจีน พี่เองก็วิ่งเข้าวิ่งออกบ้านเค้า เหมือนลูกเค้า มีความรู้สึกที่ไม่แตกต่าง เราเห็นเค้าทำหมูจริงแต่เราเห็นดูว่านั่นคือหมู แต่เค้าก็ไล่ เค้าก็บอกว่าออกไป นี่หมู เราก็ไม่เคยรู้ว่านั่นหมู เราก็ยืนดู แต่เราก็เข้าออกบ้านเค้า...” (นางสาวรัตนา นาคพันธ์ สัมภาษณ์เมื่อ 12 เมษายน 2552)

ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2505 - 2548) ชุมชนบ้านบนเป็นชุมชนที่มีการค้าขายเป็นหลัก โดยเฉพาะการค้าขายเกี่ยวกับอาหารการกิน ซึ่งกิจการร้านค้ามีทั้งของชาวมุสลิม ของชาวไทย

พุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีนร่วมอยู่ด้วย สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์มากที่สุดสำหรับชุมชนบ้านบนคือ กิจการร้านอาหารของชาวมุสลิมซึ่งเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของการจับจ่ายซื้อขายอาหารอิสลาม ในสงขลานครินทร์เขตถนนพัทลุง โดยจะมีร้านอาหารตามสั่ง ก๋วยเตี๋ยว ซาลาเปา ขนมจีบ และขนมหวานต่างๆ เป็นต้น ซึ่งละแวกใกล้เคียงก็จะมีร้านอาหารของชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนร่วมอยู่ด้วย โดยจะเปิดเป็นร้านอาหาร และร้านน้ำชา เป็นต้น ซึ่งการขายอาหารที่ถนนพัทลุงนี้ นอกจากเวลากลางวันแล้ว ในช่วงเวลากลางคืนจะมีการเปิดร้านน้ำชาและร้านอาหารอื่นๆซึ่งตั้งอยู่ริมถนนด้วยเช่นกัน

อีกบริเวณหนึ่งที่มีการค้าขายอาหารในชุมชนบ้านบน คือบริเวณตรงข้าม ป้อมน้ำมันเขตถนนไทรบุรีใน ซึ่งในบริเวณนั้นมีร้านอาหารของชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนอยู่มาก กว่าร้านอาหารอิสลาม ซึ่งนอกจากจะมีร้านอาหารแล้วก็ยังมีการขายผลไม้และร้านน้ำชาทั้งตอนเช้าและในเวลากลางคืนเช่นกัน การสัญจรบริเวณนี้จะมีการความสะดวกสบายมากกว่าด้านถนนพัทลุง

“...ในนี้จะทำค้าขายเป็นส่วนใหญ่ ประมงแถวนี้จะไม่ มี รับจ้างก็เป็น คนหนุ่มสาวทำ ประมงบ้านที่เมื่อก่อนทำ แต่พอขาดทุนก็เริ่มขายข้าว พอปี 2528 ก็เริ่มขายอาหาร

...บ้านบนนี้เป็นที่หนึ่งที่อิสลามพอจะหาทานได้ ถ้าช่วงเย็นก็หน้าสวน เล้าแก่ ตรงหน้าป้อมเขต...” (นางสุดา นิยมเดชา สัมภาษณ์เมื่อ 21 มีนาคม 2552)

การประกอบอาชีพอื่นๆของชาวบ้านในชุมชนบ้านบนทั้งชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนนั้นนอกจากทำการค้าขายแล้ว ส่วนหนึ่งได้มีประกอบอาชีพรับราชการ รับจ้างทั่วไป และบางส่วนได้ประกอบอาชีพส่วนตัว เช่น การเปิดร้านตัดเย็บเสื้อผ้า ร้านตัดผม ร้านซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ ทำกิจการโรงกลึง ถีบสามล้อรับจ้าง เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นชุมชนซึ่งมีอาชีพหลากหลาย โดยชาวบ้านบางส่วนอาจไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชนแต่อาศัยเพียงแก่ประกอบอาชีพเท่านั้น เช่น ร้านเช่าบูชาวัดตุมงคล เป็นต้น ชาวบ้านที่เป็นวัยทำงานบางส่วนได้ย้ายไปทำงานต่างจังหวัดด้วยเช่นกัน เนื่องจากได้ไปศึกษาต่อต่างจังหวัดและสมัครทำงานที่นั่นโดยไม่ได้กลับมาทำงานที่บ้าน

ภาพที่ 19 ร้านอาหารในชุมชนบ้านบน
ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2552

ภาพที่ 20 ร้านอาหารในชุมชนบ้านบนตอนกลางคืน
ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2552

ภาพที่ 21 ร้านค้าต่างๆบริเวณสวนเต้าแก่ ถนนไทรบุรีใน
ที่มาภาพ : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม 2552

ภาพที่ 22 สามล้อรับจ้างในบริเวณถนนพหลุ
 ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 21 มีนาคม 2552

2.3.2 ด้านความสัมพันธ์และการรวมกลุ่มของชุมชน

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2488 - 2504) ในสมัยนั้นชาวบ้านในชุมชนบ้านบนมีทั้งกลุ่มชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธและกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่เป็นบ้านใกล้เรือนเคียงกันอยู่แล้ว โดยส่วนมากความสัมพันธ์จะเป็นไปในที่ดี คือต่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ส่งผลให้ในยุคปัจจุบันนี้บางครอบครัวก็ได้มีการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม เช่น ชาวไทยเชื้อสายจีนเปลี่ยนมาเป็นมุสลิม บางพื้นที่ของชุมชนที่มีชาวมุสลิมอาศัยอยู่ท่ามกลางชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนนั้นก็ไม่เคยมีปัญหา มีลักษณะเป็นเสมือนเพื่อนบ้านที่ดีต่อกัน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...คนจีนเค้าก็มาค้าขายกันมานาน อยู่แบบเพื่อนบ้านกัน อยู่บ้านเดียวกัน อยู่แบบสนิทสนมกัน ไม่มีปัญหาอะไรเลย โตมาก็ไม่ได้ย้ายไปไหนเลย...”
 (นาง โฉม เทวมิตร สัมภาษณ์เมื่อ 27 พฤษภาคม 2552)

ในส่วนของการรวมกลุ่มกันของประชากรในชุมชนเป็นไปในลักษณะขอความร่วมมือ โดยเฉพาะกลุ่มชาวมุสลิม เช่น การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น ส่วนชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนที่สนิทสนมกันก็จะมีการช่วยงานบ้าง และในช่วงเวลานั้นได้มีการรื้อร้านค้าเกิดขึ้นแล้ว จึงมีการรวมกลุ่มกันพบปะพูดคุยกันเมื่อได้ไปใช้บริการร้านค้าต่างๆ โดยมีการก่อเกิดของศาลเจ้าไหวหล่า และมีวัดกลาง ที่เป็นองค์กรทางศาสนาที่สำคัญสำหรับชาวไทยเชื้อสายจีนและชาวไทยพุทธปรากฏอยู่ในช่วงเวลานี้ด้วย

ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2505 - 2548) พบว่า ประชากรในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรที่เป็นทางการทั้งการจัดตั้งกลุ่มจากภายนอกชุมชนและจากภายในชุมชนมากขึ้น ก่อให้เกิดกลุ่มองค์กรของชุมชนต่างๆ คือ

1) ร้านค้าต่างๆในชุมชน เช่น ร้านน้ำชา ร้านอาหาร ร้านขายของเครื่องใช้ มีบทบาทโดยตรง คือ เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านในชุมชนได้มาพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ

2) สถานที่ประกอบศาสนกิจในชุมชน คือ มัสยิดอิสลาม เป็นองค์กรทางศาสนาที่ชาวมุสลิมในชุมชนได้มาประกอบศาสนกิจ มีการอบรมศาสนาให้แก่ชาวมุสลิมในชุมชน เช่น การละหมาดวันศุกร์ ซึ่งชาวบ้านในชุมชนที่เป็นผู้ชายจะนั่งฟังการสอนศาสนาต่อจากการละหมาดในช่วงกลางวัน รวมทั้งเป็นสถานที่พบปะพูดคุยกันของชาวมุสลิมในชุมชน และเป็นสถานที่จัดงานสำคัญทางศาสนา มัสยิดในชุมชนนี้เปรียบเสมือนเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวมุสลิมและสร้างความเข้มแข็งในความเป็นชุมชนที่มีมุสลิมเป็นประชากรหลักอีกด้วย

ภาพที่ 23 มัสยิดอิสลาม

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 14 เมษายน 2552

3) สมาคมอัลกออ์ม เป็นองค์กรทางศาสนาอิสลามอีกแห่งหนึ่งที่เป็นสถานที่สำหรับการเรียนการสอนของเยาวชนชาวมุสลิมในชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรที่รองรับปัญหาในการศึกษาทางด้านศาสนาสำหรับครอบครัวที่ไม่สามารถสอนศาสนาให้กับบุตรหลานของตนเองได้ ถือเป็นองค์กรที่สำคัญแห่งหนึ่งหนึ่งในชุมชนบ้านบนที่ทำให้ชาวมุสลิมในชุมชนสามารถเรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาอิสลามอย่างถูกต้อง สร้างจิตสำนึกในความศรัทธาต่อศาสนาให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

ภาพที่ 24 สมาคมอัลกอแล่ม

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 14 เมษายน 2552

4) ศาลเจ้าไหหลำ เป็นองค์กรทางศาสนาของชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไหหลำที่อพยพมาจากประเทศจีน มีการจัดตั้งชมรมชาวไหหลำสงขลาขึ้นมา เพื่อเป็นศูนย์กลาง คอยดูแลช่วยเหลือพี่น้องชาวไหหลำที่ตกทุกข์ได้ยาก และเสียชีวิตโดยไม่มีญาติพี่น้อง (สมาคมไหหลำสงขลา, 2552 : 14) ซึ่งการก่อตั้งศาลเจ้าไหหลำมีมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2447 และหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการสร้างศาลเจ้าขึ้นมาใหม่แล้วเสร็จในปีพ.ศ. 2496 และมีการดำเนินการขอจัดตั้งสมาคมไหหลำสงขลาอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่การก่อตั้งสมาคมอย่างจริงจังได้เริ่มขึ้นในปีพ.ศ. 2540 โดยได้มีการสร้างอาคารที่ทำการของสมาคมไหหลำสงขลาขึ้น ศาลเจ้าไหหลำเป็นองค์กรที่เป็นศูนย์รวมของชาวไทยเชื้อสายจีนไหหลำ มีการจัดประชุมสัมนาบิดตงค์กรไหหลำ การตั้งชมรมเยาวชนไหหลำสงขลา เพื่อให้เยาวชนได้เข้ามาเรียนรู้และช่วยเหลือกิจกรรมของสมาคม สืบสานวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีขององค์กรไหหลำต่อไป ถือเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวไทยเชื้อสายจีนไหหลำในชุมชนบ้านบน

ภาพที่ 25 สมาคมไหหลำสงขลา

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 14 เมษายน 2552

ภาพที่ 26 ศาลเจ้าไหหล้า

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 14 เมษายน 2552

5) วัดโพธิ์ปฐมवास เป็นองค์กรทางศาสนาที่สำคัญของชาวไทยพุทธในชุมชนบ้านบน โดยชาวบ้านในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงได้มีการร่วมกิจกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่างๆ เป็นศูนย์รวมทางจิตใจต่อชาวไทยพุทธในชุมชนและชาวไทยพุทธในจังหวัดสงขลา

6) คณะกรรมการชุมชน มีบทบาทหน้าที่ในการดูแลชุมชน เป็นผู้ริเริ่มการจัดทำโครงการต่างๆที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน รวมไปถึงการแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น เป็นกลุ่มองค์กรที่สำคัญในการติดต่อประสานงานระหว่างเทศบาลกับชุมชน

7) กลุ่มอาสาสมัครชุมชน เป็นกลุ่มที่มีหน้าที่ดูแลชุมชนโดยเน้นทางด้านสาธารณสุขเป็นหลัก การจัดกิจกรรมต่างๆที่ส่งเสริมทางด้านสุขภาพ การศึกษา การช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้วยโอกาส ทั้งกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี กลุ่มผู้พิการ กลุ่มผู้มีรายได้น้อย กลุ่มผู้ไม่มีสิทธิในการรักษาพยาบาล กลุ่มคนต่างด้าว – คนต่างถิ่น – ย้ายถิ่นบ่อย โดยส่วนมากเป็นกลุ่มลูกเรือประมง กลุ่มรับจ้าง และทำอาชีพค้าขาย เป็นต้น เป็นผู้ที่ประสานงานกับองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง เช่น เทศบาลนครสงขลา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด โรงพยาบาลเมืองสงขลา ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน บ้านเด็กสงขลา สำนักงานส่งเสริมวิชาการ เขต 12 ศูนย์ประสานงานหลักประกันสุขภาพประชาชน กลุ่มไทรงาม ศูนย์อภิบาลผู้ดำเนินการทางทะเล (บ้านสุขสันต์) และโรงพยาบาลสงขลา เป็นต้น

2.3.3 ด้านการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในชุมชนและออกไปติดต่อกับชุมชน

ภายนอก

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2488 - 2504) การอพยพไปอยู่ภายนอกชุมชนมีสาเหตุมาจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่เมื่อสงครามสงบลงชาวบ้านในชุมชนได้อพยพกลับมาอยู่อาศัยดั้งเดิม มีประชากรบางส่วนไปอาศัยอยู่ภายนอกชุมชนอย่างถาวร ภายในชุมชนจะมีทั้งชาวมุสลิมชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยปะปนกันมาตั้งแต่สมัยนั้น ความสัมพันธ์จะเป็นไปในทางที่ดี ส่งผลให้ในเวลาต่อมาบางครอบครัวก็ได้มีการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม เช่น จากชาวไทยพุทธเปลี่ยนมาเป็นชาวมุสลิม ชาวไทยเชื้อสายจีนเปลี่ยนมาเป็นมุสลิม ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...อพยพมาเมื่อตอนสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นมุสลิมตั้งแต่ต้นตระกูล ถอยหลังไปทางพ่อ ปู่และพ่อน่าจะเป็นจีน ตามที่ว่ากันมา พ่อแก่เรียกอาแปะกัน พ่อที่เค้าไม่เคยเล่าอะไรให้ฟัง เมื่อสมัยนั้นจีนมุสลิมทางแถบบ้านเราไม่มี ถ้าจะมีก็ทางเชียงใหม่ ก็ย้ายกันมา ก็มีขายที่คนเดียวที่เข้ามาอยู่ในเมือง...” (นางสาวรัตนา นาคพันธ์ สัมภาษณ์เมื่อ 12 เมษายน 2552)

“...คนจีนเค้าก็มาค้าขายกันมานาน อยู่แบบเพื่อนบ้านกัน อยู่บ้านเดียวกัน อยู่แบบสนิทสนมกัน ไม่มีปัญหาอะไรเลยนะ โคมาก็ไม่ได้ย้ายไปไหนเลย...” (นางโฉม เทวมิตร สัมภาษณ์เมื่อ 27 พฤษภาคม 2552)

ชุมชนบ้านบนหลังจากมีการฟื้นฟูหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว มีการอพยพเข้ามาอยู่จากคนภายนอกชุมชนมากขึ้น เนื่องจากเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองสงขลา มีการคมนาคมที่สะดวก รวมไปถึงการมีระบบสาธารณสุขปโภคพื้นฐานครอบคลุมพื้นที่ การขยายตัวของคนในชุมชนนั้น เป็นการอพยพมาจากพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และเป็นชาวบ้านที่อพยพมาจากอื่นๆ เช่น จากอำเภอกระโนน จากจังหวัดนครศรีธรรมราช จากประเทศมาเลเซีย จากประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นทหารที่อยู่ในกองกำลังช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่ไม่ได้เดินทางกลับประเทศของตน เป็นต้น

ช่วงที่ 2 (2505 - 2548) ช่วงเวลานี้ประชากรในชุมชนบ้านบน มีการขยายตัวจากภายในชุมชนมาก โดยเฉพาะเมื่อมีการยกฐานะจากเทศบาลเมืองสงขลา เป็นเทศบาลนครสงขลา คนในชุมชนบ้านบนส่วนใหญ่จะเป็นคนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ แต่ก็มีหลายครอบครัวที่อพยพมาอาศัยอยู่ในชุมชนเพื่อประกอบอาชีพ ซึ่งคนที่อพยพเพิ่มมานั้นบางครอบครัวเป็นคนใน

ชุมชนหัวเขาแดงและแหลมสน บางส่วนเป็นคนต่างจังหวัด โดยเฉพาะในย่านที่ชาวมุสลิมอาศัยอยู่ มากก็จะมีชาวมุสลิมจากที่อื่นมาอาศัยในละแวกเดียวกัน เช่น ย่านถนนพหลุณ แต่บางส่วนก็มีการ อยู่อาศัยปะปนกับย่านชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน เช่น ถนนนครนอก

สังคมในชุมชนบ้านบนนั้นถือว่าเป็นพหุสังคม ซึ่งมีการอยู่อาศัยร่วมกัน ทั้งชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีนโดยไม่ปรากฏว่ามีความขัดแย้งเกิดขึ้น จาก ความสัมพันธ์ดั้งเดิมของคนในรุ่นก่อนทำให้ชุมชนบ้านบนค่อนข้างที่จะมีความสัมพันธ์ไปในทางที่ ดี แม้บางครั้งจะเป็นการอพยพมาจากที่อื่นโดยไม่ได้เป็นคนสงขลาตั้งเดิมนั้น เมื่อมาอาศัยอยู่ ในชุมชนร่วมกับกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนก็ไม่ได้มีปัญหาต่อกัน โดยหาก ครอบครัวไม่สนิทสนมกัน ก็จะแสดงออกในลักษณะต่างคนต่างอยู่ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...คนตรงนี้ตั้งแต่เกิดก็มีพุทธและจีนเลย ส่วนมากจะเป็นคนพื้นเพ ดั้งเดิมทั้งนั้น จากที่อื่นก็ครอบครัวกะ(พี่สาว)ก็มาจากนครฯ รุ่นพ่อรุ่นแม่มาจากนคร...”
(นางสุดา นิยมเดชา สัมภาษณ์เมื่อ 21 มีนาคม 2552)

“...ไทยพุทธ จีน อะไรไม่มีปัญหาเลย ต่างคนต่างอยู่ แต่ถ้ามีอะไรก็ มากุขกันในบ้านใกล้เรือนเคียงกัน ส่วนมากก็รู้จักกันทั้งนั้น...” (นายฉวีวิทย์ จินเดหา
สัมภาษณ์เมื่อ 27 พฤษภาคม 2552)

จากผลการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมกับชาวไทยพุทธและชาวไทย เชื้อสายจีนนั้น ทำให้ในบางครั้งเกิดการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม โดยเฉพาะการแต่งงานกับ ชาวมุสลิมซึ่งจำเป็นต้องเปลี่ยนศาสนามานับถือศาสนาอิสลามปรากฏในบางครั้ง ซึ่ง โดยทั่วไปแล้วในชุมชนบ้านบนนั้นมีการแสดงออกถึงความเป็นมุสลิมน้อยกว่ามุสลิมชุมชน หัวเขาแดงและชุมชนแหลมสน จึงให้รู้สึกว่าจะเปลี่ยนศาสนาแล้วแต่ก็ไม่ได้รู้สึกต่างจากเดิมมาก นัก ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ไทยพุทธมาเข้าอิสลามก็มีเหมือนกัน เขาก็มีทำนิกะห์(แต่งงาน)ที่ มัสยิด แต่ก็ไม่ค่อยเยอะเท่าไร...
...อิสลามเดี๋ยวนี้นิกะห์เสร็จ แต่งงานเสร็จเค้าก็จะไปเลี้ยงที่โรงแรม อะไรแบบนี้ สมัยก่อนเค้าเลี้ยงที่บ้านกัน ก็เปลี่ยนแปลงไป...” (นางวิไล หมัดบินสา
สัมภาษณ์เมื่อ 18 มีนาคม 2552)

“...พี่สะใภ้ที่ก็เป็นคนจีน เล้าก็อยู่ได้ น้องสะใภ้ก็เป็นคนพุทธ บางคน เล้าก็อยู่ได้ไม่เห็นเป็นอะไร ไม่มีต่อต้านอะไร คบคนเรียนหนังสือเยอะๆ บางคนที่ไม่รู้ ศาสนา เล้าก็บอกว่าไม่จำเป็นต้องเป็นมุสลิมตามพี่ชายพี่ เราก็เลยบอกว่าไม่ได้ เป็นแล้ว ก็ต้องเป็นอะไรสักอย่าง ลูกก็เอามาเรียนหนังสือแขก ก็เด็กมันก็ยอมมา แต่เราไม่ได้ไป บังคับ...” (นางสาวรัตนา นาคพันธ์ สัมภาษณ์เมื่อ 12 เมษายน 2552)

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมด้วยกันเองนั้น โดยส่วนใหญ่คนใน ชุมชนบ้านบนเองจะมีความเกี่ยวเนื่องกันทางสายเลือด หรือบางครอบครัวก็ได้มีการเกี่ยวดองกัน โดยการแต่งงาน ซึ่งความสัมพันธ์หากเป็นเครือญาติกันจะมีลักษณะค่อนข้างที่จะเป็นไปในทางบวก แต่ด้วยความที่สังคมของชุมชนบ้านบนนั้นมีการพัฒนาขึ้นมาจนกลายเป็นชุมชนเมือง สำหรับบาง ครอบครัวจึงไม่ค่อยได้มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านมากนัก โดยเฉพาะชาวบ้านที่เพิ่งมาอาศัยใน ชุมชนซึ่งเป็นลักษณะของการอาศัยแบบต่างคนต่างอยู่ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ในนี้เป็นเครือญาติกัน จากซอยนี้รู้จักกัน ร้านกะปิหู้รู้จักกัน เป็น ญาติกันทางตา แถวนี้อำโขงก็โขงกันหมด แต่ว่าห่างกันแล้ว ก็แล้วแต่ว่าห่างมากห่าง น้อย ไทยพุทธกับจีนก็รู้จักทุกบ้าน แล้วตัวพี่ส่วนมากก็รู้จักไทยพุทธไทยจีนเยอะ เพราะเรียนโรงเรียนสามัญ ส่วนมากจะเป็นคนพุทธกับคนจีนจะส่วนมาก...” (นางสาว รัตนา นาคพันธ์ สัมภาษณ์เมื่อ 12 เมษายน 2552)

“...ที่นี้ไม่ค่อยมีปัญหา พุทธ อิสลาม จีน เล้าก็ไปจัดกิจกรรมอะไร ของเค้า ส่วนของเล้าก็ทำกัน คนอิสลามเล้าก็ให้ความร่วมมือ ทั้งพุทธด้วย เพราะอยู่ใน ละแวกนี้ด้วยกัน เพราะสนิทรู้จักกันตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ คนแถวนี้เค้าอยู่ไม่เบียดเบียนกัน ไม่โกรธกันนะ นับถือกัน...” (นางวิไล หมัดบินสา สัมภาษณ์เมื่อ 18 มีนาคม 2552)

ส่วนการอพยพออกไปนอกชุมชนนั้น ปรากฏว่าชาวบ้านในชุมชนมีการ อพยพย้ายถิ่นบางส่วน ซึ่งมีสาเหตุหลายประการ คือ

1) การอพยพออกไปศึกษาเล่าเรียน เพื่อต้องการที่จะพัฒนา ตัวเองให้มีการศึกษาที่สูงขึ้น เพื่อที่จะได้ประกอบอาชีพที่มั่นคง โดยบางส่วนศึกษาอยู่อำเภอเมือง สงขลา และมีบางครอบครัวส่งบุตรหลานไปศึกษาเล่าเรียนในที่อื่นๆ เช่น อำเภอหาดใหญ่ กรุงเทพมหานคร เป็นต้น

2) การอพยพไปประกอบอาชีพที่อื่น สืบเนื่องมาจากการที่ได้
ออกไปศึกษาเล่าเรียนในพื้นที่อื่นและมีการประกอบอาชีพในพื้นที่นั้นต่อเนื่อง ทำให้ลูกหลานของ
ชาวบ้านในชุมชนไม่ได้มีการอพยพกลับมาอยู่บ้านเดิม

3) การอพยพเนื่องจากสภาพพื้นที่ในชุมชนคับแคบลงเนื่องจาก
ประชากรอาศัยอยู่มากขึ้น ทั้งจากกลุ่มชาวบ้านเดิมในชุมชน และกลุ่มที่เข้ามาอยู่ใหม่ จึงทำให้ใน
บางครอบครัวได้อพยพออกไปอยู่อาศัยในพื้นที่อื่น

4) การอพยพออกไปแต่งงานกับคนในพื้นที่อื่น

2.3.4 ด้านการจัดสรรและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชน

ช่วงที่ 1 (2488 - 2504) ทรัพยากรที่สำคัญในชุมชนคือ ทะเลสาบสงขลา
ในช่วงเวลานั้นชุมชนบ้านบน มีท่าเรือสำหรับการขนถ่ายสินค้า ซึ่งจะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านบนใน
ช่วงเวลานี้เป็นชุมชนที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจของเมืองสงขลามาก แต่เนื่องจากประชากรที่
อาศัยอยู่ในชุมชนยังมีจำนวนไม่มาก ทรัพยากรจากทะเลสาบสงขลาจึงมีความอุดมสมบูรณ์ซึ่งเอื้อ
ต่อการประกอบอาชีพประมง ชาวบ้านในชุมชนแม้จะมีการประกอบอาชีพที่เน้นการค้าขาย แต่ก็ยังมี
จิตสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรในทะเล เช่น การไม่ใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ต่างๆ ที่
เป็นมลพิษต่อน้ำทะเลหรือเป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการจัดสรรในการใช้
พื้นที่สำหรับการค้าขายในชุมชน ช่วงเวลาดังกล่าวปรากฏว่ามีการตั้งร้านค้าภายในชุมชนเกิดขึ้น
ทั้งร้านค้าของชาวมุสลิม และชาวไทยเชื้อสายจีน ส่วนชาวไทยพุทธส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพรับ
ราชการ และรับจ้างทั่วไป

ช่วงที่ 2 (2505 - 2548) ทรัพยากรที่สำคัญในชุมชนคือ ทะเลสาบสงขลา
แต่การประกอบอาชีพประมงลดลงมาก โดยเฉพาะเมื่อเมืองสงขลาบ่ออย่างมีความเจริญก้าวหน้าขึ้น
ทำให้ชุมชนบ้านบนเป็นลักษณะชุมชนเมือง เน้นการค้าขายเป็นหลักมากกว่าการประกอบอาชีพ
ประมง โดยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในช่วงที่มีการยกฐานะจากเทศบาลเมืองสงขลา เป็น
เทศบาลนครสงขลา การอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในชุมชนมีจำนวนมาก ทั้งจากพื้นที่ใกล้เคียงและจาก
พื้นที่อื่นๆ ทำให้บริเวณชุมชนบ้านบนเป็นชุมชนที่มีการค้าขายมาก โดยเฉพาะการประกอบกิจการ
ร้านค้า เช่น ร้านอาหาร ร้านน้ำชากาแฟ ร้านขายของต่างๆ เป็นต้น โดยเฉพาะช่วงเวลาที่ชุมชน
บ้านบนจัดตั้งเป็นชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2545 โดยนายกเทศมนตรีนครสงขลา คือ นายอุทิศ ชูช่วย
(สมนึก คำจำปาศักดิ์, 2551) ช่วงเวลาที่ชุมชนบ้านบนได้มีการแบ่งพื้นที่ของชุมชนอย่างชัดเจน ทำ
ให้มีการบริหารจัดการภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน และมี
กลุ่มอาสาสมัครชุมชน มีการจัดสรรทรัพยากรด้านสาธารณูปโภคให้มีความสะดวกสบายมากขึ้น

เช่น การจัดการขยะในชุมชน การขยายถนนในชุมชน ส่งผลให้การสัญจรภายในชุมชนและการสัญจรสู่ภายนอกชุมชนมีความสะดวกสบายขึ้น

ภาพที่ 27 สภาพถนนพัทลุง

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 21 เมษายน 2552

ภาพที่ 28 สภาพถนนไทรบุรีใน

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 27 พฤษภาคม 2552

2.3.5 ด้านการคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร

ช่วงที่ 1 (2488 - 2504) ด้านการคมนาคมในชุมชน จะเป็นการสัญจรทางบก โดยสภาพชุมชนบ้านบนในขณะนั้นมีการพัฒนามากกว่าชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนแหลมสน เนื่องจากพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองสงขลาบ่ออย่าง ประกอบกับการเป็นพื้นที่เศรษฐกิจของเมืองสง ทำ

ให้การคมนาคมในชุมชนมีความสะดวกสบาย ชาวบ้านในชุมชนมีการสัญจรโดยการเดินเท้า การปั่นจักรยาน การใช้รถยนต์ เป็นต้น

การติดต่อสื่อสารนั้น พบว่า ประชากรในชุมชนบ้านบนมีการติดต่อสื่อสารกันโดยใช้วิธีการพูดคุยระหว่างกัน และในการติดต่อกับญาติที่อยู่ห่างไกลจะมีการส่งจดหมาย ส่งไปรษณีย์ เป็นต้น

ช่วงที่ 2 (2505 - 2548) ชาวบ้านในชุมชนบ้านบนมีการสัญจรทางบกเป็นหลัก ทั้งในการออกไปติดต่อกับชุมชนอื่นๆและการค้าขาย จากการที่มีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น ประกอบกับการตั้งร้านค้าในชุมชนมากขึ้น ทั้งชาวมุสลิม ชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวไทยพุทธบางส่วน ทำให้ในบางครั้งเกิดการจราจรคับคั่ง โดยเฉพาะช่วงเวลาที่มัสยิดของชาวมุสลิม เช่น วันฮารีรายา (วันเฉลิมฉลองการละศีลอดหลังจากเดือนรอมฎอน) หรือการร่วมพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่างๆ เป็นต้น ทำให้เกิดการขยายถนนขึ้น ในช่วงปีพ.ศ. 2542 - 2543 โดยเฉพาะถนนพหลุณงที่มีการค้าขายมาก และเป็นที่ตั้งของมัสยิดอุสสาสนซึ่งเป็นมัสยิดของชุมชน โดยหลังจากการทำถนนเสร็จสิ้น ทำให้ปัญหาในการจราจรในชุมชนลดน้อยลง โดยการสัญจรในชุมชนจะมีทั้งรถส่วนตัวและรถรับจ้าง เช่น รถจักรยานยนต์รับจ้าง รถสามล้อรับจ้าง และรถตุ๊กตุ๊ก เป็นต้น

ด้านการติดต่อสื่อสารนั้น ประชากรในชุมชนยังใช้วิธีติดต่อสื่อสารกันโดยการพูดคุยระหว่างกันในกลุ่มครอบครัวที่มีความสนิทสนม การเขียนจดหมายถึงญาติพี่น้องและการโทรศัพท์ ซึ่งในช่วงเวลานี้มีการใช้โทรศัพท์ภายในบ้านมากขึ้น โดยช่วงก่อนที่จะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในครอบครัวที่มีฐานะค่อนข้างดีจะมีโทรศัพท์ภายในบ้านใช้แล้ว เมื่อมีโทรศัพท์เคลื่อนที่เข้ามาในช่วง ประมาณปีพ.ศ. 2541 - 2542 ทำให้การติดต่อสื่อสารสะดวกขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีระบบอินเทอร์เน็ตเข้ามาในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน การสื่อสารจึงมีความรวดเร็วจากเดิม ความเจริญด้านการสื่อสารนั้นเป็นเหตุเนื่องมาจากการพัฒนาพื้นฐานของภาครัฐและการมีเทคโนโลยีสมัยเข้ามาสู่ชุมชน

2.3.6 ด้านวัฒนธรรมและประเพณี

ช่วงที่ 1 (2488 - 2504) วัฒนธรรมของชุมชนบ้านบนในยุคนี้ นับว่าเป็นยุคที่มีผู้คนหลากหลายกลุ่มอาศัยร่วมกันมาแต่ดั้งเดิมแล้ว ทั้งชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีน โดยมีกลุ่มชาวมุสลิมอาศัยอยู่มากที่สุด ประเพณีวัฒนธรรมส่วนใหญ่ที่เห็นได้ชัดจึงเป็นกิจกรรมทางศาสนาของชาวมุสลิมในช่วงเทศกาลสำคัญๆทางศาสนา โดยในสมัยนั้นชุมชนบ้านบนได้มีการก่อสร้างมัสยิดอุสสาสนอิสลามแล้ว ซึ่งเป็นศาสนสถานที่ชาวมุสลิมได้ใช้ประกอบศาสนกิจ

และเป็นสถานที่พบปะชุมนุมกับกลุ่มชาวมุสลิมด้วยกันในการจัดกิจกรรมต่างๆทางศาสนา ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...มัสยิดนี้มีมานานแล้ว ตั้งแต่ตอนเด็กๆ คนอิสลามเค้าก็ไปละหมาดกันที่นั่น แต่ก่อนก็ไม่ค่อยจะจัดงานอะไรมาก คนยังไม่เยอะเหมือนตอนนี้...” (นางโฉม เทวมิตร สัมภาษณ์เมื่อ 27 พฤษภาคม 2552)

ส่วนการจัดพิธีกรรมทางศาสนาของชาวไทยพุทธนั้น จะไปจัดที่วัดที่อยู่ใกล้เคียงกับชุมชน เช่น วัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดมัชฌิมาวาส เป็นต้น งานเทศกาลอื่นๆเกี่ยวกับศาสนาก็ไม่ได้มีการจัดงานในชุมชน แต่จะเป็นการจัดงานที่วัดหรือจะไปทำบุญตามต่างจังหวัดที่เป็นบ้านเกิดของตนเอง ส่วนชาวไทยเชื้อสายจีนนั้นค่อนข้างที่จะมีความผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างศาสนาพุทธและความเชื่อของจีน กล่าวคือมีการปฏิบัติทั้งศาสนาพุทธและเคารพนับถือเทพเจ้าต่างๆตามแบบของจีนด้วยเช่นกัน การประกอบพิธีกรรมต่างๆก็จะจัดที่บ้าน และไปไหว้ตามศาลเจ้าที่อยู่ใกล้เคียง เช่น ศาลเจ้าไหหลำ ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง เป็นต้น

ด้านวัฒนธรรม พบว่าประชากรในชุมชนส่วนใหญ่ใช้ภาษาในการติดต่อสื่อสารกันสองภาษา คือ ภาษาไทยกลางและภาษาไทยท้องถิ่น(ภาษาใต้) ไม่ปรากฏการใช้ภาษามลายูโดยทั่วไป แม้จะเป็นมุสลิมภาคใต้ เนื่องจากชาวมุสลิมในชุมชนบ้านบนไม่ได้มีบรรพบุรุษจาก 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่บางครอบครัวที่มีผู้อพยพมาจากประเทศมาเลเซียก็ได้มีการใช้ภาษามลายูบ้าง ส่วนการแสดงออกถึงการเป็นมุสลิมในการตั้งชื่อนั้น ชาวมุสลิมในชุมชนบ้านบนมีการตั้งชื่อเป็นภาษาอาหรับซึ่งมีความหมายในทางศาสนา มีการปฏิบัติตามหลักศาสนกิจโดยปกติตามหลักศาสนบัญญัติ เช่น การละหมาด การถือศีลอด เป็นต้น รวมทั้งมีการแต่งกายที่แสดงให้เห็นเป็นสัญลักษณ์ว่าเป็นชาวมุสลิม แต่ไม่ได้มีความเคร่งครัดดังเช่นชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนแหลมสน เนื่องจากการสร้างชุมชนมุสลิมแต่ดั้งเดิมในพื้นที่ดังกล่าว มีการผสมกลมกลืนกับกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนค่อนข้างมาก ทำให้การแต่งกายของชาวมุสลิมในชุมชนเป็นไปในลักษณะสากล แต่ก็ยังคงมีความเรียบร้อยตามกรอบของศาสนา

ช่วงที่ 2 (2504 - 2548) มีสถานที่สำคัญในชุมชน คือ มัสยิดอุสสาสนอิสลาม ประเพณีวัฒนธรรมที่จัดขึ้นในชุมชนนั้นส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับทางศาสนาของชาวมุสลิม เช่น งานเมาลิด และการละหมาดทุกวันศุกร์ของผู้ชายชาวมุสลิมทั่วไป แต่หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยการแบ่งเขตเป็นชุมชนบ้านบน คณะกรรมการของมัสยิดไม่ได้มีการ

จัดตั้งอย่างชัดเจนเหมือนก่อนและระบบการจัดการเกี่ยวกับมัสยิดนั้นยังไม่ค่อยลงตัวมากนัก ทำให้ไม่ได้มีการจัดงานใหญ่โตเช่นเดิม โดยส่วนมากเมื่อถึงเวลาเทศกาลที่สำคัญแล้ว จะมีการละหมาดร่วมกันในมัสยิดเท่านั้น นอกจากนั้นก็จะแยกย้ายกันไปเยี่ยมญาติที่ต่างจังหวัดบ้าง หรือไปกุโบร์ (สุสาน) เพื่ออ่านบทขอพรให้กับญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน บางครอบครัวที่รู้จักสนิทสนมกับชาวมุสลิมใกล้เคียงได้มีการร่วมทำบุญโดยการฝากเงินและอาหารไปที่มัสยิดด้วยเช่นกัน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...จัดงานที่นี้ไม่มีเลข มีงานเมอลิด (ทำบุญมัสยิด) ปีนึง ไม่ได้จัดทุกปี บางทีก็จัดที่มัสยิดทำพิธีแค่นั้นจบ ฮารีรายอไม่มี แต่ก็ยังมีละหมาดร่วมกัน...” (นางสาว รัตนา นาคพันธ์ สัมภาษณ์เมื่อ 12 เมษายน 2552)

“...เค้ามาปลูกสร้างบ้านเป็นที่ของคนอิสลาม ถ้าเป็นวันศุกร์ เค้าจะซื้อ กับข้าวอิสลามมาทำบุญ ทำเมอลิดก็ให้เงินมาทำบุญ คนเก่าแก่ เค้าก็เอาตั้งค้มาฝากไว้ที่ร้านว่าช่วยเอากับข้าวไปสุเหร่า...” (นางวิไล หมัดบินสา สัมภาษณ์เมื่อ 18 มีนาคม 2552)

“...เวลาจัดงานศาสนาที่มี กิจงานเมอลิดอย่างเดียว ก็จัดในมัสยิดตรงนี้ คนก็ไปเข้าร่วม ไทยพุทธกับจีนก็มีมา เค้าก็มาร่วมทำบุญด้วยกัน...”

...การจัดงานเกี่ยวกับอิสลาม เมื่อก่อนจัดใหญ่ แต่เดี๋ยวนี้เค้าจะจัดไม่ใหญ่ เมื่อก่อนนี้เค้าจะปิดถนน ถนนนางงาม ถนนพัทลุง เวลาเค้าจะจัดงาน เกี่ยวกับงานเมอลิดอย่างนี้ เมื่อตอนกะเด็กๆ แต่เดี๋ยวนี้ไม่มี เดี่ยวนี้เค้าทำแค่บริเวณมัสยิด เป็นเพราะไม่มีผู้นำที่เข้มแข็งด้วย มีแต่หนุ่มๆสาวๆ ส่วนมากเค้าก็ทำงานกันนอกบ้าน...” (นางสุดา นิยมเดชา สัมภาษณ์เมื่อ 21 มีนาคม 2552)

ส่วนเทศกาลของชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนนั้นจะไม่ได้จัดในชุมชน โดยส่วนใหญ่ชาวไทยพุทธเมื่อมีเทศกาลหรือประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาจะกลับไปทำบุญที่บ้านเกิดต่างจังหวัด หรือไปทำบุญที่วัดที่อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนบ้านบน เช่น วัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดมัจฉิมาวาส เป็นต้น ในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันออกพรรษา วันมาฆบูชา เป็นต้น ส่วนชาวไทยเชื้อสายจีนนั้นจะมีการไหว้เจ้า ทำบุญ หรือจุดประทัดที่บริเวณหน้าบ้านของตนเอง เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะไปที่ศาลเจ้าหลักเมืองเสียมเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งชาวมุสลิมบางส่วนก็ได้เข้าร่วมเทศกาลของชาวไทยเชื้อสายจีนบ้าง แต่ไม่ได้ไปกราบไหว้บูชา ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...มีงานอะไรก็คุยกัน ถ้ามีจัดงานของมุสลิมเค้าก็ช่วย คนที่อาศัยอยู่ใกล้ๆกัน จีนเค้าก็มีงานศาลหลักเมืองของเค้า เรายังไปดูไปเที่ยว การจัดแสดงอะไรของเค้า...” (นายณัฐวิทย์ จินเดหว่า สัมภาษณ์เมื่อ 27 พฤษภาคม 2552)

“...วันสำคัญก็ไหว้ พุทธก็เอา จีนก็ไป แต่อิสลามไม่ทำอย่างเดียวนะ คือทำทั้งพุทธทั้งจีน ของผมจะไปศาลเจ้าหลักเมือง เวลาไหว้ก็ทำที่บ้าน เวลาจัดใหญ่ก็ไปศาลเจ้าหลักเมือง แต่ถ้าพุทธไม่มีเชื้อจีนไม่ไปนะ แต่ส่วนมากก็จะเป็นเชื้อจีนทั้งนั้น...” (นายสุนทร ชวนาถ สัมภาษณ์เมื่อ 27 พฤษภาคม 2552)

“...งานของพุทธก็ทำที่วัดใกล้ๆ แต่ส่วนมากกลับไปทำที่บ้านมากกว่า คือ ที่นครศรีธรรมราช ถ้ามีงานบุญหรืองานอะไรใครบอกมาก็ไป แล้วแต่ว่าใครบอกมา ส่วนมากก็จะไปหมด...” (นางวรรณฤติ หนูสวัสดิ์ สัมภาษณ์เมื่อ 27 พฤษภาคม 2552)

ด้านวัฒนธรรม พบว่า ในด้านการใช้ภาษายังคงใช้ภาษาไทยกลางและภาษาไทยท้องถิ่นอยู่เช่นเดิม การแสดงออกด้านวัฒนธรรมในการตั้งชื่อมีการเปลี่ยนแปลงคือ มีการปรับเปลี่ยนในการตั้งชื่อให้เป็นสากล คือ มีการตั้งชื่อเป็นภาษาไทยและมีชื่อในทางศาสนาอีกชื่อหนึ่ง เพื่อเป็นการสะดวกต่อการติดต่อราชการและความต้องการตั้งชื่อให้เป็นสมัยใหม่ ด้านการแสดงออกในด้านการแต่งกายมีการเปลี่ยนแปลง คือมีการรณรงค์การแต่งกายให้มีลักษณะบอกถึงความเป็นมุสลิมมากขึ้น คือ มีการคลุมศีรษะในกลุ่มชาวบ้านผู้ใหญ่มุสลิม มีการนุ่งผ้าถุง โสร่งมากขึ้น เนื่องจากการได้รับอิทธิพลจากการมีกลุ่มต่างทางวัฒนธรรมอาศัยอยู่ร่วมกันและการได้รับอิทธิพลจากการแต่งกายแบบสมัยนิยม ทำให้การแสดงออกทางการแต่งกายของวัยรุ่นในชุมชนในบางคนไม่เหมาะสม คนเก่าแก่ในชุมชนจึงมีการรณรงค์การแต่งกายให้มีความเรียบร้อยและบ่งบอกถึงความเป็นมุสลิมมากขึ้น เพื่อสร้างจิตสำนึกในเรื่องความเชื่อความศรัทธาในศาสนา ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...พูดถึงคนเดียวนี้จะกระตือรือร้นเรื่องศาสนามากกว่าคนเมื่อก่อน ถ้าแต่ไม่ได้เคร่งเรื่องแต่งกาย ถ้าจะถามว่าใจเคร่งในศาสนาด้วย เรายังเคร่งในการปฏิบัติตามหลักศาสนา แต่ไม่ได้คลุมผ้า อย่างมีงานมีการเราก็คลุม ตามหลักศาสนา...” (นางสุดา นิยมเดชา สัมภาษณ์เมื่อ 21 มีนาคม 2552)

“...การแต่งตัวส่วนมากจะสากล คือคนที่นี้จะแต่งตัวแบบนี้ตั้งแต่ไหนแต่ไร เพิ่งจะมามีคลุมผมช่วงหลังๆ เค้าคงเห็นคนแถวๆปัตตานีก็เลยแต่งตาม...”
(นางสาวรัตนา นาคพันธ์ สัมภาษณ์เมื่อ 12 เมษายน 2552)

ด้านการศึกษาเกี่ยวกับศาสนาในชุมชนบ้านบนนั้น จะมีสมาคมสอนศาสนาอยู่ในภายในชุมชน คือ สมาคมอัลกอแล่ม ซึ่งแต่ก่อนจะมีการสอนศาสนาในมัสยิดแต่ได้เลิกไป ด้วยปัจจัยหลายอย่าง เช่น การขาดเงินอุดหนุนครูสอนศาสนา อุปกรณ์การเรียนการสอนไม่เพียงพอ เป็นต้น ชาวบ้านในชุมชนบ้านบนโดยส่วนใหญ่จะส่งให้ลูกหลานเรียนศาสนาที่สมาคมหรือส่งไปเรียนปอเนอะ (โรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม) ที่อยู่นอกเมืองสงขลา โดยในช่วงเวลานี้ถือได้ว่ามีการศึกษาศาสนามากกว่าสมัยก่อนซึ่งไม่นิยมให้ลูกหลานเรียนแต่จะมีการสอนกันเองแทน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ตรงนี้มีสอนกุรอาน เค้าไม่เรียกมัสยิด เค้าจะเรียนบาลาย เค้าจะสอนเด็กๆช่วงเช้า ที่สุเหร่านี้ก็ไม่มี...”

...จริงๆอย่างนี้ก็ได้ไม่ได้เรียนศาสนาจากที่นี่ อาศัยว่าเรียนจากหนังสือ มั่ง ถามคนนู้นถามคนนี่มั่ง ถ้าถามว่าเรียนจากพื้นเพเดิมที่บ้านมัยไม่มี ก็พูดมลายูได้นิดหน่อย...” (นางสุดา นิยมเดชา สัมภาษณ์เมื่อ 21 มีนาคม 2552)

สำหรับเทศกาลหรือประเพณีอื่นๆภายในชุมชนก็จะเป็นเทศกาลประจำปีทั่วไป เช่น วันเด็ก วันสงกรานต์ เป็นต้น โดยจะมีหน่วยงานจากเทศบาลเข้ามาร่วมจัดกิจกรรมซึ่งคนในชุมชนส่วนใหญ่ค่อนข้างที่จะให้ความร่วมมือดี

3 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างภายในชุมชนมุสลิมและภายนอกกับกลุ่มคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีน

3.1 ชุมชนหัวเขาแดง

3.1.1 การปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาวมุสลิมด้วยกัน

ชาวบ้านในชุมชนหัวแดงที่เป็นชาวมุสลิมนั้นมีความเป็นเครือญาติกันเป็นส่วนใหญ่ การปฏิสัมพันธ์และการแสดงออกซึ่งกันและกันค่อนข้างที่จะมีความสนิทสนมกลมเกลียวกันดี คนในชุมชนหัวเขาแดงส่วนใหญ่จะรู้จักกันหมด โดยเฉพาะคนเก่าแก่ที่อยู่อาศัยมานานจะมีความสนิทสนมกันมากกว่าคนรุ่นใหม่ เช่น การนั่งสนทนากันในร้านกาแฟในช่วงตอนเช้าและ

ตอนกลางวัน การเรียกชื่อกันแบบสนิทสนม เป็นต้น ซึ่งในยามที่มีกิจกรรมทางศาสนาหรือมีการจัดงานต่างๆ ก็จะมาร่วมช่วยงานด้วยกัน ชุมชนหัวเขาแดงไม่ค่อยมีคนนอกเข้ามาอยู่อาศัยมากนัก แต่หากมีชาวมุสลิมจากที่อื่นเข้ามาในชุมชนก็จะได้รับความช่วยเหลือพอสมควร ซึ่งจะมีความสัมพันธ์แบบปกติทั่วไป สำหรับคนรุ่นปัจจุบันจะไม่สนิทสนมกันเท่ากับคนในรุ่นเก่าก่อน เนื่องจากการย้ายไปเรียนหนังสือนอกชุมชนบ้าง หรือการย้ายไปทำงานนอกชุมชน เมื่อกลับมาอยู่บ้านเดิม ความสัมพันธ์จึงลดน้อยลง

3.1.2 การปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาวไทยพุทธ

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมกับชาวไทยพุทธนั้นในบางครอบครัวที่รู้จักกันมานานตั้งแต่บรรพบุรุษมีลักษณะความสัมพันธ์สนิทสนมกันดี โดยเฉพาะกับคนรุ่นเก่า ซึ่งในบางครั้งก็จะมีกรไปมาหาสู่บ้างเป็นครั้งคราว แต่ในรุ่นปัจจุบันลักษณะความสัมพันธ์จะลดน้อยลง เนื่องจากการตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยในชุมชนหัวเขาแดงนั้น กลุ่มชาวไทยพุทธจะมีการตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่เฉพาะตรงท้ายชุมชนด้วยกัน ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับมีการแบ่งเขตเป็นกลุ่มของชาวไทยพุทธ แต่ในการปฏิสัมพันธ์ในด้านการค้าขายนั้นยังมีอยู่ค่อนข้างมาก โดยชาวไทยพุทธเองได้มีการซื้อสินค้าของชาวมุสลิมมาบริโภคอยู่เป็นประจำ โดยที่ชาวไทยพุทธไม่ได้รู้สึกว่าเป็นความแตกต่าง แต่สำหรับชาวมุสลิมนั้นไม่สามารถที่จะซื้อสินค้าบริโภคที่ชาวไทยพุทธขายได้ เพราะสินค้าบางอย่างไม่สามารถรับประทานได้ เนื่องจากเป็นข้อห้ามทางศาสนา

สำหรับการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างชาวมุสลิมกับชาวไทยพุทธในชุมชนนั้นมีอยู่บ้าง ซึ่งชาวไทยพุทธได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม แต่ก็ยังมีการไปพามาหาสู่กับครอบครัวเดิมด้วยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เนื่องจากความเข้าใจถึงหลักสำคัญทางศาสนาและการเคารพในการแสดงออกของแต่ละศาสนา จึงทำให้ความแตกต่างระหว่างศาสนาไม่เป็นที่แปลกแยกมากนัก

3.2 ชุมชนแหลมสน

3.2.1 การปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาวมุสลิมด้วยกัน

ชุมชนแหลมสนเป็นชุมชนเดียวในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ที่มีประชากรเป็นชาวมุสลิมทั้งหมด ชาวบ้านในชุมชนจะรู้จักกันหมด หากมีคนนอกเข้าไปในชุมชนจะสามารถทราบได้ทันที การปฏิสัมพันธ์กันจึงค่อนข้างสนิทสนม สามัคคีรักใคร่กันดี จากการมีวิถีชีวิตที่เหมือนกันในความเชื่อความศรัทธาของศาสนา แม้จะมีความแตกต่างทางด้านความเชื่อแต่ละมัซฮับ (ลัทธิ/แนวทาง) แต่โดยหลักการทางศาสนาที่เป็นความเชื่อและการปฏิบัติโดยหลักจะมีลักษณะเหมือนกัน รวมไปถึงการเป็นเครือญาติกันในชุมชน ส่งผลให้พฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งกันและกัน

เป็นไปในทางที่ดี เช่น การจัดกิจกรรมในชุมชน ชาวบ้านในชุมชนค่อนข้างที่จะให้ความร่วมมือกันดี สาเหตุสำคัญคือ การที่ชุมชนมีผู้นำชุมชนที่เป็นคนรุ่นใหม่ ค่อนข้างที่จะมีความจริงจังในการแก้ไขปัญหา รวมไปถึงการพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้ดีขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่มีการจัดทำเป็นกิจกรรมต่างๆขึ้นในชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมสำหรับเยาวชนเพื่อด้านยาเสพติด ผู้นำในชุมชนเป็นผู้คิดกิจกรรมขึ้นเอง โดยคำนึงถึงกลุ่มเด็กที่จะมาเข้าร่วมว่ามีลักษณะอย่างไร มีการปรับตัวต่อกันได้มากน้อยแค่ไหน ซึ่งการจัดทำกิจกรรมดังกล่าวทำให้เกิดความสามัคคีกันในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เป็นต้น

3.2.2 การปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาวไทยพุทธ

สำหรับการติดต่อกับชุมชนภายนอกนั้น แม้ชุมชนแหลมสนจะไม่ปรากฏการอยู่อาศัยของกลุ่มชาวไทยพุทธหรือชาวไทยเชื้อสายจีน แต่ในการติดต่อประสานงานในการพัฒนาชุมชนต่างๆ กลุ่มผู้นำในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นคณะกรรมการชุมชนหรือกลุ่มอาสาสมัครชุมชนค่อนข้างที่จะมีการปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นทางเทศบาลทางอนามัย สมาคมวางแผนครอบครัว หน่วยงานจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นได้ชัดว่า แม้จะไม่มีกลุ่มคนต่างวัฒนธรรมอยู่อาศัยในชุมชน แต่กลุ่มผู้นำรวมทั้งชาวบ้านในชุมชนต่างก็มีการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มคนเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี

3.3 ชุมชนบ้านบน

3.3.1 การปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาวมุสลิมด้วยกัน

ชุมชนบ้านบนค่อนข้างที่จะมีความเป็นชุมชนเมืองมาก ความสัมพันธ์ในชุมชนจะมีความสนิทสนมกันมากเฉพาะกับกลุ่มที่เป็นเครือญาติกันเสียมากกว่า โดยเฉพาะคนรุ่นเก่าแก่ที่อยู่อาศัยก่อตั้งชุมชนร่วมกันมา ด้วยความเป็นชุมชนที่มีการพัฒนาแบบชุมชนเมือง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันในผู้คนรุ่นหลังลดน้อยลงไป สาเหตุเนื่องมาจาก สถานะการแข่งขันในการประกอบอาชีพ การทำการค้าก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ลดน้อยลงไป จากการตั้งร้านค้าใกล้กัน แม้จะไม่ได้มีการแข่งขันกัน แต่ก็ไม่ค่อยมีการปฏิสัมพันธ์กันมากนัก ซึ่งจะเห็นได้ว่าปัจจัยด้านเศรษฐกิจเน้นการแข่งขันเป็นส่วนใหญ่ ส่งผลทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในยุคปัจจุบันลดน้อยลง และสาเหตุการอพยพย้ายถิ่นออกไปอยู่พื้นที่อื่นจากคนเก่าแก่ในชุมชน ทำให้ความสัมพันธ์ลดน้อยลงเช่นกัน บางครอบครัวแม้จะไม่มีปัญหากันแต่ก็ไม่ได้มีการปฏิสังสรรค์กันมากนัก และสาเหตุอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนในชุมชนบ้านบนนั้นมีการอพยพย้ายเข้าออกโดยกลุ่มคนภายนอกอยู่เสมอ ทำให้การปฏิสัมพันธ์ไม่ต่อเนื่องกับกลุ่มคนใหม่ที่เข้ามาในชุมชน และ

คนในชุมชนเองก็ได้มีการปรับตัวโดยการพูดคุยสนทนาแบบทั่วไปไม่ได้มีการสร้างความสัมพันธ์แบบสนิทสนมมากนัก นอกจากจะเป็นญาติพี่น้องของตนเอง

ชุมชนบ้านบนจะมีการปฏิสัมพันธ์กับชาวมุสลิมในต่างถิ่นค่อนข้างมาก ทั้งมุสลิมจากอำเภอหาดใหญ่ จากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น เนื่องจากการทำธุรกิจเกี่ยวกับอาหารภายในชุมชน มีความเชื่อถือได้ว่าเป็นอาหารที่สะอาดและดี (ฮาลาล) ตามหลักทางศาสนา ทำให้มีชาวมุสลิมในพื้นที่อื่นได้เข้ามาซื้อสินค้าอยู่เป็นประจำ ก่อให้เกิดความเป็นชุมชนเศรษฐกิจของชาวมุสลิมแห่งหนึ่งในอำเภอเมืองสงขลา

3.3.2 การปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมกับชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน นั้น สำหรับบางครอบครัวมีความสนิทสนมกันในบ้านใกล้เรือนเคียง โดยครอบครัวของชาวไทยพุทธมีการเช่าอาศัยบ้านของชาวมุสลิมจึงทำให้มีการพูดคุยสนทนากัน หรือรู้จักมักคุ้นกันตั้งแต่วัยเด็ก เรียนหนังสือด้วยกันและอยู่อาศัยในชุมชนร่วมกันมาตลอด

ชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนที่เป็นคนเก่าแก่ในชุมชนนั้นจะมีความเข้าใจและยอมรับในความต่างทางวัฒนธรรมของชาวมุสลิม จึงเป็นพื้นฐานให้ความสัมพันธ์เป็นไปในทางที่ดี เช่น การร่วมบริจาคเงินช่วยงานของชาวมุสลิมในโอกาสต่างๆ การซื้ออาหารของชาวมุสลิมเพื่อบริโภคเอง และฝากไปทำบุญที่มัสยิด เป็นต้น ชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนมีการยอมรับในพื้นที่ของชุมชนบ้านบนว่าเป็นชุมชนของชาวมุสลิม ดังนั้นการปฏิบัติศาสนกิจในวันสำคัญของศาสนาตนเอง จึงไปจัดกระทำที่อื่นเสียมากกว่า เช่น การทำบุญที่บ้านเกิด การไปทำบุญในวัดหรือศาลเจ้าในพื้นที่อื่นๆ เป็นต้น

การปฏิสัมพันธ์กันในทางเศรษฐกิจนั้น ชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนจะมีการซื้อหาอาหารของชาวมุสลิมอยู่บ้าง เนื่องจากหาซื้อได้สะดวกในชุมชน และมีความคุ้นเคยกับการรับประทานอาหารของชาวมุสลิมมาแต่เดิม จึงไม่ได้คิดว่าเป็นความแปลกแยกแต่อย่างใด ส่วนชาวมุสลิมเองก็จะมีปฏิสัมพันธ์ทางการค้าชาวไทยพุทธในการว่าจ้างตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น

ภาพที่ 29 ความเป็นพหุวัฒนธรรมของชุมชนบ้านบน

ที่มา : <http://www.prachatai.com/column-archives/node/2331>

จากการสร้างเมืองสงขลาตามประวัติศาสตร์ เริ่มตั้งแต่เมืองสงขลาบริเวณหัวเขาแดง ตามมาด้วยเมืองสงขลาบริเวณแหลมสน จนมาถึงเมืองสงขลาบ่อข่างนั้น ชาวมุสลิมส่วนใหญ่จึงเป็นกลุ่มคนที่สืบสายเลือดมาจากต้นกำเนิดเดียวกัน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างชุมชนหัวเขาแดงกับชุมชนแหลมสนยังมีความสนิทสนมกันบ้างในบางครอบครัวที่ยังไปมาหาสู่กัน หรือแม้กระทั่งชุมชนบ้านบนซึ่งตั้งอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับชุมชนหัวเขาแดง และชุมชนแหลมสน เมื่อสืบไปในรุ่นบรรพบุรุษแล้วก็มีการอพยพมาจากฝั่งหัวเขาแดงอยู่จำนวนหนึ่ง แต่ด้วยระยะทางที่ห่างไกลกัน รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยภายในแต่ละชุมชนเองและปัจจัยจากภายนอก

ชุมชนที่แตกต่างกัน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมีความห่างเหินกันไปตามระยะเวลา และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

อย่างไรก็ตาม จากงานวิจัยดังกล่าวอธิบายได้ว่าลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนทั้ง 3 ที่ยังมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกันอยู่ แม้ระยะเวลาจะผ่านไป คือ การเป็นชุมชนทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน เป็นสิ่งที่สร้างความเป็นกลุ่มคนที่มีจิตสำนึกของความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน ประชากรในแต่ละชุมชนมีการแสดงออกความภาคภูมิใจและการเป็นเจ้าของอย่างเห็นได้ชัด ทั้งจากกลุ่มชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีน แม้ในปัจจุบันจะมีกลุ่มคนนอกเข้ามาอยู่อาศัยร่วมกันมากขึ้น แต่ลักษณะของความเป็นคนดั้งเดิมและการมีบรรพบุรุษอพยพมาตั้งถิ่นฐานในชุมชนในสมัยแรกเริ่มยังคงปรากฏอยู่ ซึ่งลักษณะของความเป็นชุมชนทางประวัติศาสตร์ร่วมกันจะเชื่อมโยงไปถึงการเป็นเครือญาติระหว่างกันของทั้ง 3 ชุมชน ทั้งการอพยพตามประวัติศาสตร์จากชุมชนหัวเขาแดง ไปยังชุมชนแหลมสน และข้ามฟามามายังชุมชนบ้านบน แม้จะเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่แนบแน่นในช่วงระยะแรกของการอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ ยังมีการติดต่อสัมพันธ์กัน จนกระทั่งมาถึงในช่วงเวลาปัจจุบันที่ความสัมพันธ์ลดน้อยลง หรือมีเพียงการระลึกถึงกัน โดยไม่ได้มีการติดต่อกันแต่อย่างใด แต่ประชากรรุ่นลูกหลานในบางครอบครัวยังทราบถึงเครือญาติที่อยู่ชุมชนอื่นใน 3 ชุมชนนี้ ซึ่งทำให้มีความเข้าใจในลักษณะของการมีวิถีชีวิตของแต่ละชุมชนที่แม้จะมีการแสดงออกต่าง ๆ กัน เช่น ชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนแหลมสนมีลักษณะของความเป็นชุมชนเมืองน้อยกว่าชุมชนบ้านบน แต่ก็มีความเข้าใจและสามารถปรับตัวเข้าหากันได้เมื่อต้องมามีปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งความเป็นเครือญาติดังกล่าวจึงนำมาซึ่งการมีทัศนคติความเชื่อทางศาสนาเหมือนกัน คือ การนับถือศาสนาอิสลาม โดยการปลูกฝังจากบรรพบุรุษมาตั้งแต่การก่อตั้งเมืองสงขลาหัวเขาแดง จนกระทั่งย้ายมาอยู่ชุมชนบ้านบน ศาสนาได้ทำให้ประชากรในชุมชนมีการแสดงออกทางวัฒนธรรมไปในทิศทางเดียวกัน มีความผูกพันกันโดยการดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบของศาสนา ส่วนกลุ่มคนไทยพุทธและคนไทยเชื้อสายจีนก็ได้มีความรู้สึกว่าเป็นคนอื่นเนื่องจากความสัมพันธ์ของบรรพบุรุษที่มีการร่วมก่อตั้งชุมชนขึ้นมา การเคารพในการแสดงออกทางความเชื่อของกันและกัน และการสร้างความเข้าใจในความแตกต่าง ทำให้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มจึงปรากฏได้น้อยมากในทั้ง 3 ชุมชน

จากการวิจัยดังกล่าวข้างต้น กล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบน เป็นชุมชนที่มีความเป็นอัตลักษณ์ของความเป็นมุสลิม การดำเนินวิถีชีวิตยังคงความเป็นผู้ที่มีความศรัทธาต่อศาสนาอย่างเข้มแข็ง แม้ว่าในปัจจุบันอาจจะมีการปรับเปลี่ยนให้มีการผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมต่างของสมาชิกชุมชนด้วยกัน และการปรับเปลี่ยนตามกระแส

สังคมโดยทั่วไป แต่ความเป็นมุสลิมยังคงเด่นชัดในการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง แต่ก็ยังมีการผ่อนปรนในการปฏิบัติต่อบุคคลซึ่งมีความต่างทางวัฒนธรรมทั้งการอยู่ร่วมกันในชุมชนเดียวกัน และด้วยความสัมพันธ์ทางการค้าหรือทางสายเลือดที่มีการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม ทำให้เห็นได้ว่าชาวมุสลิมทั้ง 3 ชุมชนยังสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสความขัดแย้งทางด้านศาสนา สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชนและแสดงให้เห็นถึงพลังที่สามารถทำให้ชุมชนมีการพัฒนาให้ดีขึ้นต่อไป

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

การศึกษาเรื่อง “การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิม ภายใต้อิทธิพลของเมืองสงขลา” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาการดำรงอยู่ของชุมชนมุสลิมหัว เขาแดง แหลมสน และบ้านบนซึ่งมีความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ ศึกษาปัจจัยที่ทำให้ชุมชน มุสลิมทั้งสามแห่งสามารถอยู่ร่วมกับกลุ่มคนต่างๆ ที่มีความต่างทางวัฒนธรรม ศาสนาและความ เชื่อ และศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมทั้งสามแห่งกับคนไทยและจีน โดยทำการศึกษาใน พื้นที่ 3 ชุมชน คือ 1) ชุมชนมุสลิมหัวเขาแดง 2) ชุมชนมุสลิมแหลมสน และ 3) ชุมชนมุสลิม บ้านบน

1. สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน มุสลิมภายใต้อิทธิพลของเมืองสงขลา” สามารถสรุปได้ในแต่ละประเด็น ดังนี้

1.1 การดำรงอยู่ของชุมชนมุสลิมหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบน

การดำรงอยู่ของชุมชนหัวเขาแดง ในช่วงยุคแรก (พ.ศ. 2488 - 2504) ชุมชนแห่งนี้ เป็นพื้นที่ที่มีการอยู่อาศัยน้อย เนื่องจากผู้คนส่วนใหญ่จะย้ายไปอยู่ฝั่งบ่ออย่าง แต่ยังมีข้อจำกัดของ พื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด โดยไม่สามารถที่จะทำการเกษตรและปลูกบ้านเรือนได้มากนัก จึงมีการ ระเบิดภูเขาถมเป็นที่ดินในทะเลบางส่วน การก่อตั้งบ้านเรือนในยุคสมัยนี้จึงมีทั้งชาวไทยพุทธและ ชาวไทยมุสลิมร่วมอาศัยอยู่ด้วยกันหลังจากชุมชนถูกทิ้งร้างมานาน เป็นไปในลักษณะของการมี ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเรื่อยมา โดยเฉพาะการแต่งงานทำให้เกิดความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน การอยู่อาศัยก็มีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน การคมนาคมส่วนใหญ่เป็นเพียงทางเล็กแคบมีสภาพเป็น ดินลูกรัง การสัญจรจะใช้เรือโดยใช้ในการประกอบอาชีพอีกด้วย การปกครองภายในชุมชนมี เพียงแต่หัวหน้าหมู่บ้าน การประกอบอาชีพที่เป็นหลักของชาวชุมชนหัวเขาแดงคือการทำประมง แต่ก็มีบางส่วนที่ทำอาชีพค้าขาย สภาพเศรษฐกิจในยุคนี้เป็นไปแบบพึ่งพาอาศัยกัน ชุมชนหัวเขา แดงมีลักษณะเด่นทางด้านวัฒนธรรมคือ การมีศาลปู่ทวดหัวเขาแดงเป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่สำคัญ การดำรงอยู่ของชุมชนหัวเขาแดง ในยุคที่สอง (พ.ศ. 2505 - 2548) มีการแยกเขตการปกครองออก จากอำเภอเมืองสงขลาเป็นอำเภอสิงหนคร และกลายเป็นเทศบาลเมืองสิงหนครในปัจจุบัน เกิดการ

พัฒนาขึ้นในชุมชนหลายอย่างโดยเฉพาะระบบสาธารณสุขปโภคในชุมชน การขยายส่วนถนน การมีแพขนานยนต์ข้ามฟาก ฝั่งหัวเขา – ฝั่งบ่ออย่าง สภาพทางด้านสังคมในชุมชนจากเดิมที่มีชาวไทยพุทธอาศัยอยู่บ้างประปราย ก็ได้มีการเคลื่อนย้ายเข้าไปอยู่ในหมู่บ้านถัดเข้าไป ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวมุสลิมค่อนข้างเป็นสภาพต่างคนต่างอยู่ ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมด้วยกันในชุมชนจะเป็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นส่วนใหญ่ โดยมีการแต่งงานระหว่างครอบครัวซึ่งกันและกัน สภาพเศรษฐกิจในชุมชนหัวเขาแดง มีการทำประมงน้อยลงแต่มีการปรับเปลี่ยนไปทำอาชีพอื่นเพิ่มมากขึ้น เช่น การค้าขาย การเลี้ยงแพะขาย เป็นต้น แต่ก็ยังมีชาวบ้านบางส่วนประสบปัญหาว่างงาน ด้านประเพณีวัฒนธรรมก็จะมีการจัดกิจกรรมทางศาสนาโดยทั่วไป มีการจัดทำบุญเมาลิดที่มีสยิดของชุมชน ส่วนการจัดกิจกรรมของชาวไทยพุทธก็จะไปจัดที่วัดที่มีพื้นที่ใกล้เคียง รวมไปถึงเทศกาลการไหว้ปู่ทวดหัวเขาแดงก็ยังปรากฏอยู่ สำหรับกิจกรรมโดยทั่วไป เช่น งานวันเด็ก วันลอยกระทงก็จะมีการจัดโดยหน่วยงานเทศบาล

การดำรงอยู่ของชุมชนแหลมสน ในช่วงยุคแรก (พ.ศ. 2488 - 2504) สภาพโดยทั่วไปมีการก่อสร้างบ้านเรือนบ้างแต่มีไม่กี่หลังคาเรือนซึ่งเป็นชาวมุสลิมเกือบทั้งหมด การสัญจรในชุมชนมีการใช้เรือเป็นส่วนใหญ่เพราะถนนหนทางในชุมชนยังไม่มีการพัฒนา การก่อสร้างบ้านเรือนในยุคแรกเป็นการสร้างแบบง่ายๆ บ้านเรือนในสมัยนั้นบางหลังจึงไม่สามใช้สภาพเศรษฐกิจในชุมชนมีการประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก มีลักษณะความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบพึ่งพาอาศัยกัน แต่ก็มีคนในชุมชนบางส่วนได้ประกอบอาชีพการทำการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ ประเพณีวัฒนธรรมของคนในชุมชนจะเป็นการจัดกิจกรรมทางศาสนาอิสลามโดยทั่วไป เช่น การจัดทำบุญเมาลิดมีสยิด แต่คนไทยเชื้อสายจีนจากฝั่งบ่ออย่าง ได้มีการจัดทำพิธีกรรมให้กับบรรพบุรุษที่สุสานเก่าตระกูล ณ สงขลาเป็นประจำแทบทุกปี เมื่อทำพิธีเสร็จก็กลับไป การดำรงอยู่ของชุมชนแหลมสนในยุคที่สอง (พ.ศ. 2505 - 2548) ในยุคนี้มีการขยายตัวจากคนในชุมชนมาก มีการระเบิดภูเขาเพื่อนำดินไปถมในทะเลสำหรับการก่อสร้างบ้านเรือน แต่ก็ไม่ได้ได้รับความสะดวกสบายมากนัก เช่น การต่อฟางสายไฟเอง หรือการได้รับทะเบียนบ้านชั่วคราว การสัญจรมีความสะดวกสบายมากขึ้น มีการตัดภูเขาสร้างถนนซึ่งในช่วงแรกก็ยังเป็นดินลูกรัง แต่ต่อมาก็ได้มีการทำถนนให้เรียบร้อมมากขึ้น แต่ก็ยังมีปัญหาถนนแคบไม่สามารถสัญจรได้สะดวกสบายเท่าที่ควร ด้านสภาพสังคมในชุมชนในยุคนี้มีความเป็นมุสลิม 100 % ชุมชนนี้จึงเป็นสังคมที่ไม่ค่อยมีความหลากหลาย พื้นฐานในการนับถือศาสนาอิสลามจะมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ทศนคติและความคิดของคนในชุมชนจึงไม่ค่อยมีความแตกแยกมากนักในเรื่องของวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ในชุมชนจึงค่อนข้างเป็นไปในทางบวก ทางด้านเศรษฐกิจในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจากการทำประมงเป็นอาชีพอื่นหลายครอบครัว จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่มี

การเปลี่ยนแปลง โดยคนในชุมชนมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น เช่น การทำโรงงาน การค้าขาย การเลี้ยงแพะขาย เป็นต้น บางส่วนได้ย้ายไปทำงานที่กรุงเทพฯ มีด้านประเพณี วัฒนธรรมในชุมชนก็จะมีการจัดกิจกรรมทางศาสนาโดยทั่วไป มีการจัดทำบุญเมาลิดมัสยิด ลูกหลานตระกูล ณ สงขลาที่ยังกลับมาไหว้บรรพบุรุษอยู่บ้างในบางปี ส่วนกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชน จะมีหน่วยงานภายนอกเข้ามาร่วมจัดกิจกรรมด้วย เช่น หน่วยงานจากทางเทศบาล หน่วยงานจากอนามัย เป็นต้น

การดำรงอยู่ของชุมชนบ้านบน ในช่วงยุคแรก (พ.ศ. 2488 - 2504) ชุมชนบ้านบน ตั้งแต่แรกเริ่มได้มีกลุ่มชาวมุสลิมอาศัยอยู่ตั้งแต่แรก แต่ก็มีชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน อาศัยอยู่ใกล้เคียงกัน สภาพบ้านเมืองมีการพัฒนาตามสมัยแต่ประชากรยังไม่หนาแน่นมากนัก สภาพสังคมในสมัยนั้นยังมีการปกครองแบบการปกครองส่วนท้องถิ่น คือยังมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างทางวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์ที่เป็นไปในทางที่ดี ครอบครัวชาวมุสลิมบางคนเมื่อมีการแต่งงานกับชาวไทยพุทธหรือชาวไทยเชื้อสายจีนก็จะเป็นความเป็นเครือญาติ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันมากขึ้น การขยายตัวของคนในชุมชนนั้นโดยส่วนมากจะเป็นคนที่อาศัยอยู่ในเมืองสงขลา อพยพมาจากฝั่งแหลมสนบ้าง ฝั่งหัวเขาแดงบ้าง แต่ก็มีบางส่วนที่ย้ายมาจากจังหวัดอื่นและมาจากประเทศมาเลเซีย สภาพเศรษฐกิจในชุมชนในช่วงแรกชาวมุสลิมยังทำการประกอบอาชีพประมง ส่วนคนไทยนั้นส่วนใหญ่จะรับราชการ และคนไทยเชื้อสายจีนส่วนมากจะทำการค้าขาย ทางด้านประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนนั้น ชาวมุสลิมได้มีการจัดกิจกรรมทางศาสนาโดยทั่วไป เช่น การทำบุญเมาลิดของมัสยิดประจำชุมชน ซึ่งชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนบางครอบครัวที่สนิทสนมกันหรือมีความเกี่ยวพันในทางเครือญาติได้ร่วมทำบุญกับชาวมุสลิมด้วย สำหรับการจัดกิจกรรมของชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนจะแยกย้ายกันไปทำที่อื่น เช่น การกลับไปทำบุญที่บ้านเกิด หรือการจัดที่สมาคมของแต่ละกลุ่มวัฒนธรรม การดำรงอยู่ของชุมชนบ้านบนในยุคที่สอง (พ.ศ. 2505 - 2548) สภาพบ้านเรือนมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย มีการอพยพอาศัยจากคนภายนอกชุมชนเข้ามาภายในชุมชนเพิ่มมากขึ้น มีการขยายถนนในชุมชนให้มีความสะดวกสบายรองรับกับจำนวนประชากรและจำนวนการใช้รถใช้ถนนของคนในชุมชน สภาพสังคมในชุมชนสำหรับคนในรุ่นเก่าแก่ค่อนข้างที่จะมีความสัมพันธ์กันอย่างสนิทสนมมากกว่าคนรุ่นใหม่ แต่ครอบครัวที่เป็นเครือญาติกันก็ยังคงมีการไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมกับชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนนั้นก็ไม่ได้มีปัญหาอะไรต่อกัน บางครอบครัวที่มีความสนิทสนมกันในรุ่นบรรพบุรุษก็ยังคงมีความสัมพันธ์ในทางที่ดี ในบางครอบครัวมีการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมกันบ้างส่วนหนึ่ง สภาพเศรษฐกิจในชุมชนบ้านบน มุสลิมมีการค้าขายเพิ่มมากขึ้น การทำอาชีพประมงลดน้อยลงจนหมด ส่วนชาวไทยพุทธส่วนมากจะ

ประกอบธุรกิจส่วนตัว เช่น การเปิดร้านตัดเสื้อผ้า หรือร้านตัดผม ชาวไทยเชื้อสายจีนก็จะมีการค้าขายเป็นหลัก แต่ในบางครอบครัวก็มีการย้ายไปทำงานที่กรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน ทางด้านประเพณีวัฒนธรรมนั้น ชาวมุสลิมในชุมชนบ้านบนจะมีการเปิดรับกับวัฒนธรรมของชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนมากขึ้น โดยการจัดกิจกรรมทางศาสนาอิสลามเองนั้นก็ยังมีอยู่ เช่น การทำบุญเมอลิดให้กับมัสยิด แม้แต่การส่งลูกหลานเรียนศาสนาอิสลามก็ยังมีมากขึ้น แต่ไม่ได้ทำพิธีใหญ่โตเหมือนสมัยก่อน ในบางครอบครัวที่สนิทกันระหว่างชาวมุสลิมกับชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนก็จะมีการร่วมทำบุญให้กับมัสยิดด้วย ชาวมุสลิมเองก็ได้ไปเข้าร่วมกิจกรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนบ้าง แต่ไม่ได้ไปกราบไหว้

1.2 ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมุสลิมทั้งสามแห่งสามารถอยู่ร่วมกับกลุ่มคนต่างๆ

ชุมชนหัวเขาแดง มีปัจจัยต่างๆที่ทำให้ชุมชนชาวมุสลิมดำรงอยู่ได้ร่วมกับกลุ่มชาวไทยพุทธรวมไปถึงสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง คือ ปัจจัยทางด้านอาชีพ คือ การมีพื้นที่ที่มีทรัพยากรทางทะเลอย่างอุดมสมบูรณ์ มีการประกอบอาชีพประมงเป็นพื้นฐานทั้งชาวมุสลิมและชาวไทยพุทธ มีการทำธุรกิจการค้าร่วมกัน ซึ่งในช่วงแรกมีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยไม่เน้นการสร้างรายได้ แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีการประกอบอาชีพเพื่อการสร้างรายได้มากขึ้น การแลกเปลี่ยนสินค้าจึงลดลงแต่ก็มีการการค้าขายแบบพึ่งพาอาศัยกัน ปัจจัยด้านความสัมพันธ์และการรวมกลุ่มของชุมชน จากการตั้งถิ่นฐานร่วมกันในชุมชนจึงทำให้มีลักษณะของความสัมพันธ์ในการเป็นเพื่อนบ้าน และในบางครอบครัวมีการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมกันจึงทำให้ลักษณะความสัมพันธ์มีความแนบแน่นมากยิ่งขึ้น ประกอบกับมีกลุ่มองค์กรต่างๆเกิดขึ้นในชุมชน ทั้งกลุ่มองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเองภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ทั้งกลุ่มองค์กรทางศาสนา กลุ่มร้านน้ำชากาแฟ กลุ่มองค์กรจากทางภาครัฐต่างๆ ทำให้การพบปะสังสรรค์กันจึงก่อตัวเป็นกลุ่มต่างๆที่เป็นทั้งกลุ่มไม่เป็นทางการและกลุ่มที่เป็นทางการ มีการดำเนินกิจกรรมต่างๆที่มีวัตถุประสงค์มากขึ้น เช่น กลุ่มคณะกรรมการชุมชน เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการเป็นตัวแทนของชุมชนในการประสานงานต่างๆกับทางเทศบาล เพื่อที่จะพัฒนาชุมชนในส่วนที่ประชาชนในชุมชนต้องการและการแก้ไขปัญหาที่ยังปรากฏอยู่ เป็นต้น ปัจจัยด้านการอพยพย้ายถิ่นออกไปติดต่อกับชุมชนภายนอก พบว่า ชาวบ้านในชุมชนทั้งชาวมุสลิมและชาวไทยพุทธมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ทำให้ในช่วงเวลาปัจจุบันมีการอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานภายนอกชุมชน ประกอบกับการคมนาคมที่สะดวกมากขึ้นจากเดิม ทำให้ชุมชนมีการปรับตัวเป็นชุมชนเปิดมากกว่าเก่า มีการพบปะกับกลุ่มคนภายนอกมากขึ้นตามการพัฒนา ปัจจัยด้านการจัดสรรและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชน ในช่วงแรกประชากรในชุมชนทั้งชาวมุสลิมและชาวไทยพุทธ มีการจัดสรรทรัพยากรทางทะเลร่วมกัน เนื่องจากประชากรยังอาศัยอยู่น้อย และการประกอบอาชีพอย่าง

พอเพียง หลังจากที่ชุมชนมีประชากรมากขึ้นและมีการแข่งขันในการทำการค้า ทำให้เกิดปัญหา ด้านการจัดการทรัพยากร ส่งผลให้มีการประกอบอาชีพอื่น ๆ มากขึ้น และมีการร่วมมือกันอนุรักษ์ การทำการประมงมากกว่าเก่า ปัจจัยด้านการคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร หลังจากชุมชนได้มีการ พัฒนาทางด้านการคมนาคมและการสื่อสาร ทำให้การติดต่อกับชุมชนภายนอก และการติดต่อ ภายในชุมชนด้วยกันมีความสะดวกสบายมากขึ้น และปัจจัยด้านวัฒนธรรมและประเพณี มีการ แสดงออกทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม ซึ่งมีการให้อิสระและเคารพต่อการแสดงออกนั้นๆ โดย เป็นไปในลักษณะของความเข้าใจในความแตกต่างของแต่ละกลุ่ม

ชุมชนแหลมสน ปัจจัยต่างๆที่ทำให้ชุมชนชาวมุสลิมดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสภาพ สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงคือ ด้านอาชีพมีการทำประมงเป็นพื้นฐานเช่นเดียวกับชุมชนหัวเขาแดง แต่ในภายหลังมีการทำอาชีพอื่น ๆ เพิ่มขึ้น โดยส่วนหนึ่งได้มีการอพยพไปทำงานอยู่นอกชุมชน ซึ่งเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะทางด้านเศรษฐกิจที่การทำประมงไม่ดีเช่นช่วงเวลาแรก ด้าน ความสัมพันธ์และการรวมกลุ่มของชุมชน ชุมชนแหลมสนเป็นชุมชนเดียวในการวิจัยที่ไม่ได้มี กลุ่มคนต่างวัฒนธรรมอาศัยอยู่ร่วมด้วย ก่อให้เกิดความเข้มแข็งทางสังคมมุสลิมมากกว่าชุมชนหัว เขาแดงและชุมชนบ้านบน โดยการที่มีคนในชุมชนเป็นกลุ่มที่มีวิถีชีวิตและความเชื่อต่างๆ เหมือนกันโดยพื้นฐานทางศาสนา กลุ่มองค์กรผู้นำในชุมชนแหลมสน เช่น กลุ่มคณะกรรมการ ชุมชน กลุ่มอาสาสมัครชุมชน มีทัศนคติและความคิดในการพัฒนาชุมชนค่อนข้างกว้างขวาง ถึงแม้ว่าจะเป็นชุมชนที่ไม่มีการปฏิสัมพันธ์กับคนต่างวัฒนธรรมภายในชุมชนเลย แต่การสร้าง เครือข่ายกับองค์กรภายนอกชุมชนสามารถทำได้ดีมาก โดยมีแรงผลักดันในการที่จะพัฒนา ศักยภาพของชุมชนของตนเองโดยการสร้างความเข้มแข็งให้สามารถปกครองตนเองได้โดยไม่ต้อง พึ่งพางค์กรภายนอกมากนัก เช่น การคิดโครงการให้กับชุมชนของตนเองให้เหมาะสมกับปัญหา และความต้องการของคนในชุมชน มากกว่าการให้องค์กรภายนอกมาจัดกิจกรรมที่อาจจะไม่ สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เป็นต้น ด้านการอพยพย้ายถิ่นออกไปติดต่อกับชุมชน ภายนอก มีการอพยพย้ายออกไปนอกชุมชนบ้าง เนื่องจากสภาพของภูมิประเทศที่มีพื้นที่จำกัด ทำ ให้ชุมชนมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้น ประกอบกับการอพยพออกไปทำงาน เรียน หนังสือ เป็นต้น ทำให้จากเดิมที่ชุมชนแหลมสนมีความเป็นชุมชนที่ไม่ได้มีกลุ่มคนภายนอกเข้ามา ปฏิสัมพันธ์มากนัก ก่อให้เกิดการปรับตัวในการติดต่อปฏิสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่น ๆ มากขึ้น ด้วย ความต้องการในการพัฒนาชุมชนเป็นพื้นฐาน ด้านการจัดสรรและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ในชุมชน ในช่วงสมัยแรกมีการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างพอเพียง คือเน้นการบริโภคมากกว่า การทำการค้า แต่เนื่องจากสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เน้นการสร้างรายได้เพื่อการยังชีพ ประกอบกับการที่ชุมชนมีการขยายตัวของประชากรมากขึ้น ทำกลุ่มผู้นำชุมชนให้มีสร้างจิตสำนึก

การอนุรักษ์ทรัพยากรในทะเลให้กับชาวบ้านในชุมชนมากกว่าเก่า และประชากรหลายครอบครัว ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่มีความสามารถ ด้านการคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร ในชุมชนแหลมสนมีการคมนาคมที่สะดวกมากขึ้น โดยเฉพาะการตัดถนนผ่านเขา และการสร้างสะพานติณสูลานนท์ ทำให้เกิดการติดต่อกับชุมชนภายนอก ส่งผลให้การพัฒนากายในชุมชนมีมากขึ้น เทคโนโลยีการสื่อสารต่างๆ ได้ถูกนำมาใช้ในชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนมีความสะดวกสบายในการปฏิสัมพันธ์กับคนภายในชุมชนและคนภายนอกชุมชน ด้านวัฒนธรรมและประเพณี ชุมชนแหลมสนเป็นชุมชนมุสลิมที่มีความเคร่งครัดในศาสนาค่อนข้างมาก ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีพฤติกรรมที่อยู่ในกรอบของศาสนา การมีความรู้เป็นกลุ่มเดียวกันนั้น ทำให้การทำกิจกรรมใดหรือการขอความร่วมมือในชุมชน ค่อนข้างที่จะให้ความร่วมมือกันดี โดยการมีทัศนคติความเชื่อที่เหมือนกันและโดยการสนิทสนมกันทางสายเลือด

ชุมชนบ้านบน มีปัจจัยต่างๆที่ทำให้ชุมชนของชาวมุสลิมดำรงอยู่ได้ร่วมกับกลุ่มชาวไทยพุทธและกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนรวมไปถึงสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นมีหลายปัจจัย คือ ด้านอาชีพชาวมุสลิมในชุมชนแรกเริ่มจะเป็นการทำประมง แต่เมื่อสภาพภูมิประเทศเอื้อต่อการประกอบอาชีพค้าขายมากกว่า จึงมีการเปลี่ยนเป็นการประกอบอาชีพค้าขายเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งนอกจากชาวมุสลิมแล้วชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนก็จะทำอาชีพเกี่ยวกับการค้าขายเป็นหลักด้วยเช่นกัน ซึ่งคนไทยพุทธจะมีการเปิดร้านตัดเสื้อ ร้านตัดผม ซึ่งชาวมุสลิมและชาวไทยเชื้อสายจีนก็ได้อุดหนุนเป็นลูกค้าอยู่เป็นประจำ ส่วนชาวไทยเชื้อสายจีนนั้นจะประกอบอาชีพค้าขายเล็กๆน้อยๆ และบางส่วนประกอบอาชีพอื่นๆนอกชุมชน นอกจากนี้ชุมชนบ้านบนเองก็มีพื้นที่ที่อยู่ในตัวเมืองสงขลา ทำให้เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่ทำให้การค้าขายในชุมชนสามารถทำรายได้ให้กับคนในชุมชน ทำให้ชุมชนอยู่ได้ยาวนานจนถึงปัจจุบัน ด้านความสัมพันธ์และการรวมกลุ่มของชุมชน ความเป็นพหุสังคมตั้งแต่แรกเริ่มก่อตั้งชุมชนบ้านบนนั้น เป็นพื้นฐานที่สำคัญที่ทำให้เกิดการปรับตัวกันขึ้นระหว่างกลุ่มคนต่างวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธ หรือชาวไทยมุสลิม การมีความสัมพันธ์ในลักษณะของการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ของทั้ง 3 กลุ่มคน เป็นไปในทางที่ดี ประกอบกับการสร้างกลุ่มองค์กรขึ้นภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มองค์กรเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ขึ้นภายในชุมชน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ในรูปแบบกลุ่มต่างๆที่มีจุดประสงค์ร่วมกัน เช่น การจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครชุมชน เป็นกลุ่มที่ดูแลเกี่ยวกับด้านสาธารณสุขของชุมชน ซึ่งมีการรวมกลุ่มทั้งชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีน เป็นการร่วมประสานงาน ดำเนินกิจกรรมของกลุ่มร่วมกัน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับคนในชุมชน เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า

การจัดตั้งกลุ่มองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มทางการหรือไม่เป็นทางการ ย่อมสนับสนุนให้ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเกิดขึ้น จากสมาชิกในกลุ่มด้วยกันเองส่งผลไปสู่ชาวบ้านในชุมชน การดำเนินกิจกรรมในชุมชนจึงจัดกระทำได้ง่ายกว่าการมีความสัมพันธ์โดยไม่มีวัตถุประสงค์ ด้าน การอพยพย้ายถิ่นออกไปติดต่อกับชุมชนภายนอก การอพยพเข้าออกของคนต่างถิ่นในสมัยที่ชุมชน มีการพัฒนาขึ้นมา นั้น ทำให้การปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มคนแปลกหน้ามีค่อนข้างมาก แต่อาจจะไม่มีความสนิทสนมเหมือนคนในชุมชนที่รู้จักกันมานาน และชาวบ้านในชุมชนส่วนหนึ่งได้มีการ อพยพไปอยู่ที่อื่นเนื่องจากการออกไปศึกษาเล่าเรียน และการออกไปประกอบอาชีพ ทำให้ชุมชนมี การติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆมากขึ้น ด้านการจัดสรรและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรใน ชุมชน ทะเลสาบสงขลา ในช่วงแรกชุมชนบ้านบน มีท่าเรือสำหรับการขนถ่ายสินค้า เป็นชุมชนที่ มีความสำคัญทางเศรษฐกิจของเมืองสงขลามาก ทรัพยากรจากทะเลสาบสงขลาที่มีความอุดม สมบูรณ์ซึ่งเอื้อต่อการประกอบอาชีพประมง ชาวบ้านในชุมชนแม้จะมีการประกอบอาชีพที่เน้น การค้าขาย แต่ก็ยังมีจิตสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรในทะเล นอกจากนั้นยังมีการจัดสรร ในการใช้พื้นที่สำหรับการค้าขายในชุมชน แต่ในปัจจุบันการประกอบอาชีพประมงลดลงมาก โดยเฉพาะเมื่อเมืองสงขลาบ่ออย่างมีความเจริญก้าวหน้าขึ้น ทำให้ชุมชนบ้านบนเป็นลักษณะชุมชน เมืองเน้นการค้าขายเป็นหลัก ทางรถไฟขนส่งสินค้าได้ถูกยกเลิก มีการจัดสรรการใช้พื้นที่ให้เป็น ลักษณะของการทำการค้ามากขึ้น ทั้งชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีน ด้านการ คมนาคมและการติดต่อสื่อสาร สภาพชุมชนบ้านบนในขณะนั้นมีการพัฒนามากกว่าชุมชนหัวเขา แดงและชุมชนแหลมสน ประชากรในชุมชนบ้านบนมีการติดต่อสื่อสารกันโดยใช้วิธีการพูดคุย ระหว่างกันสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ทั้งชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อ สายจีน เมื่อชุมชนมีการพัฒนามากขึ้น ทั้งการคมนาคมและการสื่อสาร จึงส่งผลให้เกิดการออกไป ติดต่อกับชุมชนอื่นๆ แต่ชาวบ้านในชุมชนยังใช้ชีวิตติดต่อกันโดยการพูดคุยระหว่างกันใน กลุ่มครอบครัวที่มีความสนิทสนม ด้านวัฒนธรรมและประเพณี มีความหลากหลายในวัฒนธรรม มากที่สุดใน 3 ชุมชน ชาวมุสลิมในชุมชนก็ยังคงมีความเคร่งครัดในพื้นที่ฐานของศาสนาอิสลาม และมิ การยอมรับในวัฒนธรรมที่แตกต่างของชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน ส่วนชาวไทยพุทธและ ชาวไทยเชื้อสายจีนในบางครอบครัวที่มีความสนิทสนมกับชาวมุสลิมนั้น ก็มีความเข้าใจใน วัฒนธรรมของอิสลาม โดยส่วนมากในคนในชุมชนจะเป็นคนที่รู้จักกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจึงไม่ รู้สึกถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมมากนัก

1.3 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมกับคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีน

ชุมชนหัวเขาแดง ในการปฏิสัมพันธ์กับคนในกลุ่มมุสลิมด้วยกันนั้นความเป็น เครือญาติก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ที่ค่อนข้างที่จะมีความสนิทสนมกันดี โดยเฉพาะคนเก่าแก่ที่อยู่

อาศัยมานาน ในยามที่มีกิจกรรมทางศาสนาหรือมีการจัดงานต่างๆ ก็จะมาร่วมช่วยงานด้วยกัน การปฏิสัมพันธ์กับชาวไทยพุทธ ในบางครอบครัวที่รู้จักกันมานาน ยังมีความสนิทสนมกันดี มีการไปมาหาสู่บ้างเป็นครั้งคราว แต่ในรุ่นปัจจุบันจะไม่ค่อยสนิทสนมเท่าไร ซึ่งกลุ่มชาวไทยพุทธจะอาศัยอยู่ตรงทำชุมชนด้วยกัน เป็นเสมือนการมีกลุ่มของตนเองแยกออกมา แต่การเป็น การปฏิสัมพันธ์ในด้านการค้าขายจะมีอยู่ค่อนข้างมาก โดยชาวไทยพุทธนั้นได้มีการจับจ่ายซื้ออาหารของชาวมุสลิมมารับประทาน

ชุมชนแหลมสน เป็นชุมชนเดียวที่มีประชากรเป็นชาวมุสลิมทั้งหมด การปฏิสัมพันธ์กันจึงมีความสนิทสนม สามัคคีกันดี โดยมีพื้นฐานทางศาสนาาร่วมกันจึงมีวิถีชีวิตที่เหมือนกัน รวมถึงความเป็นเครือญาติกัน ในชุมชน ผู้นำชุมชนเองก็ค่อนข้างที่จะมีความเข้มแข็งสามารถนำพาเอาประโยชน์เข้าสู่ชุมชนของตนเองได้เป็นอย่างดี ส่วนการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่างศาสนาภายนอกชุมชนก็ยังมีประสานงานในดี แต่จะเป็นรูปแบบการทำงานเสียมากกว่าที่จะสนิทสนมกันแบบเป็นที่พี่น้อง

ชุมชนบ้านบน เป็นชุมชนชนที่มีหลากหลายทางวัฒนธรรมมากที่สุด แต่การสนิทสนมกันในกลุ่มชาวมุสลิมด้วยกันนั้นส่วนใหญ่จะมีสายเลือดเป็นเครือญาติกัน คนที่อยู่ในชุมชนร่วมกันมายาวนานมีความสนิทสนมต่อกันดี ด้วยความที่เป็นชุมชนเมือง มีการอพยพเข้าออกของคนนอกชุมชนอยู่เสมอ ความสัมพันธ์ภายในชุมชนกับชาวมุสลิมอื่นที่มาจากภายนอกชุมชน โดยทั่วไปจึงค่อนข้างที่จะเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ ส่วนการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนภายในชุมชนที่มีการรู้จักมักคุ้นกันตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษนั้นมีความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างดี ในบางครอบครัวมีการแต่งงานกันทำให้เกิดเป็นเครือญาติสืบต่อกันมา ซึ่งคนในชุมชนมีความเคารพในความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม จึงทำให้ชุมชนบ้านบนเป็นชุมชนที่มี 3 วัฒนธรรมที่สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่มีปัญหา

1.4 ลักษณะความเหมือนระหว่างชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบน

การเป็นชุมชนมุสลิมเป็นลักษณะที่มีความเหมือนของชุมชนมุสลิมทั้ง 3 ชุมชนนี้ การยึดมั่นในหลักธรรมของศาสนาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้คนในชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดการปฏิบัติร่วมกันในกลุ่มชาวมุสลิม มีวิถีชีวิตในทางศาสนาโดยพื้นฐานเหมือนกัน ชาวมุสลิมทั้ง 3 ชุมชนมีแนวความคิดในการอยู่ร่วมกันกับคนต่างกลุ่มวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน คือ มีการยอมรับในความแตกต่างของวัฒนธรรม เรียนรู้และเข้าใจในการปฏิบัติของคนกลุ่มต่างวัฒนธรรมนั้น แม้ชุมชนแหลมสนที่ไม่มีมีกลุ่มคนต่างทางวัฒนธรรมแต่ก็ยังสามารถติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอกได้ด้วยดี และโดยเฉพาะชุมชนบ้านบนซึ่งเป็นชุมชนที่มี

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากที่สุด จึงเป็นชุมชนที่มีการยอมรับและเข้าใจในความแตกต่างของแต่ละวัฒนธรรม ไม่ได้มีทัศนคติในทางลบกับคนกลุ่มนั้น

ลักษณะความเหมือนของชุมชนทั้ง 3 ชุมชนนั้น คือ การมีพื้นฐานการประกอบอาชีพประมง ทั้งชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบน แต่สภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายในแต่ละชุมชนรวมไปถึงการพัฒนาจากภายนอกที่มีระบบการพัฒนาในแต่ละชุมชนแตกต่างกันทำให้การประกอบอาชีพประมงน้อยลง โดยเฉพาะในชุมชนบ้านบนซึ่งมีการเปลี่ยนอาชีพจากการทำประมงเป็นไปอาชีพอื่นๆทั้งหมด ถือได้ว่าความสามารถในการทำอาชีพประมงนั้นเป็นความโดดเด่นของชาวมุสลิมที่มีพื้นที่อาศัยอยู่ใกล้กับทะเลและมีการติดต่อการประกอบอาชีพประมงมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ซึ่งไม่เฉพาะแต่ใน 3 ชุมชนนี้เท่านั้น ชุมชนมุสลิมที่เก๊าเส็ง ในอำเภอเมืองสงขลาก็ยึดถืออาชีพประมงเป็นหลักด้วยเช่นกัน

1.5 ลักษณะความต่างระหว่างชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบน

ความเป็นชุมชนของทั้ง 3 ชุมชนนั้น มีปัจจัยต่างๆที่ทำให้เกิดความแตกต่างกัน ซึ่งแต่ละชุมชนนั้นได้มีการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันด้วยเช่นกัน

ปัจจัยจากภายในชุมชน ชุมชนหัวเขาแดงนั้น มีลักษณะของความเป็นพหุสังคมไม่มากนัก เนื่องจากสมาชิกในชุมชนเป็นชาวมุสลิมเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสังคมของชาวไทยพุทธด้วยเช่นกัน มีการยอมรับในเรื่องความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งกันและกันแม้จะมีเพียงส่วนน้อยก็ตาม โดยการให้อิสระในการทำกิจกรรมทางศาสนาของแต่ละฝ่าย โดยในบางครั้งชาวไทยพุทธในชุมชนเองก็ได้มีการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวมุสลิมด้วย และชาวมุสลิมเองก็ได้เข้าไปเรียนรู้วัฒนธรรมของชาวไทยพุทธในการเข้าไปชมกิจกรรมของอีกฝ่ายหนึ่งเช่นกัน ส่วนชุมชนแหลมสนนั้นแทบจะไม่ต้องปรับตัวในเรื่องความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรมเลย เนื่องด้วยเป็นชุมชนที่มีชาวมุสลิมล้วน จึงค่อนข้างมีความเป็นตัวของตัวเองสูงกว่าอีก 2 ชุมชน คนในชุมชนค่อนข้างที่จะมีความเคร่งครัดในศาสนาอิสลามมาก และในส่วนของชุมชนบ้านบนนั้นจำเป็นต้องมีการปรับตัวกับความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรมค่อนข้างมาก เนื่องจากมีสมาชิกในชุมชนทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน รวมไปถึงการเชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกัน จึงทำให้ต้องมีการปรับตัวเข้าหากันในทุกฝ่าย การแต่งกายหรือการเรียกคำสรรพนามในกลุ่มชาวมุสลิมนั้นปรับเปลี่ยนเป็นแบบสังคมโดยทั่วไป คือ การแต่งกายตามสมัยนิยมมากกว่าอีก 2 ชุมชน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนเองนั้น ชุมชนหัวเขาแดงมีการเปลี่ยนแปลงคล้ายคลึงกับชุมชนแหลมสน คือ เมื่อมีการสร้างท่าเรือน้ำลึกขึ้น ทำให้การประกอบอาชีพประมง

ซึ่งเป็นอาชีพหลักของทั้ง 2 ชุมชนลดน้อยลง และมีการประกอบอาชีพอื่นๆแทน ชุมชนหัวเขาแดง นั้นคนในชุมชนส่วนมากยังประกอบอาชีพอยู่ในชุมชน แต่คนในชุมชนแหลมสนจะออกไปประกอบอาชีพข้างนอกชุมชนเสียมากกว่า ส่วนในชุมชนบ้านบนนั้นแต่เดิมมีการประกอบอาชีพประมงเช่นเดียวกัน แต่เมื่อสภาพภูมิประเทศไม่เอื้ออำนวยเท่า 2 ชุมชนแรก จึงเปลี่ยนไปประกอบอาชีพค้าขายเสียส่วนใหญ่

การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกชุมชนนั้น โดยส่วนมากจะเป็นการกระตุ้นจากการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ เช่น การพัฒนาจากภาครัฐ และจากหน่วยงานภายนอกอื่นๆ รวมไปถึงกระแสของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปตามยุคสมัย ในชุมชนหัวเขาแดงนั้นเป็นชุมชนที่ได้รับการพัฒนาจากภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ ความต้องการและการแก้ไขปัญหาต่างๆโดยส่วนใหญ่จึงเป็นการจัดกระทำจากภาครัฐส่งลงมา ไม่ได้มีการเรียกร้องความต้องการจากคนในชุมชนมากนัก จึงเห็นได้ว่าปัญหาของสมาชิกในชุมชนบางส่วนยังไม่ได้รับการแก้ไข เช่น ปัญหาการว่างงาน เป็นต้น ในด้านกระแสการพัฒนาจากภายนอกนั้นมีส่วนเปลี่ยนแปลงในชุมชนหัวเขาแดงไม่มากนัก เพราะการพัฒนาในชุมชนยังไม่ได้มีมากเท่ากับเขตชุมชนเมือง จึงมีผลทางด้านเศรษฐกิจเสียเป็นส่วนใหญ่ ส่วนชุมชนแหลมสนนั้นมีศักยภาพในการช่วยเหลือตนเองสูง เป็นชุมชนที่มีหน่วยงานจากภายนอกเข้าไปศึกษาอยู่มาก รวมทั้งได้รับการช่วยเหลือจากองค์กรที่ไม่ใช่ของรัฐอยู่หลายแห่ง โดยส่วนใหญ่จะได้รับการแก้ไขปัญหาของชุมชนค่อนข้างที่จะตรงจุด เช่น เรื่องการปราบปรามยาเสพติด ที่ได้ผลในระดับหนึ่ง รวมไปถึงการสร้างกิจการภายในชุมชน เช่น การจัดร้านค้าชุมชน การทำน้ำดื่มส่งขายในชุมชน โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกพอสมควร ด้านการเปลี่ยนแปลงจากกระแสของสังคมในชุมชนแหลมสนนั้นจะไม่ค่อยมีผลกระทบมากนัก นอกจากการประกอบอาชีพในกลุ่มคนวัยทำงานบางคนที่ไม่ไปทำงานต่างจังหวัดหรือไปทำงานที่กรุงเทพโดยมีทัศนคติที่ว่าสามารถหารายได้มากกว่าการทำงานอยู่ที่บ้าน ส่วนชุมชนบ้านบนนั้นมีการเปลี่ยนแปลงโดยการพัฒนาในรูปแบบชุมชนเมืองมากที่สุด ทั้งการจัดทำถนน การปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อทำการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้ชุมชนมีการพัฒนาเป็นอย่างมากในปัจจุบัน แต่ความสัมพันธ์ในชุมชนกลับมีความห่างเหินมากขึ้น ยกเว้นแต่เฉพาะกลุ่มที่เป็นเครือญาติกัน สาเหตุเนื่องจากมีคนจากภายนอกเข้าไปอาศัยอยู่ และคนในชุมชนเองก็ได้อพยพไปทำงานที่กรุงเทพบางส่วน รวมทั้งความเป็นชุมชนเมืองที่มีการแข่งขันในด้านการประกอบอาชีพเพื่อที่จะอยู่อาศัยได้ในการใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น ทางด้านการเปลี่ยนแปลงจากกระแสสังคมส่วนอื่นๆนั้น จะเห็นได้ชัดจากการแต่งกายของคนในชุมชน ซึ่งการทำงานและอยู่ร่วมในสังคมที่มีความหลากหลายในบางครอบครัวก็มีการปฏิบัติตามสากลทั่วไป เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เป็นผู้หญิงที่จะแต่งกายตามระเบียบข้าราชการ โดยไม่ได้ใช้ผ้าคลุมศีรษะตามแบบอิสลาม หรือในช่วงเทศกาลสากลต่างๆ เช่น

วันสงกรานต์ เด็กในชุมชนที่เป็นมุสลิมเองก็มีการเล่นสาดน้ำกันเหมือนกับเด็กที่เป็นชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งคนในชุมชนมีทัศนคติคือ การกระทำบางอย่างนั้นไม่ได้เกี่ยวกับศาสนา แต่มันเป็นวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่นเท่านั้น

2. อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ของชุมชนมุสลิมภายใต้พุทธ สังคมเมืองสงขลา” นี้ สามารถนำผลการวิจัยมาอภิปรายได้ดังนี้

2.1 การดำรงอยู่ของชุมชนหัวเขาแดง แหลมสน และบ้านบน

จากผลการศึกษาของผู้วิจัยที่มีการศึกษาถึงประวัติศาสตร์การก่อตั้งเมืองสงขลาทั้ง 3 ชุมชน คือ ชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบน วิถีชีวิตของชุมชนในอดีตซึ่งแสดงให้เห็นถึงการดำรงชีวิตของคนในชุมชนชนบทที่ไม่ได้มีการพึ่งพาเทคโนโลยีหรือความเจริญก้าวหน้าของเมืองแต่อย่างใด โดยเฉพาะในชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนแหลมสน ส่วนชุมชนบ้านบนมีความเป็นเมืองที่ยังมีวิถีชีวิตเรียบง่าย โดยแรกเริ่มมีการประกอบอาชีพแบบกสิกรรม มีการทำการเกษตรและการทำประมงในชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนแหลมสน ส่วนในชุมชนบ้านบนมีการประกอบอาชีพประมงประกอบการค้าขายซึ่งมีลักษณะต่างกันโดยการพัฒนาที่มีมากกว่าและเมื่อมีความเจริญเกิดขึ้นทั้งจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และการพัฒนาจากส่วนกลาง ทำให้การดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการประกอบอาชีพ ซึ่งมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนแหลมสน สำหรับชุมชนบ้านบนซึ่งมีลักษณะของความหลากหลายทางด้านการประกอบอาชีพเดิมอยู่แล้ว มีการเน้นการประกอบอาชีพเพื่อการสร้างผลกำไรมากขึ้น การคมนาคม ทั้ง 3 ชุมชน มีการพัฒนาขึ้นจากช่วงแรก โดยในชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนแหลมสน มีการพัฒนาการคมนาคมขึ้นมากในช่วงการสร้างสะพานติณสูลานนท์และการเปลี่ยนการปกครองไปอยู่ในเขตอำเภอสิงหนคร การสื่อสาร มีการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารกับคนในชุมชนและคนภายนอกชุมชนมากขึ้น เนื่องจากมีความสะดวกรวดเร็วกว่าในช่วงแรก ทั้งการใช้โทรศัพท์ การใช้อินเทอร์เน็ต เป็นต้น การใช้ทรัพยากรในชุมชน หลังจากมีการพัฒนาและมีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างสูง ทำให้ทรัพยากรที่อยู่ในชุมชนลดน้อยลงหรือเกิดความเสื่อมโทรม ส่งผลให้เกิดการจัดระบบในการใช้ทรัพยากรภายในชุมชนใหม่ ทั้งการประกอบอาชีพประมงในชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบน และการทำกิจกรรมการค้าในชุมชนบ้านบน การอพยพย้ายถิ่น มีการอพยพย้ายถิ่นออกไปสู่ชุมชนภายนอกมากขึ้นในชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนแหลมสน ส่วนชุมชนบ้านบนมี

ลักษณะของการอพยพย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน ได้ชัดเจนกว่าการอพยพออกไปสู่นอกชุมชน เนื่องจาก การเป็นชุมชนทางเศรษฐกิจและการเป็นชุมชนเมืองมากกว่าชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนแหลมสน ความสัมพันธ์ภายในชุมชน สำหรับชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนบ้านบนซึ่งมีการอยู่อาศัยกับคน กลุ่มต่างทางวัฒนธรรม มีการอยู่อาศัยร่วมกันดี ด้วยการทำกิจกรรม การเป็นเครือญาติ และการ เป็นเจ้าของชุมชนมาแต่ดั้งเดิม แต่สำหรับกลุ่มที่อพยพเข้ามาใหม่ จะมีลักษณะของความสัมพันธ์ โดยทั่วไปไม่แน่นอน ส่วนชุมชนแหลมสนที่มีเฉพาะกลุ่มชาวมุสลิมค่อนข้างมีความสัมพันธ์ที่ แนบแน่น เนื่องจากความเป็นเครือญาติและการมีวิถีชีวิตเหมือนกัน และทางด้านประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ มีการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของตนเอง โดยการให้ความเคารพในการแสดงออก และการสร้างความเข้าใจในความต่างของวัฒนธรรมระหว่างกัน โดยลักษณะปลีกย่อยของการ ปรับตัวเมื่อชุมชนเมื่อได้รับการพัฒนานั้น สอดคล้องกับแนวคิดของ พัทยา สายหู (2534) กล่าวว่า ชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ยาวนานแบบถาวรนั้นมีลักษณะคือ สมาชิกได้รับผลประโยชน์เพียงพอแก่การ ดำรงชีวิต มีระบบความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันแบบระบบครอบครัวและเครือญาติ คือ ผูกพันกันไป ตลอดชีวิตและมีการสืบทอดไปสู่ลูกหลานอีกด้วย สมาชิกมีการพึ่งพาอาศัยกันในเรื่องต่างๆ และ ได้รับความช่วยเหลือเมื่อเกิดความต้องการทั้งความต้องการทางวัตถุ ความต้องการทางจิตใจ และ เมื่อประสบความเดือดร้อนความทุกข์ยากต่างๆ สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี ไม่เกิดความขัดแย้ง กันขึ้นอย่างรุนแรง สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตามบรรทัดฐานหรือกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม และสมาชิกยึดถือค่านิยมหรือหลักการร่วมกันว่า ชุมชนจะอำนวยประโยชน์สุขให้แก่บุคคลและหมู่ คณะเป็นสำคัญ รวมถึงแนวคิดของ เจริญ ศิริวงศ์ (2543) ได้อธิบายถึงการปรับตัวของชุมชนว่าจะ เกิดขึ้นเมื่อชุมชนได้รับผลกระทบจากภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงจาก ภายนอกหรือความเจริญที่เข้าสู่ชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามเงื่อนไข องค์ประกอบของชุมชน เช่น ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ผู้นำองค์กรต่างๆ และบริบทของชุมชนนั้นๆ

ผลการศึกษาในประเด็นเรื่องการดำรงอยู่ สอดคล้องกับงานวิจัยของวันดี ธาดา เสวรี (2548) ซึ่งได้ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการกลายเป็นเมืองกับความเป็นชุมชนชนบท : กรณีศึกษาชุมชนตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบาง หลวงสันนิษฐานว่าอาจก่อเกิดในสมัยอุทอง ในอดีตชาวชุมชนดำรงชีวิตแบบสังคมกสิกรรม จนกระทั่งมีความเจริญแบบเมืองเข้ามา ทำให้ชุมชนมีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงในด้านอาชีพ การคมนาคม สื่อสาร การใช้ทรัพยากร การอพยพย้ายถิ่น ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และ วัฒนธรรมประเพณี ทำให้ชุมชนกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญด้านการค้าขายและ การเกษตร มีผู้อพยพเข้ามาจำนวนมาก ซึ่งจะเห็นได้ว่าเมื่อชุมชนได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญ

มากขึ้นในแต่ละด้านดังกล่าว ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนและมีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปตามการพัฒนาที่เกิดขึ้นตามแต่ละช่วงสมัย

2.2 การปฏิสัมพันธ์ของชุมชนหัวเขาแดง แหลมสน และบ้านบน

จากผลการศึกษาของผู้วิจัยในด้านการปฏิสัมพันธ์ คือ ความต้องการในปัจจุบันต่างๆที่ทำให้คนในชุมชน ทั้ง 3 ชุมชน คือ ชุมชนหัวเขาแดง ชุมชนแหลมสน และชุมชนบ้านบน มีการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เช่น การแลกเปลี่ยนสินค้าเพื่อการบริโภคอุปโภค การอยู่อาศัยในละแวกเดียวกัน เพื่อการดำรงชีวิตได้ง่ายขึ้นจึงจำเป็นต้องมีการสร้างความสัมพันธ์กับคนรอบข้าง เพื่อสร้างลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกัน โดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในความเชื่อเดียวกัน คือ กลุ่มชาวมุสลิม กลุ่มชาวไทยพุทธ และกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน แต่ละกลุ่มจะมีลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ได้ง่ายกว่าการปฏิสัมพันธ์ข้ามกลุ่ม เนื่องจากข้อปฏิบัติบางประการในศาสนามีข้อจำกัด โดยเฉพาะกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา แต่เมื่อคนต่างกลุ่มได้มีการปฏิสัมพันธ์กันในส่วนที่สามารถเชื่อมโยงกันได้ จึงทำให้เกิดความเข้าใจในลักษณะของความเหมือนและความต่างซึ่งกันและกัน การที่คนในชุมชนมุสลิมทั้ง 3 ชุมชน โดยเฉพาะชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนบ้านบนที่มีกลุ่มคนต่างวัฒนธรรมอาศัยอยู่ด้วย ย่อมมีการปรับตัวและการยอมรับกับวัฒนธรรมต่างได้มากกว่าชุมชนแหลมสนที่มีประชากรเป็นชาวมุสลิมกลุ่มเดียว หรือหากจะแสดงออกในลักษณะของต่างคนต่างอยู่ในชุมชนบ้านบนที่มีผู้คนจากพื้นที่อื่นอพยพเข้ามาอยู่อาศัยตลอดเวลา ก็ยังคงระดับไว้ซึ่งการไม่สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของจันจ็อง อีวัฒนสิทธิ์และคณะ (2540) ได้กล่าวว่า การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) เป็นภาวะการหนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดจากวัฒนธรรมต่างสังคมมากระทบกัน โดยที่บุคคลจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาติดต่อกัน และมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมต่างๆ ในระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มหนึ่งหรือทั้งสองกลุ่ม นั่นคือ บุคคลหรือกลุ่มคนยอมรับวัฒนธรรมอื่น ซึ่งมีใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมของตน ซึ่งเป็นกระบวนการสองทาง (Two-Way Process) คือ เมื่อกลุ่มหนึ่งถ่ายทอดให้อีกกลุ่มหนึ่งในขณะเดียวกันก็อาจรับวัฒนธรรมของกลุ่มที่ตนถ่ายทอดมาด้วย การผสมผสานทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในสถานะแห่งความสอดคล้อง (Strain to Consistency) ซึ่งเป็นจุดที่เกิดความพอดีหรือสมดุลกัน ดังเช่น วัฒนธรรมในการบริโภคของทั้ง 3 ชุมชน ที่มีชาวมุสลิมอาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นหลัก มีการยอมรับและเข้าใจถึงวัฒนธรรมดังกล่าว ชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนเมื่อได้มีการปรับตัวในการอยู่อาศัยร่วมกับชาวมุสลิมมากขึ้น จึงได้รับเอาวัฒนธรรมการบริโภคของชาวมุสลิมมาปรับใช้การในดำเนินชีวิตประจำวันด้วย

ผลการศึกษาในประเด็นเรื่องการปฏิสัมพันธ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของรัตติยาสาและ (2544) ซึ่งได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกที่ปรากฏในจังหวัด

ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ซึ่งผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา พบว่า

1. เหตุให้มีการปฏิสัมพันธ์ เช่น ต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค จึงทำให้เกิดวัฒนธรรมทางด้านโภชนาการ วัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรม วัฒนธรรมการแต่งกาย และวัฒนธรรมสาธารณสุข ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของความอยู่รอด ความต้องการจำเป็นที่เป็นเงื่อนไขสากลเหล่านั้น นับได้ว่าเป็นพลังสำคัญมากที่ผลักดันให้มนุษย์ต้องสร้างและสานความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน พร้อมกันนั้นก็เปิดโอกาสให้มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันด้วย แน่่อนว่าการได้มีการปฏิสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดผลดีเท่านั้นที่ปรารถนามากกว่า แต่ก็คงไม่ใช่นักที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นระหว่างศาสนิกอันเนื่องมาจากค่านิยมที่ถูกกำหนดโดยหลักศาสนา (Religious Pillars) ทั้งที่สั่งให้ต้องปฏิบัติ (วาญิบ [Wajib]) และสั่งห้ามปฏิบัติหรือต้องห้าม (ฮารอม[Haram]) ที่ต่างไปจากอีกศาสนาหนึ่งซึ่งค่อนข้างละเอียดอ่อนมาก
2. ผลจากการมีปฏิสัมพันธ์ ในอดีตนั้นศาสนิกสองกลุ่มใหญ่ (มุสลิมและคนพุทธ) มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมาแล้ว และมีผลลัพธ์ทั้งที่รอมชอมและขัดแย้ง แต่ถ้าเป็นความขัดแย้งก็ไม่ถึงกับรุนแรงและเสียหายมาก ทั้งนี้ด้วยเหตุว่าเขาเหล่านั้นเป็นผลผลิตของสังคมกลุ่มเดียวกัน ก็เป็น “มลายู” เดียวกันเพียงแต่ต่างกันในเรื่อง “ศาสนา” เท่านั้น ดังนั้นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงไม่รุนแรงนักและมักลงเอยด้วยการรอมชอมได้โดยง่าย การพยายามทำความเข้าใจและเปิดใจกว้างในการยอมรับ “ค่านิยม” ของผู้ที่เราจะมีปฏิสัมพันธ์ด้วยนั้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดปรากฏการณ์ของการปฏิสัมพันธ์ที่รอมชอมได้ และในทางกลับกันการที่ไม่ยอมรับและไม่เห็นคุณค่าของผู้ที่เราจะมีปฏิสัมพันธ์ด้วยก็จะนำมาซึ่งปรากฏการณ์ปฏิสัมพันธ์ที่ขัดแย้ง ดังเช่น การปฏิสัมพันธ์ของชุมชนมุสลิมที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาทั้ง 3 ชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่มีลักษณะที่แสดงออกถึงความเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมของชาวมุสลิมที่มีกรอบการดำเนินชีวิตตามหลักการทางศาสนา แต่เนื่องจากที่คนกลุ่มต่างๆทั้งชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีนได้มีการอาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน ทำให้จำเป็นต้องมีการปฏิสัมพันธ์กัน โดยการทำความเข้าใจและการยอมรับซึ่งความแตกต่างในทางความเชื่อและวัฒนธรรมในแต่ละฝ่าย เพื่อการดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข

3. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิม ภายใต้อิทธิพลของเมืองสงขลา ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 ทางภาครัฐควรส่งเสริมให้มีการจัดทำกิจกรรมเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมในพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมต่างกันปรากฏอยู่ โดยมุ่งให้แต่ละกลุ่มยังคงรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มไว้ และส่งเสริมให้มีการยอมรับถึงคุณค่าของวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน

1.2 ควรมีการนำผลการศึกษาคำรองอยู่ การปฏิสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมระหว่างชาวมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีน ไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานส่วนหนึ่งในการศึกษาและการนำไปจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับกลุ่มชนต่างวัฒนธรรม ต่างศาสนา และต่างความเชื่อ เพื่อความเข้าใจและปฏิบัติต่อกันได้ถูกต้อง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรจะมีการศึกษาวิจัยในเชิงเปรียบเทียบในเรื่องการดำรงอยู่หรือการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมกับชาวไทยพุทธหรือชาวไทยเชื้อสายจีนในท้องถิ่นอื่นๆ

2.2 ควรจะมีการศึกษาวิจัยในเรื่องปัจจัยของการดำรงอยู่และปัจจัยของการปฏิสัมพันธ์ในเชิงปริมาณในพื้นที่ดังกล่าวหรือพื้นที่อื่นๆ เพื่อที่จะสามารถหาข้อเปรียบเทียบหรือข้อแตกต่างเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

2.3 ควรจะมีการศึกษาวิจัยในเรื่องการดำรงอยู่หรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่เป็นกลุ่มทางวัฒนธรรมเดียวกัน โดยไม่ได้เป็นชุมชนประวัติศาสตร์การตั้งชุมชนร่วมกัน เพื่อที่จะได้เสนอข้อมูลที่มีความเหมือนและความแตกต่าง โดยสามารถนำมาเป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถเปรียบเทียบเพื่อประกอบการทำวิจัยในชุมชนอื่นๆต่อไป

บรรณานุกรม

- กฤษฎา พิณศรี และชรินทร์ อิงพงษ์พันธ์, 2548. การปรับตัวของคนไทยเชื้อสายจีนภายใต้วัฒนธรรมเขมรสุรินทร์. โครงการวิจัย สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- กาญจนา แดงมณี, 2541. ศึกษาความขัดแย้งและการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม ในอำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- การิม อับดุลเลาะห์, ม.ป.ป. คู่มือมุสลิมเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : ส.วงศ์เสงี่ยม.
- กี เทรบูลล์ สมยศ ทุ่งหว้า และเอมอร เทรบูลล์, 2528. “ความเป็นมาและแนวโน้มวิวัฒนาการของการเกษตรกรรมบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ” ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ. สถาพร ศรีสัจจ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- จิพา แซ่ลิ้ม, แนวทางการพัฒนาชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : กรณีศึกษาชุมชนหัวเขาแดง. วิทยานิพนธ์การวางผังเมืองและสภาพแวดล้อมมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมืองและสภาพแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จิรศักดิ์ โส๊ะสัน, 2550. กระบวนการสร้างชุมชนในพหุสังคมอีสาน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาการพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537. การปรับตัวของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทในภาคเหนือ : กรณีบ้านบ่ออำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เจริญ ศิริวงศ์, 2543. การปรับตัวด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเนื่องจากการอพยพ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เจริญพงศ์ พรหมสร, 2552. แผนพัฒนาเศรษฐกิจของไทย 2504 - 2554 (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.scribd.com/doc/20372163/> (11 เมษายน 2553).
- จำนงค์ อดิวัฒน์สิทธิ์และคณะ, 2540. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- เจิดชัย อ่องสกุล, 2548. **การจัดการป่าชายเลนของชุมชนห้วยเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.** วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาการเกษตร มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์.
- ณรงค์ เส็งประชา, 2531. **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร.
- คณมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหิม, 2548. **บทบาทผู้นำมุสลิมในการพัฒนาการศึกษาของ สังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้.** รายงานการวิจัย วิทยาลัยอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ถนอม พูนวงศ์, **ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- เทศบาลเมืองสิงหนคร, **ประวัติความเป็นมา (ออนไลน์).** เข้าถึงได้จาก : http://www.singhanakorn.com/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=54 (11 เมษายน 2553).
- ไทยตำบลดอทคอม, 2551. **ข้อมูลทั่วไป ตำบลห้วยเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา (ออนไลน์).** เข้าถึงได้จาก : <http://www.thaitambon.com/tambon/tambon.asp?ID=901509> (5 กรกฎาคม 2551).
- นิภา นิธยาชน, 2530. **การปรับตัวและบุคลิกภาพ.** กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรินติ้งเฮ้าส์.
- บุญธรรม กิจปรีดาวิสุทธิ, 2542. **เทคนิคการสร้างเครื่องมือรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย.** กรุงเทพฯ : B&B Publishing.
- บัวชนก วัชรปรีดา, 2544. **การผสมผสานวัฒนธรรม : กรณีศึกษาบ้านท่ามะไฟหวาน ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ประเมศวร์ กาแก้ว, 2550. **"วิถีวัฒนธรรม : บนถนนสายนางงาม" (ป้อยาง-สงขลา) (ออนไลน์)** เข้าถึงได้จาก : <http://www.prachatai.com/column-archives/node/2331> (2 มิถุนายน 2552).
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2528. “สภาพการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของดินแดนรอบทะเลสาบสงขลา” ใน **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ.** สดภาพ ศรีสังข์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ประไพ เจริญบุญ, 2540. **การผสมผสานวัฒนธรรมชาวไทย – ลาว และชาวไทย – เขมร ในพิธี มงกัวลจองใจ ที่บ้านคม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- พรศักดิ์ พรหมแก้ว และจ่านงค์ แรกพินิจ, 2535. **สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- พรสวรรค์ สุวรรณศรี, 2547. **การวิเคราะห์คุณค่า การดำรงอยู่ และการสืบทอดมรดกอิสลาม**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัทธา สายหู, 2534. **กลไกของสังคม**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิริยะ ไกรฤกษ์, 2528. ใน **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ**. สถาพร ศรีสังข์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พิสิฐ เจริญวงศ์ ชาราพงศ์ ศรีสุชาติ และอมรา ชันติสิทธิ์, 2528. ใน **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ**. สถาพร ศรีสังข์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- แพร ศิริศักดิ์คำเก็ง, 2546. **ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมลายูมุสลิมและชาวจีนในย่านสายกลาง จังหวัดยะลา**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ, 2546. **ประวัติศาสตร์บอกเล่าเมืองสงขลา ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 - 2488)**. สงขลา : มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- ไพศิษฏ์ พงศ์ทองเมือง, 2540. **การผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยมุสลิมกับชาวไทยเชื้อสายจีน ในเกาะสาหร่าย อำเภอเมืองสตูล จังหวัดสตูล**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- โมเดอเรเตอร์, 2552. **ตำนานเมืองสงขลาภาค 2 (แหลมสน และ บ่อยาง) (ออนไลน์)**. เข้าถึงได้จาก : <http://www.paktainews.com/thread-57-1-1.html> (2 มิถุนายน 2552).
- ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2548. **อ่านวัฒนธรรมชุมชน วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ : ฟ้ายเดียวกัน.
- รัตติยา સાและ, 2544. **การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกที่ปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- วันดี ธาดาเสวี, 2548. **กระบวนการกลายเป็นเมืองกับความเป็นชุมชนชนบท : กรณีศึกษาชุมชนตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาเมือง มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.
- วิชาญ ชูช่วย, 2533. **สังคมชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

- วิบูลย์ หวังรายนาม, 2547. วัฒนธรรมอิสลามของชาวไทยมุสลิมในเขตชานเมืองด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- ศราวดี อารีย์, 2548. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการปัญหาความมั่นคงใหม่ เรื่องอิสลามกับปัญหาความมั่นคงใหม่. มปท.
- ศรีศักร วัลลิโภดม, 2528. “ชุมชนแรกเริ่มสมัยประวัติศาสตร์บริเวณคาบสมุทรสทิงพระและบริเวณใกล้เคียง” ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ. สถาพร ศรีสังข์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ศรีสมร ศรีเบญจพลางกูร, 2539. ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสงขลา.
- ศิริรัตน์ ธานีรณานนท์และคณะ, 2538. ชาวไทยมุสลิมและการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม : การศึกษาภาคใต้ตอนล่าง. กรุงเทพฯ : มุลินธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- เศรษฐพงศ์ ดำรง, 2544. ศึกษาประเพณีที่ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม ในอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สมนึก คำจำปาศักดิ์, 2551. สรุปผลการดำเนินการ สาขาเอดส์ในชุมชน. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.
- สมลักษณ์ บุญณรงค์, 2552. การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ของเมืองสงขลาหัวเขาแดง จังหวัดสงขลา. วารสารวิชาการพระจอมเกล้าพระนครเหนือ. ปีที่ 19 (ฉบับที่ 3) : 343.
- สมศิริ นคราวงศ์, 2539. โลกทรรศน์ทางการเมืองของชาวไทยมุสลิมในเขตเทศบาลเมืองสงขลา อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สมาคมไหลห้ำสงขลา, 2552. การประชุมสันนิบาตองค์กรชาวไหลห้ำภาคใต้ ครั้งที่ 42 18 กรกฎาคม 2552 ณ สมาคมไหลห้ำสงขลา. สงขลา : เหมการพิมพ์สงขลา.
- สนิท บุญฤทธิ์, 2545. สงขลาเมืองเก่า : จากหัวเขาแดงถึงท่าแหลมสน. สงขลา : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสงขลา.

สุทธิพงษ์ พรหมไพจิตรและคณะ, 2520. การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทย พุทธและไทยมุสลิม จังหวัดปัตตานี. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขต ปัตตานี.

สุชา จันทร์เอม, 2536. จิตวิทยากับการดำเนินชีวิตประจำวัน. กรุงเทพฯ : แพรววิทยา.

สุภาพร นาคบัลลังค์ และมนฤทัย ไชยวิเศษ, 2546. การปรับตัวและการจัดการทางวัฒนธรรมของ ชุมชนรอบวัดเพื่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมล้านนา. รายงานการวิจัย คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุรศักดิ์ เอี่ยมไชยโชติ, 2546. 71 ปี จังหวัดสงขลา ศักยภาพทางการค้า อุตสาหกรรม และการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามเศรษฐกิจ จำกัด.

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. 2549. แบบเสนอโครงการวิจัย ประกอบการของบประมาณ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2549. สงขลา : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ไสว การิรัตน์, ม.ป.ป. ปู่ทวดหัวเขาแดง. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

อนุমানราชชน, พระยา. 2515. ชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : บรรณานุกรม.

อมรา พงศาพิชญ์, 2541. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนว มานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรทัย สัตยสันต์สกุล, 2544. ลักษณะการค้าของชาวไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครสงขลา อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงก่อนใช้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2488 - 2503). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

อาดิซ วารีกุล, 2547. ศึกษาการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม บ้านนาทับ ตำบลนาทับ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

Arkoff, Abe. 1968. **Adjustment and Mental Health**. New York : McGraw – Hill Company.

Haviland, William A. 1972. **Cultural Anthropology**. New York : Thomas Y. Crowell Company.

Kyse, J.J. and Hofling, C.K. 1974. **Basic Psychiatric Concept in Nursing**. Philadelphia : J.B.Lippincott Company.

Lazarus, R.S. 1969. **Patterns of Adjustment and Human Effective**. New York : McGraw – Hill Book Company, Inc.

บุคลากรกรม

กัลยา นิยมเคชา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 134 ถนนพหลุลง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2552.

เกษม รัตนเยี่ยม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 13/5 หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2552.

เกษม แหละไตะหมัน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านค้าชุมชน บ้านหัวเขา หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2552.

กั๊น ศิริวัฒน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 331 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2552.

คอดี๊ะห์ ไตะหมิน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 39 หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2552.

จิระนันท์ ภัทรพงศ์พันธ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 325/15 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2553.

จู้ วัชวิฑูท เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 70/4 หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2552.

จันงค์ แสงอำไพ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 67 ถนนนราธิวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2553.

จ๊ะด๊ะห์ หมัดลีหมิน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 6 หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2552.

โถม เทวมิตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 427 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27

พฤษภาคม พ.ศ. 2552.

เขาวลิต พิษฐ์สุวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 64/5 หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2552.

ชำนาญ ฆมานหิม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 83/23 หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2552.

ณรงค์ รัตนเลิศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 351 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2553.

ณัฐวิทย์ จินเดหวา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 162 ถนนพัทลุง ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2552.

คุณเลาะห์ ขุนดำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่หน้ามัสยิดยาบัล โรคเหรัะหมีะ หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2552.

ตงอ่า แซ่ฉั่ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 24 ถนนนราธิวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2553.

ไทรพงศ์ หะวัญไต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่หน้ามัสยิดยาบัล โรคเหรัะหมีะ หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2552.

ทัศนาก พิมพาชะโร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 70/4 หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2552.

ธรรมราช หีมโต๊ะดิน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่หน้ามัสยิดยาบัล โรคเหรัะหมีะ หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2552.

- นริสา หวังอารี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านค้าชุมชน บ้านหัวเขา หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2552.
- นาง หมัดแฉ๊ะหมัน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 71/2 หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2552.
- บัวตา ซือลิ้ม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ศาลเจ้าไโหลล่า เลขที่ 138 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2553.
- พงศ์ศักดิ์ รัตนเลิศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 351 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2553.
- พิลาสลักษณ์ รัตนเลิศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 351 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2553.
- ภูริวานัฐ ยอดศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลเมือง สิงหนคร อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2552.
- มะ ศรีคงคา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 7 หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2552.
- มะลิวัลย์ รัตนเลิศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 351 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2553.
- มาลียะ หมัดแฉ๊ะหมัน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 71/2 หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2552.
- ยามี่๊ะ หมัดแฉ๊ะหมัน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 71/2 หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2552.

- ยั้งยืน พิมพาชะโร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 70/4 หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2552.
- รสนา จินเดหวา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 162 ถนนพัทลุง ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2552.
- รอฟีอะ พิพัฒน์คงคา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 15/5 หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2552.
- รัชฎาวรรณ ศิริวัฒน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 331 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2553.
- รัตนา นาคพันธ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 85 ถนนพัทลุง ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2552.
- วรรณฤดี หนูสวัสดิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 212 ถนนนางงาม ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2552.
- วิไล หมัดบินสา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 140 ถนนพัทลุง ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2552.
- วันทนี ตะทิวี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 220 ถนนนางงาม ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2552.
- สมจิตร ฟุ้งทศธรรม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 325/15 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2553.
- สมนึก คำจำปาศักดิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 325/15 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2553.

- สมพร ทศน์ศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 24 ถนน
นราธิวาส ตำบลบ่อทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ.
2553.
- สมศักดิ์ โต๊ะหมัด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่หน้ามัสยิดยาบัล
โรคเหาะหะมีะ หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21
มีนาคม พ.ศ. 2552.
- สุชาติ แจ่มแจ้ง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่
325/15 ถนนนครนอก ตำบลบ่อทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24
มีนาคม พ.ศ. 2553.
- สุดา จินเดหวา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 140 ถนน
พัทลุง ตำบลบ่อทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ.
2552.
- สุดา นิยมเดชา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 134
ถนนพัทลุง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2552.
- สุเค็มหวังดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 177/1 ถนน
นางงาม ตำบลบ่อทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ.
2552.
- สุนทร ชวนาถ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 107
ถนนพัทลุง ตำบลบ่อทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม
พ.ศ. 2552.
- สุนทนา พิมพ์ชะโร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 70/4
หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ.
2552.
- สุรใจ ละลิหมุด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านน้ำดื่ม sml ชุมชน
หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ.
2552.
- สัญญา โต๊ะหมัด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 83/23
หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ.
2552.

เสาคีระ รัตนเยี่ยม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 13/5 หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2552.

หมัดสัน พัทธนิษฐ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 83/23 หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2552.

อนุชา หมุด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 83/23 หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2552.

อุบล พัทธนิษฐ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านน้ำแข็งใส หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2552.

อุบล รัตนเลิศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 351 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2553.

อับดุลฮามิด พิทักษ์คัมพล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ลานเอนกประสงค์ หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2552.

ฮารุน ขวัญโตะเบน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทิพย์สุดา สุระสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ลานเอนกประสงค์ หมู่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2552.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสัมภาษณ์เรื่อง การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม
ของชุมชนมุสลิมภายใต้พหุสังคมเมืองสงขลา

แบบสัมภาษณ์ ชุด ก.
สำหรับผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา และเจ้าหน้าที่เทศบาล
เรื่อง การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ของชุมชนมุสลิมภายใต้พหุสังคมเมืองสงขลา
(ชุมชน.....)

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ (Key Informants)

1. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
2. ศาสนา
 - พุทธ คริสต์ อิสลาม อื่นๆ ระบุ.....
3. เพศ หญิง ชาย
4. ระดับการศึกษา
 - ต่ำกว่าประถม ประถม มัธยมต้น มัธยมปลาย
 - ปวช./ปวส. ปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก
5. อาชีพ
 - รับราชการ รัฐวิสาหกิจ เอกชน ประกอบอาชีพส่วนตัว
 - นักเรียน/นักศึกษา แม่บ้าน
 - อื่นๆ ระบุ..... ตำแหน่ง.....
6. ที่อยู่ปัจจุบัน

บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ถนน..... ตำบล.....

อำเภอ..... จังหวัด..... โทรศัพท์.....

การตั้งถิ่นฐานในชุมชน.....ปี (ถ้าย้ายมาจากที่อื่น) มาจาก.....
7. สถานภาพ
 - โสด สมรส หย่าร้าง ม่าย (คู่สมรสเสียชีวิต)
 - แยกกันอยู่
8. บทบาทในครอบครัว
 - ผู้นำครอบครัว แม่บ้าน ลูก
 - ญาติ ผู้อาศัย อื่นๆ ระบุ.....
9. สมาชิกในครอบครัวมีจำนวน.....คน
 - หญิงคน ชาย.....คน
8. สถานที่สัมภาษณ์
 - 3.1 ที่บ้าน
 - 3.2 ที่อื่น (ระบุ).....
9. วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์.....เวลา.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน

- 1.1 ท่านมีความรู้ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนหรือไม่ ถ้ารู้ประวัติเป็นอย่างไร
- 1.2 พื้นที่ส่วนกลางของชุมชนมีหรือไม่ ที่แห่ง ไร่บ้าง
- 1.3 ภายในชุมชนมีกลุ่ม องค์กรใดบ้าง (เช่น คณะกรรมการชุมชน อาสาสมัครชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบล มีการรวมกลุ่มอาชีพหรือไม่ ถ้ามีอะไรบ้าง)
- 1.4 ท่านทราบหรือไม่ว่ามีชุมชนมุสลิมใดบ้างที่มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาร่วมกับชุมชนของท่าน
- 1.5 บรรพบุรุษของท่านมีถิ่นฐานดั้งเดิมมาจากที่ไหน ความเป็นมาอย่างไร

2. ลักษณะความสัมพันธ์ กิจกรรม และประเพณีภายในชุมชน

- 2.1 ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มมุสลิม
 - 2.1.1 สาเหตุ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ภายในชุมชนมีอะไรบ้าง เพราะเหตุใด
 - 2.1.2 ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมเป็นไปในรูปแบบใด ส่งผลให้เกิดอะไรขึ้นบ้างภายในชุมชน
- 2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมุสลิมกับกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน
 - 2.2.1 สาเหตุ ปัจจัยด้านใดบ้างที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์
 - 2.2.2 ลักษณะของความสัมพันธ์เป็นไปในรูปแบบใด ส่งผลให้เกิดอะไรขึ้นในชุมชนบ้าง
 - 2.2.3 เพราะเหตุใดชุมชนมุสลิมของท่านจึงสามารถอยู่ร่วมกับกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนได้
- 2.3 การจัดกิจกรรมทั่วไป
 - 2.3.1 กิจกรรมในชุมชนมีอะไรบ้าง การจัดกิจกรรมภายในชุมชนต่างๆเกิดจากหน่วยงานใด
 - 2.3.2 ชาวบ้านให้ความร่วมมือกับการจัดกิจกรรมหรือไม่ มีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันระหว่างหน่วยงานนั้นกับชาวบ้านในชุมชนหรือไม่และเป็นไปในรูปแบบใด ชาวบ้านในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมได้มากน้อยเพียงใด
 - 2.3.3 กิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นให้ประโยชน์ใดบ้างแก่ชุมชนและชาวบ้านในชุมชน
- 2.4 วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น
 - 2.4.1 วัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่นมีอะไรบ้าง มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
 - 2.4.2 มีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นหรือไม่ ช่วงระยะเวลาที่จัดเป็นช่วงเวลาใด การจัดกิจกรรมดังกล่าวเกิดจากหน่วยงานใด
 - 2.4.3 ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมหรือไม่ ใครมีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมดังกล่าวบ้าง
 - 2.4.4 ในการจัดกิจกรรมประเพณีหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นดังกล่าว ชาวบ้านได้ประโยชน์อะไรจากการจัดกิจกรรม
- 2.5 การจัดกิจกรรมทางศาสนาอิสลาม

2.5.1 มีการจัดกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาอิสลามหรือไม่ ถ้ามีเป็นกิจกรรมใด มีการดำเนินกิจกรรมอย่างไรบ้าง

2.5.2 ท่านมีบทบาทใดในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวบ้าง องค์กรใดเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวบ้าง

2.5.3 ชาวบ้านในชุมชนเข้าร่วมในกิจกรรมดังกล่าวหรือไม่ มีส่วนร่วมใดในดำเนินกิจกรรมนั้นๆ

2.5.4 ชาวบ้านในชุมชนให้ความสนใจในกิจกรรมดังกล่าวมากน้อยเพียงใด ความคิดเห็นหรือทัศนคติส่วนใหญ่เป็นอย่างไร ได้รับประโยชน์ใดจากการจัดกิจกรรมดังกล่าวบ้าง

3. ลักษณะความสัมพันธ์ภายในกลุ่มมุสลิมกับชุมชนอื่นที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน

3.1 ความสัมพันธ์

3.1.1 สาเหตุ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์มีอะไรบ้าง อย่างไร

3.1.2 ลักษณะของความสัมพันธ์เป็นไปในรูปแบบใด ปัจจุบันยังมีการติดต่อหรือไม่ อย่างไร

3.2 การจัดกิจกรรมทางศาสนาอิสลาม

3.2.1 มีการจัดกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาอิสลามในชุมชนนั้นๆ หรือไม่ ถ้ามีเป็นกิจกรรมใด มีการดำเนินกิจกรรมอย่างไรบ้าง

3.2.2 ท่านมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวหรือไม่ องค์กรใดเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวบ้าง

3.2.3 กลุ่มมุสลิมในชุมชนเข้าร่วมในกิจกรรมดังกล่าวหรือไม่ และให้ความสนใจในกิจกรรมดังกล่าวมากน้อยเพียงใด

4. ลักษณะความสัมพันธ์กับชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนกับชุมชนอื่นที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน

4.1 ความสัมพันธ์

4.1.1 สาเหตุ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์มีอะไรบ้าง อย่างไร

4.1.2 ลักษณะของความสัมพันธ์เป็นไปในรูปแบบใด ปัจจุบันยังมีการติดต่อหรือไม่ อย่างไร

4.2 การจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติทางความเชื่อทางศาสนาพุทธและความเชื่อของชาวจีน

4.2.1 มีการจัดกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติทางความเชื่อทางศาสนาพุทธและความเชื่อของชาวจีนในชุมชนนั้นๆหรือไม่ ถ้ามีเป็นกิจกรรมใด มีการดำเนินกิจกรรมอย่างไรบ้าง

4.2.2 ท่านมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวหรือไม่ องค์กรใดเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวบ้าง

4.2.3 กลุ่มชาวไทยมุสลิมในชุมชนเข้าร่วมในกิจกรรมดังกล่าวหรือไม่ และให้ความสนใจในกิจกรรมดังกล่าวมากน้อยเพียงใด

ผู้สัมภาษณ์.....

แบบสัมภาษณ์ ชุด ข.
สำหรับการสนทนากลุ่มของชาวบ้านมุสลิมในชุมชน
เรื่อง การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ของชุมชนมุสลิมภายใต้พหุสังคมเมืองสงขลา
(ชุมชน.....)

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ (Focus Group)

คนที่ 1 ชื่อ.....สกุล.....เพศ..... อายุ.....ปี
 ศาสนา.....ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....
 ที่อยู่ปัจจุบัน.....
เบอร์โทรศัพท์.....

คนที่ 2 ชื่อ.....สกุล.....เพศ..... อายุ.....ปี
 ศาสนา.....ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....
 ที่อยู่ปัจจุบัน.....
เบอร์โทรศัพท์.....

คนที่ 3 ชื่อ.....สกุล.....เพศ..... อายุ.....ปี
 ศาสนา.....ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....
 ที่อยู่ปัจจุบัน.....
เบอร์โทรศัพท์.....

คนที่ 4 ชื่อ.....สกุล.....เพศ..... อายุ.....ปี
 ศาสนา.....ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....
 ที่อยู่ปัจจุบัน.....
เบอร์โทรศัพท์.....

คนที่ 5 ชื่อ.....สกุล.....เพศ..... อายุ.....ปี
 ศาสนา.....ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....
 ที่อยู่ปัจจุบัน.....
เบอร์โทรศัพท์.....

คนที่ 6 ชื่อ.....สกุล.....เพศ..... อายุ.....ปี
 ศาสนา.....ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....
 ที่อยู่ปัจจุบัน.....
เบอร์โทรศัพท์.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์.....เวลา.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย

1. ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือน

- 1.1 ท่านคิดว่าลักษณะและรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนใกล้เคียงเป็นไปในรูปแบบใด
- 1.2 ท่านคิดว่าสาเหตุและปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนมีอะไรบ้าง และผลของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร

2. ข้อมูลเกี่ยวกับการเข้าร่วมกิจกรรมภายในชุมชน

- 2.1 กิจกรรมที่จัดขึ้นภายในชุมชนมีอะไรบ้าง เป็นของหน่วยงานใด ชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆหรือไม่ มีบทบาทใดบ้างในการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ
- 2.2 ท่านคิดว่าได้รับผลประโยชน์ใดบางจากการเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้น
- 2.3 ท่านมีทัศนคติและข้อคิดเห็นอย่างไรจากการเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชน

3. ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติและความเชื่อ

- 3.1 ทัศนคติและความเชื่อของตนเอง
 - 3.1.1 ท่านมีหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติทางศาสนาอย่างไรบ้าง มีความคิดเห็นอย่างไรกับหลักศรัทธาหรือหลักปฏิบัติที่ท่านมีอยู่
 - 3.1.2 การแสดงออกตามหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติของท่านมีอะไรบ้าง และแสดงออกอย่างไรบ้าง
 - 3.1.3 ท่านมีการเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติทางศาสนาบ้างหรือไม่ มีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ
- 3.2 ทัศนคติต่อกลุ่มคนต่างความเชื่อ
 - 3.2.1 ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับกลุ่มคนที่มีความเชื่อทางศาสนาต่างจากท่าน
 - 3.2.2 มีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่างความเชื่อหรือไม่ ถ้ามีเป็นไปในรูปแบบใด มีการแสดงออกอย่างไรกับกลุ่มคนต่างความเชื่อ
 - 3.2.3 ท่านเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มคนต่างความเชื่อกับท่านหรือไม่ ถ้ามีท่านเข้าร่วมกิจกรรมอะไรบ้าง ท่านมีทัศนคติอย่างไรต่อการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ
- 3.3 ท่านคิดว่าเพราะเหตุใดชุมชนมุสลิมของท่านจึงสามารถอยู่ร่วมกับคนกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนได้

ผู้สัมภาษณ์.....

แบบสัมภาษณ์ ชุด ค.
สำหรับชาวบ้านมุสลิมในชุมชน
เรื่อง การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ของชุมชนมุสลิมภายใต้พหุสังคมเมืองสงขลา
(ชุมชน.....)

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
2. ศาสนา
 - พุทธ คริสต์ อิสลาม อื่นๆ ระบุ.....
3. เพศ หญิง ชาย
4. ระดับการศึกษา
 - ต่ำกว่าประถม ประถม มัธยมต้น มัธยมปลาย
 - ปวช./ปวส. ปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก
5. อาชีพ
 - รับราชการ รัฐวิสาหกิจ เอกชน ประกอบอาชีพส่วนตัว
 - นักเรียน/นักศึกษา แม่บ้าน
 - อื่นๆ ระบุ..... ตำแหน่ง.....
6. ที่อยู่ปัจจุบัน

บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ถนน..... ตำบล.....

อำเภอ..... จังหวัด..... โทรศัพท์.....

การตั้งถิ่นฐานในชุมชน.....ปี (ถ้าย้ายมาจากที่อื่น) มาจาก.....
7. สถานภาพ
 - โสด สมรส หย่าร้าง ม่าย (คู่สมรสเสียชีวิต)
 - แยกกันอยู่
8. บทบาทในครอบครัว
 - ผู้นำครอบครัว แม่บ้าน ลูก
 - ญาติ ผู้อาศัย อื่นๆ ระบุ.....
9. สมาชิกในครอบครัวมีจำนวน.....คน
 - หญิงคน ชาย.....คน
8. สถานที่สัมภาษณ์
 - 3.1 ที่บ้าน
 - 3.2 ที่อื่น (ระบุ).....
9. วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์.....เวลา.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย

1. ข้อมูลเกี่ยวกับเกี่ยวกับชุมชน

- 1.1 ท่านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนหรือไม่ ถ้ามีเป็นอย่างไร
- 1.2 บรรพบุรุษของท่านมีถิ่นฐานดั้งเดิมมาจากที่ไหน อย่างไร
- 1.3 ชุมชนของท่านมีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาอย่างไร กลุ่มหรือบุคคลใดบ้างที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของท่าน

2. ความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน

2.1 ท่านและผู้ที่มีหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติทางศาสนา ร่วมกันที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีความสัมพันธ์เป็นไปในรูปแบบใด อย่างไรบ้าง

2.2 ท่านมีการดำเนินกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกับผู้ที่มิใช่หลักศรัทธาและหลักปฏิบัติทางศาสนาเดียวกันหรือไม่ อย่างไร

2.3 ท่านมีการดำเนินกิจกรรมอื่นๆของชุมชนร่วมกับผู้ที่มีหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติทางศาสนา ร่วมกันที่อาศัยอยู่ในชุมชนหรือไม่ ถ้ามีการดำเนินกิจกรรมอะไรบ้าง มีบทบาทใดบ้างในการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ

2.4 ท่านรู้จักกลุ่มคนที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ชุมชนร่วมกันหรือไม่ (หัวเขาแดง แหลมสน บ้านบน) ถ้ามีเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบใด ปัจจุบันยังมีการติดต่อกันหรือไม่ และอะไรคือสิ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน

3. ความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างวัฒนธรรม

- 3.1 ท่านมีทัศนคติอย่างไรต่อคนกลุ่มต่างความเชื่อทางศาสนา
- 3.2 ท่านมีความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์ต่อคนกลุ่มต่างความเชื่อทางศาสนาหรือไม่ ถ้ามีเป็นความสัมพันธ์ในด้านใด มีความสัมพันธ์ในรูปแบบใดและมีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างไรบ้าง
- 3.3 ท่านร่วมกิจกรรมของคนกลุ่มต่างความเชื่อทางศาสนาหรือไม่ ถ้ามีเป็นกิจกรรมใดบ้าง
- 3.4 ท่านคิดว่าเพราะเหตุใดชุมชนมุสลิมของท่านจึงสามารถอยู่ร่วมกับคนกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนได้

4. ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติและความเชื่อ

4.1 ทัศนคติและความเชื่อของตนเอง

4.1.1 ท่านมีหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติทางศาสนาอย่างไรบ้าง มีความคิดเห็นอย่างไรกับหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติที่ท่านมีอยู่

4.1.2 การแสดงออกตามหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติของท่านมีอะไร และแสดงออกอย่างไรบ้าง

4.1.3 ท่านท่านมีการเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติทางศาสนาบ้างหรือไม่ มีบทบาทใดบ้างที่ท่านได้รับอยู่ มีทัศนคติอย่างไรเกี่ยวกับการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ

4.2 ทัศนคติต่อกลุ่มคนต่างความเชื่อ

4.2.1 ท่านมีทัศนคติอย่างไรเกี่ยวกับกลุ่มคนที่มีความเชื่อทางศาสนาต่างจากท่าน

4.2.2 มีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่างความเชื่อหรือไม่ ถ้ามีเป็นไปในรูปแบบใด มีการแสดงออกอย่างไรกับกลุ่มคนต่างความเชื่อ

4.2.3 ท่านมีการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มคนต่างความเชื่อหรือไม่ ถ้ามีท่านเข้าร่วมกิจกรรมอะไรบ้าง มีบทบาทใดบ้างต่อการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ มีทัศนคติอย่างไรต่อการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ

4.2.4 ท่านคิดว่าเพราะเหตุใดชุมชนมุสลิมของท่านจึงสามารถอยู่ร่วมกับคนกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนได้

ผู้สัมภาษณ์.....

แบบสัมภาษณ์ ชุด ง.
สำหรับผู้นำชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน
เรื่อง การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ของชุมชนมุสลิมภายใต้พุทธสังคมเมืองสงขลา
(ชุมชน.....)

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
2. ศาสนา
 - พุทธ คริสต์ อิสลาม อื่นๆ ระบุ.....
3. เพศ หญิง ชาย
4. ระดับการศึกษา
 - ต่ำกว่าประถม ประถม มัธยมต้น มัธยมปลาย
 - ปวช./ปวส. ปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก
5. อาชีพ
 - รับราชการ รัฐวิสาหกิจ เอกชน ประกอบอาชีพส่วนตัว
 - นักเรียน/นักศึกษา แม่บ้าน
 - อื่นๆ ระบุ..... ตำแหน่ง.....
6. ที่อยู่ปัจจุบัน

บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....โทรศัพท์.....

การตั้งถิ่นฐานในชุมชน.....ปี (ถ้าย้ายมาจากที่อื่น) มาจาก.....
7. สถานภาพ
 - โสด สมรส หย่าร้าง ม่าย (คู่สมรสเสียชีวิต)
 - แยกกันอยู่
8. บทบาทในครอบครัว
 - ผู้นำครอบครัว แม่บ้าน ลูก
 - ญาติ ผู้อาศัย อื่นๆ ระบุ.....
9. สมาชิกในครอบครัวมีจำนวน.....คน
 - หญิงคน ชาย.....คน
8. สถานที่สัมภาษณ์
 - 3.1 ที่บ้าน
 - 3.2 ที่อื่น (ระบุ).....
9. วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์.....เวลา.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย

1. ท่านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนหรือไม่ ถ้ามีเป็นอย่างไร
2. บรรพบุรุษของท่านมีถิ่นฐานดั้งเดิมมาจากที่ไหน อย่างไร
3. ท่านมีทัศนคติอย่างไรต่อชาวมุสลิมและหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลาม
4. ความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาวมุสลิม
 - 4.1 ท่านมีความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์กับชาวมุสลิมหรือไม่ ถ้ามีเป็นความสัมพันธ์ในด้านใด
 - 4.2 ความสัมพันธ์ในด้านต่างๆที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร มีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างไรบ้าง
 - 4.3 ผลของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไรบ้าง
 - 4.4 ท่านทราบหรือรู้จักผู้ที่อยู่ในชุมชนที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ร่วมกันที่เป็นชาวมุสลิมบ้างหรือไม่ (หัวเขาแดง แหลมสน บ้านบน) ถ้ามีเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบใด มีการติดต่อกันอย่างไรบ้าง
 - 4.5 ท่านคิดว่าเหตุใดบ้างที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวมุสลิมกับกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนของท่านยังคงอยู่
5. การดำเนินกิจกรรมร่วมกับกลุ่มชาวมุสลิม
 - 5.1 การดำเนินกิจกรรมทั่วไปที่เกิดขึ้นในชุมชน
 - 5.1.1 ท่านร่วมกิจกรรมใดบ้างที่เกิดขึ้นในชุมชน
 - 5.1.2 ท่านมีบทบาทหรือหน้าที่ใดบ้างกับการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ
 - 5.1.3 ท่านคิดว่าการดำเนินงานร่วมกันของท่านกับกลุ่มชาวมุสลิมในการจัดกิจกรรมนั้นๆเป็นอย่างไรบ้าง
 - 5.1.4 ท่านได้รับประโยชน์อย่างไรบ้างกับการร่วมดำเนินการจัดกิจกรรมนั้นๆ
 - 5.2 การดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติทางศาสนาของชาวมุสลิมที่เกิดขึ้นในชุมชน
 - 5.2.1 ท่านเคยร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลามในชุมชนบ้างหรือไม่
 - 5.2.2 ท่านมีบทบาทหรือหน้าที่ใดบ้างกับการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ
 - 5.2.3 การดำเนินงานร่วมกันของท่านกับกลุ่มชาวมุสลิมในการจัดกิจกรรมเป็นอย่างไรบ้าง
 - 5.2.4 ท่านได้รับประโยชน์อย่างไรบ้างกับการร่วมดำเนินการจัดกิจกรรม
6. ประเด็นเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างกลุ่มวัฒนธรรม
 - 6.1 ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างกลุ่มความเชื่อต่างกัน
 - 6.2 ท่านคิดว่าอะไรหรือปัจจัยใดบ้างที่สามารถแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าวได้

ผู้สัมภาษณ์.....

แบบสัมภาษณ์ ชุด จ.

สำหรับการสนทนากลุ่มของชาวบ้านชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน
เรื่อง การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ของชุมชนมุสลิมภายใต้พุทธสังคมเมืองสงขลา
(ชุมชน.....)

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ (Focus Group)

คนที่ 1 ชื่อ.....สกุล.....เพศ..... อายุ.....ปี
ศาสนา.....ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....
ที่อยู่ปัจจุบัน.....
เบอร์โทรศัพท์.....

คนที่ 2 ชื่อ.....สกุล.....เพศ..... อายุ.....ปี
ศาสนา.....ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....
ที่อยู่ปัจจุบัน.....
เบอร์โทรศัพท์.....

คนที่ 3 ชื่อ.....สกุล.....เพศ..... อายุ.....ปี
ศาสนา.....ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....
ที่อยู่ปัจจุบัน.....
เบอร์โทรศัพท์.....

คนที่ 4 ชื่อ.....สกุล.....เพศ..... อายุ.....ปี
ศาสนา.....ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....
ที่อยู่ปัจจุบัน.....
เบอร์โทรศัพท์.....

คนที่ 5 ชื่อ.....สกุล.....เพศ..... อายุ.....ปี
ศาสนา.....ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....
ที่อยู่ปัจจุบัน.....
เบอร์โทรศัพท์.....

คนที่ 6 ชื่อ.....สกุล.....เพศ..... อายุ.....ปี
ศาสนา.....ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....
ที่อยู่ปัจจุบัน.....
เบอร์โทรศัพท์.....

สถานที่สัมภาษณ์.....
.....

วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์.....เวลา.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย

1. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อชาวมุสลิมและหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลาม
2. ความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาวมุสลิม
 - 2.1 ท่านคิดว่าความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างท่านกับกลุ่มชาวมุสลิมในชุมชนส่วนมากเป็นอย่างไร
 - 2.2 ท่านทราบหรือรู้จักผู้ที่อยู่ในชุมชนที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ร่วมกันที่เป็นชาวมุสลิมบ้างหรือไม่ (หัวเขาแดง แหลมสน บ้านบน) ถ้ามีเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบใด มีการติดต่อกันอย่างไรบ้าง
 - 2.3 ท่านคิดว่าเหตุใดบ้างที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวมุสลิมกับกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนของท่านยังคงอยู่
3. การดำเนินกิจกรรมร่วมกับกลุ่มชาวมุสลิม
 - 3.1 การดำเนินกิจกรรมทั่วไปที่จัดขึ้นในชุมชน
 - 3.1.1 ท่านคิดว่าการดำเนินงานร่วมกันของท่านกับกลุ่มชาวมุสลิมในการจัดกิจกรรมต่างๆเป็นอย่างไรบ้าง
 - 3.1.2 ท่านคิดว่าได้รับประโยชน์อย่างไรบ้างกับการร่วมดำเนินการจัดกิจกรรมนั้นๆ
 - 3.2 การดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาของชาวมุสลิมที่จัดขึ้นในชุมชน
 - 3.2.1 ท่านเคยร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลามในชุมชนบ้างหรือไม่
 - 3.2.2 ท่านคิดว่าการดำเนินงานร่วมกันของท่านกับกลุ่มชาวมุสลิมในการจัดกิจกรรมนั้นๆเป็นอย่างไรบ้าง
 - 3.2.3 ท่านคิดว่าได้รับประโยชน์อย่างไรบ้างกับการร่วมดำเนินการจัดกิจกรรมนั้นๆ
4. ประเด็นเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างกลุ่มวัฒนธรรม
 - 4.1 ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างกลุ่มความเชื่อต่างกัน
 - 4.2 ท่านคิดว่าอะไรหรือปัจจัยใดบ้างที่สามารถแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าวได้

ผู้สัมภาษณ์.....

ภาคผนวก ข

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงของเครื่องมือวิจัย

ภาคผนวก ข**รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงของเครื่องมือวิจัย**

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สนธยา พลศรี สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชิตชนก ราฮิมมูลา สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
3. อาจารย์จ่านงค์ แรกพินิจ สาขาวิชาพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ สกุล	นางสาวทิพย์สุดา สุระสิทธิ์	
รหัสประจำตัวนักศึกษา	4911120007	
วุฒิการศึกษา		
วุฒิ	ชื่อสถาบัน	ปีที่สำเร็จการศึกษา
ศิลปศาสตรบัณฑิต	มหาวิทยาลัยทักษิณ	2549